

خدا آفرین

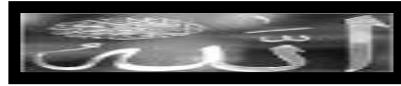
تورکجہ - فارسی

فرہنگی ، اجتماعی ، علمی

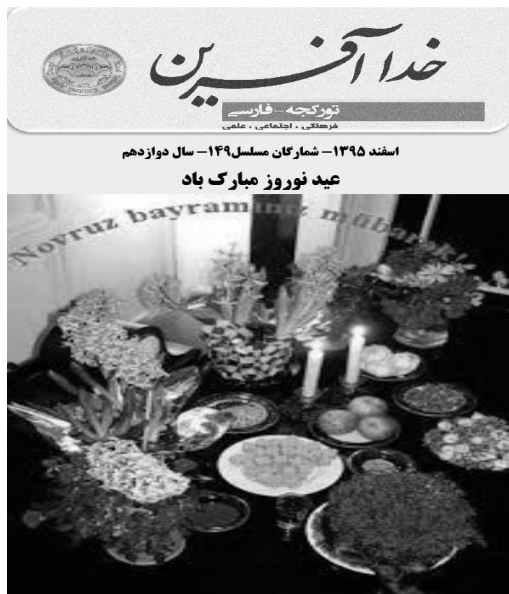
اسفند ۱۳۹۵ - شمارگان مسلسل ۱۴۹ - سال دوازدهم

عید نوروز مبارک باد

نوروز بايرامی قوتلو اولسون

خدا آفرین ۱۴۹

ایچینده کیلر:

- ۲..... نوروز بايرامی اولوسال پایلاشما و یاردیملاشما.....
- ۳..... تورک مسلمان مدنیتی.....
- ۱۲..... آشیق سلجوق شهبازی کیمیلی و آشیقلا بیرلی.....
- ۱۸..... قدیم تورک سوزلری لوغتی.....
- ۳۸..... نوروز بايرامی گلنکلی.....
- ۴۶..... مولانا نه دئییر.....
- ۵۱..... کرکوک تورکولری.....
- ۶۲..... مودیریکلیک چشمه سی.....
- ۶۹..... نوروزا عمومی باخیش.....
- ۷۲..... نریمان حسن زاده دن آفوریزملر.....
- ۷۶..... نگاهی به باورهای مردمی قره داغ و کلییر.....
- ۸۷..... دیدار از هنرمندان کلییر.....
- ۸۹..... دندیکجه پیس عادت.....
- ۹۱..... اویکو (جینلیک).....
- ۹۸..... کیچیک حکایه لر.....
- ۱۰۵..... کیشهای باستانی ترکان.....

شماره مسلسل (۱۴۹) اسفند ۱۳۹۵ - ۱۱۴ صفحه

مدیر مسئول ، سردبیر و صاحب امتیاز:

دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

مدیر داخلی: علی محمد نیا

اڈیتور: رکسانا کافی

زمینه مجله:

فرهنگی؛ مسایل اجتماعی؛ معلومات عمومی؛ طنز و سرگرمی سالم

روش مجله:

آموزشی؛ تحلیلی؛ خبری؛ اطلاع رسانی؛ پژوهشی

گستره توزیع: آذربایجانهای شرقی غربی؛ اردبیل؛ تهران

آدرس چاپخانه: تهران چهار راه خاتقاه پاساژ گوهری نسب چاپ ارسباران/پ ۳

نشانی مجله تهران خیابان وصال شیرازی پلاک ۷ طبقه سوم

واحد ۵ تلفن: ۶۶۴۳۰۸۴ - 09192281916

نحوه ارسال مقاله:

تایپ شده بصورت **world** به ایمیل یا

آدرس ماهنامه به زبانهای ترکی و فارسی

جهت معرفی آثار دو جلد همراه با توضیح

مناسب ارسال نمایید.

اشتراک ماهنامه: یک سال ۶۰۰۰۰ و شش ماه

۴۰۰۰۰ هزار تومان به شماره کارت بانک تجارت

۶۲۷۳۵۳۳۰۱۰۳۸۸۷۰۷ به نام حسین

شرقی دره جک واریز نمایید.

KHUDAFARIN

Cultural and social monthly magazin

managing Director concessioner and chief

Editor: Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK(SOYTÜRK)

XUDAFƏRİN

Aylıq Elmi, İctimai, mədəni Dərgi

Təsisçi və Baş Redaktor:

Dr. HÜSEYN

ŞƏRQİDƏRƏCƏK(SOYTÜRK)

say 149-il-2017. Tehran. 12-Cİ İL

tiraj: 10000 قیمت 3000 تومن

[https:// telegram.me/xudaferin](https://telegram.me/xudaferin)

soyturk1345@gmail.com

WWW.KHUDAFARIN.IR

نووز بايرامی اولوسال پايلاشما و يارديملاشمانين

تاريخمیزدن گلن ان توتارلی اورنه یی دیر

ارگنه گون ایندی کی تعبیرله یئنی گون ویا نووز بايرامی ایلک اونجه تورک اولوسونون ستمه ،عدالتسيزلییه قارشى مبارزه سیندن دوغموش اولوسال توره دیر. همده بویوک بیر اینگیدن سونرا یازین، باهارین گلیشینى دمیر دویه رک اوزونه یئنی گوج و تپر وئره رک یاشاما عزمه باشلاماسیدی.

دوستاقلیقدان و اسارتدن همده قارا قیشدان قورتولوش بايرامی دیر. بو بايرامی ایندی بوتون دونیا اینسانینین ثروتی اولاراق سئوگی وپايلاشمانین آنا خطی دیر. یازی قارشیلارکن کیرلیلیکلردن قورتارمانین و پاکلیغین هم ده گوزل حیسلرین و یئنیلیکلرین بايرامیدی. میلی دیلریمیزین دینی دیلریمیزله باغداشلاشماسی تمیز روحون جارچیسی اولموش دور.

قوهوم قونشو ایله گوروشمه اولانینی پايلاشما، یاشلی و قوجالارا سایقی و سئوگی بسله مک ، مرحمتلی اولماق ، اولوتانریا قلبا یاخینلاشماق و هر کسله سعادتى بولوشمک و کینه نفرت ائتمک ان واجیبی کوسویه سون قویماق کیمی دیلری اوز ایچریلیینه آلان بو بايرام گلنک و گورنکلی گورون نه درجه ده انسان مقامینا طبیعتین قوجاغیندا بسله بیرک اونم وئیر.

بیزده خافرینچیلر اولاراق بو بايرامی سیز دیلری اوخوجولارمیزا تبریک دئیرک. یئنی ایلده جان ساغلیغی و اوغورلار دیله بیریک. بايرامینیز موبارک و قوتلو اولسون. یاریملاشمانی و پايلاشمانی اونوتمادان یولا داوام.

مدیر مسئول دکتر حسین شرقی دره جک (سوی تورک)

Sorumlu müdür: Dr. HÜSEYN
ŞƏRQİDƏRƏCƏK(SOYTÜRK)

یئنی گون (ارگنه کون) یادا نوروز بايرامی تورکلرین تاریخده قویدوغو ان دیلری ایزلردن بیرى دیر. بو اوجا اولوس بشریت تاریخینه وئردیی چوخلو اونملی اخلاقی ، علمی ، مدنی (اویقار) همده سیاسی واجتماعی وئرلر وئرمیشدی.

تاریخده اورنک اولاجاق بیر میللتین اویه سی اولماقدان غرور دویاراق دئمک ایسته بیرم کی ازل باشند یعنی بو بايرامین یارانیشیندان اوزو برى همیشه نیت خیرخواهلیق و بشری دیلرین اوجا توتولماسی اولموشدور. اونوتمایاق ده ده لریمیزین قوردوقلاری سیولیزاسیالار هامیسی ستمه و ظولمه قارشى دیره نیش سیمولو اولموشدور.

نووروز بايرامی ارلریمیزین اسلام مدنیتی ایله سنتزله شمه سیندن سونرا یئنی آشیرما گیرمیشدیر. دیربیلیشی سیمولیزه ائدن ارگنه کون یا

تورک موسلمان مدنیتی

پروفیسور نظامی جعفروو

سیستئمنه احتیاج دویوردولار و تصادوفی دئیل کی، همین باخیشلار سیستئمی اؤز اتنیک کؤکو (زنگین میفولوگیا) اوزرینده نه قدر سورعتله اینکیشاف ائدیردیس، عومومدونیا دینی-ایدئولوژی تاثیرلری ده او قدر سورعتله اونو تاماملاییردی. اورتا عصرلر تاریخ مئیدانینا چیخار-چیخماز تورکلرده تانریچیلیق حاکیم معنوی-ایدئولوژی، دینی دونیاگؤروشو کیمی قرارلاشماغا باشلادی و نتیجه اعتباریله، تورکون اتنیک-مدنی اؤزونویفاده سی اوچون ماکسیموم تاریخی شرایط یئتیشدی... وی عصرین اورتالاریندا کؤک (گؤی-تانری) تورک کاغانلیغی یارانیمرکزی آلتایدا یئرلشن بو کاغانلیق زامان-زامان اؤز ایراده سینی شیمالا، جنوبا، شرقه، خصوصیلہ قربه دیقته ائتمه یه باشلادی و ویی عصردن اعتبارن، بیر اثرمنی تاریخچیسى نین اعتراف ائتمه یه مجبور اولدوغو کیمی، "دونیا تورکلى داشیماغا کافی گلمیردی " ... تورک کاغانلیغی نین مرکزی آلتایدان اورتا آسیایا کئچیر و بو حقیقتن مورککب تاریخی پروسئس ۱۱-۱۲ عصرلرده عئینی زاماندا کاغانلیغین " پارچالانماسی "(اصلینده، مستقیل تورک دؤولتلى نین تشککولو) ایله موشاییعت ائدیلىر. تورکلى، او جومله دن آذربایجانلیلار ایسلامی نئجه قبول ائتدیلىر، کؤنوللو، یا کؤنولسوز؟... بیز بو باره ده چوخ آز فیکیرلشمیشیک و تأسوف کی، ایسلاما کئچید دؤورونون فلسفه سینی عکس ائتدیرن میلی منبعلر همین مسله نی موعینلشدیرمک باخیمیندان آراشدیریلمامیشدیر - مثلى، " کیتابی-دده قورقود " اون ایسلام آنلایشلاری ایله " زنگینلشمه سی " نی آنجاق و آنجاق " ایسلامین علاوه سی " کیمی باشا دوشمکده

هر شئیدن اول، قئید ائدیم کی، " عومومیتله موسلمان مدنیتی " کیمی اولدوقجا مورککب، موباحیثه لی بیر حادیشه باره ده دانیشمیرام، آنجاق و آنجاق تورکلرین ایسلامی قبول ائتدیگدن سونرا (و هله اوزون زامان داوام ائدن قبولئتمه پروسئسینده) یاراتمیش اولدوقلاری مدنییتین: محض بو جور کونکرئت معنادا " موسلمان مدنیتی " نین فونکسیونال خصوصیتلى ایله علاقه دار و گؤرونور، بیر سیرا حاللاردا بو و یا دیگر باخیمدان اعتراف دوغوراجاق ملاحظظه لریمی حؤرمتلى اوخوجولارین نظرینه چاتدیرماقدان باشقا بیر مقصدیم یوخدور.

آلتایدان آوروپانین ایچریلرینه قدر گئیش بیر جوغرافیایا تدریجن هم فیزیکی، هم ده معنوی باخیمدان صاحب اولان تورکلى قدیم تاریخین سونو، اورتا عصرلر تاریخی نین اوللرینده (۳-۶ عصرلرده) موعاصیر تیپلى موکمل دینی-سیاسی باخیشلار

داوام اندیریک. " کیتابی دده قورقود " اوچون بیلاواسیطه کونتکست اولان اوغوزنامه مدنیتی نین قئید اندیلن " کئچید دؤورونده " هانسی تاریخی- ایدراکی تبادلاتا معروض قالدیغینی ایسه دئمک اولار کی، دیقندن کنارا بوراخمیشیق. بئله بیر " غلطی- مشهور " مؤوجوددور کی، گویا بیز (؟) ایسلامی قیلینج گوجونه قبول ائلمیشیک... حالبوکی یوخاریدا وئردیگیمیز قیسا تاریخی معلوماتدان دا معلوم اولور کی، تورکلر بیر دسته کؤچری دئییلدیلر، یاخود بو و

کیتابلاری تورک دیلینه چئویرمیش، حتی تورک فیلولوگیاسیندا مانوی و بوددست پوئزییاسی آدی ایله مشهور اولان زنگین اورپژینال ادبیات یاراتمیشلار (تخمینن ۹ عصرین اوللریندن ۱۲ عصره قدر، بیر سیرا یئرلرده، هله سونراکی عصرلرده ده)، خزرلر یهودیلیگی، خریستیانلیگی قبول ائلمیشلر و س. گؤروندویو کیمی، ایسلامین قبولو تورکلر آراسیندا، ایندیکی تعبیرله دئسک، آلتئرناتیو شکیلده گئدیردی.

ایسلامین تورکلر آراسیندا، خصوصیه، اورتا آسییادا کوتلوی شکیلده یاییلدیغی معلومدور. بیر سیرا گؤرکملی تدقیقاتچیلارین قئید (و یازیلی منبعلرین تصدیق) ائتدیگی کیمی، ۹-۱۱ عصرلرده اورتا آسیا گئئیش معنادا تورکوستانین معنوی-مدنی جببخاناسی اولوب؛ اساس دینلرین، او جومله دن ده ایسلامین تورک تفککورو طرفیندن نئجه قبول ائدیلدیغینی، اونون هانسی دییشیکلیکلره معروض قالدیغینی، هانسی طریقتلره رواج وئردیغینی، هئج شوبهه سیز، بیرینجی نؤوبه ده اورتا آسیا رنگیونو عکس ائتدیریر و گؤرونور، نه وولقابویو، نه قافقاز، نه

ده کچیک آسیا تورک اسلام مدنیتی نین منشایی اورتا آسیادان کناردا اؤیره نیله بیلمز - ایلک تورک موسلمانلاری، ایلک طریقتچی - صوفیلر، قورانا ایلک تورک تفسیرلری بورادان چیخیر...

تورکلرین اسلامی قبول ائتمه سی تاریخی ایله اونلارین اسلامی مودافیعه ائدیپ یایماسی تاریخی بیر-بیری نین منطیقی داوامی اولسا دا، همین مسله لر آنالیتیک شکیلده تدقیق اولونمادیقدا تاریخ مئیدانیندا تورکه "اسلامین سیراوی عسگری" اولماقدان باشقا بیر شئی قالمیر. ی.ا. پئتروسیان آدلی بیر مؤلیف "عثمان ایمپئرییاسی" (موسکوا، ۱۹۹۰) کیتابیندا محض بو جور حرکت ائتمیشدیر: اونون تقدیماتیندان بئله چیخیر کی، ان مؤحتشم تورک دؤولتی اولان عثمانلی ایمپئرییاسی اونا گؤره یارانمیشدی و اونا گؤره مؤوجود ایدی کی، اسلام دینینی یاسین - بس خالقین، میلتن موسستقل دؤولت قورماق ایستعدادی (و احتیاجی)، بس همین ایمپئریانین محصولو اولموش بو بویدا مدنیت؟.. بونلاری کیمین آياغينا يازاق؟

تورکلرده "تانری" تدریجن "الله" لا عوض ائدیلدی. ایلک دفعه ۱۱ عصرده کؤچورولدویو شوبهه دوغورمایان "کیتابی دده قورقود" دینین عالی آنالایشینی ائله بو جور ده فاکتلاشدیردی: تانری-الله و ائله همین "کیتاب" دا آلپ-آلپ-ارن، یوکونت-ناماز، یازوق-گونه کیمی درک اولونماغا باشلادی. کافیرین شهری آلیندی، کلیساسی داغیدیلدی و یئرینده مسجد یاپیلدی... تاریخدن ده معلومدور کی، قوتالمیش اوغلو سولیمان بی ۱۱ عصرین سونلارینا دوغرو آنتاکیا قالاسینی فتح ائدیپ، کیلسه نی مسجدیه چئویرمیش و یوزایگیرمی موزینه بیردن اذان اوخوتدورموشدو.

بو معنادا پروفئسسور توفیق حاجیئوین بئله بیر قناعتی ایله راضیلاشماق مومکون دئییل کی،

کیتابی دده قورقود "دا میلی ایدراکین هضم ائتمیش اولدوغو کونسئپتوال تاریخ ایدئاسی مؤوجوددور - بوراسینی دا من علاوهئدیرم کی، بو ایدئا اساس اعتباریله، تورکون اسلام دونیاسینا (داها دوغروسو، دئیک کی، اسلامین تورک دونیاسینا) داخل اولماسی فاکتی، ماتریالی ایله علاقه دار اولوب، اوندان چیخیر و عئینی زاماندا اونو ایضاح ائدیر.

۱۳-۹ عصرلرده آذربایجاندا چوخلو مکتبلر، مدرسه لر، کیتابخانالار تاسیس اولونور کی، بو دا اسلامین داها دریندن اؤیره نیلیب منیمسنیلمه سی اوچون ایدی: محض بو دؤورده اوچ دیلده نهنگ مدنیت یارانیب — همین مدنیتین تیپولوگییاسی ایندییه قدر آیدینلاشدیریلمامیش قالیر، آنجاق بیر جهت معلومدور کی، آذربایجان تورکلری اسلامی مورککب ایدراک تبددولاتلاری، آختاریشلاری اساسیندا قبول ائتمیشلر. اسلام تورک تفککورونده تاریخن نه وار ایدیسه، هامیسینی پوزوب، اونا صاحب اولمامیشدیر، عکسینه، بیر سیرا حاللاردا ایدراک (و فعالیت) رئونانسی وئرمیشدیر - همین رئونانس، مثلن، ۱۱-۱۲ عصرلرده آذربایجاندا او قدر گوجلر اولموشدور کی، بیر سیرا تدقیقاتچیلار حیسهقاپیلاراق نینکی بو دؤورو، حتّی بیر نئچه عصر اولی و سونرانی دا آذربایجان مدنیتی نین تاریخینده اینتباہ دؤورو حساب ائتمیشلر.

اورتا عصرلرده نینکی موسلمانلار، حتّی یهودیلر و خریستیانلار اینانمیشلار کی، الله تورکلری هارادا قاید-قانون پوزولسا، اورا گؤندیرر کی، اینتیظام یاراتسینلار. ۱۱-۱۲ عصرلردن اعتبارن اسلام، حقیقتن، تورکلرین تفککورو و قیلینجی ایله یاییلیب، لاکین بو، عومومیتله اسلام یوخ، آرتیق، نئجه دئیرلر، بیر قدر تورک اسلامی ایدی... تأسوف کی، اکثر تدقیقاتچیلار همین تورک اسلامینی،

عصرلرده کلاسیک مدنیتی آپاریجی مؤوقعیه مالیک اولماسی عومومن آذربایجان مدنیتی نین استروکتوروندا ایسلام کومپلئکسی نین چئوکیلینی شرطلندیریر، یئنی دؤورون باشلانغیجینا دوغرو فولکلور مدنیتی میللی اینتباھین تاثیر ایلہ نورماتیولشیر و همین پروسئسده کلاسیک مدنیتین بیر سیرا خصوصیتلرینی ده اؤزوندہ احتیوا ائدیر (عکس حالدا نورماتیولشه بیلمدی). بئله لیکله، موسلمان مدنیتی بیر داھا "نیمسنیلیر"، رنگیونال حودودو موعینلشمیش میللی تفککور عومومتورک ایسلام کومپلئکسینی بیر داھا اؤزوندن کئچیریر و نتیجه اعتباریلہ، میللی آذربایجان مدنیتی نین استروکتوروندا موسلمان "فاکتورو" اؤزونه مخصوص شکیلده مؤوجود اولور.

میللی مدنیتین تشککولو پروسئسینده ایسلام دونیاگؤروشو پوئتیک تفککورو اساس منبعلریندن بیر اولماقدا داوام ائدیر: مؤحتشم آشیق صنعتی او زامان تشککول تاپیر کی، تورک اوزان مدنیتی ایلہ ایسلام دونیاگؤروشو آراسیندا، البتته، بیرنجی نین اوستونلوگو شرایطینده و بازاسیندا تاریخی تیپولوژی باغلیلیق یارانسین. آشیق صنعتی ایسه میللی آذربایجان مدنیتی نین اساسلارینی تشکیل ائدیر و یا بئله بیر پوتئنسیالا مالیک اولور.

ش.ای.ختاییده، اینکیشاف ائلمیش شکیلده م.و.ویدادیده، داھا اینکیشاف ائلمیش شکیلده م.پ.واقیفده ایسلام دونیاگؤروشونون اوبرازلشدیغینی، دینی-فلسفی "ماتریالین" "ائتتیک" ماتریالا "چئوریلدیغینی گؤروروک، مثلن:

واقیفم، گؤرموشم بیر طرفه دیدار،
چکرم گؤرمه یه بیر ده اینتیظار
هر کسین دونیادا بیر قیبله سی وار،
من ده یؤنوم سنین ساری توتموشام.

یومشاق دئسک، گؤرمه مزلییه وورورلار و نتیجه اعتباریلہ، آذربایجان مدنیتشوناسلیغی نین بیر سیرا تاریخی پروبلملری ایضاحسیر قالمالی اولور، مثلن، ممد داداشزادنین بوتؤلولوکه مارقلی اولان "آذربایجان خالق نین اورتا عصر معنوی مدنیتی" (باکی، ۱۹۸۵) کیتابی بو باخیمدان دیقتی جلب ائدیر. م.داداشزاده موختلیف دیلرده اولان منبعلردن چوخلو فاکت آشکارا چیخاریر، لاکین همین فاکتورلار آیدین مئتودولوگیا اساسیندا ایشلنمه دیگینه، آذربایجانین ائتتیک-تاریخی جوغرافیاسی کوناستروکتیو شکیلده نظرده توتولمادیغینا گؤره (اونون تحلیل ائتدیگی حادیثه لر سانکی غیری - موعین بیر آذربایجاندا باش وئیر) اورتا عصرلر معنوی مدنیتیمیز باره ده، دئمک اولار کی، چوخ آز شئی دئیر و خصوصیلہ محض "تاریخی-اثنوگرافیک تدقیقات" سویییه سینہ قالخا بیلیمیر. علاوه ائدیم کی، ائتتیک خصوصیتلرین، موعینلیگین، بیر قایدا اولاراق نظرہ آلینمماسی بیزیم اثنوگرافیا و آرخیولوگیا یا حصر اولونموش ان یاخشی تدقیقاتلاریمیزین بئله آز قالا هامیسیندا اؤزونو گؤستریر.

آذربایجان میللی مدنیتی نین تشککولو پروسئسینده (۱۶ عصرین اوللریندن ۱۸ عصرین سونو ۱۹ عصرین اوللرینه قدر) عومومتورک موسلمان مدنیتی و خصوصیلہ اونون رنگیونال (آذربایجان) تظاهورو میللی اینتباھ طرفیندن یئنین درک ائدیلمه-میللییه قدرکی آذربایجان مدنیتی کلاسیک مدنیت و فولکلور مدنیتی اولماقلا ایکی ایستیقامتده اینکیشاف ائدیر: کلاسیک مدنیت داھا چوخ رنگیونال () "عوموموسلمان"، فولکلور مدنیتی ایسه ائتتیک (عومومتورک) کونتئکستده مؤوجود اولور. اورتا

کی، همیشه سیندیریلیمیشدیر. اورتا عصرلرده موغامات (اؤزونون بوتون ائستتیک-فلسفی اساسلاری ایله)، یئنی دؤورده ایسه همین سوییه ده آشیق موسیقیسی ایسلام دنیاگؤروشونو منیمسه یه-منیمسه یه، ایسلاملا بو و دیگر درجه ده باغلی اولان طریقتلرین ایدئالارینی صاف-چوروک ائده- ائده میللی ایجتماعی تفککوره ایسلامی دینی- فلسفی دنیاگؤروشو کیمی سیخیشدیریر، ایسلام" ائستتیکلشیر".

البتته، بو، او دئمک دئییلدیر کی، آذربایجان میللی مدنیتی نین تشککولو ایله آذربایجان ایسلامی اؤز نورماتیو دینی صلاحیتینی ایتیریر، بئله دئییل. ۱۹ عصرین اورتالاریندان اعتیارن حتّی موسلمان مراسیملری نین کئچیریلمه سینده، کوتلوی ایجرا سیندا اینتئسنسیولین گوجلنمه سی موشاهیده ائدیلیر. بونون نه اوچون بئله اولدوغونو گئنیش شرح ائتمک چتیندیر، آنجاق منه بئله گلیر کی، بو روس ایستیلاسینا قارشی داخیلی، عئینی زاماندا، آذربایجاندا یاشایان اساس خالقارین، ائتئوسلارین هامیسی نین ایراده سینی ایفاده ائدن ناراضیلیق ایدی-میللی ایدراکین مستقیللیگیندن یوخ، محض غیری-مستقیللیگیندن، وضعیتین عادیلیندن یوخ، محض غیری-عادیلیندن ایره لی گلیردی.

میللی مدنی تفککوروموزده کی "موسلمان کومپلکسی" بیر سیرا حاللاردا ایمکان وئریر کی، تامامیله کنار تاثیرلر آلتیندا و تامامیله سیاسی-ایدئولوژی آوانتورانین فاکتی اولاراق ایجتماعی معیشتیمیزه اورتودوکسال ایدئالار، مراسیملر یئریدیلین و نتیجه اعتیاریله، میللی-دئموکراتیک اینتباهمیز موسلمان فوندامنتالیزمی نین اینتباهی کیمی تقدیم و تبلیغ اولونسون... آذربایجان خالقی نین دوشمنلری بورادا موسلمان فوندامنتالیزمی نین یاییلماسیندان نینکی قورخمورلار، عکسینه، بیر سیرا

اعتیراض ائده بیلرلر کی، ایسلام دنیاگؤروشونون "اوبرازلشماسی" ع.ن.س.میده ده، کیشوریده ده، م.ف.و.س.میده ده وار. آنجاق مسئله بوراسیندادیر کی، میللی مدنیتین تشککولونه قدرکی دؤورده "اوبرازلشما" ایسلام دنیاگؤروشونون ایختیاریندا اولوب، اونون ایدراک اوصولو کیمی چیخیش ائدیر، میللی مدنیتین تشککولو گئدیشینده ایسه ایسلام دنیاگؤروشو میللی تفککورون اوبرازلشدیرما" ماتئریالینا "چئوریلیر.

هر هانسی دین اؤزونه مخصوص اوبرازلار سیستمیدیر. موکمل دینلرده اوبرازللیق دا کامیل اولور. ایسلام موکمل دینلر سیراسینا داخیلیدیر و اونون اوبرازللیق سوییه سی او قدر یوکسکدیر کی، اورتودوکسال تفککورله یاناشی، بیر-بیری ایله مورککب علاقه لرده بیرلشن چوخلو طریقتلرین تفککور ائنترژیسینی ده احتیوا ائدیر. ایسلاما قدرکی تورک مدنیتلری، خصوصیه ادبیاتلاری اؤز ائستتیک کامیلیگینه گؤره تورک میفولوگیاسینا و تانریچیلیگینه، ایسلامدان سونرا ایسه عئینی زاماندا بو اساسدا هضم اولونموش موسلمان دنیاگؤروشونه میننتدار اولمالیدیر، چونکی همین مدنییتلرین فلسفی اساسلاری، نومونوی استروکتور مودئلری، ان عادی اوبرازلاری اونلاردان گلیر.

ای جانانیم، سن بزه نیب گلنده
آی و گون قارشینا پیشوازا گئدر،
کبعه ی کویینه گونده مین کره
ملکلر ییغیلیب نامازا گئدر...

و هئچ شوبهه سیز، ایسلام دنیاگؤروشو، عمومیتله، ایجتماعی تفککوره "اوبرازللیغا" "موقاویمت" گؤسترمه لی ایدی (گؤستریدی ده)، بونونلا بئله همین موقاویمت دئموکراتیک، یئنی دؤورده ایسه میللی مضمونا مالیک اولمادیغینا گؤره، دئمک اولار

و اونا گۆره ده بو گونه تاريخدن گلک هم تاريخين، هم ده بو گونون درکي اوچون ان اوغورلو يولدور- مدني-ايجماعي تفککورون ائتنيک اساسلار اوزرينده يئنيدين تشکيلي (و درکي!) ايسه تاريخدن گليشي موطلق و موطلق ضروري ائدير.

لاکين تاريخدن گليش هر هانسي حالدا سوبيئکتيو پروسئسدير، اونا گۆره ده من بورادا سحو ائتمک حوقوقونا ماليکم "ايلهاملی" "روحومو" کاميل "روحا چئويرمک ايستسم ده، بو" "موجاديله" "ده آنجاق" مقام "لارين صاحيبيم. لاله الله...

تورک ميفولوگياسی نين گؤرکملی تدقيقاتچيلاری اونا دونيا و اينسان حاقيندا موکمل معلومات اولدوغونو تصديق ائدير و گؤستريرلر کي، سونرالار ائتنيک تفککورده مئيدانا چيخميش ائله بير حاديثه يوخدور کي، تورک ميفولوگياسی زمينينده ايضاحی مومکون اولماسين - "اوزئ گؤگ تئري، عسرا ياغيز يير کيلينديکدا ائکين آرا کيسی اوغلو کيلينميس "(يوخاريدا گؤی-تانري، آشاغيداکي سرت يئر يارانديکدا ايکيسی نين آراسيندا اينسان اؤولادی ياراندی) ايله باشلايان تورک ايدراکی بو جور اونيوترسالليغيني (و پراکتیکلييني) آخيراچان داوام ائديرير. تورک ائپوسو همين اونيوترسالليغي (و پراکتیکليی) بوتون ديفئرئسيال کئيفيتلری ايله فاکتلاشديريب (تاريخه قدر!) تورک تفککورونون سونراکی (تاريخی!) اينکيشافی اوچون توکنمز پوتئنسيالچا چئويرير...

فاکتلار گؤسترير کي، تخمينن ۱۱ عصره قدر (م.کاشقاری نين "ديواني-لوغت-ايت تورک" او مئيدانا چيخانا قدر) تورکلر اسلام دينيني، دئمک اولار کي، منيمسمه ميشديلر و اسلامين فاکتیک قبولو دا مئخانيکی مضموندا (مثلن، "کيتابی-دده قورقود" اون اسلاما اويغونلاشديريلماسی کيمي)

حاللاردا همين پروسئسين رئال اساسلار ماليک اولماسينا جان آتيرلار-اونلار ياخشی بيليرلر کي، موسلمان فوندامئنئاليزمی تورک ايدراکی نين هضم ائتديگی، رنغيوناللاشديرديگی و نهايت، ميليليشديرديگی موسلمان مدنيتينه قارشى دورور. و موعاصر آذربايجان مدنيتی اورتودوکسال اسلاما يوخ، ميللی تاريخی يادداشدا اولان، هضم ائيلميش (تورکلشميش، آذربايجانلاشميش...) اسلاما، ميللی تفککوروموزده کي "اسلام کومپلئکسينه" ايستيناد ائتديکده اؤز منبلريندن بيری ايله علاقه سینی برپا ائتميش اولور.

هر دؤورون، هر مرحله نين مدنيتی همين دؤورون، مرحله نين ايجماعي پراکتیکاسيني عکس ائديرير، لاکين مدنيتين تاريخينه بو جور موناسيبتی موطلقلاشديرمک دوزگون دئييل، چونکی هر هانسی دؤورون، مرحله نين مدنيتی عثيني بير ائتنوسون، خالقين، ميلتين بديعی تفککورونون ائنئريسي کيمي چوخ-چوخ قديم دؤورلردن نشت ائدير. و مدنيتين کئيفيتی ايله زامانين کئيفيتی آراسينداکی ديالکتیک (ياخود غيری-ديالکتیک) موناسيبتی آيدينلاشديرماغا هئچ ده هميشه اينسان ايدراکی نين گوجو چاتمير-مدنيت هئچ ده هميشه اوندان (و اينسان فرديتيندن) کنارداکی دونيانين جارييه سی دئييل، اونون ائپوس موستقيل-ليگی وار-بو ايسه او دئمکدير کي، بؤيوک مدنيتين اساسيندا، هاچان ياران-ماسيندان آسيلي اولمايلاق، "ايلهی" بير سيممئترييا دورور و همين سيممئترييانين "صينفيليگی" يوخدور، چونکی سوسيال تفککور اورايا داخيل اولاييلمير.

موعاصر مدني-ايجماعي (او جومله دن ادبی) پروسئسين فلسفه سینی اونون اؤز تاريخی موعين ائتميشدليز (بیز بونو قبول ائلسک ده، ائلمسک ده...)

ایدی. ایسلام آنجاق رئداکته ایشی گؤروردو، اونو دا نورماتیو سوییه ده گؤروردو.

ایسلام دینی نین تورک تورپاقلاریندا یاییلماسی اونا گؤره آغیر گئدیر کی، تورک تفککورو اونون قارشیسینا محض موکمل ایدراک سیستمی ایله چیخمیشدی -ایسلام فلسفه سی بوشلوقا دوشموردو و نه قدر موعاصیر، پئرسپئکتیولی اولسا دا (چونکی عومومدونیا تفککورونون تاریخی مجموعسو کیمی مئیدانا چیخمیشدی عومومدونیا پروسئسلیرینی حاضیرلایردی) تورک تفککورو اونو طبعی اولاراق منیمسه دی. و اؤزو ده، شوبهه سیز، تاریخه قدرکی میفولوژی پوتئنسییاسی اساسیندا منیمسه دی. ایسلام دینی نین شرقده موختلیف خالقلار طرفیندن قبول اولونماسی "باشا چاتدیقا" صوفی ایدئیلار دا تشککول تاپماغا باشلادی و اصلینده صوفیلیک عرب، فارس و تورک میفولوگیالاری آراسینداکی فرقین یاراندیریر میفولوگیایا موناسیبتده ایسه فرقلرین موختلیفلیگی صوفیلین عومومی (تیپولوژی) جهتلری ایله یاناشی، خصوصی (ائتیک) جهتلرینی ده فاکتلاشدیردی.

صوفیلیک -اینسانلا الله آراسینداکی بیرباشا اونسیت " یول " اونون مؤوجودلوقو ایدئیا سینا اساسلانیر و بو " یول " او، بیر قایدا اولاراق، اینتویسییا ایله کئچمگی نظرده توتور؛ بو باخیمدان اورتودوکسال ایسلاملا صوفیلیک آراسیندا ضیدیت ده اؤزونو گؤستریر — بو معنادا دا کی، صوفیلر " حقیقت " این درکینده، پئیغمبر ده داخل اولماقلا، هئچ بیر واسیطه نی قبول ائتمیرلر. و اونا گؤره ده تدریجن " منشایی اعتباریله موسلمانلیغا دخلی اولمایان (!) صوفیزم ایسلامین حاقیقی روحونو دیشدیردی... " (م.ع.لهبابی).

تورک صوفیلیگی ۱۱-۱۲ عصرلرده (ایسلامین منیمسنیلمه سی گئدیشینده) تشککول تاپدی و

ج.س.تریمینقئمین گؤستریدیگی کیمی، اونون ایلک ان گؤرکملی نوماینده سی " دیوانی-حیکمت " مؤلیفی احمد یسوی اولدو. تورکوستانلی مودریک ایسلام کونتئکستینده میستیک ایدراکین تورک " یول " ونو موعین ائتدی. و صوفیلیک تدریجن تورکلرین آباغیلا دین بوتون تورپاقلارا یاییلدی...

یسویلیین ۱۳، ۱۴ عصرلرده کیداوامچیلاری همین طریقتین اساسینی قویانی " حضرتی-تورکوستان " آدلاندیریردی. ایسوی نین نوفوذو او قدر بؤیوک ایدی کی، تئیمورلنگ ۱۴ عصرین سونلاریندا اونون مزاری اوزرینده گونبز تیکدیرمیشدی.

یسویلیک ایلک تورک صوفی طریقتی اولاراق قالمادی، اونون تجروبه سی باشقا طریقتلرین تشککول و اینتیشارینا تکان وئردی: تورک تفککورونده " حقیقت " آختاریشلاری نین اوزونتولو یوللاری باشلاندى... بوتون یوللار ایسه اصلینده یئددی مرحله نی نظرده توتوردو: شریعت (الله ا دوغرو حرکت)، طریقت (الله ین کؤمگی ایله حرکت)، معرفت (الله ین آلتیندا حرکت)، حقیقت (الله ایله حرکت)، ویلایت (اللهدا حرکت)، زات-اش شریعت (الله دان حرکت) و نهایت ذات الله (الله ا قووشماق) - روحون دا بو مرحله لره مووافق اینکیشاف ائتدیگی قبول اولونوردو: جیسمانی روح، قیناقلی (مزمتملنمیش) روح، ایلهاملی روح، دویموش (ساکیتلشمیش) روح، حذلی (حذ آلان) روح، قبول اولونموش (بیه نیلمیش) روح و نهایت، کامیل روح.

ایلک اوچ مرحله " مقام " دیر و اینساندان آسیلیدیر، قالان مرحله لر " احوال " دیر و الله ین مرحمتیندن آسیلیدیر.

و بو آنلایشلار، اونلارین بیر-بیرینه موناسیبتی، بوتؤو بیر سیستم کیمی تدریجن شرق (خصوصی

شكىلده تورك) پوئىياسى نىن بدىعى استروكتورونو تشكيل ائتمه يه باشلادى.

جلال الدين اورتا آسيادا دونيايا گلميشدى، لاکين طالع اونو کيچىک آسيايا (روما) گتيريب چىخاردى و مؤولاييه طريقتى نىن باشچىسى ائتدى. مؤولانه ج.رومى نىن مشهور "مثنوى" سى "حقيقت" نىن پوئىک درکينه خىدمت ائدن اثر کىمى مئيدانا چىخمىشدى، -فارسجا يازىلمىش بو اثرى. جامى" فارس قرانى "آدلاندىرمىشدى. ج.رومى تورکجه ده يازىردى و عوموميتله، "صوفى دىلى" نى خصوصى دىل - "دىلسىز دىل" حساب ائدىردى:

اگر تاتسان و گر رومسان و گر تورک، زباني بى

زبانانرا بىاموز.

مؤولايلىک اىسلام ايله خرىستىان دىنىنى بىرلشدىرمه يه چالىشىردى - بونو او زامان آذربايجاندا، کيچىک آسيادا مؤوجود اولان ايجتماعى، ايدئولوژى و ائتنىک شرايط طلب ائدىردى. تورک تفکورو ائرامىزين اوللرىندن اعتىبارن موعىنلشن و تخمىنن ائرامىزين بىرىنجى

مىن اىللىگى نىن سونلارىنا قدر اينكىشافدا اولان بىزانس مدنيتينه لاقئيد قالا بىلمزدى، - بو مدنيت ايسه خرىستىان مدنيتى ايدى. عئىنى زاماندا ج.رومى يونان قىزى ايله ائولنمىشدى، مؤولايلىين اىکىنجى رهبرى سولطان ولدده بو ايزديواجدان دونيايا گلمىشدى.

بىر سىرا تدقيقاتچىلار (مئلن، و.س.قاربوزووا) ص.ولد سحون اىلک تورکدىللى (ج.رومى نىن بىر سىرا مىصراعلارىنى چىخماق شرطيله) صوفى شاعىرى حساب ائدير، هالبوکى ص.ولد بؤيوک بىر عنعنه نى داوام ائتدىرىردى.

بىر نئچه عصر عرضىنده صوفىلىين هم پراکتىکاسى، هم ده نظرىيه سى موختلىف طريقتلرىن تجروبه سى اساسىندا اينكىشاف ائديب تکمىللشدى و او همچىنين ائتىک-اىستىتىک پرىنسىپلرىن مجموعسو کىمى موعىنلشدى، - صوفىلىين بو سونونجو فونکسىياسى ۱۴ عصرىن سونو ۱۵ عصرىن اوللرىندن باشلاياراق تورک دونياسىندا داها گئنىش يايىلدى. هم خالق پوئىياسىندا، هم ده کلاسىک پوئىيادا - يونىس اىمره دن نسىمىيه قدر صوفىلىک بؤيوک پوئىتىک اىمکانلارىنى نومايىش ائتدىرىردى.

ى.اىمره فولکلورلا باغلى ايدى و تورک صوفىلىين قديم تورک تفککورونون آسلىلىغىنى داها آشکار شكىلده عکس ائتدىرىردى:

گاه اسرم يئلر کىبى،

گاه توزارام يوللار کىبى

تاشقىن آقان سئلر کىبى

گل گؤر بنى عشق نئيله دى،

بو، اوزان شعرى نومونه سى ايدى.

ع.نسىمىده ايسه کلاسىک بىر موبهملىک واردى " هئچ کىمسه نسىمى سؤزونو کشف ائده بىلمز... "بو موبهملىک عئىنى زاماندا موکمل بىر سىستئمىن

بیلاواسیطه پوئتیک تفککوروون مائثریالینا (و منطیقینه!) چئوریلدی.

۱۳-۱۶ عصرلر کلاسیک آذربایجان ادبیاتی نین پوئتیکی تورک-اوغوز صوفی تفککوروونون استروکتورونا، پرینسیپلرینه اساسلانیر، لاکین محض اساسلانیر و او دئمک دئییل کی، "صوفیزیم تبلیغ اولونور" (اونو آنجاق ع.نسیمیده گؤرمک اولار) - هر هانسی اوسلوبون موغینلشمه سی اوچون فلسفی-اؤستتیک اساس اولمالیدیر و صوفیزیم (اونون تورک-اوغوز یولو) بو جور اساس کیمی اؤزونو گؤستریر.

ق.بورهان الدین - م.ج.حقیقی - ش.ای.ختایی خطی صوفیزیمه موناسیبتده نه قدر درینه گئتسه ده، ایجتماعی رئاللیقدان تجرید اولونموردو، "الله دا اریمیردی"، بیر آیاهی بو دونیادا ایدی، اونا گؤره ده همین خط قدیم تورک فولکلوروونون صوفیزیم اساسیندا یئنیندن تشکیلینده، نورماتیولشمه سینده مویین ایش گؤردو و نتیجه اعتیباریله، اؤزو ده یاراتدیغی نورماتیولیکده اریدی.

عزالددین.حسن اوغلو - ن.کیشوری - م.فوضولی خطی صوفیزیم اونیوئرساللاشدیرمادی، سیمووللارا چئویردی و سیموولیکاذا دونیانین، اینسانین هرطرفلی درکی نین "کلاسیک مئتودولوگیاسینی" حاضیرلادی.

اؤتمزم ترکی طریق عشق کیم،

بو فضیلت داخیلی اهلی کامال ائیلر منی.

منطیقینی احتیوا ائدیردی - ع.نسیمی صوفیزمین ایدئولوگو و تبلیغاتچیسی ایدی، او، صوفیلیگی "اؤزو اوچون"، "اؤزونون خیلاصی اوچون" دئییل، "جمعیتین خیلاصی اوچون" قبول ائدیردی. و بو، عومومن تورک تفککوروونون ایلکین ایجتماعیلی ايله باغلی ایدی. عرب حرفلری نین سیمووللاشدیریلماسینا گلدیکده ایسه دئمک لازیمدیر کی، نه قدر پارادوکسال اولسا دا، حروفیزیم تورک-اوغوز تفککوروون محصولو کیمی مئیدانا چیخمیشدی و صوفیزمین اؤز دؤورو اوچون ان فونکسیونال قوللاریندان ایدی.

حروفیزیم خصوصی طریقت اولماقدان چوخ اونیوئرسال ایدئیلار سیستئمی ایدی، هئچ بیر صوفی مکتب اینسانی حروفیزیمده اولدوغو قدر الله ا یاخین حساب ائتمه میشدی و اونا بو قدر اینانمامیشدی:

عرشله فرش و کافونون مندهبولوندو جومله چون

کس سؤزونوو اېسم اول، شرح وېانه سیغمازام.

صوفیلیک شریعتدن معرفتیه قدر اولان یولو هم ع.نسیمی، هم ده ق.بورهان الدینین تفککوروونده، یعنی فلسفی-پوئتیک و پوئتیک-فلسفی ایستیقاملرده کئچیردی و ۱۴ عصردن اعتبارن ایکینجی ایستیقامت اؤن پلانا کئچدی: نه ی.ایمره، نه ده نسیمی "تجروبه سی" گئیش یا ییلما دی، لاکین ق.بورهان الدین - م.ج.حقیقی - ش.ای.ختایی، داها اونیوئرسال شکیلده ایسه ع.حسن اوغلو - ن.کیشوری - م.فوضولی خطی ايله صوفیزیم

آشيق سلجوق شهبازی کیمیلی و آشيقلار بیرلییی

دکتر حسین شرقی دره جک سوی تورک

آشيق سلجوق ماراقلی موضوعلارا توخوناراق اویرنجی کیتله سینی اوز اطرافینا ییغمای باجاریمیشدی. ادیبلرین ، یازارلارین ، شاعیرلرین اوجا سس بایراغینا چئوریلن آشيق ایلمز قالا تک آذربایجانی حاق سسی اولاراق بوتون وارلیغی ایله یورد قوللوغوندا دورموشدور. اونا گوره ده او آشيق اولماقدان اوته بیروطن وورغونو ایدی. ساز ایسه سینه سینده سپر سوز ایسه کسرلی قیلینجی ایدی. اویارادیجی و ائتگیله ییجی اوزان تیمثالی ایدی. اونون خیففتینی چکنر ده آز اولمامیش. حسرتینی دویوب اوزلینلرده چوخ اولموش. منیم فیکریمجه او دوورینه گره ک اولانی هم ده اوزونه یاراشانی آرتیقلاماسیلا ائدیپ و ائدیردی.

او اوزونن قاباقلی صنعتکارلاری اویره نرک میدانا گیرمیشدی. اوزانلارمیزین اوزون ایللر بیریکدیردی سوز و ادب وارلیغینی منیمسه یرک بو چتین یولدا اوغورلو جیغیر آچماغی باجاریمیشدی. آشیقلیق صنعتی محدود بیر ساحه نی احاطه ائتمه دیندن آشيق سلجوقدا بو هونرین نه اولدوغونو درک ائدرک فوندامئنتال قالیجی صحنه لرین یارادیلیب وداواملی اولماسیندا بویوک غیرت صرف ائتمیش دیر. توپلومدا اوزونه الده ائتدی موقعه گوره گونوگوندن باشاریلار امضا آتیردی. باشاریلاری اونو مغرور ائتمیردی. بلکه ده اونو سیناق میدانیندا داهادا ایناملی اولماغا سووق ائدیردی. اونا گوره ده اجتماعی وادی صنعتکارلیغین مرکزینده قرار تاپیردی. او چالیشیردی گوردویو ایش اصیل صنعت اثری اولماقلا یاناشی همده قالیجی انقلابی هدفه ده خدمت گوسترمیش اولسون.

۱۳۷۱ جی ایللرده فعالیتی و اوزو ایله تانیش اولدوغوم آشيق سلجوق شهبازی منه اونون یارادیجی فعالیتینی تعقیب ائدیپ و دیرلندیرمه ییمه حق وئریر. اودلو آلولو وھیچ بیر قورالا سیغمایان آشيق سلجوق وطن سئورلی او دوورون گنج لری اولاراق بیزلرده مثبت تاثیر قویموشدو. او بوتون اویرنجی ییغینجاقلاریندا الیندن گلنی اسیرگه مه یرک وار گوجو ایله توپلانتیلارا قاتقیدا بولوناردی. اونون یوکسک وطن عشقی هم ده آنا دیلینه اولان درین محبتی دده قورقود یادیگاری اولان اوزان صنعتی ایله یوغرولاراق اورتایا کسگین یورد سئور آشيق میدانا گتیرمیشدی. اوز جامعه سینی یاخشی تانیان آشيق سلجوق دوورونون طلبلرینی ده یاخشی بیلیردی. دئمک اولارکی او قوشو گوزوندن وورماغی بیلیردی . هیچ بیر علمی - سیاسی جریان قوشولمادان سازین سنگرینده وطنین و ائل ادبیاتینین سنگرینده محکم دایانمیشدی.

لرله یاناشی آشیق ادبیاتینین واجیب مسله لر ی ايله ده یاخیندان ایلگیلنن استاد صنعتکار دیر. امینم کی اونون اورتایا قویدوغو ادبی اثرلر اوز فونکسیونالیغینا گوره همیشه ادبی جریانا تاثیر قویا جاقدیر.

آشیق سلجوق اوسلوبو گونئی آشیق مکتبینه و آشیق شوناسلیقدا یئنی بیر فورمادی. اونا گوره کی سلجوغون یارادیجیلیغینین خمیری و مایاسی یورد و وطن سئوگیسی ايله یوغرولوب و اونون حیات طرزینه چئوریلیدیر. بو مکتبین آدی ایسه دیرنیش آشیق مکتبی دیر. آشیقلیق آشیق سلجوغون حیات طرزی اولماسادا عاشیق اولماق اونون طرزی دیر. اونا گوره کی او حیاتین سرت اوزلرینی گوره گوره بورالار گلیمیشدیر. او ایچیندکی سئوگینی مختلف یونتملرله دیره نیش فلسفه سینه یونلده رک، یوخلوقا و قاداغالارا سرت جاواب وئرمیشدیر. باسیلسادا، سوسدورولسادا، یوخسون بوراخیلسادا ایچمیزده کوزرن آذربایجان عشقیندن هئچ زامان واز گئچمه دیی دئمه یی باجارمیشدی.

آشیق سلجوق شهبازی اوز زمانه سین دن اوزاق گله جکله آچیق مکتوب دور. اوخوندوقجا اوخوناجاق و اوخوندوقجا سئویله جک و تانیناجاق. او گله جک نسلین تئز - تئز باش ووراجاغی آشیق، اوزان دده لریندن اولاجاقدیر. او اوزونه مخصوصدور. ائوموسیونال روحا مالیک اما پولاد دئتلالردان عیبارت بیررسی دیر.

او هر طرفلی دیر سونتی صنعتله، علمی عملله بیرلشدیرن آذربایجان اوغلودور. اونون آشیقلیق طرزی بوسنعتی گنجلیه سئودیریر و اونلارین ایلینه، قانینا هوپور. او میللیشمیش و ائلی ايله اوزدشمیش دانیلماز ابدی یاشار صنعتکار دیر. اونون گوز قاماشدیریجی ایشلری دوستونون و دوشمنین دقتینی چکیر.

او حقیقتی عکس ائتدیریردی و سئوگینی صبر و صنعتله یوغوراراق اوزونو ایفاده ائتدیردی. اوزو ایسه آذربایجان ایدی، آشیق سلجوق جسمینده و روحوندا....

بونو دئمه اساس وئیریر کی او ۷۰-۸۰- (شمسی) جی ایللرین چوخ ساحه لی یارادیجی آشیقلا ریندان ان اونده گئندلریندن اولموش و بو گوره وی هله ده داوام ائتدیرمکده دیر. عرصه یه گتیریدی "آشیق ادبیاتی-(۱۳۹۲)" کیتابی ايله ده یارادیجی آشیق اولدوغونو ثبوت ایتیرمیشدی. اونون گوردویو ایش گونئی ده بلکه ده ایش متودیکال آشیق صنعتی بارده اثر آدلاندیرماق اولار. بو اثر و آشیق سلجوغون دیگر اثرلری آراشدیرماجیلار طرفیندن چوخ قدیر شوناسلیقلا قارشیلانمیشدیر. منه گوره آز سایدا گورولن ایشلری نظره آلاندا دئییه بیلریم کی استاد آشغین اثرلری ادبی- علمی موحیطیمیزین حادثه سی دیر.

هم ده بوچالیشمالارلا یاناشی او اوز اجتماعی نوفوذ و سویه سینی ده قورویا بیلیمیشدی. آشیق سلجوق شهبازینین صنعتی و یارادیجیلیغی ايله یاخیندان تانیش اولاندا گورورسن کی اونون اوره یینده کی ایشیق و بیننده کی سوز قاینایین الهام منبعی اصل آذربایجان اولوسودور. اونو هر دفعه دینله ینده ائله حساب ائتدیرسن کی بابکین قیلینجینین سسی و کوراوغلونون نعره سی قولقلاریندا جینگیل ده ییر. حال بو کی او ایفاسیندا و یارادیجیلیغیندا دده قورقود نفسینی قوروپوب ساغلاسادا همیشه معاصرلییه یونوملو اولموشدور.

اونون ایفاسینی دینله دیکجه اورتا آسیادان دورد نالا چاپیب گلن بابالارین محتشم وارلیغینی حیس ائتدیر اینسان و دینله ییجیده اوزونه قایدیش سورجی باشلا ییر. علمی و مقاومت آشیق موحیطیمیزین اونجوللریندن اولان آشیق سلجوق آکتوتال حادثه

این‌دیه آشیغین اوزو یاراتدیغی بیرلیکله اوز قلمی ایله تانیسی اولاق

بنیانگزار "خانه ایران عاشیق‌لاری"

برشی مختصر ومفید برای آشنایی خوانندگان عزیز ومشتاق از طی زندگی استاد عاشیق سلجوق شهبازی بنیانگزار "خانه ایران عاشیق‌لاری" (ایران عاشیق‌لار بیرلیگی). استاد سلجوق در سال ۱۳۴۱ شمسی روز شش دی ماه در روستای آغجاقشلاق شهرستان میانه چشم برجهان گشود. با اینکه کسی آگاه نبود که این کودک آینده‌ای سرشار از فرهنگ و هنر شاعری و نواختن ساز و خواننده اشعار پر محتوای خویش خواهند بود و خود نیز بیخبر از این آینده درخشان در گهواره ای خویش آهنگ لالایی را بر گوش میشنید بعد از تولد. پدر بزرگوارشان نام کودک را فرهنگ نامگذاری کردند ولی اطرافیان و اقوام به اختصار (فران) نامیدند. چه بسا که فرهنگ روزی خواهد توانست بار فرهنگ و هنری را بر دوش خواهد کشید که دور از فکر و اندیشه بسیاری بود. پدر گرمای فرهنگ برای ادامه زندگی و به خاطر امکانات شهری تصمیم گرفتند به شهر پایتختی تهران مهاجرت نمایند. وزندگی پر مهرشان را ادامه دادند. طی این سالهای متوالی اتصال هنری فرهنگ با شنیدن صدای ساز و آواز عاشیقی از یک مغازه‌ای در مسیر خانه شان رنگ و روی زیبایی از سر شوق به وی بخشید گویی گمشده اش را پیدا کرده است و خیلی سریع شیفته و مجذوب این نواختن شد. و بنا به توصیف اهالی محل در مورد تبحر استاد "عاشیق عوض" فرهنگ با اشتیاق خواست روزی با ایشان ملاقاتی داشته باشد. فردای آنروز با نشانه‌هایی که در دست داشت استاد عاشیق عوض را در محله امام زاده حسن تهران ملاقات نمود. وبعد از سلام واحوالپرسی خیلی ساده و بدون

کشمکشلی حیات یولو گئچن آشیق سلجوق چوخلو نکاتیو حاللاری یاشاسادا همیشه دیم دیک آیاقدا دورموش بو دوروشو ایله ده بیر چوخلارینا اورنک اولموشدور. اونون بوتون چیخیش و ایفالاری دینلیجی ده اینام حیسی دوغورموشدور.

آشیق صنعتینی اوزگورلویون بایراغی تک قبول ائدن آشیق س. شهبازی دده لریندن یادیگار قالان سازی همیشه اوجا توتموش و اونون کولگه سینین اوزون اولماسینی ساغلامیشدی. سازی سیندیریلیمیش، آنادیلی یاساق ائدیلمیش بیر اولوسون آشیقی اولما مسئولیتینی دریندن درک ائتمیش صنعتکار، بوتون وجودو ایله میدانا گیرمیش و بو میداندا سانباللی آدیملارلا ایره لی لمک ده دیر.

او یارادیجی آشیق‌لیغی ایله سئچیلسه ده، هم ده تشکیلاتچی و قوروجو آشیق دیر. صحنه یه یاراشان یقین کی اجتماعی محیطه ده یاراشار. اوز خالقینین حیسلریندن دوغان گونشین آرخاسیجا گئدیر. اونا گوره ده مقدس بیر ایشه قول قویموش و "آشیق‌لار بیرلینی" یاراتمیشدیر.

یعنی لاپ ایشین اینجلیکلرینه اثرک معاصر آذربایجان آشیق صنعتینین اینکیشاف و قالخینماسینا یول آچمیشدیر. اونون گوردویو وقوردوغو آشیق‌لار بیرلیگی جمعیتی میلی قایغی کشلینین نتیجه سی دیر. بو صنعتین صافلیغی و دورولوغو یولوندا جدی آدیم دیر. آشیق سلجوق شهبازی حال حاضریدا قوروجوسو اولدوغو بو بیرلین صدری کیمی ده زامانین بو آشیریمیندا اونا دوشن میسییانی وظیفه نی یئرینه یئتیرمک ده دیر. او سوزه قارشی عصیانکارلیغا بیگانه قالا بیلمه دیندن گوزله مه دیی گونو اثرکن قارشیلایمیش و صیدقی دیلله، لیاقتله وطن ده وطنسیز قالان آشیق صنعتینه دوستلاریلا بیرگه صاحب چیخمیشدی. سیزه اوغورلار اولسون آشیق

پیشه کن و توکلت بر خدا باشد که او تنها کسی هست که میتواند پرده بر اسرار بگذارد و خود هنر شما را رونمایی کند.

فرهنگ که تشنه هنر بود بدون اتلاف وقت هر روز پای پیاده بیش از ده کیلومتر راه پیموده به خدمت استاد شرفیاب می‌شد. و روزها سپری می‌شد تا اینکه توانست بعد از چهار سال تمرین و یادگیری موسیقی و ادبیات عاشیقی هنوز پدر بی اطلاع می‌باشند. در همین راستا بود که سال ۱۳۶۱ فرا رسید و فرهنگ باید عازم خدمت سربازی می‌گشتند و از استاد عوض به مدت دو سال خدمت مرخصی گرفته و راهی پاسداری از میهن عزیز شدند پس از اتمام خدمت سربازی بی صبرانه به سوی مغازه استادش شتافت اما دیر شده بود. عاشیق عوض چشم از دنیا بسته بود روحش شاد و یادش گرامی.

فرهنگ سخت در غم فراقش اشکها ریخت و اندوهگین شد و به یاد خاطره‌های خوشی که با استادش داشت گاهی لبخندی بر لبانش می‌نشست تا اینکه برای ادامه هنرش روانه مکتب عاشیق حسین اسدی شد و با ایشان آشنا شد. و از مهارت های استاد بهره مند گردید و تجاری کسب کردند و مدتی از محضر استاد سازبند قارا علی، جمشید عبدی، حسن غفاری، یداله عیوض پور و برادران فرخ و چنگیزمهدی پورها استید زیادی بهر مند شد. پس از سالها پدر عزیزشان به هنر پسرش فرهنگ پی برد و فرهنگ مایه افتخار پدر گردیدند. از دوران نوجوانی فرهنگ هم اکنون شخصیت ذاتی و خونگرمی و ابراز همدردی با ملتش تا اونجایی رسید که پروفیسور حسین محمد زاده صدیق متخلص به دوزگون خطاب به فرهنگ شهبازی چنین فرمودند: عاشیق شما با سن کم‌تان

تشریفات فرهنگ رو به استاد کرد و گفت: می‌خواهم عاشیق شوم. این جمله را مکرر تکرار کردند. و از آنجایی که پدر عزیز فرهنگ از ساز نواختن و خواندن عاشیقها زیاد خوشش نمی‌آمد راه را بر فرهنگ سخت تر کرده بود. حالا این گوی و این میدان و فرهنگ به پدرش می‌اندیشید و این مشکل را به استاد عوض فرمودند. می‌خواهم یاد بگیرم به شکلی که پدرم از من نرنجد چون احترامش برایم از همه چیز واجب تر است و پرسید میشود راهی پیدا کرد؟ استاد عوض فرمودند ترجیح میدهم در ابتدا کیفیت صدايت را بسنجم. از این رو بود که استاد آهنگی را نواخت و فرهنگ برای اولین بار با استاد همراه شد و به دلیل استعداد ذاتی وی خیلی سریعتر از آنچه استادش فکر میکرد پیش رفت و مورد پذیرش استاد عوض واقع شد. استاد تصمیم گرفت از آنچه روزی دارد بر وی عطا کند و تربیتش کند. و در همان لحظه رو به فرهنگ کرد و فرمود "پسرم" مغازه من از این لحظه به بعد در اختیار تو خواهد بود. هر زمان فرصت داشتید میتوانید بیایید. من برای تو تعلیم میدهم ساختن ساز و نواختن آنرا تو لایق یادگیری این هنر هستی من شور و ذوق نواختن را که در وجودت زبانه میکشد میبینم دستان را میگیرم و تعلیم میدهم. چنین شد که حمایتی دلگرمانه فرهنگ را بیش از قبل تشویق به یادگیری کرد. به یادگیری هنری بی انتها که تا میروی عشق است و عشق!!!! استاد عاشیق عوض در میان سخنانشان فرمودند فرهنگ، شما نیاز به هزینه کردن ساز نداری! من ساز در اختیار میگذارم. و استاد تذکر دادند که کسی از این یادگیری هنرش خبردار نشود تا ببینیم چه خواهد شد. آن زمان که هنرمندی بزرگ و نامدار شدی خود به خود همه خواهند فهمید. استاد عوض فرمود: پسرم این مشکل را زمان حل خواهد کرد. پس تا میتوانی صبر

نقطه عطفی بود که در کارنامه هنری عاشیق سلجوق شهبازی به ثبت رسید.

عاشیق سلجوق در سال ۱۹۹۲ میلادی در سفر به شهر گنجه توانستند افتخار کسب دیپلم عاشیقها را به خود اختصاص بدهند و چهره‌ی شناخته‌تری را ایفا نمایند.

عاشیقهای دده قورقود به رهبری عاشیق سلجوق در سال ۲۰۱۰ میلادی با دعوت رسمی وزیر فرهنگ و توریسم جمهوری آذربایجان در نخستین فستیوال بین‌المللی عاشیقها به نمایندگی از عاشیقهای ایران شرکت کردند.

در سال ۲۰۱۴ میلادی نیز در دومین فستیوال بین‌المللی عاشیقها در جمهوری آذربایجان عاشیقهای دده قورقود از ایران عزیزمان افتخاری مجدد را کسب نمودند. و همچنین در مراسم اختتامیه این فستیوال بارزترین نوازندگان از کشورهای شرکت‌کننده با اجرای آهنگی که شعر و تنظیم آنها توسط استاد شهبازی به انجام رسید و کار گروهی با شکوهی را به عرصه نمایش گزاردند و جای بسی افتخار شد که مورد پسند مسئولین و هنرمندان بارز واقع گردید. و ده‌ها افتخارات و دیپلم‌های هنری نیز از وطن عزیز و هم‌از خارج از کشور اخذ نمودند.

استاد شهبازی در داخل میهن‌مان فعالیت‌های ایثارگرانه‌ای نیز اعمال کردند. وی پس از تشکیل گروه "دده قورقود عاشیق‌لاری" در سال ۱۳۷۱ باتلاش فراوان درخواست مجوز پخش موسیقی عاشیقی از طریق رادیو و تلویزیون ایران کشور عزیزمان را با موفقیت اخذ نمودند. در ثمره این مجوز ایشان توانستند به مدت هفت سال با اجرای آهنگهای عاشیقی در رادیو تهران ساعات لذت‌بخشی را برای

کارهای فرهنگی ماندگاری از خود بجا میزاری که مردم شما را از صمیم قلب دوست دارند و زمانی که مردم شما را به مجلسی دعوت میکنند خصوصاً با دانشجویانی که من با آنها تر تماسم در اکثر همایشهای آنها شرکت می‌کنید و با هنرنمایی خود دل همه آنها را بدست گرفتی بنابر این من بر داشتن عاشیق چون شما در جامعه‌ام میبالم و افتخار میکنم و برای تشکر و قدردانی از زحمات بیکرانتان شما را عاشیق ملی آذربایجان معرفی میکنم و به "عاشیق سلجوق" متخلص می‌نامم درود بر شما.

عاشیق سلجوق در سال ۱۳۶۷ به ساخت و آموزش سازپرداخت و طولی نکشید که به عنوان عاشیقی متحبر در مجالس عروسی و جشنها و جشنواره‌ها

حضور بهم رسانیدند. پس از دو سال فعالیت هنری در ایران و جمهوری آذربایجان توانستند شهرت اصلی را کسب نمایند و در این زمینه شاگردانی تربیت کردند که خودشان اساتیدی نامدار و بزرگ گردیدند و در گرو همین تعلیم استاد سلجوق گروه در همین امر تشکیل دادند و در ساخت سازهای اصیل نیز مهارتهایی نیز کسب نمودند. از دستاوردهای هنری ایشان به نقاط ذیل میتوان اشاره کرد:

۱- تشکیل گروهی "آذربایجان عاشیق‌لاری" (عاشیقها آذربایجان) در سال ۱۳۶۷ که بعد از چهار سال این گروه بنام "دده قور قود عاشیق‌لاری" (عاشیقهای دده قور قود) تغییر نام داده شد. و این

عاشیق‌لار بیرلیی (مجوز فعالیت رسمی در این زمینه را اخذ نمایند . و نام عاشیق سلجوق شهبازی به عنوان بنیانگذار خانه عاشیق‌های ایران برای ابد در دفتر تاریخ ادبیات به ثبت رسید و ماندگار شد .

تالیفات هنری

در سال ۱۳۸۴ اولین مجموعه اشعارشان با نام " ائل سسی " (صدای مردم) منتشر گردید . همچنین در سال ۱۳۸۷ دومین کتاب شعرش را بامقدمه ظلم خان یعقوب که شاعر مردمی آذربایجان بودند و رئیس عاشیق‌های جمهوری آذربایجان تحت عنوان "تپه دن دیرناغا آذربایجانام " (سر تا پا آذربایجان هستم) روانه بازار کتاب گردید . عاشیق شهبازی که خالق شعر مستعد هستند در سال ۱۳۹۰ سومین کتاب خود را تحت عنوان " عاشیق داستانلاری " (داستانهای عاشیقها) منتشر نمودند . و سپس در سال ۱۳۹۳ با انتشار دو کتاب دیگر به نام های "عاشیق ادبیاتی " (ادبیات عاشیق) و دیگری مجموعه ی شعر "عاشیق گوردیون چاغیرار" (عاشیق برداشت خود را از دیگران بیان میکند) سال پر کار مشقت باری را با موفقیت به پایان رسانید . شایان به ذکر است که استاد شهبازی به زودی کتاب داستان "دده قربانی " را تنظیم و روانه نشر و بازار خواهد نمود.

عاشیق سلجوق شهبازی خالق هشت آهنگ کلاسیک عاشیقی (هاوا) به نام های ذیل میباشد که در پرونده هنری ایشان می درخشند.

- ۱- شهبازی دوییتیسی
- ۲- شهبازی گارایلیسی
- ۳- شهبازنین حاق دیوانیسی
- ۴- شهبازنین بایاتیسی
- ۵- شهبازنین بایاتی لایلا
- ۶- شهبازی دوشه مسی
- ۷- شهبازی کوراوغلوسو
- ۸- شهبازنین ضربی دیوانی سی.

هم میهنان عزیز و تمامی علاقه مندان به ارمغان آوردند . عاشیق سلجوق شهبازی برای مستحکم و گسترده نمودن این هنر ارزشمند اصیل و آهنگهای زیبا و خاطره انگیز عاشیقی همت مضائف گماردند .

عاشیق سلجوق شهبازی در سال ۱۳۹۰ موفقیتی دیگر تحت عنوان نماینده عاشیق‌های ایران در خانه موسیقی برگزیده شدند و پنج سال عضو هیئت مدیره کانون نوازندگان خانه موسیقی ایران بودند.

دریافت لوح تقدیر و جوایزی نفیس از سوی مدیر کل محترم دفتر موسیقی و وزارت ارشاد به مناسبت

کسب مقام دوم گروه نوازی در سال ۱۳۹۰ مکرر توانستند افتخاراتی را به ارمغان آورند . در کتاب زندگی هنری عاشیق شهبازی برگ های درخشان و پر محتوا و افتخار آمیزی را میتوانید ورق بزنید.

تجلیل سازمان تبلیغات اسلامی در لرستان از این بزرگوار به پاس سالها خدمات ارزنده هنری و همچنین مفتخر بودن به مقام هنرمند نمونه یکی از برگ های ماندگار میباشد . با وجود آنکه عاشیق های ایران عزیز سالها بود که حافظان موسیقی فولکلور درجه یک بودند اما هیچ تشکل منسجمی نداشتند . پس از چهار سال پی گیری های مداوم و با تلاش و همت و استقامت استاد شهبازی اتحادیه عاشیقها با نام "خانه ایران عاشیق‌لاری " (

قدیم تورک سوزلری لوغتی (۳)

پروفیسور نظامی خودیئو

ای

ایبروک = یوریک، باردق، سھنگ، گویم

ایوک = ائوک، تئز، جلد

ایوین = ئوین، یاواش-یاواش، سیراسی ایله

ایوینگى - سیراداکى

ایومک - باسماق، سیخیشدیرماق، قاناماق، = ییمک

اید - ساي، حساب، عادت

ایدگه - آنتروپونیم، شخص آدی

ایدر - یهر

ایدرمک - آپارماق، ایزله مک، تقیب ائتمک، = ئدرمک،

ایترمک

ایدی = یدی، ایگه، ۱. جنوب، ۲. هر هانسی، بوسبوتون

ایدیل = ئدیل، ائیل، ۱. تورک قبیله سی، ۲. وولقا چایی

ایدیمک - ییغماق، جم ائتمک، توپلاماق

ایدی کورت - آنتروپونیم، شخص آدی

ایدیکوت - ۱. بامسیل، تورک خالقیندان آلینمیش، اخز

ائدیلمیش «هؤکمدار» معناسینی وئرن تیتول، ۲. توپونیم،

یئر آدی

ایدیلمک - بزه دیلمک

ایدیسیز - صاحبسیز

ایدیک - بزک، زینت، سوس

ایدیش - ۱. پییاله، قدح، قاب، ایدیش آیاک - قاب-قاجاق،
ایدیش توتغوچی - ساقی، شرابچی، شراب پایلایان
(مجلسده)، ۲. ایدیش بیتیق - شریکلی، موشرک ایجاره
حاققیندا موقاویلنامه

ایدمک - قئیب اولماق، ایتمک

اییه - ۱. یگه، صاحب، یییه، ۲. سونراکی، داعوامی

اییی - مال-مولک، سروت، املاک

اییسیز - صاحبسیز (سیف).

اییین - ۱. بونونلا الاقدار اولراق، اوزره، ۲. اویغون اولراق،
مووافیق اولراق

اییینمک - باسیلماق، ازیلمک، تزییق گؤسترمک،
سیخیشدیرماق

اییینکی - اویغون، مووافیق، اولراق

اییینچ - تزییق، سیخیشدیرما

ایکگو - ایکی-ایکی، هر ایکسی، = یکگو ایکگون

ایکی - ایکی (سای)، ایکی بین - ایکی مین، ایکی ائلیک

- قیرخ ایکی، ایکین - ایکسی نین، ایکی ینگیرمی - اون

ایکی، ایکی اوتوز - یگیرمی ایکی، ایکی یارتیم کیلماک -

ایکی حیصه یه بؤلماک

ایکینتی = - ایکیندی، ایکینچ، ایکینجی، اؤزگه، باشقا،

ایکیندی آی - ایلین ایکینجی آی

ایکیلیو - ایکینجی دفعه، تزه دن، یئنیندن، ایکیلیو یانا -

یئنیندن، ایکیلیو تاکی - داها، بیر داها

ایکیرر - ایکی-ایکی

ایکیدینکی - هر ایکی طرفده اولان، ایکیسینه آید اولان

ایکیرچکو = - ایکیرچگو، شوبهه، شوبهه لی

ایکینتیسیز - میسیلسیز، بنزرسیز (سیف).

ایکیز - ائکیز

ایکیرتمک - باسیلماق، سیخیشدیریلماق

ایکیت = یگیت

ایکتو - آنتروپونیم، شخص آدی

ایکتولمک - ساخلاماق، دولان-دیرماق، یئدیرتمک،

= یگدوله مک

ایگ - خسته لیک، ایگ آغریغ - خسته لیک

ایگه - ۱. صاحب، ۲. پری، جین، روح

ایگدمک - حيله گریک ائتمک، دولاماق، اله سالماق

- ايگديو - آل، حيله، مکر
ايگديله - بير موغاليجه واسيته سی
ايگدولمک - يکتولمک، بسله مک، ديقق و قايغی
گؤستمک
ايگيد - يکيد، ايکيت، سهو، يالان، هييله، ساختا کارليق، يانليش،
خطا، شيشيرتمه، ايگيد نوم - يالان دين، اويدورما قانون
ايگيدگو - تربيه
ايگيديلمک - يوکسلديلمک، قال-ديريلمک
ايگيدمک - يوکسلمک، بسلمک، يئتیشدیرمک
ايگيدسيز - يالانسيز، ختاسيز، سهويسيز
ايگيل - ساده
ايگليگ - خسته (سیف).
ايگمک - يوکسلمک، قالدیرماق
ايگسيز - ساغلام
ايگسيزين آداسيزين - خستليکسيز و تهلوکه سيز، ختاسيز
ايگيرمی - يگيرمی
ايکاپونتراک - سکر. توپونيم (تانی دیياری)
ایل - ۱. ئل، ۲. آنتروپونيم: ایل آلمیش، ایل بوغا، ایل
آشمیش تیگین، ایل کیرمیش، ایل ایتمیش تیگین، ایل
تمیر، ایل کوداتمیش
ایلنمک - حؤکمرانلیق ائتمک، حاکیم اولماق، ایداره
ائتمک؛ ایلنمک ائرسینمک - ایداره ائتمک
ایلگمک - هوجوم ائتمک
ایلگرو - ایره لیده، ایرلییه، ایرلییه دوغرو، ایره لی
ایلگونمک - تاثیر گؤستمک، سیرایت ائتمک
ایلیگ - ۱. ئلیگ، اللی، ۲. ال، ۳. حؤکمدار، =لیک؛ ایلیگ
بئگ - شاهزاده، حؤکمدار، ایلیگ کان - حؤکمدار
ایلبیلگه کاتون - اسیلزاده قadin
ایلمک-گؤندرمک، آپارماق
ایل اؤرگین - ساری
ایلیکسيز - ائلسيز
ایلینمک - باتماق، بولاشماق، ایلیشمک
ایلینچو - آیلنجه
ایلگونمک - تاثیر ائتمک
ایلیک - ایلیک، بیرینجی، ایلیک - باشلانغیچ، ایلیک ایلیک -
ان بیرینجی
ایلیکسيز - باشلانغیجسيز، چوخ، کئچمیش، اسکی
ایلینتورمک - باغلاماق، تابی ائتمک، قوشماق
ایل اوگسی - روتبه آدی
- ایل تورگوگ - روتبه آدی
ایلیک - = ائلیک
ایلینچولمک - ایلنمک، ایستیراهت ائتمک
ایلینتورمک - آسديرماق، ایلیشدیرمک، تاخديرماق
ایلتبر - =ئلتبر، روتبه آدی
ایلمک - باسماق، هوجوم ائتمک، بیرسی نین اوزرینه
آتیلماق
ایلتینمک - گؤندرمک، آپاریلماق، سؤوق ائدیلماق
ایلمک - گئتمک، آپارماق، زورلا سوروب آپارماق
ایلتیشمک - =یلدیشمک، موناقیشه ائتمک، ایچشمک
ایمرمک - توپلاماق، ییغیشماق
اینگو - بیرتیق، قارین دریسی پرده سی نین خسته لیگی
ایلتریس کاغان - =ئلتریس کاغان، آنتروپونیم
ایم - = ائم
ایسیرتمک - =ئلسیرمک
ایمک - آرخاسینجا گئتمک، آردینا دوشمک، قوشولماق
ایمدی - =یمتی، ائمتی، ایندی
ایمیتی - یئمیشانین بیر نؤوو
اینل - ۱. خان اصیللی آرواددان اولان اوولاد، اصیلزاده، ۲.
وظیفه، تیتول آدی. ۳. ینال، اینل کاغان، اینل اؤز (انتروپونیم)
اینرو - =ینارو، مونتادا اینرو - بوندان سونرا، داها ایره لیده
ایندین - ۱. باشقا، اؤزگه، اکس، ۲. هودود، حد، سرحد
اینی - کیچیک قارداش، اینی یئگون - کیچیک قوهوملار،
اینی ائچی - کیچیک و بؤیوک قار-داشلار، آکا اینی -
بؤیوک و کیچیک قارداشلار
اینتراداتی - سکر. آنتروپونیم (بودیساتولاردان بیرى)
اینقک - اینک، اینقک کوچی - کونجوت توخومو، دنی
اینقیر - سحر ایشیقلاشاندا، دان یئری آغاراندا
اینقن - دیشی دوه، مایا
اینقه - آنتروپونیم، شخص آدی
اینقلمک - =ئنقلمک، آیلیمک
اینیلگ - کیچیکلی، کیچیک قارداشلی (سیف).
اینیک - آنتروپونیم، شخص آدی
اینتورمک - ئندیرمک، عزمک، باسديرماق
اینچ - ۱. دینچ، ساکیت، اینچ ائسن - ساکیت و ساغلام،
اینچ تینچ - راحتلیق، ۲. اینچ بوکا، اینچ سککه (انتروپونیم،
شخص آدی)
اینچکو - ساکیت، اینچکو ائسنکو - راحت و ساغلام
اینچکولوگ - ساکیت، دینچ

ايرمك - ۱. ئرمك، ۲. اريمك، ۳. قارشى چىخماق،
 موقاويتم گۇسترمك، ۴. نفسينه مغلوب اولماق
 ايرپك - بىچاق، كسيچى آلت
 ايرپكلمك - كسمك، دوغراماق
 ايرلون - توپونيم، يئر آدى
 ايرسى - پرى، تانرى، =يرشى
 ايرتاي - حرف (هئجا) آديدير
 ايرت-بئرت - وئرگى، خراج
 ايرتيش - ايرتيش (چاى)، هيدرونيم
 ايرته - ائرتة، صاباج، ساباه ائركن
 ايرتكون - صاباج
 ايرتمك - داعوام ائتمك
 ايرزى - موعليم
 ايرتورمك - ائتديرمك، دوزلتديرمك
 ايرتسيز بئرتسيز - هر جور وئرگيدن آزاد
 ايرو - ايشاره، علامت، ايرو بئلگو - الامت
 ايرولوگ - مووافيق، اويغون، موناسيب
 ايرونچولوگ - قوصورلو، خطالى، يانلش (سيف)
 ايرشى - ۱. سكر. مودريك، موقددس، زاهيد، ايرشى تئنقرى
 - خئيرخاه ايلاهى وارليق-لار، ۲. ايرشى كارشى - نيفرت و
 عداوت، =يرسى
 ايرشيسيز - كارشيسيز - نيفرتسيز و عداوتسيز
 ايس - =ايش، ۱. ايش، ۲. دوست، يولداش
 ايساك - حرف آديدير
 ايسى - =ايشى
 ايسيدمك - ائشيتمك، =يسيتمك
 ايسىگ - ۱. ايسى، قاينار، ۲. صميمى، هه-رارتلى، ۳.
 هرات، قيزديرما؛ ايسىگ ايگ - قيزديرما، ايسىگ اؤز -
 حيات، ۴. ايسىگ كؤل (يسسيككول)، توپونيم، ايسىگ
 سائقون (ان-تروپونيم، شخص آدى)، =يسىغ
 ايسىگليگ - قيزديرمالى (سيف).
 ايسىگتى - تاخيلدان دوزلديلميش ايچكى (اراق؟)، ايچكى
 ايسيمكليگ - هراتى اولان، قيزديرمالى (سيف).
 ايسيمك - ايسيتمك، ايسينمك، قيزديرماق
 ايسينمك-۱. ايستيلمك، ايسىتى اولماق، ۲. قىيىمتلنديرمك،
 اهميت وئرمك
 ايسيرگمك - آجىماق، رحم ائتمك، مرحمت گۇسترمك
 ايسيرگنمك - =يسيرگنمك، مرحمت ائتمك

اينجسيرمك - دينجلىيى پوزولماق، ناراحات اولماق
 اينچسيرتمك - ناراحات ائتمك
 اينچسيز - ناراحات، دينجلىيى اولمايان (سيف).
 اينچو - ايرشى
 اينچىپ - لاكين، آنچاق ... باخمىياراق، سونرا (كؤم).
 اينچگولوگ = اينچگولوگ - ساكىتلىك
 اينچكو = اينچگو، صولح؛ ساكىتلىك، دينجلىك
 اينچه - بئله، بئلجە، بو جور
 اينچگه - =يىنچگه، اينچگه، اينجه، نازيك، ظريف
 اينچك - بئلجە
 ايراوادى - سكر. ۲۸ بورجدن بيرىنين آدى، كوسمونيم
 اير - =ئار، ارك، اركيد، قهرمان، جسور
 ايربىز - بارس، قاپلان، آسلان، پلنگ، ايربىز كودوغى -
 مئركورىي پلانئتى نين آدى، كوسمونيم
 ايربىچ - پورسوق، قاپلان، =يربىس، ايربىز
 ايرىز - ۱. آنتروپونيم، شخص آدى، ۲. جسور، اركيد
 ايرىگ - ايرى، قبا
 ايرىن - ۱. كنار، قيراق، ۲. دوداق
 ايرىنقى - ۱. =يىرىنقى، ۲. ايرىن
 ايرىنمك - ۱. بدبخت اولماق، ۲. هيد-دتلنمك، قزىلمك،
 ۳. =يىرىنمك
 ايرىنتورمك - بدبخت ائدىلمك، فلاكتە سوروكلمك
 ايرىنچ - =يرىنچ، فلاكت، صفالت، سفيللىك، ايرىنچ يارلىق -
 سفيل حياتلى
 ايرىنچكمك - آجىماق، مرهمت ائتمك
 ايرىنچكنچوچو - آجىيان، مرهمت گۇسترن، شفقتلى (سيف).
 ايرىنچلمك - بدبخت اولماق
 ايرىنچو - گوناھ، سوچ، خطا، قباھت
 ايرىنچولوگ - گوناھكار، سوچلو
 ايرىكت - توپونيم، يئر آدى
 ايرىتمك - پيسلشمك، پيس اولماق
 ايركىن - كارلوكلاردا يوكسك وزيفه لى شخصلرين تيتولو،
 كول ايركىن (انتروپونيم، شخص آدى)
 ايرك - قويون
 ايركك - ائركك
 ايركلمك - بير شئيين اوزرىنه چىخماق
 ايرلمك - =يرلاماك، نغمه اوخوماق، شرقى سؤيلمك
 ايركلنمك - كيشيلشمك
 ايركلتمك - الدە ائتمك

- ايسىچ = ائسىچ، ايشىچ، قازان
ايسىز = ائسىز، پيس، فنا، قابا
ايسلمك - ۱. آراماق، ۲. قوخولاماق، ايله مك
ايسى كاغان - آنتروپونىم، شىخ آدى
ايسسىز - درمان بىتكىسىنىن بىر نۇۋونون آدىدىر
ايسى لىكنى - آنتروپونىم، شىخ آدى
ايسىتمك - قىزدىرماق، قىزىشىدىرماق (مجازى منادا)،
تحرىك ائتمك
ايسىتمك - ايسىتمك، ديله مك، آرزو ائتمك
ايسىتمك - ايسىتمك، آراماق، آخ-تارماق
ايسورمك - سرخوش اولماق
ايش - ۱. ايش=پيس، ۲. ئش، دوست، ۳. ايش، و-زيت،
دوروم؛ ايش آيغۇچى - موشاوير، ايش يومىش ايشلر، ايش
كوچ - امك
ايشكىرتى = يىگىتى، ائشكىرتى، دىبا آدلانان ايك قوماش
ايشى - خانىم، كوبار جمىيىتىدىن اولان شىخىن خانىمى
ايشىلر - قادىن، آرواد، خانىم، خاتون
ايشىن - ساچ، هۇروك
ايش بوغا - آنتروپونىم، شىخ آدى
ايشىدىگىسمك - ائشيتىمك، ايسىتمك
ايشىدىمك = يىشيتىمك، ائشيدىمك
ايشىك - ائشىك، قاپى
ايشىر - آنتروپونىم، شىخ آدى
ايشىدىلمك - ائشيدىلمك
ايشلمك - ايشله مك، ائتمك، ائلمك، چالاشماق
ايشلىتمك - ۱. ايشلىتمك، ۲. ايسىفاده ائتمك، فايدالانماق
ايشلىتگولوگ - ايسىفاده اوچون نظردە توتولموش (سيف).
ايشتروشمك - هئكايت دانىشماق
ايش توش - دوست، آرخاداش، يولداش
ايشتورمك - آنالتماق، بىلدىرمك، باشا سالماق
ايشويزاد - حضرتى ايسا، آنتروپونىم
ايت = ييت، ايت اوزومو - چۇل اوزومو، ايت تارتماك - ايت
قاپماق، = ييت
ايترچى - شاھىن قوشو دولاندىران، قوشچو
ايترمك - ۱. ايتلمك، ۲. تقيب ائتمك، آرخاسىنجا گئتمك،
= يدرمك
ايتدورمك - ائتدىرمك، تقيب و تنزيم ائتمك، دوزلتمك
ايتى - كسكىن، ايتى
- ايتىگ - ۱. ايتىك، قئيب، ۲. سوس؛ برك، ۳. تسيىس،
قوروم، تشكىلات، ۴. موسيقى آلتي
ايتىگلىگ - ايش باجاران آدام
ايتىگسىز - حركتسىز، ايشسىز
ايتىكن - آنتروپونىم، شىخ آدى
ايتچوك - آنتروپونىم، شىخ آدى
ايتىلمك - بزنمك، پالتار گئيدىرلمك
ايتىمك - يىغماق، توپلاماق
ايتىنمك - بزه دىلمك، هازىرلانماق
ايتىزمك - موسيقى آلتىندە چالماق
ايتمك - دوزلتمك، تشكىل ائتمك، حاضىرلاماق، ائتمك
ايتوك = ۋتوق، دىلك
ايت تارخان - آنتروپونىم، ايت شىخ آدى، تارخان
تيتولدور
ايچ - داخىل، ايچ بويروكى بئگ - وزيفه آدى، تيتول، ايچ
ايچگو - ايچ اوزو؛ ايچالات، داخىل، ايچ يئر - داخىلى
تورپاقلار، ايچ سو - داخىلى قوشون، ايچ توبيك توپوق، ايچ
تون - آلت پالتارى
ايچى = ئچى
ايچىگلىگ - ايچمه لى، ايچكى
ايچىكمك - تابى اولماق، داخىل اولماق، تسليم اولماق
ايچىم - يئم ايچىم - يئمك-ايچمك، بوش، دورو خۇرك
ايچىن - اۋز آرالارىندا، ايچىن آرا - اۋز آرالارىندا
ايچىنتكى = يچىندە كى، ايچرىدە كى، داخىلدە كى
ايچكك - شئيتان، ايبلىس، خورتدان
ايچكرو = يچگرو، ايچرى، اندرون، ساراي ايچرىسى
ايچگو - داخىل
ايچكلوگ - ساراي، هۇكمدارا مخصوص
ايچكرمك - داخىل ائتمك، گيرمه يه مجبور ائتمك
ايچكو - ايچكى، ايچكو كئسر - مولىجه سويو، ايچكو
ۋتكورگو - درمان
ايچكرمىش اينال - آنتروپونىم، شىخ آدى
ايچگىرمك - تابى ائتمك
ايچكرمك = يچگرمك، بىر شئىن ايچىندە اولماق
ايچلىگ - حاميله
ايچره - ايچرىسىندە، ايچرىدە
ايچركى - تيتول، روبته، ساراي اهلى و يا حرمخانا اهلى
ايچتىن - داخىلى
ايچوى - توپونىم، چاي آدى

ایچتیرتی - ایچرییه دوغرو
ایچورمک - ایچیرمک، ایچیرتمک

ک

کئییکیچی - مارال اووچوسو
کئیین - سونرا، = کئدین، کئن، کین
کئیره - توپونیم، یئر آدی
کئیرگنچیک - قارشیقلیق، اوسیان
کئک - نیفرت، کین، ادوت، دوشمنچیلیک
کئکلیک - ککلیک
کئکن - بیر جور خسته لیک (وبا؟)
کئکترون - دیش آغریسینا، سس و سینه توتولماسینا
قارشى ایشله دیلن درمان
کئکلیک - منفور
کئکنمک - تهدید ائتمک، قورخوتماق
کئکره - درمان بیتکیسی نین آدی
کئکریمک - نیفرت ائتمک، دوشمانچیلیق ائتمک
کئکرشمک - قیزیشماق، غضبلنمک، حیرصلنمک
کئنچ - اوشاق، کؤرپه، کئنچ اوغلان، کئنچ اوغول - اوغلان
اوشاغی، کئنچ اوری - اوغلان، ۲. کئنچ بئرسو (انتروپونیم)
کئنچک - بیر تورک قبیله سی، ائتنونیم
کئنقورو - اطرافلی، موفسل
کئنقوروش - گئنیشلندیرمه
کئپک = کئبک، کپک، باش کپگی، قوواق
کئپز = کئبز، باش کپگی
کئرگو - چادیر، آلاچیق، یورت
کئری - آنتروپونیم، شخص آدی
کئرگک = کئرکک، گئرک، ۱. گرک، لازیم، ۲. عذاب،
ازیت، ائهتییاج، کئرکک بولماک - وفات ائتمک
کئرگکلمک - لازیم، گرک اولماق، احتییاج هیسس ائتمک
کئرگکلیگ - ۱. گرکلی، لوزوملو، ۲. عذابی
کئرگکسیز - لوزومسوز، گرکسیز
کئرگمک - اسکیک اولماق
کئرگتمک - حد قویماق
کئرگو = ۱. داباز یئر، ۲. توپونیم، سئلئقا چایی نین
یاخینلیغیندا اولان بیر یئرین آدی، توپونیم
کئری آچاری - آنتروپونیم، شخص آدی
کئرلیک - آنتروپونیم، شخص آدی
کئنیلیمک - گرلیمک، شیشمک
کئرینچسیز - میسپلسیز، برابری اولمایان، اوستون
کئریش - چکیشمه
کئریمک - گرمک، گئنیشلتمک

کئبک - باش کلگی، چیرک
کئبز - پامبیق
کئبمک - زیفله مک
کئومک - زیفله مک
کئویرکنچیک - شیکایتله
کئد - ۱. چوخ، آرتیق، ۲. ساغلام، مؤحکم، گوجلو،
قوووتلی، ۳. آد-سان، شؤهرت، ۴. کئد کایا، کئد تاش
(انتروپونیم، شخص آدی)
کئدیلمک - گئنیلمک، گئیدیرمک
کئدیم - ۱. گئیییم، ۲. کئدیم اورون-قو (انتروپونیم، شخص
آدی)
کئدیملیک - حاضر، بزکلی، گئییملی (?)
کئدین - ۱. آرخا، آرخادان، قرب، قربدن، ۲. کتان، = کیدین
کئدیره - آنتروپونیم، شخص آدی
کئدیلمک - یئتیشمک، دیمک، واختی چاتماق
کئدگو - پالتار، گئیییم
کئدلنمک - لیاقت قازانماق، لیاقته صاحب اولماق
کئدورمک - گئیدیرمک، گئیین-دیرمک
کئدکی - سونراکی
کئدکیزمک - بیر شئیین اوزرینه دوشمک، سندله مک
کئگد = کئگده، کاغدا، کئگد، کاغید
کئگینچ - جاواب، کئجینچ بئرمک - جاواب وئرمک،
= کئگینچ
کئگلینچ تارکان - آنتروپونیم، شخص آدی
کئز - ۱. سونرا، باشقا، ۲. مونتادا کئز - بوندان باشقا،
بوندان سونرا، ۳. سفیل، بدبخت
کئزه - یاواش-یاواش، سیرا ایله
کئزیگ - ۱. ترتیباتلی، نیظاملی، مون-تزم، دوزگون، ۲.
قیزدیرما
کئزیکچه - داها نیظاملی، داها مونتنظم
کئزیکلیگ - واختی چاتان، نؤوبتی
کئزمک - گزمک، دولاشماق، دولانماق
کئیک - ۱. کئیک، مارال، ۲. وهشی هئیوان

کئرتگونمک - ائتيقادى اولماق، اينامى اولماق، اينانماق
 کئرتگونچ - کيرتگونچ، ايمانلى، ايناملى
 کئرو - گئرى، يئنه
 کئسيشمک - کسيشمک، نتيجه هاسيل اولماق، اويوشماق
 کئسکيلمک - تیکه-تیکه ائتمک، کيچیک پارچالار بۆلمک
 کئسمک - ۱. کسمک، قيرماق، ۲. تعيين ائتمک
 کئسمليگ - کسيلميش، کسمه لى
 کئسره - سونرا
 کئد - کئد، ۱. سون، آخير، ۲. مؤحکم، برک، عصاسلى شکیلده
 کئترمک - اوزاقلاشديرماق، آرادان قالدیرماق، اورتادان
 گؤتورمک
 کئتگو - گئديش، يوخ اولما
 کئتکيره - قوولاراق
 کئتکيرمک - قووماق، آتماق
 کئتمک - ۱. گئتمک، يوخ اولماق، اۆلمک، ۲. اۆزونو
 ساخلانماق، صبر ائتمک
 کئتو - سکر. پلانئت آدى، کوسمونيم
 کئتور يارو - آنتروپونيم، شخص آدى
 کئش - اوخدان، اوخ قابى
 کئکروشوک - قارشيليقلى نيفرت
 کئکوک - قوقو قوشو
 کئکشورمک - هيدهدتلنديرمک، غضبلنديرمک
 کئلن - کرگدان، کئلن کئتيک - گايديش (باليناي اوخشار
 دئيز هيوانى)
 کئليگ - خيال، گلمه، گؤزه گؤرونمه، اورتايا چيخما، خوليا
 کئليگمه - گلن، قوشولان
 کئلين - گلين
 کئلينلمک - ائولنمک، ائولن-ديرمک
 کئليرمک - کئلورمک
 کئليرتمک - کئلورتمک، کئچيرمک
 کئليش باريش - باش چکمه
 کئلکيم - سو خندگى (?)
 کئلگين - سئل، داشقين
 کئلمک - گلکم، يئتيشمک، اورتايا چيخماق، مئيدانا
 چيخماق، کئلمک با-رماک - اونسيته اولماق، تماسدا
 اولماق، سياحت ائتمک
 کئلمدوک - گلّه جک (يسيم)
 کئلمکسيزين - گلميه رک، اون-سيته اولمايلاق، تماسدا
 اولمايلاق

کئلتورمک - گتيرمک، چانديرماق
 کئلورمک - ۱. گتيرمک، چانديرماق، ۲. دوغماق
 کئم - ۱. توپونيم، چاي آدى، ۲. آغرى، ايضطيراب، زحمت،
 خسته ليک
 کئمى - قاييق، گه مى
 کئميشمک - ۱. آتماق، اۆزونو آتماق، ۲. ترک ائتمک،
 چيخماق
 کئملنمک - خستلنمک
 کئن - سونرا
 کئند - شهر، کئند اولوش - کئند و شهر
 کئندير - چئنه، =کئنتير
 کئندو - ۱. اۆز، اۆزو، ۲. اۆز، خوسوسى، کئندو کئندو -
 آيرى آيريليقد، کئندو اۆز - اۆز، اۆزو، اۆز کئندو - اۆز،
 =کئنتو
 کئننمک - داخيلن راهاتلانماق، ممنوعن اولماق، اۆزونو
 ياخشى هيسس ائتمک
 کئئق - ۱. گئن، گئنيش، ۲. اوزاق، آزالى، کئئق آلکيغ -
 اوجسوز-بوجاقسيز، کئئق يئتيز - گئنيش
 کئئقرس - تورک قبيللريندن بيرى نين آدى، ائتوننيم
 کئئقشورمک - دالاشديرماق
 کئئقش - مصلحت، گئشمه
 کئئقليگ - اراضى، مسافه، گئنيشليک
 کئئقرنمک - سسلنمک، جين-گيلدمک
 کئئقشمک - گئشمک، موزاكيره ائتمک، موشاويره ائتمک
 کئئقو تارمان - توپونيم، يئر آدى
 کئچيگ - کئچيد
 کئچه - گئجه، =کيچه
 کيچيگسيزين - کئچيدى اولمايان، کئچيدسيز
 کئچمک - کئچمک، آشماق
 کئچ - کئچ، اوزون موددت، کئچ کالماک - گئجکيمک
 کئشين - ايکى آيلىق موددت
 کيبرمک - ييرتيلماق، پارتلاماق
 کيد - سون، نهايت، آرخادا
 کيدرمک - =کيترمک
 کيدين - ۱. سونرا، آرخادان، قرب، ۲. کتان، =کئدين
 کيديرتى - قريده، آرخادا
 کيديشمک - کيتيشمک
 کيديز - کئچه، پالاز
 کيهه - بير آز، =کييا، کينا (مهودولاشديريجى ادات)

کیریکسمک - گيرمک ایستمک، داخیل اولماق، ایستمک	کیکت - یئکون، جم، مبلغ
کیریت - سکر. تاج	کیون - ساتورن پلانتی، کوسمونیم
کیریش - اوخ کیریشی	کیکینچ = کئگینچ، کیگینچ، جاواب، شرح، ایضاحات
کیرلیگ - چیرکلی	کیگيرمک - سوخماق، آرادان قال-دیرماق، ایفا ائتمک
کیرلیگ - پالچیق	کیگورسوک تورو - تقدیم ائتمه قانونو
کیرمیش - ائل کیرمیش سانقون (انترو-پونیم، شخص آدی)	کیکیر - لکه
کیرپی - کیرپی	کیکیرسيز - لکه سيز
کیرسيز - تمیز، کیرسيز، آریغ سوزوک - تمیز	کیکشورمک - غضبلنمک، هیددتلنمک
کیرتگونچ - ایمانلی، ایناملی، ائتیقادلی	کیلن = کئلن، افسانوی تکیورونلو هئیوان
کیرتگونچولگ-ئتیقاد و ایمانی یئرینده اولان	کیلیمبی - سکر. آنتروپونیم، دئی-مونلاردان بیرى
کیرتگونچسوز-اینامسيز، ائتیقادسيز	کیم - ۱. کی (باغلاييجیسی)، ۲. کیم، ۳. کیمسه، ۴. اولا
کیرتگونمک-ائتیقاد ائتمک، اینان-ماق=کیرتگونمک	کی، اگر، بلکه، کیم کیم - کیمسه، کیم کایو - هانسیسا، هانسی
کیرتگورمک - اینانماق	کیماوانت - توپونیم، هیمالای داغلاری
کیرتو - ۱. دوغرو، گئرچک، دوروست، صحیح، ۲. مؤمین،	کیماواتی-انتروپونیم، دئمونلاردان بیرى نین آدیدیر
ایمانلی، اعتیقادللی	کیمتتو-انتروپونیم، شخص آدی
کیرتگولوگ - مؤمین، دیندار	کیمی = کئمی، گه می
کیرو - گئری	کیمزون - آنتروپونیم، شخص آدی
کیسی = کیشی، جانلی وارلیق، آدام، اینسان	کین - ۱. سونرا، ۲. قادین جینسیییت عوضوو، ۳. میشک
کیسیک = کیزیک، گزینتی، سیاهت	قوزوسو، ۴. چین ایپک پارچا، ۵. کین کئلیگمه - ایستیقبال،
کیسلگولوگ = کیزلگولوگ، گیزلنن	گلجک، ۶. کین توغمیش (انتروپونیم، شخص آدی)
کیسره = کئسره، سونرا؛ کیسرکی - سونراکی	کیناری - سکر. سما چالغیچیلاری نین سککیز قروپوندان بیرى
کیشى = کیسی، ۱. اینسان، آدام، مخلوق، جانلی وارلیق، ۲.	کیندیک - گؤبک
قادین، آرواد، زؤوجه، ۳. قول، کؤله، ۴. شاهزاده، تیشی کیشى	کیندیکلیگ - گبکلی
- قادین	کینکی - آخیرینجی، سونونجو، سون
کیشیتی کارپی - آنتروپونیم، بودیساتولاردان بیرى	کینلنمک - اووماق، عزمک، توز حالینا سالماق، سورتتمک
کؤ = کو، آد-سان، شان-شؤهرت	کینلنمک - هرلنمک، فیرلانماق
کؤب = کوپ، کوپ، چوخ	کینق - ۱. عئینی، تام، ۲. ائن، گئنیشلک
کؤبیک - کؤبوک، کؤبوک، کؤپوک-قابارجیغ	کینقشمک - موشاویره ائتمک، دانیشیق کئچیرمک،
کؤبروک - کؤرپو	گنشمک
کؤونچ - گوونچ، قورور، ازم	کینقشپنمک-موشاویره، دانیشیق، صؤحبت ائتمک
کؤوز - مغرور	کینقرنمک - میزیدلانماق
کؤونچنگ - مغرور، = کوون-چنگ	کینقسون-آنتروپونیم، شخص آدی
کؤوروک - ۱. طبیل، ۲. کؤرپو	کینقورتتمک - گئنیشلتمک، تفسیر ائتمک
کؤوتونق - ووجود، بدن، گووده	کینقورو - عئینی، تام، گئنیش سورتده
کؤوشک - ظریف، گؤزل، یوموشاک، مئهریبان	کینتریک - سیس، چن، دومان، بولود
کؤدن = کودن، موسافیر، قوناق	کینتیمک - قاشوولاماق
کؤدمک - باغیرماق، قیشقیرماق	کیر - کیر، کیر تاپچا - پالچیق، لکه، چیرک
کؤدوگ - ایش، گوج، آلیش-وئیش، تیجارت، = کؤتوگ	کیردیک - بورجلردن بیرى، کوسمونیم
کؤدون یینقاک - جنوب، گونئی	کیرک - گیریشمک، داخیل اولماق، ایستمک

كۆز - گۆز، كۆز بىلىك - گۆرمە ياد-داشىنا عىساسلانىن
 بىسىپ بىلىك، كۆز كاچىغ - گۆرمە اورقانى، كۆز كاراك -
 گۆزلر، كۆزكە ايلنىمك - دىقتى جلب ائتمك، چكىمك، گۆزە
 چارپماق
 كۆزىمك - كوسىمك، كۆسىمك، آرزو ائتمك، دىلە مك
 كۆزىمك - قوروماق، موھافىزە ائتمك، ساخلاماق
 كۆزىتچى - گۆزىتچى
 كۆزكىشىمك - بىر-بىرىنى گۆرمك
 كۆزىك - شكىل، اكس
 كۆزىسوز - گۆزىسوز، كور
 كۆزىنچ - گوج، قوۋوت
 كۆزىنچ - مشهور، آدى-سانلى، شۆھرىتلى
 كۆزىنگو-آينا، گوزگو
 كۆزىنلوگ - گوجلو، قوۋوتلى، =كوسونلوگ
 كۆزىنوردكى - گۆز اۋنوندكى، گۆرونن، ايندىكى
 كۆزىنمك - ۱. گۆزىنمك، گۆروك-مك، ۲. قبول ائدىلمك،
 ۳. مۇوجود اولان
 كۆزىنور - موعاصىر، چاغداش، ھا-زىرداكى، كۆزىنور اۋد -
 ايندىكى زامان
 كۆزىنورتىمك - گۆستىرمك، نومايىش ائتىدىرمك، نىشان
 وئىرمك
 كۆزىنچ - خىزىنە
 كۆزۈش - اىستىك، آرزو، دىلك
 كۆيىمك-يانماق، قورورولماق، كۆيىمك اۋرتىمك -
 قىزىشماق، آلو-لانماق
 كۆيدورمك - كۆيتىنورمك، يان-دىرماق، ياخماق
 كۆيۈرمك-ياندىرماق، ياخماق، كۆيۈرمك اۋرتىمك - اود
 وورماق، يان-دىرماق، ياخماق
 كۆيۈك - يانمىش، قورورولموش
 كۆك - ۱. ماۋى، گۆي رنگىندە، ۲. سما، بخىە بند يىرى،
 ۵. كۆك آماش توتوك، كۆك بوكا، آنتروپونىم، شىخى آدى
 كۆكدكى - گۆيدە كى
 كۆكدىمك - اۋيىمك، تىرىفلەمك، موبالىغە ائتمك
 كۆكتورمك - تىرىفلەمك، مدح ائتىدىرمك
 كۆك اۋنىق - چاى آدى، توپونىم
 كۆكىمك - خاللى مارال
 كۆكرىكە - گورولتو
 كۆكرىمك - كوكرىمك، باغىرماق، بۆيۈرمك، گورولداماق

كۆكۈز = كۆگۈز، ۱. سىنە، دۇش قفە سى، كۆكس، ۲.
 كۆكۈز ائرم (انتروپونىم)
 كۆكۈزىلوگ - اورە يە ياخىن، عزىز
 كۆكۈرچىك - گۆيىرچىن، = كۆكۈرچىكون
 كۆكۈزىمك - گۆدكجە
 كۆگ - ۱. مئلودىيا، ھاۋا، ۲. لكە، شۆھرت
 كۆگىمىن - توپونىم، يىر آدى، كۆگىمىن يىر سوب - كۆگىمىن
 اۋلكەسى (ساين داغلارى و يا اونون بىر حىصە سى)
 كۆگدىمك - تىرىفلەمك، مدح ائتمك
 كۆگۈر - توپونىم (قوبى چۆلۈندە بىر يىر آدىدىر)
 كۆگۈرمك - يايماق، گىنىشلىن-دىرمك
 كۆل - ۱. گۆل، سوتوتلار، ۲. يولدوز كۆل، كارا كۆل
 (توپونىم، شىرقى توركوستاندا يىر آدلارى)، ۳. كۆل بىلگە خان
 (ويغور خانلارى نىن تىتولو)، آنتروپونىم
 كۆلىگە - كۆلگە
 كۆشتى كۆلىگىلىك - كۆلگە لىك
 كۆلىتىمك - قارائلىق ائتمك، كۆلگە سالماق
 كۆلىمك - باغلاماق، بند ائتمك
 كۆلىمىن - كىچىك گۆل
 كۆلۈك - ۱. يوك ھىوانلارى، ۲. آرابا
 كۆلۈگ - آھنگدار
 كۆلۈمك - كۆلگىلىك
 كۆلۈنقو - نىقلىات واسىپتە سى
 كۆمىمك - گۆمىمك، باسدىرماق
 كۆمۈر - ۱. كۆمۈر، ۲. كۆمۈر تاغ (توپونىم، داغ آدى)
 كۆمىن - سىحرلى، اووسونلو، تىلىسىملى
 كۆنە سوۋى - جىوہ
 كۆنىك - وئدرە، قاب، = كۆنىك
 كۆندۈرمك - دوز يول گۆستىرمك، دوز يولا چاغىرماق
 كۆنى - ۱. حجم واحىدى، ۲. اسل، دوغرو، حاقىقى، دوغرو،
 صمىمى، دوغرو، ۳. تامام، بوتونلوكلە، ۴. وئدرە
 كۆنىلىگ - عادىل، دوروست
 كۆنتۈلمك - دوروست ايدارە ائدىلمك، دوغرولتماق
 كۆنۈكسو - تامامىلە يانماق
 كۆنۈرمك - داغلاماق، ياندىرماق، اوتىمك، = كۆيۈرمك
 كۆنقىلمك - دوشونىمك، فىكىر-لىشمك
 كۆنقىل - ۱. كۆنۈل، اورك، ۲. آرزو، دىلك. ۳. ھىسس، ۴.
 دوشونجە، فىكىر، كۆنقىل آچىماك - كدرلىمك، كۆنقىل
 يورك - اورك، كۆنقىل كىرمك - دردىنى داغىت-ماق،

- دردینه شریک اولماق، كۇنقول كۆكۆز - اورك، كۇنقول ساكىنچ - فيكىر، ۵. بىلىگ كۇنقول سانقون (انتروپونىم، شخص آدى)
- كۇنقولدىكى - اوركدكى، -كۇنقولته كى
كۇنقوللوج-وركلى، اورگى اولان
كۇپ - چوخ، كۇپ، كوپ
كۇپىك -كۇپوك، كۇپوك
كۇپلوگ - شىش، قابارما
كۇپروگ - كۇرپو
كۇرك - اوبراز، تصوير، كۇرك ياراش - گۇزلىك، كۇرك مئىنقىز - فورما، اوبراز، اۇنق كۇرك - رنگ، فورما
كۇركتمك - گۇسترمك
كۇركداش - اويغون اوبراز، گۇزلىكدە اونا تاي، برابر
كۇركىتدچى - گۇسترن، بلدچىلىك ائدن
كۇركىتمك - گۇسترمك
كۇركله - =كۇرتله، گۇزل، دىلبر
كۇركلشمك - گۇزللشمك
كۇركلوگ - گۇزل، منزره لى
كۇرمك - ۱. گۇرمك، باخماق، ۲. تابى اولماق، ۳. مهورومىته دوچار اولماق، ۴. قولاق آسماق، ائشىتمك، قاوراماق، ۵. فال آچماق
كۇركلوگ - گۇرن، گۇره سى، گۇرمه لى
كۇركسوز - چىركىن، كىفىر
كۇرتگورمك - گۇسترمك، نومايش ائتدىرمك، نىشان وئرمك
كۇرتله - گۇزل، جازىبدر
كۇرتوك - اۇنق كۇرتوك - قار يىغىنى
كۇرو شىشى - آنتروپونىم، شخص آدى
كۇروگ - جاسوس
كۇروكسمك - گۇرمك اىستىمك
كۇروگسگولوگ - گۇرولمه سى آرزو ائدىلن شئى
كۇروگسگولوگ - گۇرولمه سى آرزو اولونمايان شئى
كۇروكلوگ - گۇزل
كۇروم - گۇروم، باخىم، باخىش، كۇروم كۇرمك - قاباقچادان گۇرمك، دويماق
كۇرومچى - قاباقچادان گۇرن، كۇرومچى يولدوچى - مونجىجىم
كۇرونچ - ۱. پىئس، گۇروله جك شئى، ۲. گۇرونوش، منزره
- كۇرونچلوگ - خارىجى گۇرونوش
كۇرونچلمك - نومايش ائت-دىرمك
كۇرونچلگولوگ - گۇسترملى، نومايش ائتدىرىلمه لى
كۇروشمك - گۇروشمك، راستلاشماق
كۇسوش - =كۇزوش، دىلك، آرزو، اىستك
كۇسمك - =كوسمك، دىلمك، آرزو ائتمك
كۇسنچىگ - =كوسنچىگ، آرزو ائدىلن، اىستىن
كۇسونمك - =گۇزونمك
كۇسوشلوگ - آرزولانان، اىستىن
كۇتىمك - قالخماق، يوكسلمك
كۇتورمك - يوكسلمك، اوجالماق
كۇتورمك - قالدىرماق، يوكسلتمك
كۇتورى - آرخادان، قرب اىستىقامتده
كۇتوروزمك - ائمگك كۇتورمك - ازىت چكمك
كۇتوت - انتروپونىم، شخص آدى
كۇشىتمك - اۇرتمك، قاپاتماق
كۇشتىرى - اۇرتوك
كو - ۱. خبر، سس، ۲. مشهور، شۇهرتلى، كو آت - سوراق، آد، سان، كو توتماق - مشهورلاشماق، شۇهرتلىنمك
كوب - چۇلمك (مايى اۇلچمك اوچون قاب)
كوونمك - =كئوينمك، سئوينمك، شادلانماق
كوونچ - غورور، مغرورلوق، تكببور، لووغاللىق، =كۇونچ، كئونچ، كئوينچ
كوونچنق - مغرور، قورورلو
كوونچلىگ - =كۇونچلىك، مغرور، غورورلو
كووره - چوروموش، جسد، لئش
كوووك - طبىل، بارابان
كووشك - =كۇوشك، كئوشك، ظريف، اينجه، گۇزل، قشنگ
كودگو - كوركن
كودمك - باغىرماق، چاغىرماق، چىغىرماق
كودن - =كۇدن، قوناق
كودنلىگ - قوناغا مخسوس ائو
كودمك - = كوتمك، كودمك، گۇزله مك، نزارت ائتمك
كوز - پايىز
كوزچ - قاب، بارداق، قازان، چۇلمك، چاناق
كوزت - ۱. كئشيك، قاراوول، ۲. آنتروپونىم، شخص آدى
كوزتمك - گودمك، موهافىزه ائتمك، قوروماق
كوزتدورمك - يئرىنه يئتىرمك

كاوشورماك - قووشدورماق، بىرلشدىرماك
كاووت - صداقت، گۇركم، شۇكت، ھىسمت
كاد = كات
كادا ئىسروك - ئىتروپونىم، شىخىسى
كاداغ - قووش، قىياھت، سوچ، گوناھ، قاداھ = كاتاھ، كاتىغ
كادار - ۱. كادار كاشلىغ - قاش-قاباقلى، ۲. ئىتروپونىم،
شىخىسى

كاداش - دوست، قوھوم
كادغو - قاغى، كدر، درد، آجى، اىضطىراب، كادغو نىزوان
- كدر، قم-غوصه
كادغولوغ - كدرلى، كدرلى، قاغىلى
كادغولوغ - كدرلى اولماق، كدرلى اولما، قاغىلى اولما
كادغورماك - قاغىلانماق، كدرلنمك
كاداشلىغ - قوھوم-قرباسى اولان
كادىن - ۱. قاينانا، ۲. كاتىن، آلت، آشاغى (سىفت)
كادىر - ۱. سرت، قىدار، بىرىتىجى، طولمكار، قىزغىن،
ھىددىتلى، ۲. كادىر خان، كادىر چىكىشى (ئىتروپونىم، شىخىسى
آدى)، كادىر ياولاك - غدار، سرت، كادىر كاتغى - فۇوقلاھ،
اولدوقچا، اوستون
كادىرلانماك - عىنادكارلىق، ترسلىك
كادىركان يىش - كادىركان اورمانى (يىندىكى خىنقان،
توپونىم، يىر آدى)
كادىز - ۱. قابىق، ۲. دارچىن
كادىزغاكىلىغ - ماشا، كلبىتىن
كادىتماك - چىوېرماك، دۇندىرماك
كادورماك - پىشمان اولماق
كاغاداش - قوھوم-قربا
كاغال - = كاغىل، چوبوق، قىرمانچ، قامچى
كاغان - ۱. خاقان، خاقلار خانى، شاھنشاه، پادشاھ، كاغان
كانن - خانلار خانى، ۲. آى كاغان، آلتون كاغان، بومىن
كاغان، ئالتىرىس كاغان، بىلگە كاغان (ان-تروپونىم، شىخىسى
آدى)
كاغانلاماك - خاقانلىق ئىتمك، حۇكىمدار اولماق
كاغانلىغ = خاقانى اولان، خاقانلى (سىفت)، موستقىل
كاغانسىرماك - خاقاندىن، خاقاندىن محروم اولماق
كاغانسىراتماك - خاقاندىن محروم ئىتمك
كاغدا = كىگدە، كاغىذ
كاغاتىر - قاتىر
كاغىنماك - كاكىنماك، پىشمان اولماق، نىدامت ئىتمك

كوزتچى-گۇزتچى، موھافىزە
كوزلوگ - پايىزا آيد (سىفت)
كوزى - مىشك، ياناندا عطىر ساچان ماددە
كوزنك = كۇزنك، كۇلگە
كوزونچى - ئىتروپونىم، شىخىسى
كوندىمك - كىنىز اولماق
كا
كا - دوست، قوھوم
كاب - درى توربا
كابان - ۱. تاباق، بوشقاب، تىسى، ۲. ئىتروپونىم، شىخىسى
كاباك - ۱. قاقاق، ۲. كاپاك، قاقاق، گۇز قاقاقى
كابدا - ئىتروپونىم، شىخىسى
كابين - ناتورال، وئىرگى، خراج
كابشورماك = كاوشورماك، كايىشماك، بىرلشدىرماك
كابشاماك - كامشاماك = تىردود ئىتمك
كاوى - سكر. شىئىر، كاوى نوم اونتىگ - ائپوس
كابونق - ائششك آرىسى
كاو-حجم واحىدى، ۱۰، كىلو.
كاواغو - فىتىل، قايتان
كاويك = كاووك، قوواق، باش كىگى
كاويشكى - ايندىر تانىرىن لىقىدىر
كاويرماك - ۱. باسماق، تىزىق ئىتمك، ۲. قووشورماق، ۳.
يىغماق، توپلاماق؛ كاويرماك تىرماك - بىرلشدىر-مك
كاويتماك - گۇرۇشمك، راستلاشماق
كاويشماك - ۱. بىرلشمك، قووش-ماق، ۲. قوھوم اولماق
كاويشغوسوز - بىر يىردە اولمايان، بىر اولمايان
كاويشىغ - بىرلشمە، بىرىكمە، بىتىشمە
كاولا - تىروز
كاويرىشماك - دولاشماق، ساواشماق
كاورىغ - ۱. آقرى، ۲. حبس ئىتمە، دوستاغ ئىتمە،
كىسىغ كاورىغ - سىخىشىدىرما، حبس ئىتمە
كاورىغسىز - موستقىل، باخىمىسىز، آزاد
كاورىشماك - دۇيوشمك، قووقا ئىتمك
كاوساماك - سارماق، احاطە ئىتمك
كاوزاماك - سىخىشىدىرماق، سىخلاشدىرماق
كاوساتماك - اتراپىنا توپلاماق، = كاوشاتماك
كاوساتىلماك - احاطە يە آلماق، دۇورلە مك،
= كاوشاتىلماك

- کاغولماک - سی - چین، موناستیر آدی
 کاغورولماک = کاغورولماک، آلوو-لانماق، آلیشماق، اود
 توتوب یانماق، برک هیجان کئچیرمک، ناراحات اولماق،
 کاغورولماک بوشانماق - هیجانلانماق، ناراحات اولماق
 کاغوک - سیدیک کیسه سی
 کاغون - قوورون
 کاغورماک = کوغورماک - قوورون-ماق
 کاز - ۱. قاز، ۲. آنتروپونیم، شخص آدی (الپ ار تونقانین،
 افراسیابین قیزی نین آدی)، = کاس
 کازان - ۱. توپونیم، یئر آدی، ۲. بوی آدی
 کازغانماک - قازانماق، توپلاماق، فتح ائتمک، ضبط ائتمک،
 بیرلشدیرمک، الده ائتمک
 کازغانچ - قازانچ، گلیر
 کازغوک = کازونقوک، کازوک، میسمار، قازیق (ارابادا)
 کای - ۱. بیر تورک قبیلسی نین آدی، ائتنونیم، ۲. چین،
 کوچه، کای بئلتیر - کوچه و یول آیریجلاری، ۳. آیققابی،
 چین، ۴. نه، هانسی، ۵. کای ساکیک (انتروپونیم، شخص
 آدی)
 کایا - ۱. قایا، بئنفکو کایا - یازیلی، قایا، آبیده، ۲. چیناچ
 کایا (انتروپونیم، شخص آدی)
 کایاک یاراشپیدی - آنتروپونیم، شخص آدی
 کایغو = کادغو، قایغی، کایغو ساکینچ - کدر، قم-غوصه
 کایما - یئمک، خورک نووو
 کاییمتو - آنتروپونیم، شخص آدی
 کایینماک - قاینماق
 کاییناتماک - قایناتماق، کایینتورماک - قایناتماق،
 بیشیرمک
 کایماک - مئیل ائتمک، یؤنلمک، اهمیت وئرمه مک،
 باخماق
 کایینچسیز - لاقئید، هئچ نه یه مارق گؤسترمدن
 کایمیش سئنقون - آنتروپونیم، شخص آدی
 کایسیدو - آنتروپونیم، شخص آدی
 کایسین - آنتروپونیم، شخص آدی
 کایتسی - چین. ۱. برق، پاریلیتی، ۲. سوموکلر
 کایتسو توتونق - آنتروپونیم، شخص آدی
 کایو - نئجه، هانسی، کیم، کایو کیم - کیمسه، کیم ایسه،
 هانسيسا، کایو نئق - نسه نه ایسه، کایو... کایو... - بیر
 قیسمی، دیگرلری، کیم کایو هانسی ایسه، هر هانسی
- کایودا - هارادا
 کایودین - هارادان، کایودین یینفاک - هانسی ترده،
 سمتده
 کایوکا - هارایا
 کاکالان - بیر وئرگی آدی
 کاکانی - سکر. دری خسته لیگی
 کاکاتای - درمان کیمی ایشلدیلن بیر مئیوه نین آدی
 کاکینماک - پشمان اولماق
 کاکیز - جسور، قهرمان
 کاکشا آچغی - آنتروپونیم، شخص آدی
 کال - دلی، قورودولموش، دیوانه، عاغیلسیز، سفئه، کال
 تئلوه - عاغیلسیز
 کالا - قالا (اسسور منشه لی کالاک سؤزوندندیر)
 کالان - وئرگی، اراضی وئرگیسی، کالان کئسمک - وئرگی
 اؤدمک
 کالانغورماک - رقص ائتمک، اوینماق، سئوینجدن آتیلیب
 دوشمک
 کالانلیغ - کالان وئرگیسی، مو-کلفیتی
 کالانچی - کالان وئرگیسینی توپلایان مأمور
 کالاشاتاری - بیر دئمون آدیدیر، آنتروپونیم
 کالانقورماک - چوخالماق، آرت-ماق، سئوینجدن دولماق
 کالديرماک - ساخلاماق، گئجیک-دیرمک
 کالی - آرتیق، قالیق، آرتیغی
 کالیغ = کالیک، گؤی، گؤی اوزو، یوخاری قات
 کالیلیغ نیروان - موکمل نیروانین عکسی اولان نیروانا
 کالیم - آنتروپونیم، شخص آدی، کالیمدو
 کالین - ۱. چوخلو، چوخسایلی، ۲. یوغون، بؤیوک، ایری،
 کالین کؤپ - چوخ، کالین اوکوش - چوخ
 کالینق - ۱. کالینق کارا آچی (انتروپونیم، شخص آدی)، ۲.
 باشلیق، باش پولو
 کالینقسیز - باشلیقسیز
 کالینقورتماک - چوخالتماق، آرتیرماق
 کالیسیز - ۱. کامیل، موکمل، ۲. تامام، تامامیله، بوتون،
 بوسبوتون، کالیسیز نیروان - موکمل، کامیل نیروان
 کالینچو - ۱. آرتیق، قالیق، ۲. توللانتی، قالان، قالمیشلار
 کالیتماک - قالدیرماق، ایشگنجه آلتی اوزرینده قالدیرماق
 کالکان - قالخان
 کالماشپادی - آنتروپونیم، شخص آدی

- کالپ - سکر. دؤور، مرهله، چاغ
کالتی - نئجه، بئلیکله، اگر
کام - ۱. شامان، سحرکار، جادوگر، اووسونچو، ماغ، فالچی،
۲. بوی آدی
کاماغ - کامیغ، کاموغ، بوتون، هامیسی
کاماغان - کامیغین، کاماغون، هامیسی، بوتون
کاماغلیغ - هامییا آید اولان، کاماغ بارچا - بوتون، آکو
کاماغ - بوتون، جمعی، بوتونلوکله
کاماغلیغسیز - هامییا آید اولمایان
کاماتسی - چین، قفس
کاماشیغ - ایشینی دؤزولمز وزی-یتده اولماسی
کاماشتماک - دؤزولمز وزییتده سالماق
کامبوکدو - آنتروپونیم، شخص آدی
کامغاک - ساریمساک
کامیلماک - آغناماق، چئوریلماک
کامیش - قامیش، سوکار کامیش - بیر نؤو قامیش، شکر
قامیشی (؟)، = کاموش
کامیشلیغ - قامیشلی، قامیش اولان (سیفت)
کامکی - پامیق، قوماش، پارچا، ایپک پارچا
کامماک - فیرولاتما، ووروغ ییخماق
کامچی - قامچی، کامچی بئوگو - قیرمانج
کامسون - کاماتزون، چین، پیشیکوتو
کاموغ - کاماغ، کامیغ
کاموغون - بوتونلوکله، تامامیله، کاماغان، کاماغون،
کامیغون
کامشاماک - ۱. ترپتمک، تیت-رمک، حرکت گتیرمک، ۲.
ساللانماق، ترپتمک
کامشاتماک - تیتترتمک، ترپتمک، حرکت ائتدیرمک،
سارسماق
کامتسی - چین، بوددانین هئیکلی یئرلشن بینا، یئر،
مسکن
کان - ۱. خان، حؤکمدار، شاهزاده، ۲. قان، ۳. کان اوغلو،
کان ائلچی، کارا کان (آنتروپونیم، شخص آدی)، ائلیق کان -
حؤکمدار، قاراخانلیلار دؤولتی زامانیندا تیتول، کاغان کان -
پادشاه، شاهنشاه
کاناغ - قان آلم
کاناماک - قان آلماق، قانی آخماق، قاناماق
کاناملاغ - کاناملیغ، دویموش، توخ
کانارماک - قان آلماق
- کانات - قاناد، جیناه
کاناتلیغ - قانادلی (سیفت)
کانچ - نئچه، نه قدر، = کاچ
کانچا - هارا، هارایا، کالی کانچا - نئجه و هارا
کانچاسیز - کالی کانچسیز - هئج یئرده، هئج نئجه، هئج
جور
کانچادا - هارادا
کانچاناکوشی - بودیساتوالاردان بیرى نین آدی، آنتروپونیم
کانچاناپاتی - توپونیم، شهر آدی
کانچانپروبی - بودیساتوالاردان بیرى نین آدی، آنتروپونیم
کانچاناساری - آنتروپونیم، شخص آدی
کانچوک - آنتروپونیم، شخص آدی
کانیاکوبچی - سکر. توپونیم، شهر آدی
کانغی - سو منبعی
کانی - هانی، هارادا
کانیغ - قانع اولما، کیفایتلنمه، سئوینج، راضیلیق
کانیمدو - آنتروپونیم، شخص آدی
کانیملیغ - کافی، قانئدیجی، قناعتبخش
کانینچسیز - نارازی، دویمایان
کانیو - (سوال و نیسی عوضلیگی)، هانسی، هانسی... او
کانیودا - (سوال و نیسی عوضلیگی)، هارادا، هارادا...
اورادا=کایدا، کایودا، کاندا، خاندا
کانلانماک - خانلانماق، خانلی اولماق
کانلیغ - ۱. قانلی (سیفت)، ۲. خانلی (سیفت)
کانلیک - خانلیق، خانا مخصوص اولان، خانلارا آید بیر
وئرگی
کانماکسیزین - دویمایان، قانع اولمایان، قانع ائتمه ین
کانماک - مورادا یئتمک، مورادی هاسیل اولماق، آرزوسو
یئرینه یئتمک، ایستگی حیاتا کئچمک، کانماک، بوتمک -
گئرچکلشمک
کانتین - هارادان، کانتیران - هارادان
کانتورماک - قانع ائتمک، تمین ائتمک، دویوزدورماق،
حیاتا کئچیرمک، ممنوع ائتمک، راضی ائتمک
کانتورمیش توکیل - آنتروپونیم، شخص آدی
کانق - آتا، اؤگ کانق - والیدئینلر
کانقلی - ۱. آرابا، هوندور تکرلی آرابا ۲. بوی آدی
کانقلیلیغ - آراباسی اولان، آرابادا گئدن
کانقلیچی - آراباچی
کانقسیز - آتاسیز

- كاپ - ۱. قاب، توربا، كاپ توغلوک - تولوق، ۲. كاپكارا - قاپقارا
 كاپاغ = كاپيغ، قاپى، كاپاك - گۆز قاپاغى
 كاپاغچى - قاپىچى، قاپى گۆز تىجىسى
 كاپاغان كاغان - ائلتريس خا-قانين كيچيك قارداشى، كول
 تگين و بيلگه خاقانين اميلرى (حاكىمىتى: ۶۹۱-۷۱۶)
 كاپارماك - قابارماق، بۇيومك، شيشمك
 كاپيغليغ - قاپىلى (سيفت) = كاپوغلوغ
 كاپلان - قاپلان
 كاپماك - قاپماق، ياخالماق، اورتكم
 كاپچوك - كتان توربا
 كار - ۱. قار، ۲. قولون يوخارى هيسسه سى (چيگين؟)
 كارا - ۱. قارا، قارانلىق، زولمت (مجازى معنادا) بدبخت،
 اوزوجو، پيس، موردار، ۲. عادى، ساده، آشاغى نۇولو، كارا تون
 - ايش پالتارى، كارا مين - آشاغى نۇولو اون، كارا باش -
 قول، قاراباش، كارا بوغوك - شيش نۇوو، كارا يئل - برک،
 كسمه يهن كولك، كارا ميرچ - بيبر نۇوو، كارا اوپكوك -
 هوپهوپ، شاناپيبيك، ۳. کوتله، خالق، كارا بودون، - خالق
 کوتله سى، كارا كاماغ - بوتۇو، تامام، بوتونلوكله، يئل-كى
 كارا - هئيوان سوروسو، ۴. كارا بوكا، كارا تويين، آلتون كارا
 (انتروپونيم)، كارا ييغاج، كارا كوم، كارا يالغا (توپونيم، يئر
 آدى)، كارا گؤل، كارا كاش اۋگوز (هيدرونيم، گؤل و چاي آدى)
 كاراغاچ - قارا آغاچ
 كاراغ - گۆزبىگى
 كاراغو - قارا، كاراغو سيچكان - سى-چوولون بير نۇوو،
 كئشيك، موحافىظ ه، كاراول
 كارام - خندك، چالا، چوخور، =كاريم
 كارازا تون - راهيب پالتارى، كئشيش جوببه سى
 كاراماك - باخماق
 كارانقكو - ۱. قارانلىق، ايشيقيسىز، ۲. مجازى: قارانلىق،
 شوبهه لى، كارانقكو كاراريج - ظولمت، قارانلىق
 كاراكولاك - چؤل سيچانى
 كاراكليك - گوج، قووت، ايقىتدار
 كاراريج - قارا، قارانلىق، زولمت
 كارارماك - قارالمق
 كاربا تونى - درمان واسيتسى نين آدى
 كارغا - قارغا
 كارغاماق - قارغاماق، بددوا ائتمك، قارغيش ائتمك
 كارغانماك عاليئماك - بير-بيرينه قارغيش ائتمك
 كارغوچيغون - درمان بيتكىسى آدى
- كارى - ۱. حۇرمتلى، مۇھترم، ۲. ياشلى، قوجا، ايختىيار، ۳.
 دىرسك، آرشين؛ كارى باش - آغساققال، باشچى، ريس،
 كارى بولماك - قوجالمق
 كارىماك - قوجالىق، قوجالمق
 كارىمتو - آنتروپونيم، شخص آدى
 كارين - قارين، بطن، گۆدن، كارين اۋتمه مك - قىبز
 اولماق، آياغى برک گنت-مك، قىبىزلىكدن ازيت چكمك
 كارينداس - قارداش
 كارىك - آنتروپونيم، شخص آدى
 كاريش - آرقاج، توخوجولوقدا ائنينه آتيلان ايپليك
 كاريشماك - ۱. قارىشماق، ۲. دوش-منچىليك ائتمك،
 عداوت ائتمك
 كاريشىكلانماك - موبارىزه ائتمك، موقاويمت گۇسترمك
 كاريشماك - توققوشما، اداوت، دالاشما
 كارليغ - قارلى
 كاركاندوس - قوسما، اورك بو-لانماسى خسته ليگى
 كارليغاچ - قارانقوش
 كارمدى - سكر. ماوى رنگين آدى
 كارپاك - آنتروپونيم، شخص آدى
 كارماپوت - سكر. ايش يولو
 كارساك - كورساک (تولكو نۇوو)
 كارت - ۱. يارا، ۲. ايرين، كارت بئز - يارا-خورا
 كارتاي - اۋزك، نووه
 كارشى - ۱. قارشى طرف، ۲. ساراي، ۳. قووغا، عداوت،
 كين، ضيديت، تهلوكة
 كارشيسيز - عداوتدن، دوشمن-چىلىكدن اوزاق
 كارتيسووارنا - توپونيم، بئن-قالليدا، بانقلادئشده يئر آدى
 كاس - قابىق، =كاسيك
 كاسار - كادير كاسار - خزر، آنتروپونيم و يا ائتونيم
 كاسانيغ - سيديك، =كاشانيغ
 كاسيغ - قاسيق، قارى نين آشاغى حيصه سى
 كاسو - توپونيم (يئر آدى)
 كاسوى - توپونيم، چاي آدى
 كاسوك - تولوق، توربا، كيسه
 كاش - ۱. تپه، ۲. قاش، ۳. ئئفريت، قىيىمتلى داش، چئچ
 كاش - فيروزه

كات - ۱. قات، طبقه، دغه، يول، ۲. ميفولوزى بىر ھىوان؛
 كات كات - دغه لرلە، بىر نىچە دغه، كارا يىر كاتى - قىير،
 مزار
 كاتا - قات، دغه، كرە؛ كاتا تاكى - يىننە، تزه دن
 كاتاغا - ۱. كاتىغ، ساغلام، قاتى، برک، مۇحكىم، ۲. جەد،
 سى، ۳. كاداغ
 كاتاغلانماك = كاتىغلانماك، جەد گۇستىرمەك، عىناد ائتمەك
 كاتاغلانتورماك - جەد گۇستىرمە يە تھرىك ائتمەك، سۇوق
 ائتمەك
 كاتالىغ - قاتى، مۇھكىم
 كاتغى - سالغام، قاتى، سىخ، سرت
 كاتى - آردىجىل، بىر-بىرىن آردىنجا، كاتى كارى -
 آردىجىل
 كاتىغ - ۱. سرت، قىدار، برک، مۇ-كم، ۲. قوۋوتلى،
 گوجلۇ، چوخ، كاتىغ-تىغ-راك - مۇحكىم، سىخ
 كاتىغدى - مۇحكىمچە، اولدوقچا، = كاتىغى
 كاتىلماكلىغ - جەد گۇستىرن، جانفشانلىق ائدن
 كاتىغلانماك-يىتىشمەك، بۇ-يومەك، مۇھكىملەك، جەد
 ائتمەك، زھمت چىكمەك، فداكارلىق گۇستىرمەك
 كاتىغلانتورماك - تھرىك و سۇوق ائتمەك، جەد ائندىرەك
 كاتىغىكيا - چوخ سرت، قو، برک
 كاتىغلىغ - ۱. سرت، چتىن، آغىر، ۲. چىركلى، ناتە مىز
 كاتىغلىك - چتىنلىك، قاينى
 كاتىغسىز - يونگول، ازىيىتسىز
 كاتاماك - آلىب وئرمەك، بىرلش-دىرمەك
 كاتىلماق - قاتىلماق، قارىشماق، ايشتىراك ائتمەك، تماسدا
 اولماق
 كاتىن - آلت (سىفت)
 كاتىنداكى - آلتىنداكى
 كاتىنىق - قاب، بارداق
 كاتىرغان - آكاسىيايا بنزر بىر آغاچ
 كاتىر - ساغلام، چوخ، كاتىر كاتىغ - مودھىش، دھشتلى،
 كاتىر ياولاك - دھ-شتلى، مودھىش
 كاتماك - ۱. بركىشمەك، گىيىنمەك، قاتماق، قاتىشدىرماق،
 قارىشدىرماق، سرت-لشمەك
 كاتلانماك = كاتىغلانماك، كاتاغلانماك، بۇيومەك، بوى
 آتماق، يى-تىشمەك، مۇحكىملەك
 كاتكاي - آنتروپونىم، شىخس آدى
 كاتمىش - آنتروپونىم، شىخس آدى

كاتناماك - تكرر ائتمەك
 كاتوك - آنتروپونىم، شىخس آدى
 كاترونماك - قىيىت، متانت، دىانت گۇستىرمەك
 كاتون - خانىت، قادىن، خانىم، خۇكىمدار قادىنى
 كاتونماك - بركىمەك، قاتىلاشماق
 كاتورماك - ۱. قوۋوتلنمەك، كىچ - نىچە، ۲. پىشيمان
 اولماق
 كاش - ۱. تپە، ۲. قاش، ۳. قىيىملى داش، نىفرىت، چىچ
 كاش - فىروزە، ۴. كاش اويون - اويون آدى
 كاشان - سىدىك
 كاشانىغ يول - سىدىك يولو، كانالى
 كاشوك - ۱. قاشىق، ۲. توپونىم و يا آنتروپونىم
 كاشانماك - سىدىيە گىتمەك، سىگىمەك
 كاشو - توپونىم، كاشغار جىوارىندا بىر شەر آدىدىر
 كاشاك - آغ اوت و يا جىئىران اوتونون بىر نۇو
 كىو - خوشبختلىك، كوت كىو - مووفقىيت، اوغور
 كىوادماك - خۇرمەت، احتىرام گۇستىرمەك، سايماق، ساينى
 گۇستىرمەك
 كىوپىركاك - تاماھكار، خسىس، الى برک (خسىس)،
 سىمىچ
 كىوپىركانماك - خسىسلىك، سىمىچلىك ائتمەك
 كىغ - قىغ، ھىوان زىيىلى، تىزگى
 كىداتماك - محو ائتمەك، داغىتماق
 كىدىغ - ۱. حد، سرحد، قىراق، كنار، اوج، ۲. ساھىل، اوج
 كىدىغ - سرحد
 كىدىغسىز - حدسىز، سرھىدىسىز، ساھىلىسىز، اوجسوز-
 بوجاقسىز، اوجسوز كادىغسىز - نە-ھايتسىز، اوجسوز-
 بوجاقسىز
 كىدماك - بوراخماق، قويماق، اۋتورمەك
 كىز - ۱. قىز، كىز، قاراواش؛ كىز كىلىن - گىلىنلر، كىز
 اوغول - قىز اۋولادى، كىز كو-دوز - قىز و گىلىن، اوغلان كىز
 - اوشاقلار، اوغول كىز - اوشاقلار، تون كىز - اىلك قىز
 اۋولادى، ۲. خسىس، آجگۇز، كىز كىوپىركاك - خسىس،
 سىمىچ، آچ كىز آجلىق و احتىياج، ۳. كىز تورمىش
 (انتروپونىم، شىخس آدى)، كىز كىز - قىز اۋولاد، گىچ خانىم،
 كىز آشى - توى، زىارت
 كىزا - دىمىرچى كورە سى
 كىزاموك - قىزىلجا (خستە لىك)
 كىزارغار - ھىراتلە، ھىراتلى، اولدو، آلوللو، صىمىمى

- کیزارتماک - کۆزرتماک، قیزارتماق، برک قیزارتماق (دمیری)
- کیزغاگ - ۱. اۆگئی قیز، ۲. خسیس، سیمیچ
- کیزغانماک - = کیزغانماک، قیزیرغاماگ، خسیسلیک ائتمک
- کیزیل - قیرمیزی، کیزیل کئندیر - نئشتره اوخشار چتنه (کندیر؟) بیتکیسی، کیزیل ساغیزغان - بورج آدی، کوسمونیم
- کیزیلسیغ - قیرمیزیمتیل
- کیزماک - قیزیشماق، بانار اود کیمی آلوولانماق
- کیزکیل - قیرمیزی
- کیزناک - خزینه، آنبار، عاغیلیک کیزناک - آنبار
- کیزسیز - ۱. قیزسیز، ۲. آچسیز کیزسیز - توخ و ائھتیاجسیز
- کیزغوت - = کیزکوت، جفا، زحمت، ازیت، ایضطیراب
- کی - (مهدودلاشدیریجی - دقیقلشدیریجی اادات)، = کییه، کینا
- کیباغان اورونقو - آنتروپونیم، شخص آدی
- کیباند - گرگدان
- کییلماک - اۆلمک، وفات ائتمک
- کییمتو - آنتروپونیم، شخص آدی
- کییین - جزا، تنبئه، کییین آیماک - جزا تعیین ائتمک، کییین کیییت - جزا، کییین کیزغوت - ایشگنجه، جزالاندیرما
- کییینلیک - مهبس، حبسخانه
- کایینچی - جللا، جزا وئرن، جزا کسن، = کایینچی، کینچی
- کایینتو - آنتروپونیم، شخص آدی
- کییک - چپ، ایری، قیییق
- کیییت - ایشگنجه، ازیییت
- کییماک - کسمک، دوغراماق
- کییماتین - گئری چکیلمه دن، مردلیکله، جسارتله
- کیییرکالانماک - = کیویرکاک - لانماک، خسیسلیک، سیمیچلیک ائتمک
- کیک - = کیغ، قیغ، تزک، هئیوان زیبیلی
- کیکیرماک - قیشقیرماق، باغیرماق، چیغیرماق، اورلاماک
- کیکیرماک - فریاد، ناله، فغان، شیون ائتمک، کیکیرماک
- آلاکیرماک - قیشقیرماق، چیغیرماق
- کیکیریشماک - قیشقیریشماق، چیغی - ریشماق
- کیل - قیل، توك
- کیلدورماک - = کیلتورماک، ائتدیرماک، ایشی گۆردورماک
- کیلیغ - کیلیغ سالیغ - وئرگی نؤوو
- کیلیک - خاراكتئر، خاسیییت، اخلاق، سجیییه
- کیلیلماک - قیلینماق، ائدیلمک
- کیلیمسینماک - اؤزونو ایش گۆرن کیمی گۆسترمک
- کیلینماک - ۱. یارانماق، مئیدانا چیخماق، ۲. اولماق، اؤزونو آپارماق، هرکت ائتمک، داورانماق
- کیلینچ - ۱. ایش، حرکت، عمل، ۲. می-شت، یاشاییش، کیلینچ تئنقری - ایش - حرکت تانریسی
- کیلینچلیغ - عمللی، هه رکت ائدن، ایش گۆرن (سیفت)
- کیلیچ - ۱. قیلینچ، ۲. کیلیچ کوچ کارا (انتروپونیم، شخص آدی)
- کیلیچلاماک - قیلینچدان کئچیرماک، قیلینچلاماق
- کیلماک - ۱. قیلماق، ائتمک، ها-زیرلاماق، یاراتماق، دوزلتمک، ۲. اؤزونو آپارماق، حرکت ائتمک، ایجرا ائتمک
- کیلماکلیغ - هرکتله، ایجرا ایله علاقه دار اولان، ائدیلن، ایجراسی گرک اولان، = کیلماکلاغ
- کیلتورماک - ائتدیرماک، دوزلت-دیرماک، یاراتدیرماق، = کیلدورماک
- کین - ۱. جزا، ایشگنجه، عذاب، ۲. چتینلیک، مانعه، کین
- کیزغوت - ایشگنجه، کینکا تئگ-مک - جزایا چاتماق، یئتیشمک = کیین
- کینا - ۱. مهدودلاشدیریجی اادات، ۲. آنتروپونیم، شخص آدی
- کیناغوچی - عذاب، ایشگنجه وئرن شخص
- کیناماک - جزالاندیرماق، ازیییت وئرمک
- کیندیرماک - = کیندورماک - مؤهنت چکم، بیر شئیدن موتسسیر، موز-ترب اولماق، زحمته قاتلاشماق
- کینیغ - قیسقانچلیق، شیددتلی آرزو
- کینیسون - آنتروپونیم، شخص آدی
- کینلیغ - مهبس، حبسخانه
- کینماک - ۱. جهد، سی، ۲. ایستماک، آرزو ائتمک
- کینچی - جللا، عذاب وئرن، ایشگنجه وئرن، = کینچی
- کینق - کینلی، بد، یامان، قودوز
- کینقدام - آنتروپونیم، شخص آدی
- کینقرول - آنتروپونیم، شخص آدی
- کیپکیزیل - قیپقیرمیزی

- کيپريدى - آنتروپونيم، شخص آدى
 كيپچاق - ۱. بير تورک قبيله سى، ۲. آنتروپونيم، شخص آدى
 كيپچور - وئىرگى نۇوو، =كوبچير، كوبچير
 كير - ۱. چۇل، داشليق يئر، دوزنليک، ۲. كير چئچک (انتروپونيم)
 کيرا - ۱. تارلا، اکين يئرى، ۲. آن-تروپونيم، شخص آدى
 کيرغاليغ - قيراقلى (سيفت)
 کيرغين =-کيرکين، جارييه، قاراماش، باکيره، ۲. عذاب، ايضطيراب
 کيرغيلادماک - آغارماق، چاللاشماق
 کيرى - شادلىق، شنيک
 کيريلماک - محو ائدلمک، قيريلماق، داغيديلماق، سيندیريلماق
 کيريرکوش - آنتروپونيم، شخص آدى
 کيرک =-کيریک، قيرخ
 کيرکيز - بير قديم تورک قبيله بيرلشمه سى نين آدى، قيرغيز، ائتونيم
 کيرکينچ - قيرخينچى
 کيرکماک - قيرخماق، تراش ائتمک، قيرپماق
 کيرکو - آنتروپونيم، شخص آدى
 کيرکودو - آنتروپونيم، شخص آدى
 کيرتیش - سطح، خاريجى گۇرونوش، اوز
 کيرمالاشماک - پارچالاماق، قيرماق
 کيرتکيرتماک - کسمک، قيرخماق
 کيروديس - آنتروپونيم، شخص آدى
 کيسالتماک - سيخيشدیرماق
 کيساک - آنتروپونيم، شخص آدى
 کيسغا - قيسا، کسيغا کاويرا سۇزلمک - قيساجا دانیشماق، سۇيله مک
 کيسغاچ - توتقاج، ماشا، خاميت، خاميتين تاختاسى
 کيسیغ - قيسیق، دار، سیخ، کيسیغ کاورىغ - سيخيشدیرما، حبس ائتمه، کيسیغ تانقيغ - طولم، سیتيم
 کيساموک =-کيزاموک، قيزيلجا
 کيسغانماک - خسيسلک، سيميچليک ائتمک، آجگۇزلوک ائتمک
 کيسغارماک - سيخيشدیرماق
 کيسیغسيز - آزاد، هورر
 کيسيل - ۱. توپونيم، يئر آدى، ۲. دره، وادى، داغ کئچيدى، کيچیک کئچيد
 کيسيلماک - قيسالتما، دارلاشماق، دارالتماق
 کيسيرين - بير بيتكى آدى
 کيسماک - ۱. مجبور ائتمک، تهریک ائتمک، ۲. چيمدیکله مک
 کيسکانماق - قيسقانماق
 کيتای - ۱. کيتای بۇرت، کيتای بوغا (انتروپونيم، شخص آدى)، ۲. ائتونيم، قبيله آدى؛ کيدان
 کيتى کارا - آنتروپونيم، شخص آدى
 کيتیک - پامبيق
 کيتیکليغ - پامبيقلى
 کيتیکسيز - پامبيق آستارسيز
 کيش - قيش
 کيشلاماک - قيشلاماق، قيشى كى-چيرتمک
 کيشلاغ - قيشلاق
 کيشكى - قيش (سيفت)
 کيشليک - قيشليق (سيفت)
 کوبى - ۱. بوش، لازيمسيز، گرکسيز، ۲. ميراث، املاک=کووى
 کوبيک - قيميتملى داش، کهربا
 کوبيرغا =-کوبورغا، بايقوش
 کوبراتماک =-کوبراتماک، توپ-لاماق
 کوبوز - قوپوز، سيملى موسيقى آلتي
 کوچ-موبارک کوچ (انتروپونيم، شخص آدى)
 کوچنقار =-کوچونقار، قوچ، قويون
 کوچکار - ۱. قوچ، ۲. داغ قوچو
 کودى - ۱. آشاغى، آشاغيا، کودى آسيرا کيشى - آشاغى طبقه دن اولان آدام، ۲. گوجلۇ، قووتلى، ساغلام
 کودیکارماک - آشاغى قويماق
 کودیکارتورماک - ائنديرمک، آلچالتماق
 کودیکی - آشاغيداکى
 کودماک - ۱. قويماق، ۲. قاللماغا تهریک ائتمک، اوزو ايله گۇتورمک، ۳. ترک ائتمک، آتماق، ايشى دايانديرماق
 کودتورماک - قويدورماق، يئرلشديرمک
 کوغ - توز
 کوغو - قو قوشو
 کوغورساک - قورصاق
 کوغوش - توکلو هئيوان دريسى

- كوغشاك - كۇوشك
 كوغشاماك - گۇوشمك، زيفله مك، آلانقورماك كوغشاماك
 - گوجدن سال-ماق، زيفلتمك، اوزمك، الدن سالماق
 كووگا = كووا، باديا، وئدره
 كوولاماك-بۇھتان، شر آتماق
 كووشماك - هامارلاماق، جى-لالاماق
 كوديز - دول قادين
 كوزا - آغ شانگوللە چيچگى
 كوزى - قوزو
 كوى = كويين، = كويون، كون، ۱. قويون، قوزو، ۲. قويون،
 قولتوغون آلتى، قوجاق
 كويچى - چوبان
 كوكماك - آزالماق، كيچيلمك
 كوكپو - پامبىقلى قوماش
 كوك - توز، تورپاق، تزك، زيپيل
 كول-۱. قول، ۲. ال، ۳. ييلون كول (توپونيم)
 كولبيچ - قولتوق، قولتوقالتي
 كولغاك = كولتاك، قولاق
 كولغوچى - ديلنچى
 كولغورماك - ديلمك، ال آچماق، يالوارماق، خاهيش
 ائتمك
 كولچاك - قولچاق
 كوللوق - اللى (سيفت)، الى اولان
 كولماك - ال آچماق، ديله مك، خاهيش ائتمك
 كولتغوچى-ديلنچى، بوشينچى كولتغوچى - ديلنچى،
 = كولونغوچى
 كولو - ۱. اون ثانيه يه برابر واخا اۇلچوسو، ۲. واخا،
 زامان، مودت، اۇد كولو - زامان، دۇور
 كولولاماك - فيكره گئتمك، خيالا، دوشونجه يه دالماق،
 درين دوشونمك، مولاھيزه ائتمك، كولولاماك ساكينماك -
 نظره آلماق
 كولولوغ - اولگولوگ كولولوغ - زامانى و اۇلچوسو اولان
 كولتى - سكر. حدسيز-هئسابسيز، سايسيز-حسابسيز
 كولونقا - فيليز، زوج
 كولونلوق-مرھمت انده رك
 كولونماك - ديلنمك، يالوارماق، خاهيش ائتمك
 كولوسوز - ۱. واختسيز، زامانسيز، ۲. سايسيز، حسابسيز
 كولوش - بير وئركى نۇوو

کوبا چاکیر چا - ۱. آنتروپونیم، شخص آدی، ۲. اورنیتونیم
 کوبچیر - دؤولت وئرگیسی
 کوبرانماک - توپلانماق، یی-غیلماق، جملشمک،
 = کوورانماک
 کوبراتماک - ییغماق، توپلاماق، جمله مک، = کووراتماک
 کوبورغا = کوبورغا، بایقوش
 کوواک - کندلی نین آغاسی نین یانیندا مجبوری خدمت
 ائتمه سی
 کوواکلیک - وئرگی اوچون وئرلن اشیا و یا تورپاق ساهه سی

کووراماک = کوبراماک، ییغیشماق، توپلاشماق، جملشمک
 کوولاماک = کوولاماک، بؤهتان، شر آتماق
 کووراغ - ۱. مجلس، ییغینجا، ۲. راهیب ایجماعسی،
 بورساق کووراغ - راهیب ایچ-ماسی، تئریگ کووراغ -
 ایجماع، توپلانیش، تئرین کووراغ - ایجما، کوتله
 کووراغلیغ - مجلسه، ایجماعیا آید اولان (سیفت)
 کووراغسیز - تئرینسیز کووراغسیز - ایجماعسیز،
 ایجماعسی اولمایان
 کوغو = کوغو، قوقو قوشو
 کوغورساک - مده، قورساق، = کوروغساک
 کودا بیدین - آنتروپونیم، شخص آدی
 کودادماک = کوتادماک
 کودات - ۱. آنتروپونیم، شخص آدی، ۲. تیتول
 کوداش - آداس کوداش - دوستلار، یولداشلار
 کوداز = کودوز
 کودروک - قویروق
 کودروکلوغ - قویروقلو (سیفت)
 کودوغ - قویو
 کودوغو بادور - آنتروپونیم، شخص آدی
 کودونماک - درمان واسیطسینین آدی
 کودوروک - قویروق

کوردونق - مایا، اساس
 کوریغ کیرکین - کنیزلر
 کوریماک - قوروماق
 کورکینچ - قورخو، دهشت، کورکینچ آیینچ - قورخو،
 دهشت، کورکینچ آیمانچ - دهشت
 کورکینچیغ - مودهیش، تهلوکی، قورخونج، کورکینچیغ
 کاسینچیغ - دهشتا-میز
 کورکینچلیغ - قورخونج، دهشتلی، قورخولو
 کورکینچلیک - قورخو، تهلوکه
 کورکینچلیکین - قورخو ایچریسینده
 کورکینچسیز - قورخوسوز
 کورکیتماک - کورکیتماک اورکیتماک - قورخونماق
 کورکلوک - قاسیق
 کورکماک - قورخماق، کورکماک آیینماک - قورخماق،
 دهشته گلماک، کورکماک بئلینقله مک - قورخماق
 کورکوماک - قورخماق
 کورومچی اوغول - آنتروپونیم، شخص آدی
 کورچو - ضیانکار، زرر ووران، ضرر وئریجی
 کورسوز - ضیانسیز، زرسیز
 کوتان توغری - آنتروپونیم، شخص آدی
 کوتور - قوتور
 کاتی = کودی
 کودیکی = کودیکی، آشاغیداکی، آلچاقداکی
 کوتدوروپ آلماک - اله کئچیرمک، آلماق
 کوتماک - اؤتورمک، ساخلاماق، ترک ائتمک
 کوتسو - آنتروپونیم، شخص آدی
 کوتورولماک - باشا چاتماق، قورتارماق
 کوچ - موبارک کوچ (آنتروپونیم، شخص آدی)
 کوچکار - قوچ، قویون
 کوچو = کوچو، توپونیم، شهر، اؤلکه آدی
 کوچو - شرقی تورکوستاندا شهر، توپونیم
 کوچولوغ - کوچو شهریندن اولان آدم
 کوچونقار - قویون
 کوش - قوشا، جوت
 کوشماک - بیرلشدیرمک، قوشماق، علاوه ائتمک
 کوشت - سؤقد، باشقی، آغساققال، ریس
 کوشوغ - شئیر، پوئما
 کوشوغلوغ - حاضیر، قوشولموش، قوشولو (سیفت)
 کوا - چین، گول نؤوو

کومارو ساو - وسیییتنامه، نصیحتنامه
 کوماش بای - آنتروپونیم، شخص آدی
 کومغان ۱- سو قابی، ۲. کومغان تودونق (انتروپونیم،
 شخص آدی)
 کوملوغ - قوملوق، قوملو (سیفت)
 کومورسغا - قاریشقا
 کوندو بورچاک - بیتکی آدی
 کوندوز - قوندوز، =کونتوز
 کونی سننقون - آنتروپونیم، شخص آدی
 کونکو - چین، اود، موسیقی آلتی
 کونماک - قارت، تلان ائتمک
 کونچوی - چین، خان نسلیندن اولان گنج خانیم
 کونلاماک - یئرلشمک، گئجلمک، =کونلاماک
 کونق فوتسی - چین آنتروپونیم، شخص آدی
 کونق کاو - آرفا، اود
 کور - ۱. کمر، قورشاق، ۲. ترف، لیاقت، ۳. نؤوبه،
 آردیجیلیق، کور کئزیک - نؤوبه، آردیجیلیق
 کوراتماک - توپلاماق، ییغماق، =کووراتماک
 کورغاک - قورو، قوراقلیق
 کورغورماک - لووغالیق ائتمک، تکببور، ایدیعا ساتماق،
 یئکخانالیق ائتمک
 کوریماک - قوروماق
 کوریدانتا - قربدن
 کوریغارو - گئرییه، قربه
 کوریغلیغ - سونسوز، نسیل آرتیرما قابیلیتیندن محروم
 اولان
 کوریا - قربه
 کورییاکی - گئریده کی، قربه کی
 کوریکان - ایندیکی یاکوت خالقی نین اولو بابالاری،
 ائتنونیم
 کورینچ - قوراقلیق، قورولوق
 کوریتماک - قوروتماق
 کورلا - دفعه لرله، =کورلایو
 کورنو - درمان واسیتسی نین آدی
 کورت - قورت، کورت کونقوز - قورت، بؤجک
 کورتا - قوجا قادین، =کورتغا، آوچغا کورتغا - قوجالار
 کورتغارماک - =کورتکارماک، قورتارماق، خیلاس ائتمک،
 =کوتارماک، کوتغارماک

کوز - ۱. قوز، ۲. شمال، کوز اوردو (بالاساقون شهری نین
 آدلاریندان بیر، توپونیم)
 کوزغون - قوزغون، کوش کوزغون - قوش، هر جور قوش،
 قارغا-قوزغون
 کوزکاک - =کوسکاک، قوسما
 کوزی - =کوزی، قوزو
 کوی - چین، اندرون، هرمخانا
 کویانیغ - دووشان
 کویاش - گونش، برک ایستی، قیزمار
 کویداکی - حرمخاناکی
 کویکا تئری - دری، گؤن
 کول - ۱. قول؛ کول گون قاراواش، نؤکرلر، ۲. کول آپا
 اورونقو، کول کارا (ان-تروپونیم، شخص آدی)
 کولادماک - قول اولماق
 کولان - ۱. قولان، وهشی ائششک، ۲. آنتروپونیم، شخص
 آدی
 کولباک - ۱. آنتروپونیم، ۲. تیتول، تانری قولو کولباک

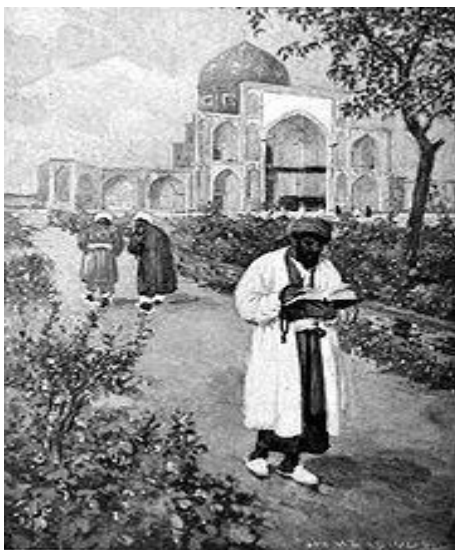
کولبوکایا - آنتروپونیم، شخص آدی
 کولغاک - =کولاک، کولکاک، قولاق، کولغاک کاچیغ -
 ائشیتمه اورقانی - کولغاک تیلگنی - قولاق سئیوانی،
 گولاک، کولاک ساغزی - قولاق چیرکی، مومو
 کوللیغ - قوللو، قول ساهیبی اولان (سیفت)
 کولوم خوا - بیتکی آدی
 کولون - ۱. قولون، ۲. کولون کارا (انتروپونیم، شخص آدی)
 کولونلاماک - قولونلاماق، بالالاماق (ات حاققیندا)
 کوم - ۱. قوم، ۲. موالیجه قومو، ۳. کارا کوم (انتروپونیم،
 یئر آدی)
 کوما - ۱. یابانی کتان، کوما یاغی - کتان یاغی، ۲. کوما
 کاتون (انتروپونیم، شخص آدی)
 کومار آرسلان - آنتروپونیم، شخص آدی

کوتکورماک = کوترتکارماک، کوتغارماک، کوتکارماک
 کوتورولماک - خيلاص اولماق، آزاد اولماق، خيلاص انديلمک،
 قورتولماق، اوزماک کوتورولماک - قورتولما، خيلاص اولما،
 کوتورولماکيغ بيلمک کۆرمک - خيلاص اولماغين موشاهيده
 و درک اولونماسی

کوتورولماکليغ - خيلاص اولماغا آيد اولان، قورتولان
 کوتورولميش - آنتروپونيم، شخص آدی
 کوتسيرماک - بدبخت اولماق
 کوتسوز - بختسيز، بختی کم، بدبخت، اوغورسوز، کوتسوز
 کووی - بد-بخت، کوتسوز اولوگسوز - بختسيز، طالعسيز
 کوتماک - تلف اولماق، طاقتدن دوشمک، گوجدن دوشمک
 کوتورلغو - خيلاص، قورتولوش، قورتولما
 کوتور - کوتور اؤگسيز کيلماک - باشدان چيخارماق، دلی
 ائتمک، عاغيلدان محروم ائتمک

کوتوماک - حددينی آشماق، قودورماق، قودوزلاشماق
 کوش - قوش، کوش، کوزغون - هر جور قوش، بوز کوش
 - شونقار، توروييا کوش - دور-نا، کارا کوش بئركوت، قارا
 قوش - قارا تارتال

کوشغاچ - قوشجوغاز
 کوشلاماک - قوش اوولاماق
 کوشلوق - قوشلو، قوش چوخ اولان يئر
 کوشو توتوک - آنتروپونيم، تيتول
 کوشتی - درمان بيتکيسي آدی
 کوشتر - موعليم
 کوشوی - توپونيم، يئر آدی
 کوشچی - قوش اووچوسو، قوش تعليمچيسي

کورتولماک - قورتولماق، قور-تارماق، خيلاص اولماق، آزاد
 اولماق، بو-شونماک کورتولماک - آزاد اولماق، = کوتورولماک،
 کوتولماک، = کورتولماک

کورتولماکليغ - خيلاص اولماغا آيد اولان

کوروماک - قوروماق

کوروغ - قورو، قوروموش، مهروم، بوشلوق، کوروغ کالماک
 - هر شئيدن مهروم اولماق، باتماق، محو اولماق، يوک کوروغ
 - بوشلوق، توشسوز کوروغ - نا-حاق و معناسيز
 کوروغساک = کوغورساک، مده، قارين، قورصاق
 کوروت - ۱. قورود، ۲. قورود وئرگيسي

کوسماک - قوسماق، يئديگيني قاي-تارماق
 کوت - ۱. جان، حيات گوجو، روح، اونسور، کوت واخشیک
 - روح، ميفیک وارليق، ۲. بخت، سادت، اوغور، ۳. لياقت،
 شرف، کوت بويان - سادت، کوت بولميش - بوددا سادتينه
 يئتيشن - کوت کيو - سادت، کوت کولماک -
 خوشبختليک ديلمک، کوت کولونماک - دوعا ائتمک،

خوشبختليک ديله-مک، کوت اولوگ - خوشبختليک، اوغور،
 نوم کوتی - دين سادتي، ۴. کوت تئنقري خاتوني
 (انتروپونيم، شخص آدی)

کوتاد - آنتروپونيم، شخص آدی

کوتادماک - خوشبخت اولماق، بختی اوزونه گولمک

کوتداميش بارس - آنتروپونيم، شخص آدی

کوتای - ايپک

کوتان - کوتان توغريل - کوتان نسليندن اولان توغورول

کوتاچون - آنتروپونيم، شخص آدی

کوتلوق - ۱. خوشبخت، هيات قووه سي وئرن، حيات
 گوجونه ماليک اولان، ۲. مو-قددس، کوتلوق کيوليغ -
 خوشبخت، کوتلوق اولوگلوگ - بختی اوزونه گولن،
 خوشبخت، ايدوک کوتلوق - موقددس، ۳. کوتلوق بئگ،
 کوتلوق بؤرت، کوتلوق بوکا، کوتلوق تئمور (انتروپونيم، شخص
 آدی)

کوتکارماک - قورتارماق، آزاد ائتمک، خيلاص ائتمک

نوروز بايرامی گلنکلی

عبدالعلی مجازی

عثمانلی و سلجوقلو دۆلت لرده بايرام گۆنلری خاص
شنلیک مراسیمی قورولاردی، قدیم سوداندا نوروز
بايرامی یۇخ ایمییش لیکن محاریبه اوستونده تورک
لر اۇرایا گئندن سؤنرا اۇرادادا بايرام توتولوب دیر .
تورک لرین ایچینده مختلف حکایت لر واردیر
اۇنلارین بیرى بۇزقورد بايرامی دیرکی نوروز آدینا
ایشله نر و بو بايراما طبیعت بايرامی دییه ر لر .
آذربایجان جمهورىسی (گۆی تورک) لرین
اعتقادلارینا گۆره، نوروز بايرامینا ارگنه گۆن یا بۇز
قۇرد بايرامی دئییلیر.
قزاقستاندا بو بايرامی (گۆن بايرامی و خالق بايرامی)
آد دا، شنلیک مراسیمی توتارلار .

بعضیلری ده یازیرلارکی «بو بايرام پیشدادیلر زامانی
و جمشید شاهین تخت ده اوتورماقینی کی فروردین
آیی نین بیرینجی گونو ایمییش، نوروز آدلاندیریر و
هخامنش لرده بو بايرام ایله تانیش ایدیلر و بو
بايرامی بیر کهن و اسکی مراسم سانیردیلار، ایراندا
بیر افسانوی اولان داستان اوچون جمشید شاهین
آذربایجانا گلن گونو نوروز آدلانیبدیر
یئنه بیر افسانه یه گۆره جمشید شاهین زامانیندا
کی اود تاپیلیب، اونا گۆره او زامان اودا سجده ائدیبلر
و اودو مقدس ساناییلار و اونا گۆره او اودون
تاپیلدیقى گونونو نوروز آدلاندیریلار(۲)
زارع بیگ یازیر «تقی زاده نین یازدیغینا گۆره
میلادین ۶۲۲نجی ایلی ژوئن آییندا یزدگردین تخته
چیخماغینی ایل دؤنومو و بايرام توتوبلار»(۳) .
اۇنلارین دندیکلرینه گۆره جمشیدین آدی (جم)
ایمییش، آذربایجانا چاتاندا تختینی بیر هوندور یئرده
قۇبور، اوقیزیل تاختا شفق دوشور و پاریلدایر، چون
کی پهلوی دیلینده گونشین شفقینه(شید) دییه رلر،

نوروز بايرامی مراسم لریندن اۇلدوغو قدر فارسجا دا
چۇخلو کتابلار یازیلیبدیر، اۇنلارین هیچ بیرینده
جهد اۇلونماییب کی بوبایرامین نه زاماندا
باشلاندىقینی آختارلار، یالنیز بايرامین نئجه اجرا
اۇلونماسینی قید ائدیبلرآما بوايل (۱۳۸۲) بیرایکی
روزنامه ده بیرآز تحقیقات آپاریلیمیشدیر(۱) دکتر
نۇر جان تورکسوی یازیرکی «بۇبايرامی ایندی ترکیه
ده بیر رسم کیمی تانییر ولی تورک دۇنیاسیندا بیر
بویوک بايرام کیمی مخصوص احترامی واردیر»
مختلف دۆلت لرده و اۆلکه لرده(جمهوری
آذربایجاندا- قزاقستاندا- قیرقیزستاندا اوزبکستاندا -
افغانستاندا- ترکستاندا و باش قورد- اویغور- چوواش
و کیریم تورک لرینده و قاقاووز و باتی ترکیه
ده)نوروز بايرامی مراسیملری(۲۱ مارس دا) یوکسک
سویه ده بر پا اۇلونا، تورک ائل لری و اۇلوسلاری
هۇن امپراطور لوقو تشکیل اۇلاندان سؤنرا بو بايرامی
بیر مبارک گۆن حساب ائدردیلر.

او حیوانلار بونلاردان عبارت ایدی لر : سیچان -
اؤکوز- پلنگ - دووشان - نهنگ - ایلان - آت -
قویون یا گئچی - میمون - ایت و دونقوز .

: شیعه عالیملى نین روایتینه و محمد باقر مجلسی
نین حضرت امام جعفر صادق(ع)دان نقل ائتمه سینه
گۆره ، نوروز بايرامینی بیر شاد و اوغورلو گون
تانیدیب و دئییب دیرکی(بو گونده حضرت آدم دونیا یا
گلیدیدر و الله بو گونده گون ایشیقی نی یئرین
اوزونه ساجیب و یا ییب ویئل لره فرمان وئریب اسه لر
و بولوت لارا دئییب یاغسینلار تا گول چیمنلر
گۆیرسینلر، بو گونده حضرت ابراهیم پیغمبر بوت لری
سیندیریپ و بو گونده حضرت محمد(ص) غدیر
خومدا (خم) حضرت علی (ع) نی اؤزنا ییب و امام
عنوانیندا مسلمانلارا تانیدیدیر، ایندی شیعه لر اؤز
دینی اعتقاد و سنت لرینه گۆره بو گونو مقدس، پاک
واوغورلو بیر گون تانییرلار و اونا جلال و شکوه
وئریرلر.)

هر حالدا نوروز بايرامی مراسیملری چوخ معروف
اولدوغونا و مرتب تکرار اولماسینا گۆره عموم
آذربایجانلیلار بومراسیملری چوخ گۆزل و اولدوغو
قدر عظمتلی یئرینه یئتیریرلر .

نوروز بايرامی نین مراسیملریندن یازان کیتابلاردان
بیری ده(آذربایجان اوشاق فولکلورو کیتابخاناسی
نین(مراسیملر- عادت لر)کیتابی دیر(۵) بو کتابدا
یازیر خالقیمیزین بؤیوک مراسیملریندن بیری ده
نوروز بايرامی مراسیمی دیر. بومراسیم هر ایل مارس
آیی نین ۲۰-۲۱-۲۲ سینده (اسفند آیی نین
۲۹-۳۰) و کوهنه تقویم له (۷-۸-۹) داکئچیریلیر.
نوروز شرق خالقلاری نین اثرکن اکینجی لیک ،
محصول بوللوغو اعتقادلاری ایله باغلی بو مراسیم ائل
آراسیندا بؤیوک بايرام کیمی کئچیریلیمیشدیر، خالق
بو بايراما(نوروزا) ۴۰ گون قالمیشدان تمیزلیگه
باشلامیشلار .

اؤ مناسبته شید کلمه سینی جم آدینا آرتیریرلار و
اؤگونکو گونو طمطراقلی بايرام ائدیرلر .

راشدی بیگ یازیر«سینوهه ۳۵۰۰ ایل بوندان اسکی
زاماندا یاشاییرمیش و ایران فلاتینا و ایلامیلر و
سومثلیلر آراسینا سفر ائدنده بو بايرامین
مراسیملرینی ایران فلاتیندا یاشایان اولوسلار
آراسیندا اجرا ائدیلمه سینی گۆروب و یازیدیر(۴)

یوخاریدا گلن سؤزلره و نظریه لره باخاندا گۆرونور
کی هر قوم، هر ائل هر دولت و هر شاه اؤزونون
لازیمی اولدوغو عنوانلار گۆره بو بايرامی جشن و
شنلیک توتوب و بايرام آدلاندیر ییدیر مثلا سینوهه
ایله یزدگردین یاجمشیدین ۲۱۰۰ ایل فاصله سی
واردیر یا اوبیری شاهلارین اوندان چوخ و آز مدت
فاصله لری اول- اولاهامی سی بو بايرامی اؤز
آدلارینا بايرام آدلاندیریلار، هر حالدا پیشدادی لر-
جمشید لر - ساسانی لر - یزدگردلر - سلجوقلار
مومکون دورکی بو بايرامی طمطراقلی و طنطنه لی
ائله میش اولالار آما بیناسینی قویان اولاهامیلر،
آقای تقی زاده یا آیریلاری دا ایسته ییلر کی نوروز
بايرامی نین باشلانیشینی و بیناسینی، جمشید
شاه- یزدگرده - زرتشته و... یاپیشدیرالار، آما
ئئيله ییرم بو نوروزو بیر شاه یا خانا و غیره یه
یاپیشدیرا بیلیمیرم چون کی یای قیشین وادون
تاپیلماسی میلیون ایل لر اؤنجه یه چاتیر و بو
بايرامین آرایا گلنه سی اوزمانلار یئتیشه بیلر . کی
اوندا هئچ آوادانلیق یوخ ایمیش هاردا قالسین کی
شاه اولاهام...

قدیم لرده خلقین اینامی بئله ایدی کی دنیا هر ایل
بیر حیوانین اوستونده دولانیر، بو حیوانلارین سای
اون ایکی یه قدر یئتیشیردی و هر ایل ایکی ایله
ایکی دفعه تکرار اولوردو، بو ایناما گۆره هر ایل بیر
حیوانین اوستونده دولانسایدی او حیوانین طبع و
خوی او ایل خلقین حالینا اثر قویاردی .

آخر چرشنبه ده ايسه نوروز شنلیک لری داها بۆیوک طنطنه ايله قید ائدیلمه گه باشلار ، بیر - بیریندن رنگارنگ نغمه لر اوخونار ، آیین لر اجرا ائدیله ، تاماشالار ، اوپونلار گۆستریلردی .

مختلیف تاریخی دؤورو مکانلاردا خالقین نوروز اعتقادلاری و آیین لری قارشیسیندا بیرسیرا دین لر عاجیز قالمیشلار . چیخیش یولونو ، نوروزو اؤزونونکولشدیرمکده گۆرن مختلیف دین خادیم لری نین بوتون جید - جهد لرینه باخمایاراق ، نوروز اؤزونون ان مهم ایلکین لیک خصوصیت لرینی قورویوب بو گونوموزه قدر گتیریب چاتدیرمیشدیر . نوروز باشدان - باشا روح یوکسکلیگی ، امک جوشغونلوغو ، تورپاغا ، اینسانا محبت بایرامی دیر . نوروز یازین گلیشیننه ، تورپاغین یئنی اکینه ، یئنی محصولا ، بوللوغا ، فراوان حیاتا چاغیریش بایرامی دیر .

داها قدیم لرده طبیعتین اویانماسینا خوشبخت لیک و سعادت رمزی کیمی باخان اینسان لار یازین گلیشی ، هاوالارین ایستی لشمه سی ، یئنی اکینچیلیک موسومونون باشلاماسی ايله باغلی مختلیف نغمه لر ، اوپونلار ، مراسیم لر یاراتمیشلار . بوتون بو ایلکین ، ابتدائی صنعت نمونه لری ايسه سونرالار نوروز اطرافیندا جمع لشمیشدیر .

نوروز مراسیمینی بعضی لری یانلیش اولاراق زرتشت لیک له ، دیگرلری ايسه آیری دین لره باغلاماغلار جهد گۆسترمیشلر . لاکین بوتون جید - جهدلره باخمایاراق نوروز مراسیم لرینده دین لردن قاباق کی تصورلر بوتون آیدین لیگی ايله عکس اولونماقدادیر .

بو بایرامین قدیم اینسانلارین بوللوق ، برکت ، قدسیت له ، امک ، امک چیلیک و معیشت حیاتی ايله باغلی یاراندیغینی عکس ائتدیرن سولماز شفق لری زمان گئچدیکجه داها قدرتله شعله لنمک ده دیر .

اول چرشنبه یه قدرکی اون گونده هر یئرده بۆیوک تمیزلیک ایشلرینه باشلانار ، سایا چیلار گلن گونلردن بایرام مراسیمینه تداروک گؤرونر و اول چرشنبه یه قدرکی گونلرده یای شومونا(شخم) ، اکینینه حاضیرلیق گؤرولر ، اؤکوزلر ناللانار ، قاشوو (قشوو) لانار و تمیزله نردی .

اؤکوزو اولمایان اؤکوز آلار ، جوتو سینان جوتو دوزلدردی و سایر ...

اصلینده اول چرشنبه یه قدر قارشى داکى اکینچی لیک ایشلرینه حاضیرلیق گؤرولردی . بویئنی امک مؤسومونه اصل خالق باخیشی و ائل حاضیرلیقی اییدی . چوخ ماراقلی ایدی کی سپین اوچون (توخوم) ساخلانان بوغدا ، آریا قویولاری اول چرشنبه یه آچیلاردی .

محصول بؤل اؤلسون دئییه ، آریا - بوغدا قویولاری نین باشیندان ، قیشلیغی قورتارانلارا (دن) وئریلردی ، بوغدا قویولاری نین باشیندا سمنی قویماق هدیک آشی بیشیرمک ، قوورما قوورماق اوچون ، فقیر- فقرا یا پای پایلاناردی .

خالقدا بئله اینام وارایدی کی اول چرشنبه ده بیر وئره نین محصولو یوزقات آرتیمی ايله و آرتیقی ايله گلردی .

نوروزا قدر چرشنبه لرین هامیسی اؤغور ، خوشبخت لیک ، سعادت ، بوللوق و فراوانلیق رمزلی ايله بزنردی .

بوتون بو رمزلر ايسه داها اثرکن تصورلر ، اینسانین طبیعت ، محصول و امک له باغلی یاخجی لیق ، خئیرخواه لیق ، اعتقالاتی ايله علاقه لندیریلردی .

نوروزا قدرکی اکینچی چرشنبه (چکر) ، اوچونجو چرشنبه ايسه (خبر) چرشنبه یا (سوچرشنبه) آدلاناردی .

هر چرشنبه نین اؤزونه مخصوص شنلیگی ، آیینی ، اعتقادی اولاردی .

بوتون دین لر اونو قبول ائدن لر آراسیندا اؤزوندن اول کی اعتقاد و تصورلری سارسیتماغا جهد گؤستمیشلر . قدیم اکینچی لیک بایرامی نین عاقبتی ده بئله اولموشدور .

زرتشت لیک بو مراسیمی خالقین حافظه سیندن چیخارماغین مومکون اولمادیغینی گؤردوکده اونا آتش پرست رنگینی وورموشدور . تونقال یاندیرماق ، اود اوستوندن آتدانماق و سایر ... کیمی عنعنه لرله اؤنو اؤزونونکولشدیرمیشدیر . بو بایرامی رغبت له قارشى لایان زرتشت لر بوتولوکده اؤنو زرتشتین آدی ایله باغلی یارانديغینی رسمی لشدیرمگه ده جهد گؤستمیشلر . لاکین بو بوللوق و برکت بایرامی نین سو پرستیش لیگی ایله باغلی گؤنشی ، کولگی ، یاغیش چاغیرماق ، سمنی گؤیرتمک ، آخیرچرشنه نین مقدس لیگی . سایر ... ایله باغلی بیر چوخ ایلکین تصورلر قورونوب ساخلانمیشدیر .

اولو بابا لاریمیز بس بو بایرامی گوره سن نه وقت دن کئچیریلیمگه باشلامیشلار ؟

قدیم بیر تورک اساطیرینده بو سؤالا بئله جواب تاپماق اولور ^(۶)

اؤغوز اؤغلو زاغادا یاشایاندا قیشدان یامان قورخاردی . اونا گوره ده ایلین اوچ فصلینده قیشا تدارک گؤرر . دونیانین ناز - نعمتینی زاغایا ییغیب گتیردی . بیر ایل قیش اوزون چکدی . اؤغوز اؤغلونون آذوقه سی قوتاردی . چاره سیز قالان اؤغوز اؤغلو بؤیوک چيله نین (چیلله) ۳۰ نجو گونو زاغادان بايیرا چيخدی کی ، یئمگه بیر شئی تاپیب گتیرسین . نه قدر گزدی دولاندى هئچ نه تاپمادی . ساققالی بوز باغلادی الی - ایاغی دؤندو . کور - پئشمان ائوه قاییداندا یولدا بیر قورد بالاسینا راست گلدی . اؤغوز اؤغلو بوقاردا هارادان گلریسن و هارا گئدیرسن ؟ دئدی

اؤغوز اؤغلو باشینا گلن احوالاتی دانیشدی . ایلین آیلاریندان گیلئیلندی . دئدی کی ، ائله آى وار یاخشی دولانیریق ، ائله آى وار آجیندان قیریلیریق . آیلاری تعریف لدی ، آیلاری یامان لادی . قورد بالاسی دئدی : ای اؤغوز اؤغلو ، قاباقداکى یول آیريجیندا سنى بیر سورو قویون ، بیر قوجاق سونبول ، بیر جهره ، بیرده ال دگیرمانی گؤزله بیر . اونلاری آلیب زاغانا آپارارسان . قویونو کسبب اتینی بیرسن ، یونوندن جهره ده ایپ اگیر ، اؤزونه پالتار تیکرسن ، دریسینی اگینه گیرسن . سونبولون دینی ده ال دگیرمانیندا چکر ، اونوندان چؤرک بیشریرسن . یازا چیخارسان ، آنجاق سنه وئردیگیم امانت لردن گرک مۇغایات اولاسان . سونبولو و قویونو اؤزون آرتیرارسان . قوزولاری الی نین ایچینده ساخلایب ، بؤیوده سن . سونبولون دینی یئره سپیب ، اؤنو آلنین تری ایله سوواراسان . دئدیکلریمه عمل ائله یه بیلمه سن یاشاماق سنین اوچون چتین اولاجاق .

اؤغوز اؤغلو یول آیريجینا گلدی . قورد بالاسینین دئدیکلرینی گؤتوروب ، زاغایا گتیردی . قیشی کئفی کؤک دولاندى . یازدا سورونو داغلارا یایدی ، سونبولو تورپاغا سپدی ، گئجه گوندوز سورولرین ، ساری سونبولون قوللوغوندا دایاندى . اؤغوز اؤغلونا بیر بوللوق اوز وئردی کی ، گل گوره سن .

او گوندن اؤغوز اؤغلو بوتون ایلی ایشلدى قورد بالاسینا راست گلدیگی بؤیوک چيله نین اؤتوزونجو گونوندن ایسه بایراما حاضیرلاشماغا باشلادی . ایلین آخیر بئش گونونو یئدی ، ایچدی ، چالدى ، چاغیردی ، قوهوم قونشویا ، بایراما گئتدی .

دئیرلر اؤغوزلار ائله او وقت دان همان گونو ان عزیز بایراملاریندان حساب ائله میشلر . ائله او گوندن اؤغوز اؤغلونون حیاتیندا یئنی گون باشلامیش ، او گونه نوروز آدینی وئرن اؤغوز اؤغلو اؤنو هر یاز ،

قىش نە قدر سىرت ، آمانسىز اولسادا ، يازىن ارادە سى قارشى سىندا مغلوب اولور ، قارى نىن سئوينجى يئره گۇيە سىغمير .

نوروز بايرامىن دا خلق آراسىندا بىر- بىرىندىن رنگارنگ اوڭون و تاماشالار گۇستىرلردى. بونلارنىڭ ايچرى سىندە آت چاپماق ، اوڭ آتما ، قىلىنچ اوڭناتما ، كىمىد آتما ، زورخانا ، اگلنچە ، كىندىر باز ، سىم پهلوانى ، مسخرە ، قاراچى و فردى تاماشالار- خصوصى يئر توتوردو . ھىمىن تاماشالاردا اوڭونان نغمە لر اوڭونە مخصوص اوڭناق وزنە مالىك دىر. خالق اوڭونون حىيات ، ساغلاملىق ، تىمىزلىك ، امك ، روئشى و ساير ... باغلى بىر چوخ آيىن ، اعتقاد و مراسىمى نى نوروزلا باغلامىش ، بئله لىكلە دە

بايرام ائتمىشىدىر . او گوندن نوروز خالق آراسىندا فراوان ياشايشا ، بوللوغا ، بركتە ، يارادىجى امگە چاغىرىش رمىنە چئوريلمىشىدىر .

ائله او گوندن خالق بايراما ۴۰ گون قالمىش حاضىرلىق ، تىمىزلىك ايشلىرىنە باشلامىش ، اوڭونون (نوروز قاباغى نغمە لىرىنى) ياراتمىشىدىر .

بو نغمە لردە بايراما قدر شۇمون باشا چاتماسى ، قۇيۇن - قۇزونون يازا سلامت چىخارىلماسى ، دۇلون اوڭورلو كئىچىرىلمە سى ، دلمە نىن ، سۇدون ، اتىن ، ياغىن ، پىندىرىن بۇل اوڭماسى و ساير ... آرزولانمىشىدىر .

بايرام گونلىرىندە قىز - گلنە بايرام دۇنلوغو اوچون اىپ اىيرن جهرە يە ، ائودە گوزرانلىق رمى اولان نئهرە يە غونچا گوللو قاليلار توخويان خانايا نغمە لر قۇشولموشدور .

نوروز نغمە لرىندە ائركن تصوورلر ، طبيعت وارلىقلارنىڭ اينسان جىلدىندە تصوورلر ائتمك آنىمىست باخىشلار اوڭ عكسىنى تاپمىشىدىر .

(آنىمىزم : ابتدائى اينسانلارنى ھر بىر شئى نىن روحو اولدوغونا اينانمالي و طبيعت قوھ لرىنە و حادثە لرىنە روح ايسناد وئرمە سىندىن عبارت اعتقادى)

نوروز نغمە لرى ايچرى سىندە قىشىن قورتارماسى ، يازىن گلە سىنى آرزولايان نغمە لر خصوصى يئرتوتور .

قارى ايله مارسىن دئىيشمە سىندە ايسە بوتولوكدە ايكى رمز ، قىشلا ياز قارشى - قارشىيا دايانمىشىدىر .

اونلارنىڭ ائل ايچرى سىندە گئنىش يايىلماسىنا و كوتلوى لشمە سىنە نايىل اولموشدور .

نوروز باشدان - باشا روح يوكسك ليگى ، امك جۇشقونلوقو، تۇرپاغا ، اينسانا محبت بايرامى دىر . بو بايرامدا ھامى اوڭونە تازا پالتار آلار ، تازا پالتار تىكىدىر ، قىز گلنە تازا چكەمە ، قىرمىزى دۇن گئىدىرىدىلر .

فیندیک آغاجیندان گۆز مۆنجوغو دوزلدیلر، حتی مال - قاراین بونوزوندان بئله مونجوقلار ، قیرمیزی اسگی ایله آسیلاردی .

حیط باجالاردا اوزرلیک یاندیریلار ، اوغول اوشاق اوزرلیک توستوسونه وئریلردی ، آنالار - ننه لر ، اوخویاردیلار :

اوزریک سن هاواسان جمعی درده داواسان
اوزریک لر چیتداسین یامان گۆزلر پارتداسین

آخر چرشنه داها طنطنه لی کئچریلردی . نوروز شیرینی لری بیشریر ، خونچالار بزه یردیله . نوروز بایرامی نین خالق گیگی و یئنا سینی اویرنمک ، ائل آراسیندا سلیقه - سهمان - تمیزلیک یاراتماق باخیمیندان خئیرلی رولو چوخ اولموشدور . آخر چرشنه یه قدر ائو ائو یین بوتون چیرک لی پالاز - خالچاسی تمیزلنمه لی ، پال - پالتار یویولمالی ، کئچه لی ، دمیر اوو ، ایل یاراسی اولانلار معالجه اندیلمه لی ، هامی بایرامی ساغلام و گومراه قارشیدا مالی ایدی .

آخر چرشنه و نوروز گۆنلرینه قدر آپاریلان بوتون بو تمیزلیک ایشلری نین ساغلاملیغا بؤیوک مثبت تاثیری اولموشدور .

بازارلار قاباغینا یومورتا دؤیوشدورنلر ییغیشیر ، سرین سو وار ، سروری دئینلر سو باردقلارینا قیرمیزی باغلایب ، یئنه میدانا چیخاردیلار . ائولرده ، میدانچالاردا ، بازارلاردا یازین رمزی اولان سمنی گؤیوردیلر ، تاخچالارا ، رف لر دوزولردی ، ایل همین گۆنلرین معین ساعتیندا تحویل وئریلردی . کوهنه تقویمه گۆره هر ایل بیر حیوان اوستونده اولاردی .

نوروز عرفه سینده ایلین هانسی حیوان اوسته تحویل وئریلمه سی ، ائون شرحی اطرافیندا ، اوزون - اوزادی مباحثه لر اولاردی .

نوروزدا بایرام سوفره سی آچیلاردی .

نوروز بایرامی نین داها شن و طنطنه لی کئچیریلمه سینده نوروز تاماشالاری و اویونلاری خصوصی یئر توتور . (اکنده یوخ ، بیچنده یوخ ، یئینده اورتاق قارداش) ، کوسا - کندیرباز و سیم پهلوانی ، تاماشالاری و ائولارلا خالق اویونلاری نوروز شنلیک لری باره ده تصورلریمیزی داهادا گئنیشلندیریر .

یازین گلیشین صبر سیزلیکله گۆزله یین خالق (کوس - کوسا)دا یاراتدیغی رمزدرده اؤز ایسته دیگینی دؤزلوبیر گولوشله ، محارته ایفاده اندیر .

نوروز شنلیک لری ، دبدبه دن چوخ طبیعی لیگی ، صمیمی لیگی ایله اؤزونه مخصوص و سجه وی لی دیر .

نوروز آذربایجان کندلی سی نین تورپاغا ، ائو سئومه یه ، عزیزله مه یه ، تورپاقدان داها بؤل نعمت گؤتورمه یه چاغیران امک چی خالقین بایرامی دیر . ائله اؤنا گۆره ده خالق آخر چرشنه ده شام یاندیرار ، خونچا دوزلدیر ، تونقال قالایار هره باجاردیقی کیمی نوروزا حاضرلیق گؤرردی .

ائولرده حیط لرده تمیزلیک ایشلری گؤرولر ، باغلار - باغچالار سهمانا سالینار ، آغاجلارین ، گول کولاری نین آرتیق زوقلاری کسیر ، خالچا - پالاز یویولاردی ، آغاج دیبلری بئل له نر ، سو آرخلاری تمیزله نر ، باغلار سولاناردی . اوشاقلار هئویا ،

اۆلسایدی ، آداملار قودو دۆزلدیب میدانلاردا گزر و گۆنشی چاغیران نغمه لر اوخویاردیلار .

بایراما ۴۰ گۆن قالمیش باشلایان نوروز شنلیک لری مارسین آخیرینا (کۆهنه تقویم له اورتالارینا) قدر داوام ائدردی .

نوروز سرحد بیلمه یین ، چوخ گئیش رگیوندا منطقه ده یاییلان ، یازین گلمه سینی ، یئنی امک موسومونون باشلانماسینی وصف ائیله یین بۆیوک ائل بایرامی دیر . بو گۆن اۆتاییلی بو تاییلی آذربایجانلا یاناشی اورتا آسیا ، افغانستان ، پاکستان ، ایران ، تۆرکیه و باشقا اۆلکه لرده یاشایان یوز میلیونلارلا زحمت کش ، نوروزو اۆزونون عزیز بایرامی کیمی قید ائدیرلر .

نقد و نتیجه :

۱. بو مقاله ده گلن نوروز بایرامی نین باشلانغیج تاریخی ، اوغوز اوغلونون زاغالاردا لوت یاشاما زمانینا باغلانسا ، اینانمالی اولاییلر ، چون کی بو نظریه کی اوغوز ائل لری زاغالاردا یاشایان زمانلاردان سونرا و قویون بسله مگه باشلایاندا و اکین اکمک ایشلرینه ال تاپاندا و یای قیشی و ایلین دؤرت فصلینی تانیاندا سونرا بئله بیر شنلیک مراسیمی و بایرامی اجراء ائتمک ، چوخ - چوخ عقله گلن و اینانمالی سؤز دور .

۲. اوغوز اوغلونون بیر قورد بالاسی ایله راست گلمه سی واریانتی ، اگر افسانه وی و اساطیری اۆلسادا بیر بالاجا یانلیش (ناهماهنگ لیک) گۆزه چارپیر ، اونون بیر ی بودور کی قورد بالاسین اینسان یاشاییشیندا اوغوز اوغلوندا اوستون و بیلجی توتولوب دور .

ایکینجی سی بودور کی قورد بالاسی اوغوز اوغلونا بیر جهره و بیرده ال دییرمانی گوستریبیر ، یعنی قورد بالاسی ، اوغوز اوغلونا یول گوسترنده جهره و دییرمان واریمیش ، یعنی مدنیت و ال ایشلری صنعتی وار ایمیش آما اوغوز اوغلو اونو بیلیمیرمیش

بوریا اساسا میلی یئمک لر ، آش ، میلی شیرینی یات ، قوورقا ، لپه و عدس و.... قویولار ، سویره ده شام یاندریلاردی .

(خوشگه بر میلی رایونلاردا محل لرده یئتیشن محصول لاردان عبارت اولور) : بادام - پوسته و سایر... سویره لری به زه ییردی . رایونلاردا محل لرده عومومیتله سویره ده یئددی جوره مئیوه اۆلاردی .

بایرام سویره سی نوروزون شاملاری یاندریلیدقدان سونرا آچیلاردی . عائله نین بوتون عضولری سویره یه اۆتورار ، بایرام خورک لریندن ییه ردیلر . نوروز آخشامی تفنگ آتمادا دبدده ائیدی .

بایرام آخشامی باجالاردان تۆربالار ساللار ، قاپیلاردا پاپاق آتیلار ، اوشاقلارین شن نغمه سسلری بیر - بیرینه قاریشاردی .

نوروز شنلیگی گئجه یاری سینا جن اوزاناردی . جاوانلار آشیق - آشیق اۆینار ، نینی گئدر ، خان - خان اۆینایاردیلار .

نوروز گۆنلرینده یاخین آداملار ، قوهوم - قارداش ، بیر - بیرینه قۇناق گئدر ، عزیز آداملارینا بیشیردیکلری بایرام شیرینی لریندن آپاراردیلار . نیشانلی قیزلارا نوروز پایی گۆندرمک ده دبدده ائیدی اوغلان ائوینه ده نوروز سویره سی قایتاریلاردی .

بوتون بونلار ایسه آداملار ، قوهوملار آراسیندا مهربانلیق ، خوش اونسیت دؤغورار ، یاخشی احوال روحیه یاراداردی . نوروزون ایلک دؤردگۆنو ایلین فصل لری ایله علاقه لندیریلردی . بیرینجی گۆن گۆنشلی کئچه سی ائیدی ، دئمک یاز یاخشی گئچه جک ائیدی - ایکینجی گۆن یاغمورلو اۆلسایدی ، یای یاغمورلویدو - اوچونجو و دؤردونجو گۆنلر قیشین و پاییزین نئجه گئچه جه یینی بیلدیرردی . اگر نوروزون اوچونجو و دؤردونجو گۆنوده یاغیش

و خلاصه سی بودور کی او زامان قورد بالاسی اوغوز اوغلوندان چوخ بیلیرمیش .

اگر بو قورد بالاسی نین یئرینه بیر آغ ساققال آداما یا افسانه وی و گۆرونموین بیرزادا نسبت وئریلسه ایدی یا بو قوردو یوخودا گۆرسه ایدی یئنه ده اینانماق اولاردی کی شاید ده ائله اولموش اول ، آما بو عنوان کی قورد بالاسی اوغوز اوغلوندان بیلجی ایمیش و اوغوز اوغلونا جهره دگیرمان گوستریبدیر هئچ اینانمالی بیر سۆز منیم نظریمه گلیمیر .

٣. اینسانین یا اوغوز اوغلونون زاغالاردا یاشایان زمانیندان نئچه مین ایل اسکی اولماغی قایدیر نئچه میلیون ایله ، بو نظریه یه باخاندا ، شاهلارین هیچ بیرسی نین بئله بایراملاری بر پا ائتمکده نقش لری یوخدور چون کی بو بایرام او قده ر اسکی و قدیم . کهن دیرکی او زامان شاید هئچ بیر قبيله ده یوخوموش هاردا قالسین کی خان یا حاکیم یا شاه اول .

٤. اینسانین زاغالاردا یاشاماسی ، اودون تاپیلماسی و فصیل لرین و ایستی سوئوقون مختلف آیلاردا ثابت لشمه سی ، دؤغرو و علمی و اثباتا یئتیشمیش بیر عنوان دیر ، بونلارین هامیسی ائله جه ده بو بایرام گۆنلرینده اولابیلر اولسون آما اگر آیری گۆنلرده تاپیلسایدی (کشف اولسایدی) لازیم ایدی کی آیری گۆنلرده بو جوره بایراملار وجودا گله ایدی و مراسیم توتولایدی لیکن بو فصیل لرین وجودا گلمه سی و اودون تاپیلماسی و اوغوزون زاغادان باییرا چیخیب قویون - اوکوز و اکینی اؤز خدمتینه توتماسینا گۆره

بیر بایرام قورماق طبیعی و ساده و یقین بیر ایش دیر .

پس بو یوخاریدا گلن سۆزلره مناسیب اولان نظریه لرده هئچ بیر پادشاه و یا حاکیم یا خان بو بایرامین قورولماغیندا (دخیل) اولما بیلمز چونکی بو شاهلارین عؤمورلری هئچ بیر میلیون ایله یئتیشمیر هاردا قالسین کی نئچه میلیون ایل اوزونلوقو اولان تاریخ ده جمشیدین زرتشتون و یزدگردین و سایر لرین بیر نقشی و رؤلوا اولما بیلسین .

اتک یازی:

١- نوید آذربایجان نؤمره ٢٨٦-٢٨٥-٢٨٤ نجی مخصوص نؤمه (١٥مارس ٢٠٠٣)

٢- نوید آذربایجان همان نؤمره صفحه ٢٣ مهندس راشدی .

٣- همشهری گونده لیگی ٣٠٠٧ تاریخ ٨٣/٣/٢٦ نوروز به قدمت ایران و ایرانیان .

٤- شیفاهی خالق ادبیاتی کتابی آقای زارع .

٥- بو کتابین ترتیب ائدنی پروفیسور آزاد نبی یوو و رداکتور هئیاتی آقاموسی آخونداو و پاشا افندی یوو ،توفیق حاجی یوو، علیار سفرلی، حسین عارف، میرعلی سید اوو ،

و هدایت بیگ لرین نظری آلتیندا ١٩٩٣نجو ایلده باکیدا گنجلیک نشریاتیندا چاپ اولوبدور کی بوجوره مراسیم لرده یوکسک سوییه ده تحقیق آپاریلیبدیر.

٦- مراسیملر و عادتلر کتابی، آزاد نبی یوو

دئتال : ان خیردا تفرعات : ماشین و مکانیزمین خیردا و ایری حیصه لری .

اثنوگرافیا : خالق لارین مادی و معنوی مدنیت لرینی و اونلارین مدنی تاریخی علاقه لرینی تدقیق ائدن علم . بیر خلقین - ائلین - یئرین ، معیشت - عادت - مدنیت خصوصیت لری نین مجموعه سی .

سجیوی : بیرشخصه و شیئه خاص اولان بیرخصوصیت و او شئی باشقاسیندان فرقلندیرن.

گیگی یئنا : بعضی یئرلرده آنا نوازشی دئیلیر .

گیگی یئنا : خارجی محیطون مختلف عامل لرین اینسان ارگانیزمین تائیرینی و ساغلاملیقی قوروما و تدبیرلر اؤیره نن علم .

آنیمیزم : ابتدائی اینسانلارین هر بیر شئی نین روحو اولدوغونا اینانمالی و طبیعت قوه لرینه و حادثه لرینه روح ایسناد وئرمه سیندن عبارت اعتقادی .

مولانا نه دئير؟

دکتر مسیح آغا محمدی

اثرلری تکجه آکادئمیک قوروملاردا، مختلف علمی مرکزله تدقیق اولونمور، هم ده دنیانین بیر چوخ اؤلکه لرینده اؤز سیرالاریندا مولانا وورغونلارینی بیرلشدیرن مولانا جمعیتلرینده، مولانا کلوبلاریندا اؤیره نیلیر و تبلیغ ائدیلمیر. بو غئیری-عادی پوپولیارلیغین، بو میثیلسیز شؤهرتین سببی، هئج شوبهه سیز، مولانا یارادیجیلیغی نین موعاصیرلیگینده، اونون ۱۲-یوزایللیکده اولدوغو کیمی ۲۰- عصرده ده انسانلاری دوشوندورن، ناراحت ائدن ان واجیب سواللار جاواب وئرمه سینده، بشریته یاشاییش و بیرگه یاشاییشین موکمل فلسفه سینی تقدیم ائتمه سینده دیر.

اکثر اورتا عصر مؤلیفلریندن فرقلی اولاراق، جلال الدین رومی نین بیوقرافیاسی بعضن حتّی ان خیردا دئتالارینا قدر معلومدور (بو بیوقرافیاینین یئگانه سیرلی-معمالی صحیفه سی اونون داھی آذربایجان موتفککیری شمس تبریزی ایله مناسبتلری و بو گؤروشون اوندایارادیغی تبددولاندیر). یئددی یاشی اولارکن، آتاسی بیر طرفدن خوارزمشاهلار ساراییندا نوفود صاحیبی اولان مشهور ایلاهی یاتچی فخرالدین راضی (سونرالار بو شخصین تنقیدی مولانانین اثرلرینده ده یئر آلاجاق) ایله مناقشه اوزوندن، دیگر طرفدن ده یاخینلاشان موغول هوجومونو نظره آلیب عایيله سی و یاخین موبدلری ایله بلخی ترک ائدیر. نیشابوردا اونلار سوفی پوئزییاسی نین نهنگ سیمالاریندان اولان فریدالدین عطارلا گؤروشورلر. مودریکلیک چاغلارینی یاشایان عطار اؤز «اسرارنامه» سینی جلال الدینه باغیشلایاراق، بؤیوک اوزاق گؤرنلیکله آتاسینا دئیر: «چوخ کئچمز، سنین بو اوغلون دنیانین بوتون عاشیققرینه اود وورار».

نیشابوردان باغدادا گئدن، داها سونرا مکه-مدینه-قدس-دمشق-حلب-مالاتیا-سیواس-قیصریه مارشروتو(خطی) ایله آنادولویا گلن عایيله یئددی ایل لارنده ده یاشاییر. بوندان سونرا سلجوق حؤکمداری اعلاالدین کئیقوباد اونلاری کونیایا دعوت ائدیر. ۱۲۲۸-جی ایلده آتاسی ایله بیرگه کونیایا گلن مولانا حلب ده تحصیل آلدیغی ایکی ایل نظره آلینمازسا، بوتون عمری بوردایا یاشاییر. اونون

داھی موتفککیرین بشریته ان مهم مئساری تولتراتلیق، آنالاشما و بیرلیکدیر

۱۲۰۷-جی ایل سنتیابرین ۳۰-دا او واختلار خوارزمشاهلار دؤولتی نین اساس شهرلریندن بیر، ایندی ایسه افغانستانین شیمالیندا کیچیک یاشاییش منطقه سی اولان بلخده «عالیملرین سلطانی» لقبی بهاالدین ولدین عایيله سینده دنیایا گؤز آچمیش مولانا جلال الدین رومی نین (۱۲۰۷-۱۲۷۳) آدی و فکرلری بو گون یئر کوره سی نین دؤرد بیر گوشه سینده دیلر ازبیردیر. مختلف آراشدیرما و سورغولار اونون تکجه منسوب اولدوغو رنگیوندا، خصوصن تورکییه و ایراندا دئیل، أوروبا و آمئریکادا دا ان چوخ اوخونان، کیتابلاری ان چوخ ساتیلان مؤلیفلردن بیر، بعضی حاللاردا ایسه بیرینجیسی اولدوغونو گؤسترمکده دیر. رومی نین شخصییتی و دوشونجه لری چوخدان شرق ادبی-بدیعی و فلسفی فکر تاریخی نین فاکتی اولماقدان چیخاراق، عمومبشری معنوی-اخلاقی دیرلر خزینه سی نین آیریلماز حیصه سی اولموش، مختلف اینجه صنعت نوؤعلری نین (موسیقی، رساملیق، کاللیقرافی، تطبیقی صنعتلر، سینما و س.) مووضوعو و پرئدمتینه چئوریلیمیشدیر. بو گون اونون

شمس تبریزی ایله سونرالار قراندان گۆتورولموش ایفادیلله «مرجع اول-بحرئین» (ایکی دیزین قووشماسی) آدلاندریلان تاریخی گۆروشو ده ۱۲۴۴- جو ایلهده محض بو شهرده باش وئریر.

اما مولانانین تانینماسی و درکی باخیمیندان داها مهمو، فکریمیزجه، اونون معنوی بیوقرافییاسیدیر. بو معنوی بیوقرافیانی شاعیرین اؤزو مشهور بیر بئیتینده بئله ایفاده ائدیپ:

حاصل عمرم سه سخن بیش نیست:

خام بدم، پخته شدم، سوختم.

عمرمومن خولاصه سی اوچ سؤزدن آرتیق دئییل:

چیدیم، بیشدیم، یاندیم.

بو سؤزلر اوبرازلی شکله اولسا دا، هم مولانانین معنوی تکاملونو، هم ده اونون ایدراکی نین مرحله لرینی دقیق عکس ائتدیریر. اوشاقلیق و یئنیئتمه لیک «چیلیگینی» آرخادا قویان مولانا ۳۷ یاشیندا دؤورونون ان گؤرکملی دین عالیملریندن بیر، چوخسایلی شاگیردلری اولان پوختلشمیش بیر مدرس-معلم ایدی. لاکین شمس تبریزی کیمی نادیر شخصیتله گؤروش اونون دنیایا و اؤزونه باخیشیندا یئنی اوفوقلر آچدی، اونو علمین غروو مباحثه لرله دولو دنیاسیندان عشقین شؤوق و جاذیبه ایله دولو عالمینه داخل ائتدی (فضولی نین مشهور: «عشق ایمیش هر نه وار عالمده، علم بیر قیل و قال ایمیش آنجاق» بئیتینی یادا سالاق)، سوفیلرین تئرمینولوگییاسی ایله دئسک، «حق الیقین» - حاقا قووشما مرحله سینده اوجالتدی. محض بوندان سونرا مولانانین نهنگ پوئتیکی ایستعدادی اوزه چیخدی، نئجه دئیرلر، ایلهام بولاغی نین گؤزو آچیلدی، او یاناماغا (شمسله گؤروشونو او، یانان چیراغین یانمایان چیراغا توخونوب گئتمه سی کیمی سعجییلندیرمیشدی) و اؤز اودلو-آتشلی غزللری ایله باشقالارینی دا یاندیرماغا، دونوقلوقدان، اؤلگونلوکدن، قارشیلیق سوبوقلوق و اعتیمادسیزلیقدان خیلاص ائتمه یه، سئوگییه و بیرلییه چاغیرماغا باشلادی. باشقا سؤزله، مولانانین بو مقامی، سعدی شیرازی نین تعبییرینجه دئسک، تکجه «اؤز چولونو سودان چیخارماق»، یعنی

فردی نیجات اوچون دئییلدی، اونون اوزرینه بیرلشدیرمک میسسییاسی دوشموشدو و محض بونا گؤره ده او، سؤزه اوز توتدو، اؤز معنوی تجربه سینی میلیونلارلا بؤلوشمکدن، اونلارا روحو تمیزله مگین یولونو گؤسترمدن اؤترو بیتمز-توکمز (اؤزو بئله دئییر: مئشه لر قلم، دیز مورکب اولسا دا، «مثنوی» نین سونو گؤرونمور) «مثنوی» سینی یاراتدی.

مولانا، البته، سوفی شاعیردیر. اونون اورتا عصرلرده «فارسجا قوران» آدلاندریلان «مثنوی» سی موعاصیر تدقیقاتچیلار طرفیندن «سوفی پوئتیاسی نین زیروه سی»، «سوفیزمین ائنسیکلو پئدیاسی» کیمی قییمتلندیریلیر. اما مولانانی دیگر سوفی ادیب و موفککیرلردن فرقلندیرن چوخ مهم جهتلر وار و اونون قئید اولونان پوپولیاریغیندا بو جهتلر مهم رولا مالیکدیر. بونلاردان بیرینجیسی، مولانانین دیالکتیک دوشونجه طرزیدیر. مولانا اؤز بؤیوک سلفیرینه نه قدر حؤرمته یاناشیب اونلاردان فایدالانسا دا، حدسیز قدردانلیقلا:

عطار روح بود و سنائی دو چشم او

ما از پی سنائی و عطار آمدم

عطار روح ایدی، سنای اونون ایکی گؤزو؛

بیز سنای و عطارین آردینجا گلدیک

- سؤیلسه ده، بو موکمل دیالکتیکا آدی چکیلن شاعیرلرین هئچ بیرینه خاص دئییل. اونو دا دئیک کی، داهی آلمان فیلسوفو هئنگل اؤز دیالکتیک تعلیمینی یارادارکن رومیدن بهره لندیگینی گیزلتمه میشدیر. مولانا یا گؤره، دنیا اکسیلکوردن (ضیددیتلردن) عیبارتدیر، اونلار آراسیندا دایم موباریزه گئدیر، اما اونلار هم ده آیریلمازدیر، بیرری دیگر و واسیطه سیله درک اولونور. اکسیلکلرین موباریزه سی هماهنگلیک، هارمونیا الده اولونماسی اوچوندور:

زندگانی آشتی ضدّ هاست

مرگ آن کاندن میانشان جنگ خاست

حیات اکسیلکلرین باریشماسیدیر؛

اونلار آراسیندا موحاریبه - اولوم دئمکدیر.

اوسته ليک دنياډا هر شئی ديشکن و نيسبيدير (مثلن، زهر ايلان اوچون حيات، انسان اوچون اؤلومدور). کایناتدا هر شئی ابدی حرکت و یئیشمه ده دیر:

عمر چون جوی نو نو میرسد
مستمري می نماید در جسد
آن ز تیزی مستمرشکل آمده است
چون شرر کش تیز جنبانی بدست
شاخ آتش را بجنبانی به ساز
در نظر آتش نماید بس دراز

میتکی-حیوان-انسان-الله» سختمینی قبول ائدیر و بونو خصوصی اولاراق وورغولاییر کی، هر بیر مرحله اولکینین اینکاریدیر، اونون اؤلومو و اونودولماسیدیر. بو عموم فلسفی مودعادان هر بیر انسانی دوشوندورن اساس مسله - اؤلوم قورخوسو و اؤلمزلیک ایستگی ایله باغلی چوخ مهم بیر نتیجه چیخاریلیر:

از جمادی مردم و نامی شدم
وز نما مردم به حیوان بر زدم
مردم از حیوانی و آدم شدم
پس چه ترسم کی ز مردن کم شدم

عؤمور آرخداکی سو کیمی هر آن تزله نیر،
آما بدنده دایمی کیمی گؤرونور.
الینده سورعتله اویناتدیغین مشعل کیمی
عؤمور ده تئز کئچدیگیندن دایمی (دورموش) گؤرونور.
یانان بوداغی تئز-تئز ترپتسن،
گؤزونه چوخ اوزون آلوو گؤرونور.

من جانسیز جیسیم کیمی اؤلوب بیتکی اولدوم،
بیتکی کیمی ده اؤلوب حیوانا چئوریلدیم.
حیوانلیقدان اؤلوب انسان اولدوم،
ائله ایسه نییه قورخمالیام، من اؤلمکدن

بو ایسه یارادیلش آکتی نین آراسیکه سیلمزلیگی، ایلاهی ظهورون فاصیله سیزلیگی دئمکدیر. مولانا کایناتین تکاملونون شرق فلسفه سینده کی «جیسیم-هاچان اسکیمیشم؟! بونا شوبهه ائدنلره ایسه دئیر:

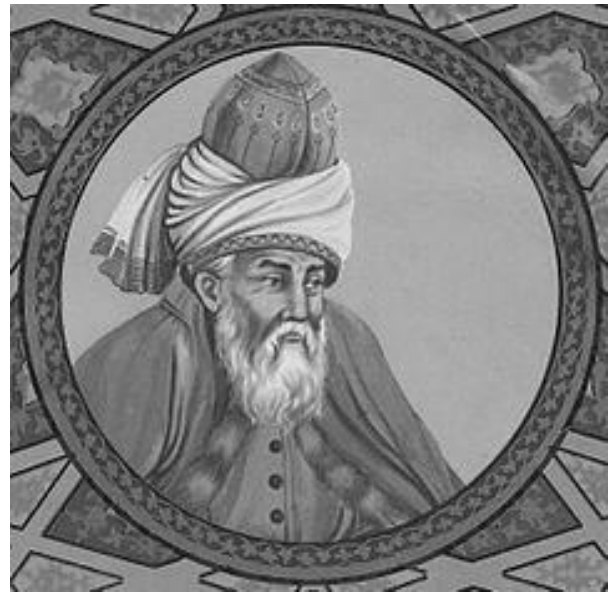
کدام دانه فرو رفت در زمین که نرست

حالبوکی مطلق حقیقتین درکی انسانین اؤزونودرکیندن کئچیر. شمس تبریزی «صحبترلر»ینده دئییر: «همهٔ عالم در یک کس است، چون خودرا دانست، همه را دانست».

«بوتون عالم بیر نفرده دیر، اؤزونو تانیدیس، هامینی تانیار».

همین ایدراک نه قدر نیسی اولسا دا، انسان بوتون عمرو بویو بونا جان آتمالیدیر. بو معنادا «الله - (مطلق حقیقته - م.م.) آپاران یوللار مخلوقاتین سایه قدردیر» حدیثینه اساسلانا مولانا مختلف دینی تعلیملرین، مذهب و طریقتلرین، ایدئولوژی جریانلارین بو یؤنده کی موباریزه و ایدیعالارینی عبث ساییر، «حاقق-باطیل» چکیشمه لرینی ردد ائدیر. بو تعلیملر باره ده «اونلار نه حاقدیر، نه ده باطل» کیمی اوریژینال بیر فکر ایره لی سورور. مولانایا گؤره، حقیقت گونش کیمیدیر، اونون باجالاردان، پنجره لردن دوشرکن چوخالماسی، چوخلوغونا دلالت ائتمیر. حقیقتی درکین باشلیجا واسیطه سی عشق دیر (اغیل/عقل)، راسیونال ایدراک بورادا موعین مرحله یه قدر ایشه یاراییر. اما عشق تکجه ایدراک آلتی دئییل، هم ده «مثنوی»نین ائله ایلک سطرلرینده دئییلدیگی کیمی، «بوتون خسته لیکلرین طیبیدیر». بئله لیکله، مولانا بوتون سوسیال بلالارین، ایجتیمای مناقشه، چکیشمه و آنلاشیلمازلیقلارین سببینی عشقسیزلیکده گؤرور.

عشق - اورگین دیلیدیر. بو دیلی بیلمه یه نین باشقاسینی آنلاماسی (لاپ عئینی دیلین داشیییجیسی اولسالار دا) چتین مسله دیر. اودور کی، مولانا اورک بیرلیگینی دیل و دین بیرلیگیندن اوستون توتور. بو معنادا «مثنوی»ده کی کیچیک بیر حکایت چوخ عبیرت آمیزدیر: کوچه ایله گئدن تورک، فارس، عرب و یونان کیمسه بیر دیرهم پول وئریر. فارس بو پول «انگور»، عرب «عنب»، تورک «اوزوم»، یونان ایسه «استافیل» آلمایا تکلیف ائدیر (بو سؤزلرین هامیسی مووافیق دیلدرده «اوزوم» دئمکدیر - م.م.). بیر-بیرینی آنلامایان یولداشلارین مباحثه سی داعوایا چئوریلیر و اونلار بیلیملر کی، هامیسی ائله بیر شئی ایسته ییر. مولانایا گؤره، بو

چرا به دانهٔ انسانیت این گمان باشد؟

هانسی توخوم تورپاغا باسدیریلیب جوجرمه دی؟
سن نییه انسان توخومو باره ده بئله [بد] گومانا دوشورسن؟!

بئله بیر باخیشین نتیجه سی اولاراق، اکثر سوفی شاعیرلرده گؤردویوموز بدینلیک و اومیدسزلیک مولانا یارادیجیلیغینا یاددیر. او، فاتالیست دئییل، تانری ایراده سینی قبول ائتسه ده، انسانین سئچیم حاقینی، اؤز عمللری اوچون جاوابده لیگینی ده تانییر و بونو ساده بیر میثاللا - انسانین پیس بیر ایش گؤردوکده اوتانماسی ایله اساسلاندیریر. مولانا ترکی دنیا ییغا دا چاغیرمیر، ساده دنیاپرستلیگی ردد ائدیر، دنیا یا حدسیز باغلیلیگی کال مئیوه نین بوداقدان برک-برک یاپیشماسینا بنزه دیر، ظاهیری معنادا بوتلره قارشی چیخانلارا اوز توتوب:

مادر بت ها بت نفس شما ست
زانکه آن بت مار و این بت اژدها ست

بوتلرین آناسی سیزین نفسینیزدیر،

چونکی او بوت ایلان، بو بوت ایسه اژدهادیر

- دئییر. دنیا یا باغلیلیق، نفسین ایستکلرینه اویماق انسانین اصل ماهیتی اولان روحونو توتقونلاشدیریر، اونون «یاغ کیمی آیراندان آیریلماسینا» ایمکان وئریمیر. روحو پاکلاشدیرمایانین ایسه حقیقته یئتیشمه سی ممکنسوزدور،

یوبیلئینی قئید ائدیرسه، دئمه لی، تسلی وار، بو ایدئالین گئچکلشه جگینه اومید قالیر. مولانانین روحونون شادلیغی و اصل بایرامی دا محض او زامان اولاجاق.

بو یاراشیقلی اوغلان کامران امی دیر او
۹۰/۱۲/۳ ۱۵ دونهیا گوز آچمیشدیر.اونو
دوغوم گونو موناسیبتی ایله دده سی عدالت
امی اورکدن تبریک ائدیر.بویوک اوغلان
اولسون. قوی همیشه آتا وآناسینین هم ده
اونو سئونلرین سئونج قاینای اولسون. آد
kamran boy گونون مبارک کامران بی

حالدا مناقشه یه سبب اولارین دیللری نین مختلفلیگی یوخ، بیر-بیری نین اورکلری نین ایستگینی باشا دوشه بیلمه مه سیدیر. (یئری گلمیشکن، مولانانین موسیقییه خصوصی اهمیت وئرمه سی نین بیر سببی ده بودور. شاعیر: «روبااین دیلی عشق دیلیدیر و بو دیل تورک، عرب و یونان اوچون بیردیر» - دئییردی). کامیل انسان اوچون ایسه بو پروبلئم سادجه موجود دئییل. او، نینکی انسانلارین، هم ده قوشلارین، حیوانلارین، آغاجلارین، داشلارین... دیلینی بیلیر و باشا دوشور.

مولانا بیر شعرینده یازیر:

چه تدبیر ای مسلمانان که من خود را نمی دانم
 نه ترسا نه یهودم من نه گبرم نه مسلمانم
 نه شرقیم نه غربیم نه بریم نه بحریم
 نه از کان طبیعیم نه از افلاک گردانم
 نه از هندم نه از چینم نه از بلغار و سقسیم
 نه از ملک عراقینم نه از خاک خراسانم
 دو ی از خود به در کردم یکی دیدم دو عالم را
 یکی جویم یکی دانم یکی بینم یکی خوانم

نه تدبیر، ای موسلمانلار، من اؤزومو تانیمیرام،
 نه خریستانام، نه یهودی، نه آتشپرستم، نه ده موسلمان!
 نه شرقییم، نه ده قربلی، نه قورودانام، نه ده سودان.
 نه یئرده کی مدنیم، نه ده فیزلانان گویدن.
 نه هندوستانام، نه ده چیندن، نه بولقاردان نه ده تورکوساندان.
 نه ایکی ایراق مولکوندنم، نه ده خوراساندان...
 ایکیلی اؤزومدن اوزاقلاشدیردیم، ایکی عالمی بیر گؤردوم.
 بیرلیک آختاریرام، بیرلیگی آنلاییرام، بیرلیک گؤرورم،
 بیرلیکدن دانیشیرام!

بشری بیرلیک و آنلاشمانین یقین کی، بوندان گؤزل
 هیمنی اول بیلمز. تأسوف کی، سیاسی-ایدئولوژی
 چکیشمه لرله، میلی عداوت و ائتیک مناقشه لرله،
 عیرقی و دینی آیری-سئچکیلیکله، سوسیال برابرسیزلیک
 و حاقسیزلیقلارلا دولو اولان دنیامیز مولانانین بو
 ایدئالیندان هله چوخ اوزاقدیر. آما بو گون بوتون بشریت
 نوفوذلو بین الخالق تشکلاتین بایراغی آلتیندا مولانانین

کرکوک خالق تورکولری

پروفیسور غضنفر پاشایئو

کی، خالق ماہنیلاری نین و بسته لرین اکثریتی نین متنی نین بایاتیلاردان عیبارت اولماسی تعجب دوغورمور. دئمک اولار کی، بایاتیلارین مایاسی موسیقیدن یوغورلوموشدور. خالق ماہنیلاری ایلہ مشغول اولان تدقیقاتچیلار بونون آذربایجاندا دا بئله اولدوغونو قئید اندیرلر: «خالق ماہنی متلری نین اکثریتی بایاتیلاردان عیبارتدیر. بو دا طبعیدیر. موسیقی آہنگینہ اویغون گلدیگیندن و اونون ییغجاملیغی موسیقیہ داہا موناسیب اولدوغوندان خالق اؤز ماہنیلارینداکی متنین دئمک اولار کی، اکثریتی بایاتیلاردان آلمیش و یا یاراتدیغی ہر بیر یئنی متنہ بایاتی فورماسینا اساسلانیمشدیر» (۱۲۵،۶).

بیز جہ «مانی» دندیکہ گؤز اؤنہ ہم بایاتی، ہم دہ ماہنی نین گلہ سی دہ بونولا علاقہ داردیر. ۱۸ عصرین اورتالاریندا یاشایان، کرکوک دولایلاریندا بؤیوک فوضولی نین داوامچیلاریندان اولان شیخ اوغلونون:

«لام» - لبیندہ لیمیم وار،
سن یوخ دئہ، من دئییم وار.
موطرب قانون اوزرہ گل
ہم منی، ہم نئییم وار -

دؤرلولوگوندا دہ، ایندی نین اؤزوندا دہ خالق آراسیندا آغیزلاردا گزن:

ماہنی ماہنینی آچار
ماہنی بیلہ یہ ن قاجار.
مالہنی بیر بئلہ شئیدی
قرب یئردہ درد آچار.
مانی مانییہ دوشدو
مانی بیلہ یں ہئشیدی
مانی بیر بئلہ شئیدی
قربیلیکدہ یولد/شدی

مانیلریندہ (۲۱۲، ۵۷، ۵۴۸) دہ ہر شئیدن اول دیقی جلب ائدن بو جہتدیر.

عینی موتیوہ آذربایجان بایاتیلاریندا دا راست گلیریک:

ماہنی ماہنی نین باشی
ماہنینی بیلہ یں ناشی.
ماہنی بیلک یاخشی دی
(و یا: گل بورا ماہنی دئیک)
قرب یئرین یولد/اشی (لوس، ۱۲؛ ۵۳، ۱۶۶).

کرکوک خالق ماہنیلاری دا خویرات ہاوالاری کیمی

شیفاهی خالق ادبیاتی نین ہم موسیقی، ہم دہ ادبی ژانر اولماق باخیمیندان، بدیی-ائتئتیک گوجونہ و تئز قاورانیلماسینا گؤرہ چوخ گئیش یایلمیش لیریک نؤوودور. خالق ماہنیلاری سون درجہ رنگارنگ و اورک اوخشایاندیر، بعضیلری اویناق، شوخ، دیگرلری مثلودیک و آخجیدیرلار. تصادوفی دئییلدیر کی، گؤرکملی آذربایجان بستہ کاری قارا قارائو خالق ماہنیلاریندان سؤز سالاراق یازیردی: «سادہ لیریک ماہنیلارین ملاحظلی، موغام ستروکتورونون قشنگلیگی آرخاسیندا یالنیز ائتئتیک یوخ، ہم دہ منطقہی ماہیتلی حساس بیر سیستئم و گؤزللیک واردیر» (۱۱، ۲۹۵).

خالقین اومید و آرزولارینی، کئچمیشینی، بوگونونو، محبتینی، یاشاماق عشقی و عادت-عننہ لرینی اوریژینال صورتدہ عکس ائتدیرن، کوتلہ لرین ایدئیا-ائتئتیک تربیہ سیندہ عوضسیر رول اوینایان (۲۹، ۳) خالق ماہنیلاری آذربایجاندا اولدوغو کیمی (۲۲۷، ۱۱)، شریعت طرفیندن واختیلہ گونہ حساب ائدیلسہ دہ، خالق طرفیندن ہمیشہ سئویلمیش، کرکوک دولایلاریندا گئیش یایلمیشدیر. خالق آراسیندا «بستہ»، «ماہنی»، «خالق تورکوسو» کیمی تانیان ہاوالارین ہم سؤزو، ہم دہ ہاواسی خالقا منسوبدور. اودور

یاناقلاری، قدد-قامتی، باخیشی، ساچلاری، یثریشی، دانیشیغی و س. تعریف اولونور. و عکسینه، محببتی داشا دین، اومیدلری پوچا چیخان گنجین قم، قوصصه، کدرینی گۆسترن ماهنیلار «اه»، «وای» و س. نیدالارلا سجییه نیر (۲۵۱، ۱۳۳-۲۹۴).

اونو دا دئمک لازیمدیر کی، ماهنی متلرینده راست گلینن «اه»، «وای»، «ای بابا»، «امان»، «اؤللم»، «اؤز آغام»، «ای نئم»، «مینا بولوم، ائی یانمیش» و س. کیمی علاوه سؤزلرین ایشله دیلینه سی ماهنیلارین داخللی اینتیا سیندا بؤیوک اهمیتی اولماقلا برابر، ماهنی نین اورتاسیندا و یاخود سونوندا تاماملایجی سجییه داشیییر. ماهنیدان آسیلی اولاراق میصراعلارداکی سؤزلردن بیر تکرار اولونا بیلر. بو زامان همین سؤزلرین اولینه «اه» یامان، «واه شیرین»، «واخ گؤزل» و س. سؤزلر آرتیرماقلا یئنسی میصرع مئیدانا چیخیر. بعضن یارانان میصرع اورتادا اولور، مثلن:

*اؤلرینده شکردن بیر خالی وار،
شکرلنمیش دوداغیندا بالی وار.
ای یامان بالی وار، واه شیرین بالی وار.
هر کسین ده موناسیب بیر یاری وار.*

بعضن تکرار واسیطه سیله یارانان میصرع آخیردا اولور. مثلن:

*اؤلری نین اؤنواریا،
آریا بیچیر قیریا-قیریا
ایکی باجی، بیر کوریه،
نه شیرین گویون گۆزه لی،
آخ نه یامان گؤوین گۆزه لی.*

بعضی متنی بایاتی اولان ماهنیلاردا هر میصرعین بیرینجی سؤزو تکرار اولونماقلا قوشما فورمادا ماهنی یارا نیر مثلن:

*گنجه لر ... گنجه لر زار آغلارام من.
هنج بیلمز ... هنج بیلمز یار. آغلارام من.
شاه صنم، شاه صنم باغ-باغچاسیندا
چالیدی بیر، چالیدی بیر مار، آغلارام من.*

ايله ماهنیلار دا واردیر کی، دؤندرمه لرینده بیر نچه سؤز ایشله دیلیر. بو حالدا همین سؤزلر موسیقی نقراتا چئوریلیر. مثلن:

بویون بویلاردان کؤله. آغام سولئیمان

م. قورکینن خالق ماهنیلاری حاقیندا دئدیگی: «نغمه یارادیجیلیغی خالقا چوخ قدیملردن بری داینامدان و اؤزونمخصوص یولداشلیق ائدین (۸۴، ۷۰۳) کلامی عئینی ایله یوخاریداکی پارچالارلا سسله شیر.

هم آذربایجاندا، هم ده ایراق-تورکمان فولکلوروندا شیفاهی پوئزییا ژانری نین بایاتی فورماسی خالق ماهنی یارادیجیلیغیندا موسیثنا رول اوینامیش و بو فونکسیانی ایندی ده یثرینه یثتیرمکده دیر.

متنی بایاتی اولان ماهنیلاردان باشقا، ۸، ۱۱، ۱۳، ۱۴ و س. هئجالی، پوئتییک فیکیر، اینتوناسییا و بؤلگو باخمیندان موعین سیممئتریا داخلینده اولان، بیر-بیریندن فرقلنن بیر چوخ شعر شکیللرینه ده تصادوف ائدیلیلر کی، ماهنیلاردا اورک اوخشیان، مفتون ائدیجی بیر رنگارنگلیک یارادییر. بوندان علاوه م. ایسماییلوون گؤستردیگی کیمی، خالق موسیقیسی اساس اعتباریله بیرسلی اولدوغونا، یعنی بیر نفر طرفیندن ایفا ائدیلدیگینه گؤره مئلودیاسی چوخ ایفاده لی و تاثیرلیدیر (۱۲۷، ۲۶).

لیریک ماهنیلارین ان چوخ اؤزونو گؤستره نی محبت ماهنیلاندیر. اونلار مضمونجا یومورلو، شن و قملی اولورلار. یومورلو ماهنیلار آذربایجان خالق ماهنیلاریندا اولدوغو کیمی، گنج اوغلان و قیزین دئییشمه سیندن عبارت اولور. «حاجی فرجین قیزی، بویون گۆرمه لی»، «اوغلان یاییلیغین هانی»، «ای هاوار دگیرمانچی» و س. بئله ماهنیلارداندیر.

شن احوال-روحییه لی و ائهتیراسلی مئلودیاسی اولان ماهنیلاردا اوغلانلا قیزین ظریف سئوگی حیسلری نین حیاتا کئچمسی، ویصالا چاتمق اوزره اولماسی گؤستریلیر، بیر-بیرینه اولان صاف دویغولاری ترنوم ائدیلیلر. بعضی سئوگی لؤوحه لری طبیعت منظره لری فونوندا وئرلییر. بئله حاللاردا سئوگی طبیعت اوبرازلاری واسیطه سیله ترنوم ائدیلیلر. سئوگیلیر بیر-بیرینی جئیرانا، گوله، بولبوله، آیا و س. بنزه دیرلر، سئوگی لی قیزین ظاهیری گؤزللیگی - قاشی، گؤزو، دیشلری، دوداقلاری،

۱ - بورادا و بوندان سونرا خالق ماهنیلاری ایله باغلی وئره جگیمیز میثاللارا آشاغیداکی کیتابلاردا راست گلینیر: انا طریبباشی. کرکوک هاوالاری، باغداد، ۱۹۶؛ کرکوک ماهنیلان، باکی، گنجلیک، ۱۹۷۳؛ کرکوک فولکلورو آنتولوگیاسی، باکی، آزنشر، ۱۹۸۷ تکرار نشر، ۱۹۹۰؛ ماهیر ناقیب. کرکوک تورک خالق موسیقیسی نین تصنیف و تحلیلی. آنکارا، ۱۹۹۱.

بنزسین قۇنچە گولە، مەن سەنە قوربان.
يېخىيىسان بابام ئاتىم، آغام سولنىمان
اوزومە گولە-گولە، دولدور وئىر فىنجان.

دۇندرمە:

آغام سولنىمان، پاشام سولنىمان،
ئولرى كۇپرو باشىندا، بويووا قوربان.

تصادوفى دىيىلدىر كى، رى.قوربىر دۇندرمە لرىن - چوخدفعە
لى تىكرارلارم شەن ماھنىلاردا شەنلىگىن، خوش آحوال
روحىيە نىن، اويناقلېغىن داھا دا آرتماسىنا كۆمك ائتدىگىنى
قئىد ائدىر (۲۸۷، ۱۲-۱۳).

گۇرۇندوبو كىمى، كركوك دولايلىرىندا ماھنىلار دۇندرمە -
يەنى نقراتلا اوخونور. بو، ماھنىنى داھا دا اويناقل ائدىر،
ماھنىنى تىك بىر شەخس اوخودوغو حالدا، دۇندىرمنى خورلا
اوخوبورلار. عادتن ھەر بئىتەن سونرا اوخونان دۇندرمە باشقا
مقاملاردا دا اۆزۈنۈ گۇستىرە بىلەر.

مەنى باياتى اولان بەشى ماھنىلار ھەر مىصرەسىندەن
سونرا دۇر مىصرەلىق دۇندرمە نىن بىر مىصرەسى اوخودور.
مەن:

سەردىن اويات مەنى - سەن سۇيە باغا گلېر.

سەردىن اويات مەنى - بويون گۇرمە گلېر.

سەرى يوخوسو شېرىندى - سەن سۇيە باغا گلېر،

اۆپۈشەن اويات مەنى - سەرى ياتماغا گلېر.

بەش دە ماھنى مەنىنىن ھەر مىصرەسىندەن سونرا دۇندرمە
نىن ۱-جى مىصرەسى نىن يارىسى گلېر، بئىت بىتەندەن
سونرا بىتۈۈ اوخونور:

آى چىخىدى، باتار ايندى - آى دولانايدى،

يار اوخون آتار ايندى - گون دولانايدى

لئىلى خستە دوشوبدو - آى دولانايدى.

مەنۈن جان ساتار ايندى - گ.ن دولانايدى.

آى دولانايدى، گون دولانايدى،

يارىنى تىك-تىك يىرىشى مەندە اولايىدى.

مەنى باياتى اولان ماھنىلار ھەر بەشىسىندە ھەر مىصرەدەن
سونرا ايكى مىصرەلىق دۇندرمە نىن بىر مىصرەسى تىكرار
اولونور، باياتى بىتەندەن سونرا دۇندرمە نىن يالنىز
ايكىنچى مىصرەسى تىكرار اولونور. مەن:

قارا چادىر خارالدىن - ، اوللم، مەن اۆللم نەجە،

بويون سەچىدىم مارالدىن - باشووا دولاننام مەن بو گەنە نە

دردىم وار، نە بلام - ، اۆللم، مەن اۆللم نەجە

سەنەن مەنى سارالدىن - باشووا دولاننام مەن بو گەنە.

باشووا دولاننام بو گەنە، يار، بو گەنە.

مەنى باياتى اولان ماھنىلاردەن باشقا يەردە قالان ماھنىلار ھەر
بەندى اساسەن اوچ مىصرەدەن عىبارت اولور. دۇندرمە ايسە
مۇطلق ايكى و يا دۇر مىصرەلى اولور. بئە ماھنىلار ھەر
مىصرەسىندە ھەجىلار ھەر سايى عادتن ۸، ۱۱، ۱۳ و يا ۱۴
اولور. ايكى مىصرەلى دۇندرمە سى اولان ماھنىلار داھا چوخ
راست گلېنەر. دۇندرمە دە ھەجىلار ھەر سايى فرقەلەر نىر. ھەر
مىصرەسى سىكىز ھەجىلار عىبارت اولان ماھنىيا نومۇنە:

ئولرى نىن اۆنۈ يونجا،
يونجا قالخىپ دام بويونجا.
بويو اوزون، بئىلى اينجە

دۇندرمە:

نەنە ياوروم، نەنە

اسمەر ياوروم، نەنە،

ھەر مىصرەسى اون بىر ھەجىلى اولان ماھنىيا نومۇنە:

قالاتىن دىيىندە اوچ آغاچ اينجىر
اليمە بىلەنكە، قولۇمدا زىنجىر،
زىنجىرى بوش باغلا ھەر يانيم اينجىر
آتما بو داشلار مەن ياراليام
ائىل-عالم آل گئىب مەن قاراليام.

آز دا اولسا ھەر مىصرەسى اون اوچ ھەجىلار عىبارت ماھنىلار
دا تصادوف ائدىلەر. بئە ماھنىلاردا دۇندرمە اولور. مەن:

مەنىم الوان گوللرېم وار، گۇرمە گلېن،
گۇزلەر مەن ساتارام، آلمانغا گلېن و س.

بەشى ماھنىلاردا ايسە ماھنى نىن مەنى بىر شەكىلدە،
دۇندرمە ايسە باشقا شەكىلدە اولور. مەن:

رەم ائىلە مەن، يارى اليمەن اجل آلدى،
جانيم ايلە وىلتىمىز مەشەرە قالدى،
يارىن فېرقتى ياخدى مەنى دردەرە سالدى.

دۇندرمە:

يازىق-يازىق كۆلگە دە ن دوشدوم گونە،
يازىق-يازىق قوجالدىم گونەن گونە.

گۇرۇندوبو كىمى، مەنىن ھەر مىصرەسى ۱۴ ھەجىلى، دۇندرمە
ايسە ۱۱ ھەجىلدىر.

آذربايجان خالق ماھنىلارىندا دا ايستر اساس مىصرەلاردا،
ايسترەسە دە نقرات مىصرەلار ھەر مۇختەلىف شەرى
شەكىللەندەن و ھەجىل بۆلگۈسۈندەن ايسترەفادە ائدىلەر (۱۰۳)،
(۹۵).

ائەلە ماھنىلار دا وار كى، دۇندرمە ھەر بئىتىن ايكىنچى و
دۇردونجو مىصرەسى نىن تىكرارى ايلە يارانەر:

اندیم یارین باغچاسینا، گولدن کئچیلیمز،
سولاری سووقدی، بابا، بیر دیش ایچیلیمز.
سودان کئچدیم گلدیم، بابا، یاردان کئچیلیمز.
آجیدی عشقین شرابی، سوسوز ایچیلیمز،
سولاری سووقدی، بابا، بیر دیش ایچیلیمز.

اونو دا دئمک لازیمدیر کی، ماهنیلارلا دؤندرمه لر مزونجا
بیری-بیرینی تاماملاییر. بو ان چوخ دا هر میصراسی سککیز
هئجadan عبارت اولان ماهنی و دؤندرمه آیددیر:

فلک آجیدی دالدا یارا،
کیمسم یوخدو یارام سارا.
خبر وئرین نازلی یارا
دردیم چوخدو، درمانیم یوخ.
دؤندرمه:

من اولورسم قوربت ائلده،
آغلا باجاق بیر کیمسم یوخ.
آمان-آمان، حالیم یامان،
هئج گولرمی دردلی اولان؟

کرکوک دولایاریندا خالق ماهنیلاری ایله باغلی ماراقلی بیر
جهت ده اؤزونو گؤستریر. بایاتییا هئج واخت باشقا شعر
فورماسی نین دؤندرمه سی کیمی تصادوف ائدیلمیر. آنجاق
بوتون باشقا شعر فورمالاری بایاتینین دؤندرمه سی کیمی
چیخیش انده بیلیر. بایاتی ایسه یالنیز متنی بایاتی اولان
ماهنی نین دؤندرمه سی کیمی اؤزونو گؤستریر. مثلن:

اؤلرینده سوسنی؛
باریشدیرین کوسنی.
گؤز آجیدیم سنی گوردوم،
من ایسیته مم کیمسه نی.
دؤندرمه:

پنجره دن داش گه لر،
خومار گؤزدن یاش گه لر،
سنی منه وئرسه لر
آلاها دا خوش گه لر.

گؤروندویو کیمی، ایراق-تورکمان خالق هاوالاریندا دیققتی
جلب ائدن جهتلر چوخدور. بیز هله اونو دئمیریک کی، ایراق-
تورکمان خالق ماهنیلارینین موسیقیشوناسلاریمیز طرفیندن
تدقیقی بیر چوخ اوخشار و فرقلی جهتلری اوزه چیخارماقلا،
بعضی ماهنیلاریمیزین دا متنلری نین دقیقلشمه سینه
کؤمک ائدردی. کرکوک دولایاریندا آذربایجان خالق
ماهنیسی کیمی تانینان بیر چوخ ماهنیلار وار کی، خالقین
یادداشیندا اولدوغو کیمی قالب.

آذربایجاندا ایسه گؤرکملی بسته کارتوفیق قولیئوین
گؤستریدگی کیمی، بعضی ایفاچیلارین متنه یئرسیز
موداخیله سی اولارین سوژئتینده یا منطیقسیزلیک
یاراتمیش، یا دا موسیقینین ایفاده ائتدگی بدیعی-اؤستتیک
مضمونا خلل گتیرمیشدیر (۳۲، ۵).

آذربایجاندا «خومار اولدوم»، ایراق-تورکمان فولکلوروندا ایسه
«یار بیزه قوناق گله جک» کیمی تانینان ماهنی متنینه
دیقت یئتیرسک دئدیکلریمیز آیدینلاشار:

گئتدیم گوردوم باغدا یاتیب،
جئیران، منه باخ، باخ!
مارال منه باخ، باخ!
آی قیز، منه باخ، باخ!
قارا تئلر گیله باتیب
گؤزل، منه باخ، باخ! (۳۲، ۱۸)

کرکوک دولایاریندا بو ماهنی نین دؤندرمه سی آشاغیداکی
کیمی اولور:
دؤندرم:

یار بیزه قوناق گلجغ
بیلیمیر نه واخت گلجغ
سؤز وئریب صاباح گلجغ.

سونرا ایسه ماهنی متنی بئله داوام ائدیر:

گئتدیم گوردوم باغدا یاتیر،
آی قیز منه باخ، باخ!
سیاه زولفون گیله باتیر،
جئیران منه باخ، باخ!

منی گؤروب قش-گؤز آتیر،
مارال، منه باخ، باخ!
سون میصرع:

گئتدیم گوردوم بولاخدادی،
ال-اوزنو یوماخدادی و س.

گؤروندویو کیمی، ماهنی نین متنیندن آذربایجان واریانتیندا
بیر میصرع دوشموشدور. اوچلوگون او بیری میصرعلا ریئندا دا
بئلجه او-حاجیبیوو و م.ماقوماینوین ۱۹۲۷-جی ایلده
بوراخدیقلاری و سونرالار تکرار نشر اولونان «آذربایجان ائل
نغمه لری کیتابیندا دا بو ماهنی نین هر بندی ایراق تورکمان
موسیقی فولکلوروندا اولدوغو کیمی اوچ میصرعadan عبارتدیر
(۲۳۱، ۵۸).

بو ماهنینی آذربایجان بسته کاری س.روستموو دا کرکوک
دولایاریندا اولدوغو کیمی «یار بیزه قوناق گله جک» آدی
ایله وئرمیشدیر (۲۳۱، ۶۷).

یاشیل قاش»، «منیم ایپک یایلیغیم وار، آماغا گلین» و س. آذربایجان رادیو و تئلوویزییاسیندا تئز-تئز سسله نیر. کرکوک دولایلاریندا دا آذربایجان ماهنیلاری اوخونور. شاعیرلریمیزین سؤزلرینه موسیقی بسته له ییب اوخویور و کیتابلارا داخیل ائدیپلر. مس.عابدول واحد کوزه چی اوغلو صمد وورغونون «گوله-گوله» و رسول رضانین «بئشیک نغمه سی» شعرینه موسیقی بسته له ییب کیتابینا داخیل ائتمیشدیر (۹۱، ۴۷، ۵۲).

کرکوکلو موغنی صیددیق بنده قافور ایسه آذربایجانلی شاعیر احمد جاوادی «چیرپینردی قارا دنیز» شعرینه بسته لنمیش ماهنینی عومومی بیر موناسییتده اوخودوغونا گؤره باشی بلالار چکمیشدیر (۲۶۴، ۲۱۲).

شاعیرین موسیقی بسته لنمیش شعرنی نین ایراق تورکمانلاری آراسیندا اوخونماسی و ائله ده احمد جاوادی اونلار شعر قوشماسی (۳۴۴، ۴۹)، ایراقلی تدقیقاتچیلارین «بو گلن یار اولایدی»، «ساماوار آلمیشام سیلنیم یوخدور»، «لایلا بالام، آ لایلا»، «ای قیز، منه باخ، باخ»، «ووفاسیز»، «بو خال نه خالیدی»، «قاراباغی»، «التون اوزوک یاشیل قاش» و س. آذربایجان ماهنیلاری اولدوغونو قئید ائتمه سی (۲۰۸، ۸۰، ۳۵۰، ۱۱)، بو ساحه ده ده موشته رک اولدوغوموزا دلالت ائدیر.

خالقین میلی خاراكتئرنی، سئوینج و کدرینی، ان گیزیلر حیسسلرینی اؤزوندک عکس ائتدیرن ایراق-تورکمان خالق ماهنیلاری سونسوز اورنکلی، چالارلاری اولان بیر عالمدیر. بونولا بئله، ایراق-تورکمان خالق ماهنیلارینا یاخشی بلد اولمایانلار ایلک باخیشدا ائله گله بیلر کی، بو هاوالاردا نسه بیر یئکسقلیک و مونوتونلوق واردیر. بئله ماهنیلار باشقا خالقین نوماینده لرینه بعضن معناسیز و آنلاشیلماز کیمی گؤرونه بیلر. لاکین آنا دیلسیز-آغیزسیز کۆرپه سینی آنلادیغی کیمی، خالق دا اؤزو یاراتدیغی ماهنیلاری دریندن دوپور و گرگینجه قییمتلندیریر.

بئشیک نغمه لری

بئشیک نغمه لری ایراق-تورکمان فولکلوروندا لیریک نووون گئیش یاخیلان ژانرلارینداندیر. بوریا لایلا و اوخشامالار داخیلدیر. اونلار فورماجا خویرات و مانیلره، اغیلار اوخشاسالار دا، بو اوخشایش ظاهیریدير، مضمون و اوخونوش طرزینه و ائله ده ایجرا یئرینه گؤره فرقله نیرلر. دئیک کی، اغیلار حوزنله علاقه دار یارانیب، دردی، المی گونلرده اوخوندوغو، دایم کدرلی اولدوغو حالدا، بئشیک نغمه لری ظریفلیکله، ایستکله، محبتله علاقه دار یارانیر، بئشیک باشیندا اوخونور.

اونو دا دئیک کی، کرکوک دولایلاریندا دا، آذربایجاندا دا عئینی اولان بیر چوخ ماهنیلار واردیر. دؤندورمه سی و یا بیر-ایکی بندى عئینی اولانلار دا چوخدور. بو ماهنیلاردان: «او یانا دؤندور منی»، «یار بیزه قوناق گله جک»، «پاری»، «ای قارا خال یان»، «ای قیز حئیرانین اوللام»، «نییه گلمز اولدو»، «دام اوسته دیر دامیمیز»، «قالانین دییینده بیر داش اولایدیم»، «ترگیزی دسته باغلادیم»، «کتان کؤینک دیزدن یار»، «ئولری نین اؤنو یونجا»، «بو گلن یار اولایدی»، «یئری، یئری، یئری کوسموشوم سننن»، «بو خال نه خالیدی»، «گؤزلردن اوچ گؤزل وار سئومه لی»، «ساماوار آلمیشام سیلنیم یوخدور» و باشقالارینی گؤستریمک اولار (۲۳۱، ۶۳؛ ۲۰۸، ۸۰، ۱۱۹؛ ۱۳۰؛ ۳۲). بو، طبعیدیر. بو باخیمدان کرکوک خویرات و ماهنیلاری اوزرینه تدقیقات آپاران اتا طریبباشی نین فیکری مارق دوغورور: «اسکیدن بری آدریلرله دولو اولان تبریز، ماراغا، قاراباغ و داها باشقا شهر و کندلرده موسیقی حیاتی یوکسک بیر سوییه یه آلینمیشدیر: او زامان ایراق تورکلری ایلله بو اؤلکه لرده یاشایان تورکلر آراسیندا دیل، ادبیات و موسیقی باخیمیندان بولونان یاخین باغلیلیق قولایلیقلارلا دوشونوله بیلر. بو باغلیلیق آذری لرله ایراقدا یاشایان تورکمانلار آراسیندا بیر دره جه درین قوووتلی بیر قایناشما حاصیله گتیرمیشدی. بونولا برابر، تورکمانلار کندی شیوه و موسیقیلرینی آز-چوخ اولدوغو کیمی قورویا بیلیمیشلردیر. بونولا برابر، بیر قیسم هاوالارین دییشیکلیکله بیر-بیریندن آلیندیغینی، بؤلجه ساییسز تورکولرین مئیدانا گلدیغینی دوشونمک قابیلدیر» (۲۰۸، ۸-۹).

بو باخیمدان، یوخاریدا قئید ائیلدیگی کیمی، ایراق تورکمان تدقیقاتچیسى ماهیر ناقیبین گلدیگی نتیجه ده مارق دوغورور: «سینیرلارین (سرحد) بیر-بیریندن اوزاقلیغی کرکوک تورک خالق موسیقیسى ایلله آذربایجان تورک موسیقیسى آراسینداکی کؤک برابرلیگینی یوخ ائتمه میشدیر» (۳۵۰، ۱۱).

یئری گلمیشکن دئیک کی، ایراق-تورکمان خالق ماهنیلاری ایران، تورکییه و آذربایجاندا دا سئویه-سئویه اوخونور و ماهنی یارادیجیلیغینا اؤز موثبت تاثیرینی گؤستریر. آذربایجاندا ایراق-تورکمان ماهنیلارینا، ائله ده ایراق-تورکمان فولکلورونون باشقا ژانرلارینا آچیق دوغمالیق موناسیبتی اؤزونو گؤستریر. بو، طبعیدیر. اؤز دوغماسینی سئومه مک مومکون دئییل. آذربایجاندا بسته کارلار ایراق تورکمان خویراتلارینا موسیقی بسته لیبر، موغنیلر اولاری و ایراق-تورکمان ماهنیلارینی بؤیوک محبتله اوخویورلار: «باباتیلار»، «ئولری نین اؤنو یونجا»، «خالیده»، «او یانا دؤندر منی»، «کتان کؤینک دیزدن یار»، «التون اوزوک،

بیر سۆزلە، رېئىتاتىو دىئىلاماسىيا اوسلوبوندا اوخويون (۱۲۶، ۶۷).

لايلا و اوخشامالارى اوشاق فولكلورو ايله قانشىدىرىب تدقيق ائىدلىر دە اولموشدور (۳۰۳، ۹۳، ۸۲، ۶۶، ۸۹). حتى او.كاپىتسا بو موناسىيەتلە يازىلمىشىدىر: «اوشاق فولكلورو دىئىندە بىز ھەم بۇيوكلىرىن اوشاقلار اوچون ياراتدىغى فولكلور نومونە لرېنى، ھەم دە عنعنە وى اوشاق فولكلورونو نظردە توتوروق» (۲۹۴، ۵).

بونولا بئلە، دىئىك لازىمدىر كى، ھەلە واخىتلىق. وىنوقرادوو يازىردى كى، بۇيوكلىرىن ياراتدىغى فولكلور اوشاق فولكلوروندا داخىل ائىدلىمىر (۲۷۸، ۲۹).

بو، بئلە دو اولمالىدىر. بىز اوشاق فولكلورو دىئىكەدە • خالق يارادىجىلىغىنى نظردە توتوروق كى، بورادا اوشاقلار فال اىشتىراك: ائەدە رك اونون ھەم يارادىجىسى، ھەم ياشادىجىسى، ھەم دە يايىجىسى اولور؛ حالبوكى، اوشاقلارېن غىيرى-فال اىشتىراك ائىدلىكلىرى لايلا و اوخشامالار اونلار موراجىعتلە يارانسا دا بۇيوكلىر طرفىندەن و بۇيوكلىرىن ايفاسى اوچون يارادىلىر. ھەم دە آنا.قلى نىن درېنلىكلىرىندەن گلن اىچلى دوغولارى، آرزو، اىستىك و نىتى بيان ائىتمەك اوچون سۆز كىفائەت ائىتمىر. موقدس آنا حىسسلرى، آرزولارى موسىقىيە چئورلىر. سۆزون حقىقى معناسىندا لايلا لارى قوشانلار دا، موسىقىسىنى بىستلە ىنلەر دە، اوخويانلار دا آنالار اۆزلىرى اولموشلار. تصادوفى دىئىلدىر كى، آذربايجانېن خالق شاعىرى حوسىئىن عارىف بونو درېندەن دويموش و قابارىق شكىلدە وئرمىشىدىر:

ائەلە كى، بالالار گلېر دونىيا يا
او گوندىن ھى اولىچوب، بېچىر آنالار.
ماھىنى دا اوخويور، شعر دە دىئىر
بىستە كارآنالار، شاعىر آنالار (۲۴۳، ۱۲۶).

او دا بللىدىر كى، خويىر و مانىلرى ھەر آدام يازىب اوخويى بىلدىگى حالدا، لايلا و اوخشامالارى يالنىز قادينلار دوزور و اوخويورلار. لايلا لارېن اساس قاىە سى كۆرپە نى اويوتماق، ساكىتلىشىدىرەك و ياتىر تماقدىر:

لئىلا ائىدىم مەن دايم،
بوخىون اولسون مولايم.
خداما چوخ يالوارام
اولاسان منىم پايم.
لئىلا بالام، لئىلا،
لئىلا عمروم، لئىلا.
ياغىش ياغار، گۆل اولار،
كاروان كئچر، يول اولار.

سنىن آخىر-شر (طالئىسىز) نىن

دىئىك اولار كى، آنا ايله كۆرپە آراسىندا ابدى محبىتىن تەمە لى لايلا و اوخشامالارلا قويولور. بىزە قالىرسا، اوشاق ان اىنچە، ان صاف، ان اولوى، موقدس دوغولار آشيلايان آنا لايلا لارېنى ائىتمىزە، اونون قلىبىنە پىس عملر، شر قووو لىر داھا تئز نوفوذ ائىدر، اونون قلىبىندە مرحمت، شفقت، محبت، خئىيرخواھلىق حىسسلرى ضعيف اولار. «كىم بىلىر، بلكە دە اوشاغىن تربىيە سىندە بلكى، سىررى آچىلمامىش بىر چوخ اوغورسوزلوقلار ائەلە بورادان باشلاير» (۲۲۶). آخى لايلا دىئە بىلن آنالارى اىندى بارماقلا سايماق اولار.

تور كىيە دە «نېنى» كىمى تانىنان لايلا لار، ايراق-تور كىمان فولكلوروندا «لئىلا» و «لايلا» كىمى معلومدور (۱۴۹، ۱۲۹).

فورماجا خويىر و مانىلرە اوخشايان لايلا لارېن آخىرىندا «لايلا بالام، لايلا» ايله برابر «لئىلا بالام، لئىلا»، «لئىلا گۆزوم، لئىلا»، «لئىلا عۆمروم، لئىلا» و يا «وللە بالام، اوللا»، «وللا روحوم، اوللا» كىمى ايكى مىصراعى دۆندورمە لىر (نقراقلار) يئر آلىر (۲۰ ل، ۲۵). مثلىن:

اوياق قاللام ياتىنجا،

بىكلىم آى ياتىنجا.

قولولم ياستىق ائىدر،

سەن حاصىلە چاتىنجا

لئىلا بالام، لئىلا،

لئىلا گولوم، لئىلا.

لئىلا دىلر؛

ياتىپىدى، لئىلا دىلر.

وورغون يوخو سالىپىدى،

منن بىر لئىلا دىلر.

اوللە بالام، اوللە،

اوللە روحوم، اوللە.

بو خصوصىتلر آذربايجان فولكلوروندا دا عىنىلە بئلە دىر (۱۷۷، ۶۱). بونولا بئلە، تدقيقاچىلارېمىزېن چوخو ندنسە بونا اهمىت وئرمە مىش، اونلارى اغىلار، اوخشامالار، حتى لايلا لار و ساياچى سۆزلر كىمى، باياتى آدى آلتىندا وئرمىشلر. حالبوكى، اغىلار، اوخشامالار، لايلا لار، هولاولار و س. مضمون اعتىبارىلە باياتىلاردان فرقە نىرلر (۱۱۱، ۱۴۶؛ ۱۰۳، ۸۷).

ايراقلى تدقيقاچى صوبى ساعاچى دا لايلا و اوخشامالاردان دانيشاركن بو قناعەتە گلەمىشىدىر (۲۰۱، ۱۹-۲۰).

بئشېك نغمە لرى موسىقى باخىمىندان دا فرقە نىرلر. پوئىتىك وزنى، موسىقى دىلى آيدىن و چوخ سادە اولان بئشېك نغمە لرى. اۆزونمخصوص بىر اوسلوبدا ايفا اولونور: «انا بئشېك باشىندا اوتوراراق اونو يىرغالاير، اونون رىتمىنە اويغون حالدا بىمدن يارى اوخوما، يارى دىكلاماسىيا حالىندا،

ياتماز-ياتماز، کور اولار،

لئىلا بالام، لئىلا

لئىلا گوزوم، لئىلا.

کر کوک فولکلوروندا آرزو-دیلک، دوعا، خسته لیکدن
خیلاص اولما، نظردن ساقینما و س. کیمی مؤوضولاردان
بحث ائدن لایلار داها چوخدور. مثلن:

لئىلا ائدرم ناچار.

لئىلا درد او نون آچار.

خداما چوخ يالوارام،

بلکه درد بندن کنچر.

لئىلا بالام، لئىلا،

لئىلا عؤمروم، لئىلا.

لئىلا، لئىلا ائلرم،

لئىلاو حاقدان ديلرم.

سنی وئرن خدادان

جان ساغلیغی ديلرم.

اولله بالام .. اولله .. اولله»، اولله روحوم، اولله.

عایله ده موعین بیر سیخینتی باش وئرمیشسه، اوشاغین
آتاسی قوربتده دیرسه، اوخونان لایلا قملی اولور. آنا
تسلیبینی لایلاردا تاپیر.

گویرچین هاوادادی،

ال یئتمز یووادادی.

بیر الیم باشین آلتدا،

بیر الیم دوعادادی.

لئىلا گولوم، لئىلا،

لئىلا، عومروم لئىلا.

لئىلا دئدیم اوجادان،

سسسی گلیدی باجادان.

بابان سفره گندیب،

آغلاما جان آجیدان.

لئىلا بالام، لئىلا،

لئىلا عومروم، لئىلا.

پروفئسور و .ولیئوین گؤستردیگی کیمی، بعضن ائله ده
اولور کی، آنانین شخصی حیاتی، ایقتیصادی وضعیت، عایله
سعادت اونی خیلا دالديرير، فیکرینی قانادلانديرير، اویوموش
کۆرپنین بئشگی اوستونده آنا اؤز حیات کیتابینی ورقله ییر.
لایلاردا ایجتیماعی مسئله لره توخونولور. بو زامان قوووتلی
کدر حیسیسی لایلا ایله آغ! آراسیندا مؤوجود اولان سرحددی
پوزور (۶۱، ۱۷۷). محض بونا گؤره دیر کی، بعضن یاس
مراسیملرینده ده لایلار اوخونور. بو واخت اونلار قم،
قوصه، کدر بیلدیریر، سازلاماقلاردان (اغیلار) فرقلمیرلر.
مثلن:

بالا وای،

بال یئمدیم، بالا وای.

چوخ بئشگیکن بزدیم،

بیر دئمدیم، بالا، وای.

لئىلا بالام، لئىلا

لئىلا عؤمروم، لئىلا.

لئىلانین آدی نئدی؟

شکردن دادی، ندی؟

چاغیریرام سس وئرمز،

بیلیمیرم دردی ندی؟

لئىلا گولوم، لئىلا،

لئىلا عؤمروم، لئىلا.

بورادا بئشیک نغمه لری ایله باغلی واجیب بیر مسئله دن ده
سؤز آچماق ضروریدیر. روس فولکلور شوناسیییندا بئشیک
نغمه لری نین منشایی باره ده تدقیقات آپاران و.انیکینه گؤره
ان قدیم بئشیک نغمه لری اووسون، تیلسیم، جادو و س.
اینملا علاقه دار یارانمیشلار. تدقیقاتچی ایندی نین اؤزونده
بئله بو نغمه لرده افسون و تیلسیمین ایزلری نین قالدیغینی
قئید ائدیر (۲۶۸، ۸۹).

ایراق-تورکمان فولکلوروندا موشاهیده ائدیلم بئشیک نغمه
لری نومونه لاری تدقیقاتچی نین دوغرو قناعته گلدیگینه
تصدیق ائدیر. دوغرودان دا، لایلا و اوخشامالاردا ایلکین
ژانرلاردان بول-بول ایستیفاده ائدیلمیر. بو، طبعی کی، آنانین
اینام و اعتقادى نین، آرزو و ایستگی نین نتیجه سینده
مئیدانا گلیر. بئشیک نغمه لرینده اووسون، تیلسیم، جادو،
آلغیش، قارغیش و س. تئز-تئز راست گلینیر.

«یلکین ژانرلار» فسلینده اوزرلیده باغلی اووسون-مراسیم
دئییلنلره دایق اولور. آنا لئىلا و اوخشامالاردا اؤزونو اؤولادی
یولوندا قوربان وئومه یه حاضیر اولدوغونو عومیمیتله بیان
ائدیر. آنا اؤولادینی گوله، بولبوله، گؤیرچینه، بنؤوشه یه، آیا،
گونه و س. بنزه دیر. آی، گون گؤیرچینه باغلی خالقین اینام
و اعتقادلاری باره ده «یلکین ژانرلاردا اطرافلی
دانیشدیغیمیزدان بورادا قیزیلگول و بنؤوشه ایله باغلی بیر
مسئله نی آچیقلاماقلا کیفایتله نیریک. قدیم تورک
میفولوجیاسیندا قیزیلگول و بنؤوشه بیتکی ایلاسه سی،
جانلیلارین هاواداری کیمی گؤستریلمیر (۸۲، ۸۲).

گؤروندویو کیمی، تا قدیم زامانلاردان خالقین معیشتی
بوئولوکده ایلکین ژانرلار باغلی اولموشدور .

اوخشامالار. اوشاغا موراجیعتله سؤیله نیلن اوخشامالار دا
ایراق-تورکمان فولکلوروندا گئنیش یاییلمیشدیر. تورکییه ده
«سئوملر»، جنوبی آذربایجاندا «نازلامالار کیمی تانینان بو
شعر پارچالاری قوزئی آذربایجاندا دا، کرکوک دولایلاریندا دا
«اوخشامالار» آدلانیر (۲۰۱، ۲۹).

اوخشامالار یالنیز آنالار طرفیندن دئییل، ننه لر، بیبی و خالالار، باشقا یاشلی قادینلار طرفیندن ده دئییلیر. کۆرپه سیز ائو تصوور ائدیلمه دیگی کیمی، اوخشاماسیز دا ائو یوخدور. اوخشامالارین گئنیش یاییلماسی نین باشلیجا سببینی هر شئیدن اول بورادا اختارماق لازیمدیر. اوخشامالارین چوخو لایلالار بنزسه لر ده، اونلار چوخ یاخین اولسالار دا، بو بنزه یش، بو یاخینلیق ظاهریدیر. اونلار موختلیف مقاملاردا ایشله نیر و موختلیف فونکسییالار داشیییرلار.

اوخشامالار فورمال علامتترینه گۆره ده لایلالاردان فرقله نیرلر. صوبی ساعاتچی بو موناسیبتله یازمیشدیر: «بعضن لایلالار آراسینا دا قاریشان اوخشامالاری، اصلینده آیری بیر قروپ حالیندا دوشونمک گر کدیر. زیرا اوخشامالار فونکسییون اعتباری ایله نینیلردن آیریلرلار (۲۰۱، ۱۹).

دوغرودان دا، اوخشامالاردا مقصد آیلندیرمه، عزیزله مه، اوخشاما اولدوغو حالدا، اساسن اوشاق یوخودان آیلاندان سونرا اینجه یومورلا باغلی شن احوال-روحییو عمله گتیرمک اوچون اوخوندوغو حالدا، بئشیک باشیندا اوخونان لایلالاردا باشلیجا مقصد کۆرپه نی ساکیتلشدیرمک، اویتماق و یاتیرتماقدیر. لایلا و اوخشارمالار مضمونجا او قدر فرقلمسه لر ده، اوخشامالارین پوئتیک متنی وزن جهتدن، بعضن ده هئجا جهتدن اؤزونونه مخصوصدور، موسیقی باخیمیندان دا بو فرق اؤزونو گۆستیریر. لایلالار مثلودییا و لاد کۆکو اعتباریله اینکیشاف ائتمیشدیر. مثلودییا دیپازون جهتدن بیر قدر قیسا اولسا دا، داهها آهنگدار، داهها صمیمی و ائوموسیونال اولورلار (۱۲۶، ۶۷).

تدقیقاتچی ر.قافارو لایلا و اوخشامالاری بییری-بییرینه قاریشدیرمیش، عئینی زاماندا «اوخشامالارداکی اینجه یومور آنالارین شن احوال-روحیه سیندن (بالاسی ایله اونا دونیانین ان بؤیوک سئوینجی باغیشلانیر) دوغموشدور» دئسه ده، اونلاردا اولان اینجه یومورو دوغرودان دا دویا بیلمه میشدیر. او، گۆستیریر کی، اوخشامالاردا آنا قیزینا ایکیلی موناسیبت بسله ییر. بیرینجیسی، قیزینی مارالا بنزدیر، ایکینجیسی ایسه آنا قیزینا گۆزه اوخ باتیران، درد-سر گتیرن بلا کیمی باخیر، حتّی گرکسیر بیر شئی تک اونون آتیلماسینی ایسته ییر:

قیز گۆزه اوخدور،

درد-سری چوخدور.

گۆتورون توللایین

بیر خئیری یوخدور.

سونرا ایسه مؤلیف آشاغیداکی اوخشامالاری میثال گۆستررک غریبه بیر نتیجه یه گلیر:

داغدا/ینه کلر

بالام ایمکله.

خونچالی بیلر

بو بالاما قوربان.

چایداکی قازلار،

توکون «تارازلار.

نیشانلی قیزلار:

بو بالاما قوربان.

«بو اوخشامالاری دوزوب-قوشان قادینلار، یقین کی، حیاتدا هر شئی لاقئید اولموشلار، یوخسا ایمکله ین اوشاغا هله مورادینا چاتمیش خونچالی بیلرین، نیشانلی قیزلارین قوربان وئريلمه سینی ایسته مزدی. سؤسوز، ائله لری «گۆزه اوخ حساب ائتدیکلری» دوغما قیزلارینین دا «گۆتورولوب آتیلماسی» نا گۆز یومورلار» (۸۶-۸۷).

بونونلا بئله ر.قافارو آذربایجان و ایراق-تورکمان فولکلورونون موشته رکلیگینی تصدیق ائده بیله جک بیر مسئله دن سؤز آچیر و گۆستیریر کی، روس، اوکراین، بئلاروس،

ایسپان و س. خالقلاردا بئشیک نغمه لری آراسیندا آنا اؤلادینا اؤلوم دیله دیگی نومونه لره ده راست گلینیر.

دئمک لازیمدیر کی، آغیر گوزرانین نتیجه سینده مییدانا گلن بئله لایلالار نه آذربایجان، نه ده ایراق تورکمان فولکلوروندا تصادوف ائدیلیلر. عکسینه، بورادا قادینلارین حیاتلاری نه قدر فاجیه لی، گوزرانلاری نه قدر آغیر کئچسه ده، بئله نومونه لر یوخدور. لاکین کدرلی، دردلی، اوزونتولو نغمه لرین یوخاریداکی نومونه لردن گۆروندیو کیمی، بونونلا علاقه دار یارانیدیغینی قئید ائتمک دوغرو اولاردی.

اوخشامالار ایراق-تورکمان فولکلوروندا دا ایکی و دؤرد میصراعلی اولماقلا ایکی یئره بؤلونور و آرزو-دیلک، عزیزلمه، آیلندیرمه، آوخشاما مقاملاریندا ایشله نیرلر. مثلن:

داما دیرسکدی اوغلو،

خیرمانا کوره کدی اوغلو.

وای نیشی-نیشی

چیخییدی یکی دیشی.

و یا:

آتارام-توتارام سنی،

شکره قاتارام سنی.

بابان ائوه گلنده

قوجونا آتارام سنی.

قیزیم قیزلار ایچینده،

آلتون هیجیله ایچیندا.

قیزیم دیکچی گه لر

بوگون، یارین ایچینده.

اوخشاملار بؤیوک حسرت و اینتیظاری ایفاده ائتمک
باخیمیندان دا دیققی جلب ائدیر:

گونده من؛

کؤلگه ده سن، گونده من.

ایلد قوربان بیر اولار،

قوربانینام گونده من.

قوربانام اوزوم سنه،

حکتم، سوزوم سنه.

ایشیقلی اولدوز کیمین

تیکمیشم گوزوم سنه.

سس وئردی کئندن،

آغزی سوموکدن

ساققالی اتدن.

سالام، آی قصابباشی

منی گؤندریم یوزباشی

ایکی گیرؤنکه ات ایسترم

نه یازی اولسون، نه قیشی -

کیمی تاپماجالاری بایاتی آدی آلتیندا تدقیق ائده رک،
آذربایجان بایاتیلان آراسیندا، گویا، هر میصرعسی ۳، ۴، ۵،
۷، ۸، ۹ هئجadan عیبارت بایاتیلار اولدوغو فیکرینی ایره لی
سورموشدور (۲۶۴، ۱۷۶).

اونو دا قئید ائتمک واجیبیدر کی، فولکلورشناسلاریمیزین
«باغلاما بایاتی» (۶۳، ۱۲۹)، «قیفیلند بایاتی» (۲۳۰، ۴۷)،
«تاپماجا-باغلاما» (۳۲، ۱۱) آدلانیدردیققلاری قیفیلند و
باغلامالار دا «بایاتی-تاپماجا» لاردان فرقله نیرلر.

فولکلورشناس ن.سئییدو حاقلی اولاراق بیر چوخ
تاپماجالارین بایاتی بیچیمینده دوزلدیگینی گؤسترسه ده،
دوغو اولاراق تاپماجالارا یاخین اولان ژانرلاردان بیری ده
«باغلامالار دیر قناعتینه گلسه ده، ائله اوراداجا «باغلامالار دا
تاپماجالارین بیر نؤوودور» (۲۰۳، ۳۵) حؤکمونو وئرمکله
حقیقتدن اوزاقلاشمیشدیر. دوغرودور، سونرالار
فولکلورشناس و.و. لیئو «باغلاما-بایاتی» و تاپماجالاردان
دانیشارکن:

آشیق ائلدن یوخاری،

شانا تئلدن یوخاری.

آشیق بیر شئی گؤروب دو

دیزی بئلدن یوخاری.

(چه بیرتکه)

بوز باغلار؛

قیشدا چایلار بوز باغلار.

آشیق بیر حکمت گوروب

اود ایچینده بوز باغلار.

(بیشمیش سودون قایماغی)

«بایاتی-تاپماجا» لاری میثال گتیره رک یازمیشدیر: «بیزه
بئله گلیر کی، تاپماجالاری باغلاما-بایاتی آدلانیرماق اولماز.
چونکی اونلارین جاوابی شعرله، بایاتی شکلینده یوخدور»
(۶۳، ۱۴۴).

بو، عئینیه ایراق-تورکمان تاپماجالاریندا دا بئله دیر.
شوبهه سیز، قیفیلند و باغلامالاری «بایاتی-تاپماجا» لاردان
فرقلندیرن باشلیجا فرق قیفیلندلرین هر میصرعسی نین
آیريجا جاوابی اولماسیدیر. عئینی زاماندا قیفیلندین هر

لایلا و اوخشاملاردا بیر یانندان کؤرپه نین گله جک
طالعیی اوچون آنانین کئچیردیگی حیسس-هیجانی،
ناراحتلیغی، قورخو و تشویشی، باشقا بیر طرفدن ده
کؤرپه نین تئز بویاباشا چاتماسی، ساغلام بؤیومه سی،
خطا-بلادان اوزاق اولماسی باره ده آنانین آرزو-دیلگی،
ایستگی، سئوینجی تکرار اولونماز بویالارلا تصویر ائدیلمیر.
بایاتی و سازلاماقلاردا اولدوغو کیمی، لایلا و
اوخشاملارین دیلی آیدین، ساده، ییغجام و زنگیندیر. بورادا
دا ان درین فیکرلر قیسا و اوبرازلی شکیلده ایفاده اولونور.
ایستر آذربایجان، ایسترسه ده ایراق-تورکمان فولکلوروندا
لیریک نؤوون «بئشیک نغمه لری» ژانری حیاتییمیزین،
تاریخیمیزین، شعور و تفککوروموزون آیریلماز حیصه سی
کیمی دیققی جلب ائدیر.

بایاتیلار - تاپماجالار

ایراق-تورکمان فولکلوروندا لیریک نووون «بایاتی تاپماجا»
ژانرینا دا تصادوف ائدیلمیر. طبیعت و جمعیت حادیثه لری
نین، رئال وارلیقلارین و س. شاعیرانه تصویرینی عکس
ائتدیرن، فورماجا بایان و قیفیلندلره اوخشیان، لاکین ایجرا
یثری و ایجرا طرزینده، «اوسلوبو، شعریتی، ایفاده ائتدیگی
مجازی معناسینا» گؤره اونلاردان فرقلن «بایاتی تاپماجا» لار
نه آذربایجان فولکلوروندا، نه ده اونون قودرتلی قولو اولان
ایراق-تورکمان فولکلوروندا لیریک نؤوون آیريجا ژانری کیمی
تدقیق اولونمامیشدیر. اونلار گاه تاپماجا (۱۳۹، ۶۹؛ ۱۸۸،
۷۱؛ ۲۰۲، ۶۱؛ ۱۲، ۱۹۹؛ ۲۰۳، ۱۰۴؛ ۲۴۸، ۵۴۱؛ ۱۴۰،
۶۲، گاه بایاتی (۴۹، ۱۵۵)، گاه دا جیناسلی تاپماجالار (۴۸،
۲۴۰-۲۴۱) آدی آلتیندا وئریلمیشلر.

آذربایجان بایاتیلاری نین بدیعی خصوصیتلری باره ده
تدقیقات آپاران آعلیئو ایسه:

چاغیردیم برکدن،

یثری گلمیشکن دئیک کی، کرکوک خویرات و مانیلرینین
آراشدینجیسی اتا طرز یباشی «بایاتی-تاپماجا» لارین خویرات
و مانیلردن فرق لندیگینی دویاراق اونلاری کیتابینا داخیل
ائتمه میشدیر.

تدقیقاتچی بو مونسایتله یازمیشدیر: «تاپماجا یا گلینجه بونو
خالق ادبیاتی نین داها چوخ فولکلور آراشدیرمالاری نین
عومومی ساحه سینده موطالعه ائتمک گرکدیر» (۲۱۲، ۹۱).

ایراقلی تدقیقاتچی صوبی ساعاتچی ایسه دوغرو اولاراق
«منطوم تاپماجالارین بیر قیسمی مان و خویرات شکلینده
اولورلار» (۱۸۲، ۵۶-۵۷) دئسه ده، اتا طرز یباشی نین یولو
ایله گئدرک بونلارین موعین بیر ژانر - «بایاتی-تاپماجا»
ژانرینی عمله گتیردیگینی گؤستر میس، اونلاری عادی
تاپماجالار آراسیندا وئرمیشدیر. بونولا بئله، تدقیقاتچی نین
بو جور تاپماجالارلا علاقه دار دئدیگی «شعریت گوجلو اولان
تاپماجالارین اوزون ایللر حافیظه لرده یاشاماسی دا بونداندیر»
(۲۰۱، ۵۷) فیکری حقیقتله سسلشیر.

ایراق-تورکمان فولکلوروندا تصادوف ائدیلن «بایاتی
تاپماجا» لار نه فورما، نه ده مضمونجا آذربایجان «بایاتی -
تاپماجا» لاریندان فرقله نیرلر.

اونلارین اکثریتی بیر-بیری نین عئینیدیر:

داغدان ائنیر داغ کیمین،

قوللاری بوداق کیمین.

انیر بولاق باشینا،

باغیریر اوغلاق کیمین.

{ایلدیریم}

آزارا گئدر؛

آزارا بئزارا گئدر.

باباسی بیر یاشیندا

اوغلو بازارا گئدر.

(قوون، قاریز)

بعضی «بایاتی-تاپماجالارین ایسه ایلک ایکی میصرعاسیندا آز
چوخ فرقه تصادوف ائدیلسه ده، سون ایکی میصرع حریفی-
حرفینه اویغون گلیر. مثلن:

بیر عجایب قوش گوردوم

دیزی بئلدن یوخاری

(چه بیر تک)

او قدر اوینامیشلار

خورد-خئشیل (خئمیر) اولموشلار

(یاغیش)

آشاعیدان سواچر

یوخاریدان بالالار

(بوغدا، خورما)

دیمدیگی سوموکن

میصرعاسی نین جاوابی نین شعرله، عئینی قافییه ده
اولماسی طلب ائدیلمیر.

خسته قاسیملا لزگی احمد آراسیندا یئر آلان قیغیلنددن
وئردیگیمیز نمونه دئییلنلره عیانی ثبوتدور:

لزگی احمد

او نه دیر کی، دایانیدی دایقسیز؟

او نه دیر کی، بویانیدی بویاقسیز؟

او نه دیر کی، دوغار السیز-آیاقسیز؟

اوچ آی کئچر، آیاغی وار، الی وار؟

خسته قاسیم

گؤی بیر چادیر، دایانیدی دایقسیز،

آیلا گوندور بویاوییدی بویاقسیز.

قورباغادی، دوغار السیز-آیاقسلز،

اوچ آی کئچر، آیاغی وار، الی وار.

«بایاتی-تاپماجا» لاردا ایسه تامامیله باشقا بیر منظره نین
شاهییدی اولوروق، بورادا دؤردلوگون جاوابی یالیز بیر سؤزله
ایفاده ائدیلمیر. مثلن:

یا قانی؛

وئر مورادیم، یا قانی

دریادان بیر قوش اوچدو

نه اتی وار، نه قانی،

(گمی)

بیر قوتوم وار آلامات،

ایچی یانار قیامات.

یاش ووردوم، قورو چیخدی،

محممده ده صالوات.

(تندیر)

فولکلور شوناس و.و لیئو دوغرو اولاراق ایندی تاپماجالار
سیراسیندا اؤز وارلیغین ساخلیان ائله بایاتیلار واردیر کی،
اونلار اولسوبو، شعریتی، ایفاده ائتدیگی مجازی معناسی ایله
تاپماجالاردان فرقله نیرلر...» فیکرینه گلسه ده، ائله اوراداجا
... اولسا-اولسا اونلار جاواب حیصه سینی ایتیرمیش «باغلاما
بایاتیلاردیر» (۶۳، ۱۴۵) دئمکله حقیقتدن اوزاقلاشیر.

تدقیقاتچی ای.عابباسوو ایسه باغلاما و قیغیلندلری
«تاپماجا-باغلاما» آدی آلتیندا نظردن کئچیره رک، اونلارین
بیر قیسمی نین بایاتی بیچیمینده یاراندیغینی نظره آلاراق،
اونلاری بایاتیلار سیراسیندا وئرمگی مقصده اویغون
سایمیشدیر (۳۱، ۲۰۶، ۱۱۲-۲۱۲).

ماراقلیدیر کی، ای.عابباسوون وئردیگی نمونه لرین
ایگیرمییه قدرینه ایراق-تورکمان «بایاتی-تاپماجا» لاری
آراسیندا دا راست گلینیر (۲۰۶، ۲۵-۲۱۲).

ساققالی اتدن

(خوروز)

گئجه-گوندوز يول گئدر

يئنه دوروب يئرینده

(ده بیرمان داشی) و س.

بیر چوخ «بایاتی-تاپماجالاری فرقلندیرن یئگانه جهت کرکوک دولایلاریندا اونلارین «له لم دئیر» ایفاده سی ایله ایشلنمه سیدیر. باشقا میصراعلار و «بایاتی-تاپماجارین آچماسی عئینی اولور. مثلن:

له لم دئیر، قوش اوشدو.

اوشدو دریانی کئشدی.

بیر آغاجدا بئش آله

ایکیسینه ه گون دوشدو.

(بئش واخت ناماز)

له لم دئیر، یاغ گتی.

گتیریرسن ساغ گتی.

ساغیلما میش اینکدن،

اریمه میش یاغ گتی.

(بال)

آذربایجاندا فولکلور شوناسلیغینا دایر سون واختلار چاپ اولونان کیتابلاردا «بایاتی-تاپماجا» لارین آچیلما سینی وئرمک مئیلی اؤزونو گؤستریر. حتی آشیق شمشیر کیمی موعاصیر لریمیزین بئله «بایاتی-تاپماجا» لارینین آچیماسینین وئریمه مه سی تأسوف دوغورور. مثلن:

آیاغی-الی قاندى،

دوداغی-دیلى قاندى.

موعجیبه دریا گوردوم

سویو دوز، گولو قاندى.

ایکی آت وار اوزاقدا،

برقراردی هر واختدا.

قاراسی آدام بیخار

آغی گزر قوجاقدا (۴۷، ۲۴۰-۲۴۱).

حالبوکی، «بایاتی-تاپماجالارین آچماسی نین وئریمه سی هم اینسانی دوشونوب-داشینماغا سؤوق ائتمک باخیمیندان، هم ده اونا طبیعت و جمعیت حادیثه لری، خالقین حیات طریزی، مشغولیتی، فیکری-دوشونجه سی باره ده معلومات وئرمک باخیمیندان مازاق دوغورور، تدقیقاتچیلار اوچون عوضیز خزینه یه چئوریلیر. دیگر طرفدن ده وزن و قافییه سی یئرلی-یئرینده اولان بو قییمتلی پوئتیک پارچالارین آچماسی معلوم اولدوقدا دیلر ازیرینه چئوریلیر، داها گئنیش یاییلیرلار. بعضن ساده، بعضن ده یوکسک پوئتیک دیلله

یازیلان، خالق تفککورونون محصولو اولان، تشبیه و تصویرلرله، اوبرازلی ایفاده لرله دولو اولان بو دؤردلوکلور عاغلی، ذکائی، دوشونجه و موحکیمه نی اینکیشاف ائندیرمک باخیمیندان خصوصی قییمت کسب ائدیرلر:

له لم ائلین آشینا،

ائل توپلاشار باشینا.

نه الی، نه آیاغی

(و یا: الی بوخ، آیاغی بوخ)

گئدر اکین باشینا.

(سو)

گؤزل مه مه نن نار ایستر،

باغیم یوخدو، بار ایستر.

اکیلمه میش بوستاننا

توخومسیز خیار ایستر.

ایجتیماعی حیاتین بوتون ساحه لرینی احاطه ائدن «بایاتی تاپماجا» لاردا خالق، دوشونجه و موحاکیمه سینی، ایجتیماعی وارلیغا موناسیبتینی بدیعی شکیلده عکس ائتدیرن، دیل سلیسلیگی، معنا کسری ایله سئچیلن فورما آختاریب تاپماغا چالیشمیش و بئله لیکله شیفاهی خالق ادبیاتی نین لیرییک نؤوونون «بایاتی-تاپماجا» ژانری مئیدانا گلیمیشدیر. بو، داها تکمیل صنعتیه مئیلین طبعی نتیجه سیدیر.

خالق یارادیجیلیغی پروسئسینده اؤزونو گؤسترن، بیر ژانردان باشقا ژانرین مئیدانا گلمه سینه غئیری خالق لارین فولکلوروندا دا تصادوف ائدیلمه سی (۲۷۲، ۸۷)، ناغیللاردان داستانلارین، بایاتیلاردان لایلا، اوخشاما، آغی-سازلاماق و س. ژانرلارین یارانماسی دا دئییلنلره دایاق اولور.

مودریکلیک چشمه سی

MÜDİRİKLİK ÇEŞMƏSİ

پروفیسور معاریفہ حاجیئو

اوللرینده پوئزییامیزین اوجالمیش سابیر زیروه سی نین «خلقی سوتونلارینا» فیکیر وئرك. فولکلوردان یوکسک صنعتکارلیقلا ایستیفاده نین نتیجه سیدیر کی، همین دوھالارین یاراتدیقلاری خالقا بو قدر دوغما، بو قدر یاخیندیر! بوراسی دا وار کی، فوضولی ده، سابیر ده فیکیرلرینه اویغون فولکلور «نفسلرینی» حاضر جا شکیلده گۆتوروب اۆز شعر بیناسی هۆر گولری نین اوستونه قویموردولار.

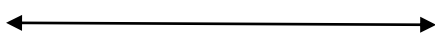
بدیعی اثرده فولکلورون تاثیر آچیق-آشکار گۆرونمه لی، دویولمالیدیر. دویمالیسان کی، بو اثرین نووه سینہ سحرلی فولکلور روزیگاری اسیب. ائله بدیعی یارادیجیلیغین بوتون شاه اثرلری اۆز تاریخی طالعی نین اوغورونو دا همیشه بوندا گۆروب.

خالقیمییزین بؤیوک صنعتکاری م.پ.واقیف، م.ف.آخوندوو، ق.ذاکیر، ج.ممدقولوزاده، ص..وورغون دا خالق ذکاسینا، ائل سۆزونه موراجیعت ائتمکله، اوندان فایدالانماقلا صنعتین اوجا مقامینی فتح ائده بیلیمیشلر.

فولکلوردان ایستیفاده تکجه فولکلور نومونه لری داھا گئنیش یاییلمیش یئرلرده دوغولوب بویا-باشا چاتمیش قلم صاحبیلری اوچون باریندیریجی منبع دئییلدیر. بئله کی، یوردون بیر ناحیه سینده اوغورلو یارادیلیمیش فولکلور اۆرنگی نین، تعبیر-جایزه، دالغاواری یاییلما، عومومیلشمه سورعتی وار. بو معنا دا فولکلورون طبیعتی دیلین طبیعتینه چوخ اوخشاردیر. یارانمیش یئنی سۆز قاناد آچاراق آز مودت عرضینده عئینی دیلده دانیشان خالق کوتله سی نین یاشادیغی یاخین، اوزاق یئرلره اۆزونو چاتدیریر. بعضا بونون نئجه، هانسی یوللا چاتدیغینی اؤیرنمک ده چتین اولور. فولکلور اۆرنکلری، فولکلور

فولکلور یازیلی ادبیاتین مودریکلیک قایناغیدیر. آز یارادیجی صنعتکار تاپماق اولار کی، اونون اۆلمز اثرلری خالق دیلیندن، بو دیلین شهیدینی-شیره سینی شرطلندیرن فولکلور قایناقلاریندان قیدالانسین. فولکلورون بدیعی اثره خیرخواه تاثیرینی گونشین، جانلی عالمه تاثیر ایله موقاییسه ائتمک اولار. باشقا سۆزله دئسک، خالق نفه سی ایله قیزدیریلما میش بدیعی یازیدا ایشیق چاتیشماز. بو حالدا ایستعداد نه قدر بؤیوک اولسا دا، اونون یاراتدیغی اثر خالقا چتین دوغمالاشار.

بعض فولکلوردان سیخ ایستیفاده نین ایستعدادین آزیغی، کاسادلیغی ایله ایضاح ائتمه یه ده جهد اولونوب. حالبوکی، فولکلور آب-هاواسیندان مقبول قایدادا بارینمانین اۆزو ده ائله بؤیوک ایستعداد صاحبیلری نین گۆره جگی یارادیجیلیق ایشیدیر. اولو فوضولینی یادیمیزا گتیرک. اسریمیزین

میسراعنین قافییه طلبینه اویغون اولاراق ایکینجی میسراعدا یئر آلسا دا، فیکره الوانلیق گتیرمیشدیر. -«مندن گۆز یاشلاری اومان آیریلیق» - بو آیریلیقدان منیم، اونسوز دا جان ائویم ییخیلیب، گۆز یاشلاریم چوخدان قورویوب... تزه دن بیر آیریلیق مندن گۆز یاشی اومور. اولمایان اومولماز کی. بونو «اومماق» سۆزونون فیکری توتوموندان آیریق. بو میسراعلاردا فولکلورو حرف به حرف آختارماق لازیم گلمیر. بورادا فولکلور شعرین اؤز روحوندان دوغور. سولئیمان روستمین فولکلورا موراجیعتینه بوتؤو شکیلده، تام حالدا باخماق ضرورتی اورتایا چیخیر کی، بو دا خصوصی آراشدیرما، تدقیقات مؤوضوسودور. ایندیلیکده ایسه شاعیرین زنگین

پوئزییاسی نین توکنمز فولکلوروموزا هانسی تئلرله باغلیلیغی نین بعضی جهتلرینی نظردن کئچیرمکله کیفایتلنه جییک. اول، بونو دئیک کی، س.روستمین پوئزییا روبابینا حیکمتملی ایفاده لر، آفوریزملر مخصوصی آهنگ وئریر. اما بو دا وار کی، او، چوخ آز حالدا خالقین دیلینده اولانی اولدوغو کیمی تکرار ائدیر: «غیر اوتور، باتمان گل»، «گۆزل عیبسیز اولماز»، «ایت هورر، کاروان کئچر»، «دالان آتیلان داش توپوغا

دئیملری ده ائلجه. دئمه لی، صنعتکارین کئندن، یاخود شهردن اولماسی فولکلوردان ایستیفاده مثله سینده ائله بیر اساسلی سبب دئییل. حاقیقی صنعتکار خالقینی، اونون آرزو و ایستگینی، اونا دوغما اولانلارین روحونو گۆزل بیلدیکده، دریندن دویدوقدا کامیل صنعتکار اولور. بو باخیمدان آذربایجانین خالق شاعیری سولئیمان روستمین (۱۹۰۶-۱۹۸۹) فولکلور اؤرنکلریندن یارادیجی بهرلنمه سی دیققی خصوصی جلب ائدیر. بو گۆرکملی صنعتکاری فولکلورا باغلایان خطلر، شوبهه سیز، داها چوخ عنعنه دن گلسه ده، اونون آغیز ادبیاتینا موراجیعت نین اؤزونمخصوص خوصوصیتلری واردیر. س.روستم یارادیجیلیغی نین فولکلورا باغلیلیغینی آراشدیرارکن اونون ائل ادبیاتینا، ائل سۆزونه موراجیعتینی، یوخاریدا دئدیگیمیز کیمی، شعرلرینده حاضیر فولکلور نومونه لرینی بول-بول ایشلتمه سینه دئییل، عومومیتله، پوئتییکاسی نین خالق روحوندا نفس آلماسیندا آختارماق لازیم گلیر. اونون پوئزییاسی، هر شئیدن اول، خالق مودریکلیگی آدلانان ساغلام بیر چئشمه دن دیریلیک سویو ایچیب: ییخدی جان ائویمی یامان آیریلیق، مندن گۆز یاشلاری اومان آیریلیق. یاخود:

یامان درین یاراسی وار سینمین،
آغریمایان هاراسی وار سینمین؟

ئل-اوبا دانیشیغیندا «یامان» سۆزو چوخ ایشله دیلیر. «یامان گونه قالیب»، «یامان خستله نیب»، «یامان پیس آدمدیر» کیمی ایفاده لرده «یامان» سۆزو تاثیر واسیطه سی کیمی فیکری قوووتلندیریر. هله «اومماق» سۆزو نجه شیره لی، نجه گۆروملو، دویوملو شکیلده شعره «کؤچوب». بو کلمه اولکی

اۋتدېگى فېكرە قارشى شاعىرىن ايلھامى عوصيانا
قالخىر:

اي كۈنول، آماليىمىن دونياسى بئش گۈنلۈك دئيىل،
دوشمە روحدان، عۇمرومون معناسى بئش گۈنلۈك
دئيىل.

طالعيىمدندىر، اوزاقلاردان گلير شاعىر سسىم،
شعرە وورغون خالقيىمىن آوازی بئش گۈنلۈك دئيىل.
گۈرۈندۈيو كىمى، خالقدان گلن «دونيا بئش
گۈنلۈكدور» ايفادە سىنى شاعىر اۋز مقصدىنە اويغون
ايشلتمىش و كۈھنە دئيىم فورماسىندا اوريژىنال
شعر نومونە سى ياراتمىشدىر. خالق آراسىندا گئنىش
ايشلنن «دونيا بئش گۈندور، بئشى دە قارا» ايفادە
سى شاعىرىن باشقا شعرلىرىندە دە يئرىندە،
مقاملارىندا ايشلە دىلمىشدىر. فولكلوردا خالقيىن
نىكبين، موباريز روحو ايله برابر اونون اۋترى دە
اولسا، بدبين حىسس و باخىشى دا ياشامقادىر.
«دونيا بئش گۈندور، بئشى دە قارا» ايفادە سى نىن
يارانماسى دا ائلە اصليندە بو اووقاتىن محصولدور.
آشاغىدا مىثال گتيرە جگىمىز شعرده ايسە
س.روستم اينسانا عاجىزلىك، روح دوشكونلوگو
گتيرن بو ايفادنى يئنىدن رندلە يىب اونا موباريزلىك
جىلاسى وورور، اينسانى بئشىكدن مزار ائوينجن
اكسلىكلرلە دۋبوشمە يە، خوشبختلىگىنى زحمتى
باھاسىنا قازانماغا چاغىرير:

«دونيا بئش گۈنلۈكدور» دئىنە يازىق،
دۋشونە، باشىنا دۋىنە يازىق.

چۇرگى زحمتسىز يئىنە يازىق،
حيات ياشاماغى باجارانىندىر.

شاعىرىن «انا دىلىمە دىم» شعرى اوخوجويا تانىش
بىر آتالار سۋزونو يادا سالىر: «دىمە منە، دىمگىم
سن». البته، بو آتالار سۋزو اينسانا بىرطرفلى
اولماق، حاقىن طنطنە سى يولوندا قارشىيا چىخان
چتىنلىكلردن ياخاسىنى كنارا چكمك يولونو

دىر». بو حاضىر خزىنە يە شاعىر او واخت موراجىعت
اۋدىر كى، فېكرىن ايفادە سى نىن بوندان توتارلى
يۇنو قالمىر. بو جور آتالار سۋزلىرى آرتىق
كلملشمىش، داشلاشمىش خاراكتئر داشىيىر؛
سانكى بونلار بىرجه سۋزدور. يئرىنە دوشدۈيو مقامدا
بو «داشلاشمىش» فېكرى، قىيافە نى هئچ نە ايله
عوض ائتمك مومكون اولمور. بو دا ماراقلیدىر كى،
س.روستىمىن اۋزونون آتالار سۋزو قدر جىلالى
مىصراعلارى اونو آتا سۋزو يارادان مودرىك كىمى
خالقا سئودىرير:

دوستا، قلبىتك آچىق سوفره سىندە دوز-چۇرك،
نعمت گۇرمك اىستە ين، آذربايجانا گلسىن.
قوى دوشمن دە بىلسىن، قوى دوست دا بىلسىن،
هله اۋلمە مىشم، يارالىيام من.

گۈرۈندۈيو كىمى، بو يوكسك پوئتىك مىصراعلار
فولكلور سويوندا يوغرولوب، فولكلور كوره سىندە
عرصە يە گلىب س.روستىمىن دئيىم طرزى نىن
اۋزونده فولكلور ياداسالىمى، آغىز ادبىياتى اۋرنگى ايله
دانىشان مودرىك بابا اۋوقاتى وار: «حىرتىندن قوجا
دونيا بارماغىنى دىشلە دى». كىمسە، نىيسە
گۈرۈيۈنو خاطرلاياندا بارماغىنى دىشلە يەر. ناغىل،
افسانە و داستانلارداكى بىر سىرا تصويرلردە،
قهرمانلارلا باغلى مثل لردە بو پورتئرئ جىزگىسى
ايله تئز-تئز قاشىلاشىرىق. شاعىر اينسانا مخصوص
بو تۋورو دونيايا وئرمكلە فېكرىنە اوغورلو يۇن
قازاندىرمىشدىر.

س.روستم كىمى شاعىرە خلقى روحلو تك بىر كلمە،
تك بىر ايفادە كىفايتدىر كى، اونونلا كۈكلە نىب اۋز
سۋزونون بدىعى-پوئتىك عالمىنى ياراتسىن.
دونيانىن فانىلىينە، هر دۋوق-صفاسى نىن گلدى-
گئدرلىگىنە خىدمت ائدن، اينسانىن موباريزلىگىنى
الىندن آلان «بئش گۈنلۈك» ايفادە سىين تلقيىن

گۇستىرير. شاعىر مۇوجود دىيىمدىن اىستىفادە ئىدرك
يىنى بىر فىكىر سۇيە يىر. او بۇيوك بىر مىللى
تەصوبىكىشلىكلە، مىللىتى نىن يانار چىراغى اولان آنا
دىلىنە توخونانلارى «دىمە منە، دىمگىم سن»
ايفادە سى ايله حدلە يىر. بورادا ھمىن آتالار
سۇزوندە كى حۇكم تامامىلە باشقا بىچىمدە سسلە
نير:

حسدلرلە باخدىن چمە نىمە سن،

گۇر بىر نە لىر ئتدىن وطنىمە سن،

يان دىيىب، اود ووردون بدنمە سن،

آلتىندا آتش وار، كولومە دىمە.

شعرلىرى نىن بىرىندە شاعىر «ولماياچاق
ساتقىنلارنى كۆلگە سى» دىركن اىستر-اىستە مز بو
معلوم آتالار سۇزو يادىمىزا گلىر: «كۆلگە دە بىتە نىن
كۆلگە سى اولماز».

سولتىمان روستم پوتىياسى نىن بىر سىرا اۇرنكلرى
عوضى شكىلدە باياتى كۆوركلىگى اوستوندە
كۆكلنىمىش اورك چىرىپىنتىلاريدىر:

باغلىيىبدىر يوللارى چوخداندىر، ھىجران، آغلاما،

گون كىچىر، گىچ-تىز گولر بختىن يىنە، قان آغلاما.

گۆزلىرىندىن سن ياغىشتىك قانلى ياشلار تۆكمە گل،

جان دىمىر، يا داش دىيىل، دۆزمز بونا جان، آغلاما.

سئودىگىن دىلبر وفاسىز اولمايىب، اولماز، اينان،

عەدىنە صادىق قالىب تىرىزلى جانان، آغلاما.

سن بىلىرسىن كى، بو دردلىردىن اوركلر كۆورە لىب،

آغلادارسان ائللرى، بسدىر، سولتىمان، آغلاما.

گۆرۈندۈيو كىمى، بورادا شىرىن فورماسى باشقادىر،
آما مضمونونداكى كۆوركلىك ايسە باياتىلاريمىزلا
قوشالاشىر:

عزىزىم، ناچار آغلاما،

گۈندۈر كىچىر، آغلاما.

قاپىنى باغلايان فلەك،

بىر گون آچار، آغلاما.

ھەر ايكى پارچادا درد بىر، كدر بىر، كۆۈرلەمە بىر،
حتى مضمون دا بىر، آنچاق دىيىم، ايفادە طرزى
باشقا-باشقادىر. آغى سۇيە يىنلر باياتى مىصراعسى
نىن اىچرىسىنە دردینە اويغون اىستە نىلن قدر سۇز
علاوہ ائدىب اورگىنى بوشالدىر. بئلە حالدا، دىقت
يىتتىرىلسە، مىصراعىنىن لاپ بئشقات اوزادىلماسى دا
باياتىنى باياتىلىقدان چىخارا بىلىمىر. س.روستم بىضا
دە معلوم بىر فولكلور اۇرنكى نىن اوخشارىندا اۇز
كۆنۈل روبابىنى كۆكلە يىر. خالق ايفادە سىندىن
فايدالانمادا يارانان اونون يىنى نغمە سى، شوبىھە
سىز، قارشىداكى نومونە نىن تىكرارى اولمايىب تامام
اوريژىنال تاثير باغىشلايىر. شاعىرىن «وتىدىن ياخشى
يىر يوخدور» شىرىندە آشاغىداكى مىصراعلارلا نظر
سالاق:

گزدىم، گۆردۈم بو دونىادا گۆزل بىلىر شىر چوخدور،
فقط، ظنىمىجە، ھىچ يىردە وطندىن ياخشى يىر
يوخدور.

بو مىصراعلارنى يارانىب قول-قاناد آچماسىنا، اوبا-
اويماقدا دولاشماسىنا وطنىن موقدسلىگىنى پوتىك
بىچىمدە ايفادە ائدىن آشاغىداكى باياتى خوصوصى
پرواز وئرمىشىدىر:

عزىزىم، وطن ياخشى،

گىمە يە كتان ياخشى.

گزمە يە قىرىب اۆلكە،

اۆلمە يە وطن ياخشى.

خلى ھمىشە دوزو، چۆرگى موقدس سايمىش، اونو
ايدئاللاشدىرمىشىدىر. اودور كى، اينسانلار دوز-چۆرك
ھاقداروايتلر ياراتمىش، بو موقدس نىمتلرى چوخ
يوكسك زىروە يە قالدىرمىشىدىر. دوز-چۆرك كسىلن
كىمسە ايلە محض موقدس نىمت نامىنە دوستلوق،
دوغمالىق گۆزلە نىلمە لى، گۆذشت، حۆرمەت-
احتىرام اوجا توتولمايلىدىر. حاشىيە دە اولسا، بىر ائل
روايتىنە دىقت يىتتىرک:

اۋز سورولرىنى اوتارىب دونيانين دردلىرىنى اونوتماغا چالیشان چوبان سوفره آچدىغى زامان بىر كىمسە گلىب چىخىر. چوبان اونو سوفره يە دعوت ائدير. اونلار بىر سوفره دە دوز-چۆرك دادىرلار. چوبان قوناغى نىن كىملىگىنى سوروشور. قارشىسىنداكى نىن ازرايل اولدوغونو بىلدىكدە چوبانى دەشت گۆتورور. چوبان عزرايلدن سوروشور كى، منىم عۆمروم نە واخت باشا چاتىر؟ عزرايل توى گئجه سىندە اونون جانىنى آلاجاغىنى سۆيلە يىر و گۆزدن ايتىر. چوبان اوزون مودت دەشتلى بىر يوخو كىمى بو حادىثە نى اونودا بىلمىر. نهايت، قونوم-قونشونون تكىدى ايله ائولە نىر. توى گئجه سى ازرايل يئنه چوبانىن گۆزونە گۆرونور و جانىنى آلماغا گلدىگىنى سۆيلە يىر. چوبان كىسدىكلرى دوز-چۆرگى خاطىرلادىنجا ازرايل درحال يوشالير و بئله ليكلە، كسىلمىش بىر قىسمت دوز-چۆرك نامىنە چوبانا حيات بخش ائدىلير.

بىز بو روايتى عبث يئره خاطىرلاتماديق. خالق عنعنە لرىنە ياخىندان بلد اولان سولئيمان روستمىن شعرلرىندە دوز-چۆرك ايفادە سى تئز-تئز ايشلە دىلير. ائله باشدان-باشا دىداكتىك نصيحتلردن عىبارت اولان «دوز-چۆرگى ايتىرم» شعرى نىن جۆوهرىنى دە، اگر بئله دئمك مومكونسە، دوز-چۆرك موقدسلىگى تشكيل ائله يىر. يئرى گلمىشكن دئىك كى، بو شعرده دە بىر باشا نە آتالار سۆزلرلە، نە دە خالق دىلىندە ايشلنن دىگر حاضير مودرىك ايفادە لرلە قارشىلاشيريقي. آنجاق شعرە دىقتلە باخدىقدا گۆروروك كى، اوندان آتالار سۆزو چكىسىندە كىرلى، مودرىك ايفادە، فىكىر واردىر. يئنى يارانان اۋرنك بىر نۆۋ فولكلورون قانۇنى تۆرمە سىدىر، فولكلور ماتىريالى نىن شكىلدن-شكىلە دوشوب يئنى ياشاما جەھىدىدەر:

...ياخشىدان ياخشى اول ائللر ايچىندە،

دوستونا بىر ضيان گتىرمە، اوغول.

...بىلمە دىگىن ايشى گۆزويومولو،

سۆز وئرىپ عۆھدەنە گۆتورمە، اوغول.

...قازانجىنى ايتىر، مالىنى ايتىر،

آنجاق دوز-چۆرگى ايتىرمە، اوغول.

«قوربان اولوم»، «قوربان سن»، «گولدن آغىر سۆز دئمك»، «دىلى توپوق چالماق»، «باشىنا گلسىن»، «باشى داشدان-داشا دىمك»، «وستونە گۆز اولماق»، «چاش-باش سالماق»، «ياغىنى قويدوغو يئره باش قويماق»، «گون او گون اولسون كى»، «باشىنا دولاندىر»، «تولا پايى دادانلار»، «باشى سركىلى»، «باشى داشلى»، «شىون قوپارماق»، «شىدىرغى»، «اغجىر» كىمى نئچە-نئچە الوان خلقى دئىملر شاعىرىن پوئزىياسىنى سوسلندىرىر.

خالق ھمىشە پىسە نىفرتىنى، ياخشىيا محبتىنى ايفادە ائتمك اوچون مووافىق اولاراق قارغىش و آلقىشدا بول-بول اىستىفادە ائدير. قارغىش دا، آلقىش دا بىر باشا خالقدان، خالق ادبىياتىندان گلير. س.روستم فولكلورون بو نومونە لرىندە دە اولدوقچا چوخ بحرلنمىشىدەر. بونون بىر نئچە سببى واردىر. ھر شئىدن اول، شاعىرىن فولكلوروندىن آلدىغى بو معنوى «بىزك» اونون دئمك اىستە دىگى فىكرى آيدىنلاشدىرماغا خىدمت ائدير. وطنىمىزىن نايليتلىرىنە خور باخانلار شاعىر ان توتارلى جاۋابى خالقىن اۋز دىلىندە وئرىر.

يوردومون، مىلتىمىن آغ گونونو گۆرمە يەنەن،

باشقا بىر سۆز دئمىرم - گۆزلىرىنە قان گلسىن.

شاعىر عۆمور-گونونو وطن كىمى موقدس بىر وارلىغا خىدمەتدن اسىرگمە يىللىرى دە توتارلى خلقى ايفادە لرلە قارغىر:

زحمت دونياسىندا عۆمور سورمە سە ن،

جانىنى وطنە قوربان وئرمە سە ن.

آلقیشی، یاخود قارغیشی قلم اهلی هانسی «دیوارا»
هؤرور، اؤز پوئتیک نفه سی ایله اونو نئجه بزه ییر.
سولئیمان روستمین پوئزییاسی محض بو باخیمدان
اولدوقجا آخار-باخارلی، بونؤوره لیدیر. نومونه لره
دیقت یئتیرک:

دئیرم، سئوگیمیزه، بختیمیزه کچ باخانین،
گؤزو کور، بختی قارا، قلب ائوی ویران اولسون.

یئرگیرسن قاندا، عوذورسن قاندا،
آنان داش دوغایدی سنی دوغاندا.

عشقین معناسینی ائله ده گؤرمه سه ن،
یوللاردا معناسیز داش گؤروم سنی.

س.روستم بعضا ده آلقیش و قارغیشی اولدوغو کیمی
گؤتورور و اؤز یئرینده باجاریقلا ایشله دیر. بو، اؤزونو
خالقین وارلیغینا قاتماق، بوتونلوکله خالقین سسی
اولماق، آرزو و ایستگینی، دوشونجه طرزینی،
آلقیشینی، قارغیشینی، منسوب اولدوغو میلته
باغلاماق کیمی اولوی مقصد و محبتدن ایره لی
گلیر. هم ده آخی خالق جانلی دانیشیق دیلی نین
اسرلر بویونجا جیلانمیش بو دئیملری ائله
هئیکللشمیشدیر کی، بوندان یاخشیسینی تاپماغین

فیکریم بیر آن آیریلمایر یانیندان،
گؤروم بلا اوزاق اولسون جانیندان.

امدیگین سود سنه حالالدير، حالال،
گؤروم اوزاق اولسون باشیندان زاول!
باشیندان بیر توك ده اسكیک اولماسین!

گؤرونویو کیمی، شاعیرین سؤز احتیاطینداکی بو
قارغیش و آلقیشلار اونون میصراعرلرینا بیر الوانلیق
گتیریر، شعرلرینه داد-دوز وئیر. شاعیر خالقان

اؤزو چتیندیر. بیر ده کی، فولکلور سوؤئتلریندن
فرقلی اولاراق بو دئیملرله هر بیر یارادیجی نین اؤز
پوئتیک صنعت دونیاسینی جیلالاماغا حالال حاقی
واردیر. بیرینجی حالدا سوؤئت، یاخود «جومله-
سوؤئتله» تکرار اولور، خالقین بیلدیگینی یئنیندن
خالقا دئمک کیمی گؤرونورسه، ایکینجی حالدا
حاضیر «داش»دان یئنی «دیوار» هؤرولور، «قالا»
یارانیر. البته، بو هؤرگونون موکممیلیگی، بینانین
گؤروملولویو «بنناسیندان» چوخ آسیلیدیر. باخیر،

طرزی بو پارچالارین ائل-اوبایا دوغمالیقلا رینی
 آرتیریپ، اونا اوزونؤمورلولوک بخش ائله ییب.
 نبی قاتیپ قاباغینا قوودو قورخاق دووشان کیمی،
 سلیم بیی، ملیم بیی، ناچالنیکی، ماچالنیکی.
 بیر بارماقلا محمود بین دارتیپ جیردی جهنگینی،
 پرستاولار تۆکدو یئره توفنگینی، موفنگینی.
 بورادا مؤلیف سانکی قصدن کنارا چکیلیمیش،
 مئیدانی خالقین اؤزونه وئرمیشدیر: دانیشان خالق،
 دؤیوشن خالق، ووروشان خالق. بو گئیش ائپیک
 لؤوحه لی اثری «درام-داستان» ائله ین ده محض
 همین مزیتدیر. س.روستم اؤز تبی نین حرارتی،
 قلمی نین قودرتی ایله خالق داستانینداکی حادثه
 لرین میقیاسینی گئیشلندیرمیش، محللی موباریزه
 صحنه لرینی عومومخالق روحو ایله یوغورموش،
 محدود قاچاقچیلیق حرکاتینا کوتلویلیک ووسعتی
 وئرمه یه نایل اولموشدور.

س.روستمین فولکلور قایناقلا ری ایله علاقه سی
 توکنمز اولدوغو کیمی، بو بارینمادان احاطه لی چؤز
 آچماق دا کیچیک بیر مقاله نین توتومونا سیغیشان
 صؤحبت دئییل. گؤرکملی صنعتکارین خالق
 یارادیجیلیغی ایله باغلیلیغینی هرطرفلی آراییب-
 آراشدیرماق، بیرینجی نؤوبه ده، آذربایجان
 ادبیاتشوناسلیغی اوچون یازیچی و فولکلور پروبلئمی
 نین حللینده یئنی بیر صحیفه کیمی ضروریدیر.

آلدیغی بو «بزکلر» موراجیعت ائتمکله خالق دیلی
 ایله موعاصیر پوئزیانین قایناییپ قاریشماسی نین
 اوریزینال اوسلوبونو و پارلاق نومونه لرینی
 یاراتمیشدیر.

سولئیمان روستمین یارادیجیلیغیندا فولکلور
 قایناقلا ریندان بهرلنمه نین ان بؤیوک آبیده سی
 ایسه، هئچ شوبهه سیز، «قاچاق نبی» منزوم
 درامیدیر. قاچاق نبی تاریخی شخصیت اولسا دا،
 گئتدیگجه افسانلشن فولکلور یئتیرمه سی، داستان
 قهرمانیدیر. قاچاق نبی نین یاخین کئچمیشیمیزده
 کی ایگیدلیگی، گؤستردیگی هونر خالق نغه سی
 ایله قیزیندیغیندان اونون شخصیتی اؤلومسوزلوک
 قازانمیشدیر. س.روستمدن چوخ-چوخ اول قاچاق
 نبی داستان قهرمانی کیمی آغیزدان-آغیزا، دیلدن-
 دیله دوشموش، ائل-اوبانین سئویملیسی اولموشدور.
 بئله خالق قهرمانی، ائپوس اوبرازینی یازیلی ادبیاتا
 گتیرمک صنعتکاردان بؤیوک باجاریق و هر شئیدن
 اول، قهرمانی مشهورلاشدیران داستانین آب-هاواسی
 ایله یاشماق، اونو دریندن دویماق سریشته سی
 طلب ائدیردی.

شرطی اولاراق «درام-داستان» آدلاندیرالا بیله
 جک بو بؤیوک اثرین روحوندا، جانیندا، اریش-
 آراغاجینداکی ایلمه بزگینده آغیز ادبیاتی طراوتی،
 ناخیشی واردیر. بوراداکی شعرین اؤزو بئله سانکی
 آشیق پوئزیاسیندان آلینمیش پاراچالاردیر،
 بونلارین دیلی سون درجه شیره لی خالق دیلیدیر:

بیر بولبولم، گوله حسرت آغلارام،

شیرین سؤزه، دیله حسرت آغلارام.

دوغما یوردا، ائله حسرت آغلارام،

آغلا، سن ده حزن-حزین، اورگیم!

ادبی دیل نورمالارینا عمل ائدیله رک قلمه آلینمیش
 بو میصراعرلاردا ساده خالق شعرى اوسلوبو آیدین
 گؤرونور. سانکی جانلی دانیشیق دیلی نین دئییم

نوروزا عمومی باخیش

نوروز بايرامی، باهار بايرامی - قديم خالق بايرامی

(فارسجانوروز(نوروز، اؤزبکجه ناوروز، تورکمنجه نوروز، قازاخجا ناوريز، قيرغيزجا نوروز)، تورکجه نئوروز، (، کوردجه نئوروز)، کریم تورکجه سی ناورئر نوروز شمال یاریمکوره سینده آسترونومیک یازین باشلانديغی، گئجه-گوندوز برابرلیگی گونونده (مارتین ۲۰، ۲۱، ۲۲ ده) کئچیریلیر.

یاناشی آذربایجانلیلاردا باهارین یئنی ایلین گلیشینى شنلیکلره قارشیلاییردیلا. مارتین ۲۱-ی ایران و افغانیستاندا رسمی تقویمین ایلک گونو ساییلیر. نوروز همچنین بهار تقویمی اوزره ایلین ایلک گونودور.

نوروز بايرامی نین منشایی

نوروز بايرامی نین منشایی، اونونلا باغلی اساتیرلر، میفلر قديمدير. تدقیقاتچیلار نوروز بايرامی نین محض یاخین شرقین قديم اکینچیلیکله مشغول

اولان خالقار آراسیندا مئیدانا گلدیگینی سؤیله ییرلر. نوروز بايرامی نین آیر-آیری تاریخی و افسانوی شخصیتلرین (افسانوی ایران شاهلاری کیومرس (اوئستادا قایی مردان) جمشید و باشقالاری) آید ایله باغلاماغا چالیشمیشلار. ایسلام دینی و یاخین شرق و اورتا آسییا اؤلکه لرینده یاییلدیقدان سونرا عرب خیلافتی بو اؤلکه لرین خالقلاری نین عادت عنعنه

بیر سیرا خالقار یاز فصلی نین گلمه سینی طبیعتی نین جانلانماسی ایله باغلامیش، بو مونا سیبتله شنلیکلر کئچیرمیش، اونو یئنی ایلین باشلانغیجی کیمی بايرام ائتمیشلر. قديم زامانلاردان باشلا یاراق ایران، افغانیستان، تاجیکیستان، اؤزبکیستان و بعضی باشقا شرق خالقلاری ایله

مولک (نظام الملک) (۶ جی عصر) "سیاست نامه" اثرینده نوروز بایرامیندان یازین گلیشی ایله علاقه دار کئچیرلن کوتلوی خالق بایرامی کیمی بحث ائتمیشدیر. نوروزون گلیشی کلاسیک شرق او جومله دن، آذربایجان پوئزیاسیندا گئنیش یایلمیش "باهاریه" آدلی لیریک شعرلرده ده تصویر و ترنوم ائدیلیر.

ارگنه گون نه دیر

قدیم تورکلر آراسیندا بیر ساواش دوشور و ایلخانین اوغول لارین چوخو اؤلور بولاردان چوخو دا توتساق توتولور آما بیر سوروسو و اولارین ایچینده کیزان (kizan) ایلخانین اوغلانارینان بیری دوستلاری و باشچیلاری و عسکرلرین بیر سوروسو دیری قالیلار بولار قاچارکن بیر یرده گیره دوشولر! کی بیر گئچی گئشماخا کورپو واریدی و گئشماخ اولمازدی نیه کی هامی اوردان دوشوب اؤلردیلر و قالانی آخار سو، اوت علف گز آغاش لارینا دولو ایدی، بیر گؤزل و قوخمالی یر کؤهول (غار) کیمی بیر زمان سونرا کی بولار اورادا قالیلار بیر دمیچی اولارین ایچینده دیر کی تکجه یول بیزلره داغی آریدمک دیر سونرا بولار تانریدان وئرن گوجه داغی آریدیب و چیخاللار ایشیق و گؤنه و اؤزگؤلوق و آزادلیقا چیخیللار او یرین آدینی ارگنه گون دیب و او گون کی اؤزگور اولالار اونا یئنی گون (yeni gün) آد وئریللر سونرا سؤز وار کی بو آد فارسجا دا نوروز آدلانیر آما اصلیندا بو آد گئوک فارسجادا =خورشید تازه (دیلیدی نیه کی اولار قارانیلخدان گؤنه چیخیللار

نوروز دونیا خالقلاری نین بایرامی کیمی

هر بیر خالق بو بایراملا باغلی ائتیک، یئرلی میلی خصوصیتلرینه اویغون، اؤزومخصوص مؤوسوم نغمه لری، مراسیم نغمه لری یاراتمیشدیر. عومومیلیکده

لری نین بایراملارینی تعقیب ائتمه یه باشلادی. عصرلر بویو دینی خادیملر موختلیف طریقت نواینده لری بو بایرامی طبیی و تاریخی کؤکلریندن آیرماغا چالیشمیش، اونا دینی، مهمی لیباس گئیندیرمه یه جهد گؤستمشر. حتی بعضی دین خادیملری بئله بیر فرضییه یه اویدورموشلار کی، نوروز بایرامی گویا ابو خلیفه علینین حاکیمیه (۶۵۶-۶۶۱) گلدیگی گونله علاقه داردیر. حالبوکی ایمام علی اییول آییندا حاکیمیه گلمیش، نوروز ایسه یازدا بایرام ائدیلیر. اصلینده، خالقین بایراملا علاقه دار کئچیردیگی مراسیملر هئچ بیر دینی ائحکاملار ایله باغلی دئییلدیر. اکثر خالقار او جومله دن آذربایجانلیلار باهار بایرامی نین اصل ماهیتیندن دوغان بیر سیرا عادت-عنعه لری، اویونلاری ایندییه دهک ساخلامیشلار. اورتا عصر مؤلیفلری شرق اؤلکهنده ایسلام دینی یازیلدیقدان سونرا دا نوروز بایرامیندا یاز عنعه لری نین، اکینچیلیک تقویمی اعتقادلاری نین مؤحکم یئر توتدوغونو گؤستریرلر. ابو رئیهان ال-بیرونی (۶ جی اسر) نوروز بایرامی حاقیندا موختلیف روایتلردن اونون یارانماسی سببلریندن، بو بایرام موناسیبتیه خالق آراسیندا یایلمیش عادت-عنعه لردن بحث ائتمیش، نوروز بایرامی نین طبیعتین اویانماسی اکینچیلیک تصروفااتی نین باشلانماسی ایله باغلی اسل دونیوی بایرام اولدوغونو قئید ائتمیشدیر. نیظال

ایفاده ائتمیشدیر. بوتون بو مراسیملر ایسلامدان چوخ-چوخ اول مؤوجود اولموش قدیم شرق عنعنه لری نین داوامیدیر.

نوروز بایرامی قاباغی عادتین ائوده حیطده آبادلیق، تمیزلیک ایشلری آپاریلیر، آغاج اکیلیر و س. نوروز بایرامیندا شیرینیات نؤولری (قوغال، کولچ، فسه لی، پاخلاوا، شکر بورا، شکر چۆرگی و س.) و پلوو بی شیریلیر. رنگبرنگ یومورتا بویانیر، مجمگی و

سینیلرده خونچا بزه نیر، شام یاندریلیر، تونقال قالانیر، سمه نی قویولور، اؤلنلرین خاطیره سی یاد ائدیلیر، کوسولورلر باریشیر، قوهوم-قونشولار بیر-بیرینه قوناق گئدیر، پای گؤندریرلر. آشیقار باهاری مدح ائدیر. اوغلان و قیزلار تزه پالتار گئییب چالیب اویناییر، یاللی گئدیرلر. جوانلار آت چاپیب، گولشیر، کوشتو توتورلار. نوروز بایرامیندا "هاخیشتا"، "بنؤوشه"، "کوس-کوسا" اویناییرلار.

نوروز ایراندا، قافقازدا و مرکزی آسیادا چوخ طنطنه لی شکیلده قئید ائدیلیر. ایران و آذربایجاندا علاوه تورکمنیستاندا، تاجیکستاندا، اوزبکیستاندا، پاکیزستاندا، قازاخیزستاندا، قیرغیزستاندا بو بایرام خصوصی طنطنه ایله قئید ائدیلیر. آلبانیادا *سولطان نوروز بایرامی* دینی بایرام کیمی بکتاشیلیک طریقتی نین داوامچیلار طرفیندن قئید ائدیلیر.

عومومیتله نوروز دونیانین اکثر اؤلکهلرینده بو خالقلارین نوماینده لری طرفیندن گئنیش شکیلده قئید ائدیلیر. بو جور مکانلار آراسیندا لوس-آنجلئس، تورونتو، لوندونو سایماق اولار. لوس-آنجلئس شهری نین اوجاق قالاماغا دایر سرت قرارلاری وار، هئچ بیر کسه اؤز مولکونده اوجاق قالاماغا ایجازه وئرلمیر. حتّی بونا باخمایارق جنوبی کالیفورنیادا یاشایان و نوروزو قئید ائتمک ایسته یان ایرانلیلار و آذربایجانلیلار کالیفورنیانین چیمرلیکلرینه گئدیر و اوجاق قالاماغا ایجازه وئرلمیش یئرلرده اوجاق قالا ییرلار.

نوروزو کوردلر ایراقدا و تورکیه اراضیسینده قئید ائدیکلر کیمی پارسلاردا هیندیستاندا و پاکیزستاندا قید ائدیرلر.

نوروز آذربایجاندا

آذربایجاندا عادته گؤره نوروز بایرامیندا گؤیردیلن سمه نی یازین گلمه سی نین، طبیعتین جانلانماسی نین، اکینجیلیگین رمزیدیر. آذربایجان کندلیسی سمه نی گؤیرتمکله نؤوبتی تسسروفات ایلینه برکت، بوللوق آرزولامیش، بایراما دؤرد هفته قالمیش، هر چرشنبه آخشامی و بایرام گونو تونقال قالاماقل، ماهنی (" گون چیخ! " نغمه سی و س.) قوشماقلا اودا، آتسه، گونشه اولان اعتیقاد و اینامینی

نریمان حسن زاده دن آفوریزملر

سعدت آدلانان ائوین آچاری،
من گوردوم عیناددی، مبارزه دی.

حیاتدا ان بویوک استعداد بئله، بیر سیغال گورمه سه ،
یوکسله بیلمز.

... انسان خیردالانیر سوسدوقجا اورک.

... کیمسه دئییب دی کی، مغلوب اولاندا انساندا انسانلیق
اوزه چیخارمیش.

چولده قالماق اولمر، ائوده یاشاماق، نه گئدن یئریم وار،
نه قالان یئریم.

... قایا چاپیلاندا، داغ یانلاندا، یئردن اوزه چیخیر یئرین
ثروتی.

حیاتدا سیندیقجا، او، انسانلاشیر، ائندیکجه، ائله بیل او،
اوجالیردی.

... هر آچیق صحبتین اوز معناسی وار.

اوزاوزه گلنده تمیز گوزگوتک، انسان بیریرینی
گؤسترین گرک.

شخصیت ایسته بیر بوتون زمانلار، یوخسا جمعیتده
اینگیشاف اولمر.

... سؤزونله ایشینه محل قویماسان، اول عایلهده نظردن
دوشوب، سونرا جمعیتده تک قالا جاقسان.

یوخاری بویلانما یوخوشدا دوروب، اورک توشوبنده، زور
دیزه دوشور.

یاشاماق اولومدن چتیندی یوز قات...

... اؤزوندن توره یین اؤزوننه قنیم.

استعداد آرخیلا گلیر اوزاوزه، بیخیلان یئنه ده استعداد
اولور.

آنانین آنالیق قایغیلارینا، آنانین آنالیق حسینیه دیمه.

آنا اوز دؤندرسه، اولاد یازیقدی، اولاد اوز دؤندرسه،
بدبختدی آنا.

آناندا قیمتلی نه وارسا، گؤتور، زیفیلدیگینه سن
آرخالانما.

بولقلار نه قدر دورو اولسا دا، گوج یئنه سئلده دی، سن
اوندان اؤیرن.

یئتیشن هر ذکا دؤورون سسیدی.

بویوکلر بویوکلوک آختاریر هر وقت، کیچیکلر خیردالیق
گؤرورلر آنجاق.

... سۆز دە كۆز كېمىدى، قىل ياندىرىر.

بىر تارىخ يولودو بىر عمر يولو، انئىش آرخادادى،
يوخوش قاباقدا.

حياتدا اىلك دفعه آلدانان كسى سونرا ايناندىرماق
چتىندى، شكسىز.

گون وار عمر بويو اولمر اونوتماق، ايل وار عمر بويو هئج
يادا دوشمر.

حياتدا بودره يىب يىخىلان كسىن بلكه ده بىر خوش سۆز
قولوندىن توتار.

... سولار آخا آخا كرك دورولسون.

... اوزوموز ايتىرىك بختى تاپاندا.

بىر شئيه اينان كى، لعنكىن كسىن رقىبى اويلاقدى، قاباغا
دوشور.

انسان توتدوغوندىن خبرسىز اولور، خبر توتاندا دا كئج
اولور داها.

... سئوئىج كۆزلىكسه، غم اولويتدى.

بلكه تضادلاردادى حياتىن تارازلىغى؟!

بىر لايىق اولان وار، بىر ده يئر توتان، بىرى نظرىيه،
بىرى حياتدى.

يازان كيم اولسا دا، پوزان حياتدى..

سندن خبر آلسالار انسان حياتى ندىر؟ طالعين علئيه ينه
دى كى، مبارزه دىر.

نيه سادە اولور داھى انسانلار، عادىنىن كۆنلۈندىن
داھىلىك كئچىر؟!

كۆر نئجه مىتاللار يارادىب دى خالق، ياتانى ايھاملا
اويادىب دى خالق.

... كۆر نئجه ايليشىب گونش بولودا.

... ياخشىلار پىسلرله قارىشيق دوشوب.

... تكى يىز ھىمىشە بو ايشە دوشك، آخشام ويدالاشاق،
سحر گۆروشك.

سانكى قوجا دنيا بو قوجا جلالد قوروبا چاندىقجا،
فاغىرلاشردى.

خزىنە نىن سىرى اصلىنە باخسان، آغىردى خزىنە
اوغورلاماقدان.

الىمىز بال دادىيىر، آغزىمىز آنجاق زھر.

اؤلورلر ياشاماغى، دىرىلر اۆلدورمگى اۆيره دىر بلكه
يىزه؟ (بو سوكونون دئدىكى ندىر حافىظه مېزه؟!)

... يوز ياخشى سۆز دئسن، پوزار بىر خاين.

ياخشى نىن پىسلرله توتماز صحبتى، بو دوزلوگو سئور، او
خىانتى.

پىسلرىن پىسلره قاھمار چىخماسى، ياخشى نىن ياخشىيا
احتىياجى وار.

اورگى سۆز كىمى دوز نشان آلان، نە نىزه گۆرموشم، نە
توفنگ اولوب.

نادانلا اوزبوز دانیشماق قدر چتین ایش گۆسترین منە دنیادا.	دنیا دا او ملت بدبخت اولور کی، گولور عادتی نه باشقا ملتین.
ان بویوک قسمتدی بعضا تصادف بیزیم عمر و موزون سالنامه سینده.	***
***	... قلیبن آغریسینی قلب دویا ییلر!
***	***
ابدیت اولدو تصادف اولان...	بعضا تونج هیئکه لی زمان اوچورور، سۆزدن تۆکولورسه
***	او هیکل، دورور.
***	***
دنیا دا بیر هنر یاشایان دئییل، شاعر قلمیله وصف اندیلمه سه .	شهرت اولان یترده نامرد پوسقودا، یا بیر بهتان دورور، یا
***	گولله ... مطلق.
***	***
کیمی الهامیلا دنیا دا قالیر. کیمی او الهاما داش	ملت وطنینده نابلد اولور، اؤز بویوک اوغلونو تانیما یاندا.
آندیغی اوچون.	***
***	شاعر چرچیوه لر کونجونه سیغماز، او بویومک اوچون بوی
... یوز قلبه نور ساجدی بیر قلب آتشی.	آتمالی دی.
***	***
عادتدی، قوناغین اؤزو بیر ائوه، سسی صداسی دا یوز ائوه	انسانلار ایچینده تک قالب انسان ...
دوشر.	***
***	دنیا نجه گۆزل ایمیش، الوان ایمیش.
... سوسماق یوز سوالا بیر جاواب ایدی.	بو دنیا یا لعنت دئمک، گوناھ ایمیش، بهتان ایمیش ...
***	***
تورپاغین دیلی وار، داشین نفه سی.	... آغی سؤیله ینه بئشیک نه لازیم.
***	***
یئر اوستده یاشاییر سؤز خزینه سی، یئر آلتدا گۆر نجه	جوغرافی ایقلم وار دنیا دا، فقط، شاعر ده دنیاین سؤز
خزنده یاتیر!	ایقلمیدی.
***	***
دیرینین دنیا دا صاحبی گرک، گرک. .. اولونون ده ییبه	بعضا حقیقتمیش، دئمه، یوخولار، بعضا حقیقتلر
سی اولسون.	یوخویموش، دئمه
***	***
شاعر لر دوز دئییر: باخت دا یازیمیش.	او اؤلدو تورپاغا یاراشیق اولدو، دئمه ... قیبرله ده یئر
***	بزنمیش.
دونه دؤن، بو گونو گۆر، صاباحا دوز باخ.	***
***	بوتون الحانمازلار بلکه، نه بیلیم، آیاغا دوشورموش
عادت بیر ملتین میشتینده یوز ایل یاشاییرسا، او کؤهنه دئییل.	هار داسا یقین!؟
***	***
دنیا دا او ملت ملت اولور کی، گۆزونه دوز باخیر هر حقیقتین.	او قالب رولوندا مغلوب اولوردو ...

***	***
هانسی گۆزدە ياش گۆردوم، او قلبده مرحمت وار.	شاعرين تابوتو جمعيت اوچون، شاعرين اۆزوندن قيمتلى ايميش.
***	***
قورخ او كسدن كى، دوستوم، نه غمله نير، نه گولور.	بۆيوك بير اۆلكه نين عاغلى، ذكاسى، كيچيك بير تابوتا
***	سيغا بيلرميش.
اوره يه ياد اولان شئى، اوزده ياماق گۆرونور.	***
***	بير گولن گۆردونمو يوز معنا آختار، يوز آغلایان گۆرسن
... بير آتا زهمى وار اوغول سسينده.	معناسى بىردى.
***	***
حياتى منطقله ياشاماق اولمر ...	اورگين دردینه تابلاماق چتين، اورگى گزديرمك
***	آسانميش ... دئمه.
... انسانا روح دوغما، بدننى ياددى.	***
***	بير خوش سۆزدن، گۆر كى، بعضا آدام نئجه خوشبخت
بۆيوكلر يانيندا بۆيويور انسان، كيچيكلر يانيندا يوخا	اولور.
چيخيرسان.	***
***	آلدادان نئيله سين، معطل قاليب آلدادان اوتانيب خجالت
منجه، ياخشىليقلا عكيزدى هنر.	اولسون.
***	***
سۆزه سۆيكنج اولماياندا ييخيلير انسان ...	اصل دوستون ائوينه گئتنس، سۆينر آنجاق؛ دوست دئمز:
***	نييه گلدين، خوش گلدين، دئير آنجاق.
... اونودولور، اونوتماغى عادت ائدنلر.	***
***	... كۆينك يانسا، آلماق اولار، اورك يانسا، دؤنر كولور.
دنيدا هميشه ساليئرلر وار، قورويون استعداد صاحبلرينى	***
***	عائله معيشت صحبتى، منجه، وطن صحبتيله ياناشى
آغبردى البته، اينامسيز اولماق، نه اۆلكم ممكندو، نه	دورور.
ده ياشاماق.	***
***	گور سئلين اؤنونده كى سامان چۆپونه باخ بير ...
اوره يه خال دوشور، ساچا دن دوشور، نظرده توتدوغون	***
نظردن دوشور.	دومان بۆيوك بير داغى گيزله مككى ايسته بير؟!
***	***
قولون، ديشسه ده مين بير عادتى، او قولدو، ديشمير قول طبعتى.	گونشين ايشيغينا بايقوش باخا بيلرمى؟ يا قرانيت قاينانى
***	كولك ييخا بيلرمى؟
ناحق دئمه ييب كى، ممين آداملار: سهوى اۆزكه ده يوخ،	***
اۆزونده آختار.	... ايشغال اولان بير تورپاقدا باغيشلانان باغيشلانماز.
سۆزون سونراسينى سوروشما، ندير، اولى عاريفه بير	***
ايشاره دير.	گولمكى باجارارمى، آغلاماغى بيلمه ين؟!

نگاهی به باورهای مردمی با توجه به زندگی و معیشت مردم منطقه قره داغ

کرم حسین زاده مدرس دانشگاه

همین دلیل این موقه را دهلیزه می گویند، یعنی برف تا دهلیز رسیده است.

-لیسان آیی (leysan Ayi): حدوداً اردیبهشت ماه را شامل می شود در این موقع از سال باران زیادی می بارد به عبارتی این موقع از سال فصل شروع باران های فصلی است. مرسوم است که در این موقع یعنی در موقع بارش باران (لیسان) ظرفی را زیر باران می گذارند آبی که در ظرف جمع می شود زنان آن منطقه موقع خمیر درست کردن آن آب را به خمیر اضافه می کنند، معتقدند که برکت خانه را افزایش می دهد و نیز آن آب را به بیمار می دهند تا با خوردن آن شفا یابند.

-یازین قیخ بشی (Yazin Ghikh Beshi): اواسط فصل بهار را شامل می شود در منطقه کلپیر از این ایام به بعد هوا رو به گرمی می گذارد و نشانه های تابستان کم کم از راه می رسد البته در این روزها باران و سیلی هم به راه می افتد از اواسط بهار عشایر منطقه کم کم بار و بنه خود را آماده کرده و به فکر کوچ می افتند. پس این عنوان با زندگی دامداری بیشتر مطابق دارد.

نغمه ای هم به نقل از ارامنه در این ایام سر زبانها می افتد: قیزیل گونی وِ رَمَنه - قیزیل یومورتانی وِ ریم سَنه (خورشید طلایی را به من بده تا در مقابل تخم مرغ طلایی را به تو بدم) شاید این نغمه مناسبتی با «ارمنی کیفیری» داشته باشد.

-یایین قیخ بشی (Yaïen Ghikh Beshi): اواسط تابستن را شامل می شود که به موسم «قوی روخ دوندوران» نیز معروف است. یعنی دنبه گوسفند به علت اینکه در ییلاق کم کم هوا رو به سردی می گذارد، سفت می شود به نوعی موسم پشم چینی هم به حساب می آید.

-گل بُز (Kal Boz): هفته های آخر فصل پاییز را گویند. در این ایام هوا رو به سردی گراییده و نشانه های برف و یخبندان نمایان می شود، همچنین در این روزها بزهای کوهی شروع به جفت گیری می کنند و شاید کل و بز حاکی از این امر باشد.

با توجه به زندگی و معیشت مردم منطقه قره داغ، در آنجا زمانبندی هم بر اساس آداب و رسوم اجتماعی، مذهبی و دامداری می باشد.

-چهار روز اول سال جدید (فروردین ماه) را نشان و نماد چهار فصل سال می دانند و حتی به این چهار روز «چهار فصل» می گویند. هوای هر روز را به منظور چگونگی یک فصل در نظر می گیرند. مثلاً اگر روز سوم ابری باشد معتقدند که پائیزی ابری و سرد در پیش خواهد داشت.

-دهم الی سیزدهم فروردین را دهلیزه می گویند، در بسیاری از سالها در این ایام هوا دگرگون شده و رو به سردی می گراید. حتی در مواقعی باران و برف می بارد (در سیزده بدر سال گذشته در این منطقه برف بارید)

در برخی روستاها دهلیزه با نام «قاری چله سی» (Ghari Chillasi) هم مشهور و معروف است. در این مورد روایتی نقل می کنند که در عصر پیامبر پیرزنی بود که در قشلاق زندگی می کرد چون فصل بهار شد به ییلاق کوچ کرده و در ییلاق می بیند که مراتع سرسبز شده و پرند ها تخم گذاشته اند، پس به قشلاق برگشته و تمامی اهالی را خبر می کند که به ییلاق کوچ کنند. اهالی هم بر اساس حرف او شروع به کوچ کردن می کنند در بین راه هوا دگرگون شده و بارش باران و برف شروع می شود در اثر این رخداد تمامی احشام آنها تلف می شود. پیرزن تازه یادش می افتد که او به پیامبر شکایت کرده بود که شترهای او جفت گیری نکرده اند و پیامبر به او قول داده بود که به مدت ده روز هوا منقلب خواهد شد تا شترهای او جفت گیری نمایند حال این پیرزن بود که باعث شد اهالی دار و ندار خود را به باد دهند. پس از آن به بعد این موقع از سال به دهلیزه ی قاری چیلّه سی مشهور شده است. به روایتی دیگر در این موقع از سال آنقدر برف باریده است تا دهلیزه (ورودی خانه را دهلیز گویند) رسیده است به

کردم، اما چله کوچک می گوید که ببین من چیکار می کند، بلایی سر مردم می آورم که نگو ...^۱
-بایرام آیی : ماه آخر زمستان را « بایرام آیی»
ماه عید می گویند، این ماه را « بوز آیی» (Boz Aye) یا « سانامالار» (Sanamalar) هم می گویند. به این علت بوز آیی می گویند که هوا گاهی آفتابی و گاهی بارانی است و از آنجایی که شمارش معکوس تا رسیدن عید نوروز شروع می شود سانامالار هم می گویند. این ماه به چهار چهارشنبه تقسیم می شود. در هر کدام از آن چهار شنبه ها یکی از عناصر طبیعت تغییر می کند.

-خیدیر (خضر نبی) : سه روز از چله بزرگ و چهار روز از چله کوچک را گویند. در این ایام گربه ها جفت گیری می کنند، برخی ها معتقدند خیدیر نبی در اوایل بایرام آیی قرار دارد که این احتمال نزدیک به واقعیت است و از آن زمان به بعد زمین شروع به بیدار شدن می کند.
می گویند در زمان سابق نان را از گندم و « قاووت» (نوعی غذا) را از جو درست می کردند و آنها را در جای خلوتی می گذاشتند و عقیده داشتند که حضرت خضر (خیدیر نبی) می آید و به آنها برکت می دهد و افزایش آنها را برداشته و در میان همسایگان پخش می کند.

نغمه های خیدیر نبی :

خیدیر- خیدیر خید گتیر
هر دره دن اوت گتیر

من خیدیرین حییی

بیرجه بئله دئییم

ایاغنین نالیام

باشینین تورباسیام

خیدیرا خیدیر دئیرلر

خیدیرا چیراق قویارلار

خیدیرا پای بیغماغا

بیز گلیمیشیک های نان

خیدیر باتدی پالچیغا

چیغاردیلار هارای نان

خیدیر نبی - خیدیر الیاس

بیتدی چیچک اولدو، یاز

من خیدیرین قولویام

بُذ آتینین چولویام

-چیلّه گنجه سی (Chilla Getasi) : همان شب یلدا می باشد که درازترین شب سال است، چیلّه گنجه سی از جمله ایام شادی است که در طول سال در منطقه مورد توجه خاص قرار می گیرد در این شب علاوه بر جشن و شادی که در هر خانواده برپا می شود خانواده هایی که پسرشان نامزد است وسایلی را از جمله هندوانه، آجیل و ... به خانه عروس خود و با نام عروسشان، می فرستند. این وسایل را چیلّه لیخ (Chillalikh) می نامند.

-بویوک چیلّه (چله بزرگ) : از اول دی ماه تا دهم بهمن ماه است. در طول این ایام هوا نسبتاً خوش می گذرد.

-چار چار (Char Char): چهار روز آخر چله بزرگ و چهار روز اول چله کوچک را چار چار گویند. می گویند در این مدت این دو چله باهمدیگر در حال نزاع و جنگ می باشند و هریکی می خواهند بر دیگری غلبه کنند در این مورد می گویند:

چار چار گیردی، قیش گیردی

چار چار چیخدی، قیش چیخدی

اما از این نغمه می توان حدس زد که چار چار، چهار روز آخر هر چله را گویند. همچنین در ترسیم مبارزه و ستیز دو چله، سروده های مختلفی وجود دارد که به یکی از آنها اشاره می کنیم :

چله کوچک :

قیزلارین الینده، بولاخدا، کاسانی دوندوراجاغام
اوغلانلاری منشه ده، بالتا الینده دوندوراجاغام
چله بزرگ در جواب می گوید :

یئری، یئری، عمرون آزدی، دالین یازدی.
(چله کوچک می گوید که قرار است چه بلاهایی سر مردم بیاورد، در مقابل چله بزرگ می گوید : کاری نمی توانی بکنی، چون عمرت کوتاه و پشت سر تو هم فصل بهار در راه است).

-کیچیک چیلّه (چله کوچک) : از دهم بهمن تا آخر ان می باشد. در این ایام هوا به سردی و یخبندان گراییده و برف زیادی می بارد عقیده بر این است که این دو چله باهمدیگر برادرند و برادر بزرگتر یعنی چله بزرگ از برادر کوچک تر (چله کوچک) مهربانتر است. چله کوچک از چله بزرگ می پرسد، تو رفتی با مردم چیکار کردی؟ او هم در جواب می گوید با مردم مدارا

^۱ - افسانه چله بزرگ و کوچک در آخر این بخش خواهد آمد.

چاتما ، چاتما ، چاتمایا
چاتما یئره باتمایا
خیدیرین پایین گسه نین
آیای یئره چاتمایا^۲

۴-۴-۱) افسانه بویوک چیلّه و کیچیک چیلّه :

مردی دختر زیبا رویی داشت، وقتی دخترش کمی بزرگ شده بود همسر خود را از دست می دهد، مرد می بیند که زندگی او دچار مشکل شده است، زنی برای خود اختیار می کند. مادر ناتنی آن دختر هنوز به خانه نرسیده روزگار او را سیاه می کند.

روزی دختر در حال گریه که در گوشه ای افتاده بود می گوید: خدایا! این چه ظلمی است که من گرفتارش شدم، کاش که روی مادر ناتنی ام را هم نمی دیدم، دختر از بس که سیاه بخت شده بود تبدیل به قره قوش (Ghare Ghosh) شده به آسمانها پرواز می کند، این صحنه مادر ناتنی اش را بیش از پیش خشمگین تر می کند و از شدت عصبانیت به سرمای شدید تبدیل می شود. از آنجائی که این زن، زن دوم بود، کیچیک چیلّه (چله کوچک) نام گرفت این چله آنقدر به مردم ظلم می کند که مردم از سرمای شدید به داخل خانه پناه می برند یک سال از این ماجرا می گذرد. روزی زن متوفی (زن اول) به خواب شوهرش آمده و از او می پرسد : ای مرد روزگارت چطور می گذرد؟ مرد در پاسخ می گوید ای زن، پیشت روسیاهم چه بگویم! زن دیگری گرفتم، او هنوز به خانه نیامده روزگار ما را سیاه کرد، دخترمان از ترس او از خانه رفت خودش هم از شدت عصبانیت به چله تبدیل شد و در اثر سرمای شدید او خیلی اذیت شدیم. بعد از این ماجرا، روح زن اول تبدیل به چله بزرگ می شود. چله بزرگ در اطراف و اکناف به گردش می پردازد که روزی در کنار راهی با چله کوچک روبرو می شود.

چله کوچک به بزرگ می گوید : چله بزرگ به کجا داری می روی؟ حتماً که خیر است !

چله بزرگ در جواب می گوید به دیدار مردم خطه خود می روم تا به آنها سری زده و برگردم

، در این حین چله بزرگ از چله کوچک جدا شده و به راه خود ادامه می دهد بعد از طی مسافتی به مقصد می رسد، می بیند که مردم در اثر سرما در مضیقه بوده و پراکنده شده اند پس کاری می کند که همه مردم در خانه هایشان بر سر تنور جمع شوند، بعد از اینکه مردم را بر سر تنورها جمع می کند، راهش را گرفته و می رود.

در راه باز به چله کوچک برمی خورد چله کوچک از او می پرسد: ای خواهر! ای هوو! رفتی به دیار خودت چیکار کردی؟ چله بزرگ در جواب می گوید: رفتم همه مردم را بر سر تنورها جمع کردم همه از سرما در سوز و گداز بودند، کوچک می گوید : تو رفتی همه مردم را بر سر تنورها جمع کردی من هم رفتم همه آنها را داخل تنور می کنم، یعنی آنقدر سرما را زیاد خواهم کرد که مردم مجبور شوند به داخل تنور بروند.

چله کوچک به راه افتاده و بعد از طی مسافتی به مقصد می رسد، برآستی سرما را آنقدر شدیدتر می کند که مردم می خواهند داخل تنور شوند « قره قوش» هم از شدت سرما از این مرز و بوم جدا شده و می رود. بعد از اینکه چله کوچک تمام می شود « قره قوش» باز به س زمین خود باز می گردد و در بالای دیوارها لانه می سازد و باز وقتی سرما ش دیدتر می شود از آنجا کوچ کرده و به جاهای گرمتر می رود.^۲

دانا قیران (Dana Giran) :

« دانا قیران» یا « نوروز گلی» یا « قارچیگی» که ترجمه آن « گل نوروز» و گل برف می باشد اسم گل زیبایی است که در آغاز فصل بهار و اواخر زمستان از زیر برف و غالباً از شکاف سنگها سر در می آورد این سه اسم روی هم رفته بر یک گل اشاره دارند. رویش این گلها، نشانه ای بر فرا رسیدن بهار و اتمام زمستان است. هرچند این گلها رنگ و بوی خاصی دارند ولی به نوعی باعث فریب مردم می شوند چون با رویت این گلها مردم احساس می کنند که زمستان رخت بر بسته است، اما در مواقعی دیده شده است که حتی بعد از این موسم

تمام صحرا این گله‌ها روییدن گرفتند گاو‌ها آنها را خورده و همگی مردند.

شب شد و عمویش دید که از پسر و گاو‌ها خبری نشد و با خود گفت: خودش به جهنم، بلایی بر سر گاو‌ها نیاید که در این صورت بدبخت می‌شوم بروم ببینم کجا ماندند؟! به این نحو غرغر کنان به صحرا می‌آید، بعد از اینکه خیلی بدنبال گاو‌ها می‌گردد سر یک تپه ای گاو‌ها را می‌یابد ولی می‌بیند که همه گاو‌ها مرده‌اند. هرچه قدر دنبال پسر بچه می‌گردد او را پیدا نمی‌کند به سر و صورت خود زده و به روستا بر می‌گردد. چوپانی برای او تعریف می‌کند که پسر بچه در جلوی چشمان من تبدیل به گل شد. بعد از این همین گل در میان مردم با نام «دانا قیران» شناخته شد.

آتش چهارشنبه سوری گندم پزان:

پس از پایان مراسم مربوط به آتش، مراسم گندم پزان (بوغدا قوورما) شروع می‌شود. در این مراسم مادر خانواده مقداری گندم را درون ساج^۴ ریخته و با به هم زدن گندم‌ها، آنها را داغ کرده و در درون ظرفی می‌ریزد و وقتی اعضای خانواده همگی جمع شدند آن را به طور اشتراکی یا به عبارتی همگی از یک ظرف استفاده می‌کنند و همچنین از آن گندم هنگام شال آویزان کردن بچه‌ها مقداری بر شال هریک از بچه‌ها می‌بندند این گندم نماد خیر و برکت بوده و روزی سال جدید به حساب می‌آید. پس بچه‌ها علاوه بر عیدی‌های دیگر به هنگام شال آویزان کردن با گرفتن گندم روزی سال جدید را هم از آنجا می‌گیرند.

قورشاخ سالاما (شال آویزان کردن):

بچه‌های هر محل در شب چهارشنبه سوری شال‌های رنگارنگی را بویژه قرمز رنگی را بر سر چوبی بسته و به طور ناشناس به پشت بام خانه‌ها رفته و شال‌های رنگین خود را از دریچه یا پنجره هر خانه ای آویزان می‌کنند، یعنی که عیدی می‌خواهند صاحب خانه باید نسبت به

هم برف و باران باریده و موجب سرما و یخبندان شدید در منطقه شده است.

به طور کلی نوروز گلی فرا رسیدن بهار را نوید می‌دهد.

شهریار می‌گوید:

بایرام یئلی چارداخلری بیخاندا،

نوروز گلی، قارچیچیگی چیخاندا،

آغ بولوتلار کوینکلرین سیخاندا،

بیزدن ده بیر یاد ایلیه ن ساغ اولسون

دردلریمیز قوی دیکلسون داغ اولسون

۴-۳-۲) افسانه «دانا قیران»:

می‌گویند پسر بچه ای بود در حدود ده - دوازده سال که از بچگی یتیم بوده و پیش عمویش زندگی می‌کرد همه دار و ندارش همین عمویش بود که این عمو خیلی ثروتمند بود، اما علی‌رغم ثروت زیاد برادر زاده خود را خیلی مورد آزار و اذیت که قرار می‌داد. این پسر بچه در تمام فصول گاو‌های عمویش را به چرا می‌برد. در مقابل این همه آزار و اذیت، زحمت می‌کشید فقط نان یومیه خود را از آنها می‌گرفت.

روزی، بدبختی دیگری سراغ این پسر بچه می‌آید. در صحرا که گاو‌ها را به چرا برده بود سر و کله دو گرگ پیدا می‌شود این گرگ‌ها دو سه رأس از این گاو‌ها را می‌درند پسر هم با گریه و زاری گاو‌ها را به خانه می‌برد. عمویش اشک‌های او را ندیده و او را خیلی کتک می‌زند، ولی باز دلش خنک نشده و به او می‌گوید: هر بلایی که سر گاوای من آمده برای من قابل قبول نیست باید آنها را به من برگردانی وگرنه روزگارت را سیاه خواهم کرد.

پسر بدبخت صبح زود از خواب بیدار شده و گاو‌ها را به چرا می‌برد از ترس خود گاو‌ها را در جایی می‌چراند که از آنجا روستا دیده می‌شد گاو‌ها در حال چرا بودند و پسر بچه هم روی شکم خود دراز کشیده بود و به فکر فرو می‌رود آنقدر از عمویش نفرت پیدا می‌کند که می‌خواهد شب هنگام به تمام خانه و کاشانه او آتش بکشد ولی به ذهنش خطور می‌کند که ای کاش یک علف پیدا شود که این علف زهردار باشد که هر گاو آن را می‌چرید، می‌مرد، تا عمویم خیلی رنج می‌کشید در این فکر بود که به خواب رفت و دیگر بیدار نشد پسر تبدیل به گل می‌شود و در

^۴ - وسیله ای است که زنان عشایر بر روی آنان نان درست می‌کنند در چهارشنبه سوری آن را به حالت وارونه قرار داده گندم را درون آن می‌پزند.

اینکلرین بولاماسی، آغزی
چرشنبه نین گیردکانی، مویزی

قیزلار دییه ر آتیل باتیل چرشنبه
آیناتکین بختیم آچیل حر شنبه

شیر برنج (سوتلو آش):

در شب چهارشنبه سوری اکثریت قریب به اتفاق اهالی این منطقه برای غذای شام خود شیر برنج درست می کنند هر دوی اینها یعنی برنج و شیر از غذاهای مورد احترام و مهم در منطقه می باشد. درست کردن شیربرنج از دیرباز در این منطقه رایج بوده است، در سفره شب چهارشنبه سوری به همراه گندم جایگاه ویژه ای دارد همانطوری که گندم نماد رزق و روزی است شیر و برنج هم نماد خیر، برکت و پاکی و مطهر بودن می باشد. از آنجایی که این دو سفید و پاک دیده می شوند با مخلوط کردن هر دوی اینها می خواهند لکه های تیره از دلشان زدوده شده و کینه، کدورتها را کنار بگذارند در این شب اقوام و آشنایان به همراه شیربرنج مقداری میوه و شیرینی هم در داخل یک سینی گذاشته و به خانه بزرگان و ریش سفیدان محل خود می فرستند آنها هم در مقابل هدایا و عیدی ها ایی کوچکترها را در درون آن سینی گذاشته و برمی گردانند همچنین خانواده هایی که تازه وصلت کرده اند برای عروس و داماد خود شیربرنج را به همراه هدایایی می فرستند البته این را در وهله اول خانواده داماد بجا می آورند.

فال گوش ایستادن:

یکی از باورها و اعتقادات مهم در ارتباط با چهارشنبه سوری این است که شخصی در دل خود نیت کرده و گوشهای خود را می بندد سپس به طرف خانه یکی از آشنایان و اقوام نزدیک می رود وقتی پشت در خانه مذکور می رسد همانجا ایستاده و در یک لحظه گوشهای خود را باز می کند در این حین افرادی در داخل خانه هستند هر حرفی که بین آنها رد و بدل شود در برآورده شدن نیت شخص فالگوش تأثیر بسزایی دارد اگر اعضای خانواده در مورد موضوع خوب و خوش آیندی حرف بزنند نیت او برآورده به خیر می شود و اگر حرف های جالبی نشنود نیتش برآورده نخواهد شد به همین خاطر

فراست خود حدس بزند که این ناشناس بچه کدام یک از فامیلها و آشنایان است و چیزی به فراخور حال خود و متناسب با او به رسم عیدی به نوک شال او می بندد. عیدی ها علاوه بر گندم بیشتر آجیل و شیرینی و جورابه های پشمی گلدار دستمال های ابریشم، پول و از این قبیل می باشد. این موضوع بیشتر برای تشویق بچه ها مخصوصاً دلنوازی کودکان فقیر و در عین حال یکی از مراسم مفرح ایام عید می باشد.

تمامی خانواده ها در این شب دریچه ها و پنجره های خود را باز می گذارند تا بچه ها به راحتی بتوانند شال خود را از آنجا آویزان نمایند.

نغمه های قورشاخ سالاما:

چیره چپر دولدو گل
چیره قوشلار قوندو گل
دولاق سیز گزن اوغلان
دولاق تمام اولدی گل
عاشیق، دولاق آلتینا
خالین دودان آلتینا
سن آغاج اول، بوداق سال
بیزده دولاق آلتینا^۱
شهریار هم در این باره (قورشاخ سالاما) می گوید:

بایرامیدی گنجه گوشی اوخوردی
آداخلی قیز بیگ جورابین توخوردی
هر کس شالین بیر باجادی سوخوردو

آی نه گوزل قایدادی شال سالاماق
بیگ شالینا بایراملیغین باغلاما

شال ایسته دیم، من ده ائوده آغلادیم
بیر شال آلیب تنز بنلیمه باغلادیم
غلام گیله قاشدیم، شالی سالادیم

فاطمه ننه منه جوراب باغلادی
خان ننه نی یادا سالیب آغلادی^۱

همچنین وی در مورد چهارشنبه می گوید:
باکی چنین سوزی، سووی کاغذی

1. Azarbayjan Folkloru Antologiyasi, ccp Elmia, v.1 ,
p 151
- شهریار، محمد حسین، کلیات اشعار ترکی، ص ۳۷

رودخانه یا چشمه به همراه آب و در زمان مذکور برداشته شده است و سنگ های مقدسی بشمار می آیند.

در روستاهایی که چشمه ورودخانه ای وجود ندارد مراسم مذکور را از طریق حفره ای انجام می دهند که از مدتها قبل برای این منظور آماده شده است. اهالی روستاهای مذکور در دماغه کوه نزدیک روستای خود حفره ای تونل مانندی را ایجاد کرده و در صبح چهارشنبه سوری از درون آن عبور می کنند؛ معتقدند که با عبور از درون حفره (تونل) تمامی درد و بلای آنها و احشامشان درون آن حفره و در زیر خاک دفن می شود در اینجا به جای آب خاک نقش تطهیر کنندگی را به عهده دارد.

افرادی که توانایی این کار را هم ندارند صبح روز چهارشنبه سوری در جلوی آغل گوسفندان خود آتشی را روشن کرده و احشام خود را به دور آن آتش می گردانند تا آتش مایه تطهیر و دور کردن بلا و بیماری باشد. بعد از اینکه مردم از اجرای مراسم مذکور برگشتند، در بین راه با یکدیگر دست داده و روبوسی می کنند و در همان حین به یکدیگر می گویند «بایرام چرشنبه نیز مبارک اولسون» یعنی (چهارشنبه سوری و عیدتان مبارک باد).

در روز چهارشنبه سوری اکثر قریب به اتفاق مردم برای گردش و بازی و تفریح و شادی به صحرا روی می آورند از جمله بازیهای رایج و مهم و مورد علاقه جوانان منطقه « تخم مرغ شکستن» می باشد. اکثر جوانان تخم مرغ هایی را برای این روز آماده می کنند.

بایرامیدی یومورتانی، گویچک، گلی بویاردیق
چاقیشدیرپ ، سینانلارین سویاردیق
اویناماقدان بیرجه مگر دویاردیق؟
علی منه یاشیل عاشیق وِردی
ارضا منه نوروز گلی دردی^۷

فال گیری در روز چهارشنبه سوری :
در این روز جمعی از دختران و پسران مجرد فامیل در جلوی یکی از خانه های آشنایان جمع شده و شروع به کفش انداختن می کنند این

اکثر اهالی محل سعی می کنند در این شب حرف های خوب و خوشی بر زبان جاری سازند. « سال پیش در شب چهارشنبه سوری در خانه نشسته بودیم که پدرم درباره بزرگ بودن و جادار بودن قابلمه ای که روی اجاق بود با مادرم که در آن شیربرنج درست می کرد گفتگو می کردند در این حین پسرعمویم با حالت شادی وارد خانه ما شده و ضمن بغل و بوسیدن پدرم گفت : برای استخدام شدنم نیت کردم که آن حرفها را از شما شنیدم چند ماهی طول نکشید که پسرعمویم در شغل مورد نظر خود استخدام شدم.

آئین صبح چهارشنبه سوری (رفتن به سوی آب) :

در صبح روز چهارشنبه سوری قبل از طلوع آفتاب مردم به طور دسته جمعی و به همراه احشام خود به طرف رودخانه ها و چشمه ها حرکت می کنند بعد از اینکه بر سر آب رسیدند تمامی افراد و احشام از روی آب رد می شوند. آنها این کار را سه بار انجام می دهند و موقع رد شدن از روی آب این جمله را تکرار می کنند : « آغیرلیقیم بوغورلوغوم بو سوئونان گنتسین » یعنی از آب می خواهند که تمامی درد و رنج و بیماری و بلایا را از آنها دور کرده و آنها را برای سال جدید تطهیر کند.

در این مراسم تمامی مردم محل در این مراسم لباس نو به تن می کنند این افراد قبل از پریدن از روی آب از روی سر یکدیگر سبزی خرد کرده و به آب می ریزند معتقدند با ریختن این سبزی ها به آب درد و رنج نیز از آنها دور خواهد شد. البته قبل از اینکه همه اهالی کنار آب رفته و مراسم مذکور را اجرا کنند زنان سعی می کنند اولین نفری باشند که سر آب رفته و آب پاک و گوارای سحری را در داخل سَهنگی (ظرف آب) ریخته و به خانه خود بیاورند. اعتقاد دارند آبی که در اول وقت و در صبح چهارشنبه از چشمه ها و رودخانه ها جاری می شود آب پاک و مطهری بوده و همچنین برکت بخش می باشد زنان در حین آوردن آب سحری در چهارشنبه سوری سه تکه سنگ در داخل سَهنگ می اندازند یکی از آن سنگها را داخل کیسه آرد یکی را داخل کیسه نمک و دیگری را در داخل همان سَهنگ می اندازند؛ این سنگها نماد برکت و رزق و روزی می باشد، چون این سنگها از کف

^۷ - شهریار ، محمد حسین، کلیات اشعار ترکی ، ص ۳۸

روزگاران قدیم برابر با نوشته تاریخ نویسان ایرانی و عرب یک ماه طول می کشید هر چند امروزه، اول فروردین عید نوروز به شمار می آید ولی تا روز سیزده بدر یعنی تا سیزدهم فروردین ادامه می یابد.

اینک به روش برگزاری مراسم عید نوروز در منطقه کلپیر می پردازیم: چند روز پیش از عید نوروز دختر خانم های هر خانواده ای مقداری گندم یا جو در یک ظرفی ریخته و بر روی آن آب می ریزند. این دانه ها جوانه زده و تا روز عید نوروز یعنی تحویل سال سرسبز می شوند همچنین چند روز قبل از عید نوروز و چهارشنبه سوری تمامی خانم های محل، خانه خود را تمیز و خانه تکانی کرده و خود برای برگزاری جشن چهارشنبه سوری و عید نوروز آماده می کنند. این خانه تکانی حاکی از زدودن آلودگی ها و تیرگی هایی است که در طول سال گذشته بر روی جسم و روح آنها نشسته است. و با این کار هم ظاهر و هم باطن خود را شسته و با جسم و روحی پاک و مطهر به استقبال سال جدید رفته و آن را با زلالی و طهارت آغاز می کنند. در عید نوروز تمامی اهالی لباس نو پوشیده و خود را برای برگزاری تحویل سال و جشن عید نوروز آماده می کنند. هنگام تحویل سال هر خانواده ای در داخل خانه خود سفره ای پهن کرده و آن را با لوازم گوناگونی از قبیل همان سبزی که آماده شده است، شمع، قرآن، شیرینی، ماهی، نان، میوه و ... تزئین می نمایند البته در برخی روستاها رسم «هفت سین» را هم بجا می آورند ولی در بسیاری از روستاها هنوز این رسم جا نیفتاده است و مردم بنابه عرف در رسم خود عمل می کنند.

با خواندن قرآن و دعاهای مخصوص سال جدید را آغاز می کنند و بعد از لحظه تحویل سال اعضای خانواده به همدیگر دست داده و روبوسی می کنند در این خوش و بش کوچکترها دست پدر و مادر و بزرگترهای خود را می بوسند بزرگترها هم ضمن بوسیدن صورت آنها هدایا و عیدی هایی را برایشان در نظر می گیرند.

بعد از لحظه تحویل سال دید و بازدید ها شروع می شود. نخست چنانچه یکی از بستگان نزدیک در سال گذشته فوت نموده و خانواده اش عزادار باشند به خانه آن مرحوم رفته، تسلیت می گویند

مراسم بدین صورت است که افراد در جلوی در جمع شده و هریک لنگه کفش در دست می گیرند به طور نوبتی و هرکدام یکبار کفش را پرتاب می کنند هرکس که نوبتش فرا می رسد پشت به در ایستاده و کفش را از بالای سر خود به طرف در پرتاب می کنند اگر موقع زمین افتادن نوک کفش به طرف داخل خانه باشد در آن سال او ازدواج نخواهد کرد به عبارت دیگر کفش نشان می دهد که او هنوز در خانه خواهد بود و اگر کفش به طرف بیرون افتاده و نوکش حالت خروج را نشان بدهد در آن سال آن فرد ازدواج خواهد کرد (جادوی تقلیدی؛ هومیوپاتیک)

در شب چهارشنبه سوری یکی از پسران خانواده به طور مخفی بیرون از خانه رفته و کمی دورتر از خانه و به تعداد برادران خود و به اضافه خودش سنگهایی را در کنار هم و در یک ردیف می چیند. او پیش خودش هر سنگ را با نام یکی از برادران مشخص می کند، صبح روز چهارشنبه سوری قبل از اینکه کسی آن سنگها را جابجا کند همان شخص به طرف سنگها رفته و آنها را از جای خودش به کنار می زند تا ببیند در زیر کدام سنگ حشره ای رفته است، اعتقاد بر این است که هرکدام از سنگها که زیرش حشره رفته باشد صاحب آن خوشبخت و ثروتمند خواهد شد.

در چهارشنبه سوری، برخی افراد، موقع خواب، نیت کرده و بالای سر خود یک کاسه آب، قرآن و آینه قرار می دهند، صبح که از خواب بیدار شوند هر خوابی دیده باشند بر آن آب تعریف می کنند تا تعبیر آن خوب باشد و اتفاق بدی نیفتاده و سال خوبی را در پیش رو داشته باشد.

دختران مجرد، معمولاً در شب چهارشنبه سوری پیش یکی از نو عروسان رفته و انگشتر آنها را به امانت می گیرند به آن انگشتر نخی بسته و آن را داخل لیوان پر از آب آویزان می کنند، به طوریکه انگشتر به ته لیوان نخورد و بعد از آن انگشتر هربار که به جداره های لیوان بر می خورد صدا داده و او آنها را می شمارد، معتقدند هرچند بار انگشتر صدا بدهد، هر موقع سن شان به تعداد آن صداها رسید ازدواج خواهند کرد.

عید نوروز: نوروز با شروع سال جدید و از روز اول فروردین ماه آغاز می شود. در

سپس به دیدار بزرگترها و ریش سفیدان طایفه و محل رفته و صله رحم می کنند. این دید و بازدیدها شور و شوق خاصی را در محله ها به راه می اندازند مردم دسته دسته به دیدار آشنایان و اقوام می شتابند و در بین راه که همدیگر را می بینند دست داده و « بایراموز مبارک اولسون» می گویند.

در این روز تمامی افراد و کسانی که میان آنها کدورت و کینه ی پیش آمده سعی می کنند با همدیگر آشتی کرده و سال جدید را بدون هیچ کدورت و کینه ای آغاز کنند. همچنین کسانی که عزادار باشند مردم محل سعی می کنند لباس عزاداری را از تن آنها بیرون کرده و لباس نو و شادی را بر آنها بپوشانند تا سال جدید را با شادی و جشن آغاز کنند معتقدند اگر عید نوروز را به غم و عزا بگذرانند بقیه ایام سال را نیز به همین منوال سپری خواهند کرد.

برپایی جشن عید نوروز و جزئیات آن در این منطقه شباهت بیشتری با آئین زرتشتیان در این مورد دارد مراسم دید و بازدید و سفره چیدن آنها و همچنین دیگر جزئیات شباهت بیشتری با مراسم عید نوروز در این منطقه دارد.^۸

در این روز پس از اتمام دید و بازدید جوانان محل به بیرون از روستا رفته و به جشن و شادی می پردازند جشن و شادی این روز را بازی های محلی از قبیل : قاییش قاجیرئدی ، جیز مره ، جه جو جه جو ، قاطیرین ویر گلکسین و... تشکیل می دهد. چند روز مانده به عید نوروز خانواده های که پسرشان به تازگی نامزد شده است هدایای (بایراملیق) را به خانه عروسشان می فرستند. در برخی روستاها لحظه تحویل سال را اسب سواری و تیراندازی می کنند.

در روز سیزده بدر، مثل سایر نقاط کشور اهالی منطقه این روز را در صحرا بسر می برند.

نغمه های عید نوروز :

صمنی آل منی^۹

هر یازدا سن یادا سال منی

صمنی ساخلا منی

ایله گویر درم سنی

^۸ - رک : آذرگشسب، اردشیر، مراسم مذهبی و آداب زرتشتیان، ص ۲۴۵

^۹ - سیزی

صمنی سازانا گلمیشم

اوزانا اوزانا گلمیشم

- « خوش گنججک دیر نوروز » :

خونچایا یاقویدوم بالیقی

تا بزه یی اورتالیقی

گردیشه سال چالمالیقی

چون کی یئتیشیب دیر نوروز

خوش گنججک دیر نوروز

طاخجایا قویدوم چیراگی

رؤوشن ایله سین بوجاگی

ایشیقلا ندیر اوتاگی

چون کی یئتیشیب دیر فیروز

خوش گنججک دیر نوروز

شهریار در وصف عید نوروز و شور و شوق

اهالی هر منطقه چنین می گوید :

یابرام اولوب، قیزیل پالچیق ازلر

ناقیش ووروب، اتاقلاری بزلر

طاخچالارا دوز مه لری، دوزلر

قیز - گلینین فندقچاسی ، حناسی

هوسلنه ر ، آناسی قایناناسی.

اعتقاداتی چند در مورد سال جدید :

اگر سال جدید سال ماهی باشد آن سال، سال خوبی خواهد بود. مردم چست و چابک بوده و دنبال روزی خود خواهند رفت.

اگر سال در روز شنبه تحویل شود، آن سال، بارندگی زیاد خواهد بود.

اگر سال، سال گوسفند باشد آن سال در قشلاق و بیلاق علوفه زیاد خواهد بود.

اگر سال جدید سال مرغ باشد آن سال، سازندگی زیاد خواهد بود.

اگر سال جدید سال سگ باشد هرچند سالی پرزرق و برق خواهد بود اما آن سال، مردم با یکدیگر اختلاف زیادی خواهند داشت.

سال خوک هم سال خوب و خوشی خواهد بود.

قورد آغزی باغلاما (بستن دهان حیوانات درنده) :

یکی از آئین هایی که عشایرین منطقه خیلی به آن معتقدند آئین « قورد آغزی باغلاما» می باشد. آئین قورد آغزی باغلاما شباهت خیلی نزدیکی به جادوی تقلیدی فریزر دارد. وقتی

حیوان گمشده دهان آن چاقو را باز کرد و گرنه تمامی حیوانات درنده آن منطقه دهان بسته مانده و از گرسنگی تلف خواهند شد و این گناه خیلی بزرگی محسوب می شود تا به حال چندین بار این مورد اتفاق افتاده است که در تمامی آنها حیوان گم شده به طور سالم و زنده پیدا شده است، البته مواقعی هم بوده که مثلاً گرگ به علت بسته بودن دهانش با پاهایش قسمتی از بدن حیوان گمشده را زخمی کرده است.

اسپند دود کردن :

یکی دیگر از آئین هایی که در میان اهالی منطقه رایج، مرسوم و مورد اعتقاد بوده و در موقعیت های زیادی بکار می رود، اسپند دود کردن (اوزرلیک یاندرماق) می باشد. یکی از کاربردی ترین موارد آن دفع چشم زخم و بدنظر است، در مواقعی که احساس می کنند شخصی یا چیزی شاید مورد چشم زخم واقع شود سپس اقدام به پیشگیری قبل از درمان می کنند. آنها بعد از آتش زدن اسپند، دود آن را به طرف شخص مورد نظر می گیرند تا به بدن او بخورد. هرچه قدر دانه های اسپند در حین سوختن به بیرون از ظرف پرتاب شود می گویند به همان اندازه دشمن و بدخواه وجود دارد، آنها با سوزاندن اسپند، نظر بدخواهان را سوزانیده و با ترکیدن دانه های اسپند می گویند که چشم حسودان ترکید. (جادوی تقلیدی) در مراسم اسپند دود کردن نغمه های زیادی می خوانند که در زیر به چند مورد از آنها اشاره می شود :

اوزرلیک دانا دانا
چهل چراغی یانا یانا
قوهوم اولایا اولایا
نظری بوردا یانا
اوزرلیکسن، هواسان
هزار درده دواسان
چیخدیم اوجا بیر داغا
چوخ یالواردیم الله
یدیر نه دی بیچاره ؟
دیم بیچاره چاره
دیدی مه مه لی اوزرلیک
دیی گولگی اوزرلیک
درس اودا چاتلاسن
یامان گوزلر پیر تلادی

احشامی از کسی در چراگاه و صحرا گم می شود تمامی ساکنان آن محل برای یافتن حیوان گمشده بسیج می شوند اگر آنها موفق به یافتن آن حیوان نشوند رو به رسم « قورد آغزی باغلاماخ» می آورند برای این منظور صاحب حیوان چاقویی بدست گرفته و پیش فردی که دعای مخصوص « قورد آغزی» را بلد است می رود. آن شخص چاقو را گرفته و سه مرتبه دعا را به طرف چاقو خوانده و نفس خود را به آن چاقو می دهد، چاقو باید پاک و رنگ سیاه باشد بار آخر که دعا خوانده می شود دعا خوان دهان چاقو را به قصد بستن دهان گرگ می بندد، او سعی می کند که موقع بستن دهان چاقو، چهار طرف آن مکانی را که حیوان در آنها گم شده است، بر زبان آورده و مشخصات حیوان گم شده را نیز بگوید.

بعد از بستن دهان چاقو، می گویند : باغلا دیم، زاغلا دیم، قوردین آغزین باغلا دیم. به این ترتیب گرگ و سایر حیوانات درنده نمی توانند بر حیوان گم شده آسیب برسانند و اگر گرگی با آن حیوان گم شده مواجه شود در همان لحظه دهانش بسته شده و نمی تواند آن حیوان را بدرد.

یکی از وردهای رایج که بر روی چاقو می خوانند بدین ترتیب است :

حاصاریم حاصار اولسون
بنزاریم بنزار اولسون

قیر یخ ایللیک اوچون
قیر یخ دامار^{۱۰} اوچون
قوردون قوشون یونو ایا
دا ببینن بری حاصار لادیرام
حاصار منیم الماسین
اما فاطما ننه ئین اولسون

بعد از اینکه سه مرتبه این ورد را بر روی چاقو خوانند، آن را بسته و در جایی دور از دسترس قرار می دهند. چون اگر چیز ناپاکی با آن چاقو تماس پیدا کند از اثر می افتد باید بعد از پیدا شدن

^{۱۰} - یکی از مقدسات منطقه شیر می باشد بنابر اعتقاد مردم این منطقه شیر از چهل رگ نشأت می گیرد به عبارتی شیر حاصل کار و کوشش چهل رگ می باشد. به همین دلیل چیزهایی که شیر دارند حتی گیاهان و درختان، مقدس شمرده می شوند یکی از بارزترین اینها شیر مادر است که او (مادر) را چنان جایگاهی بخشیده است. حتی یکی از بارزترین قسم ها و دعاها شیر مادر می باشد.

بعد از آماده شدن آن به دور اجاق چرخانده و می گویند :

ظولوم ظولوم ظول عسگر

ظولوم سندن نه ایستر

تهنه سی دولو ایستر

اللهدان بیر یاغیش ایستر

فاطمنا ننه باخیشی

الله سن ور یاغیشی

- در روستای عنابلو افراد محل برای این منظور گاو یا گوسفندی را به طور اشتراکی خریداری کرده و آن را در قبرستان یا مسجد محله سر می برند. سپس همگی رو به قبله ایستاده و با صدای بلند ضمن راز و نیاز و اظهار عجز و ناتوانی به درگاه خداوند طلب مغفرت و باران می کنند. آنها معتقدند که حتماً گناهی از ایشان سر زده است که خداوند برای کیفر آن گناهان باران رحمت خود را از ایشان دریغ کرده است.

پس از پایان مراسم، گوشت قربانی را در بین ساکنان روستا، بویژه فقراء پخش می کنند.

در روستای وینق سنگی به نام «ارمنی داشی» (Ermani Dashi) وجود دارد که به موقع خشکسالی این سنگ را داخل چشمه انداخته و منتظر باران می مانند.

در روستای آس به موقع خشکسالی افراد مومن و قدیس نزد «پیر آعاجی» (درخت پیر) رفته و شاخه کوچکی از آن را بریده و در محل تلاقی دو رودخانه که در کنار همان درخت وجود دارد می اندازند.

در خمارلو، علم مسجد را یکی از اشخاص قدیس و مومن محل برداشته و بعد از اینکه در مزرعه آن محل علم را می گرداند آن را در رود ارس زیر آب می کند. یکی دیگر از شیوه های باران خواهی در خمارلو، خواندن کل قرآن است و در هر آیه یک سنگ را داخل گونی که به این منظور اختصاص داده اند می اندازند بعد از تمام شدن آیات گونی را در یک سیلاب چال می کنند تا ضمن بارش باران سیل، راه افتاده و آن سنگ ها را با خود ببرد. نشانه های این مراسم در آذربایجان تا قرن بیستم وجود داشته است «س، مالوف» در سال ۱۹۲۴ به این اعتقاد در بین آذربایجانی ها برخورد است او، چنین می نویسد : «آذربایجانی ها به منظور بارش باران به کنار

اوزرلییم چیرتالادی

یامان گوزلر پیر تلاسین

باشی بُرکلو اوزرلیک

کو مجلی، کوکلو اوزرلیک

سنی سالیرام بو اودا

گورست حوكمون اوزرلیک

کسی که بر روی لباس خود اسپند می بندد از چشم بد در امان می ماند. از طرفی دیگر کسی که مورد بدنظر قرار گرفته و یا کسی که او را چشم زده اند، بر روی سر او اسپند و نمک گذاشته و می گویند :

شیرین شکر بالامدی

دوشمن باسماز قالامدی

گوزو قالان قودوز دور

الله، اوخا توتوز دور

گوزدن دئشسین اوزرلیک

بورنون ائشسین اوزرلیک

اوزرلیک دانا ، دانا

اوجاقدان گوتور سانا

نظری بد او لانی

گوزلری اودا یانا

بنابراین اسپند یکی از مقدس ترین و مهمترین گیاهانی است که مورد توجه و احترام مردم این منطقه بوده و اکثر زنان کیسه ای را برای ذخیره کردن اسپند تدارک می بینند و همچنین در اکثر خانه های این منطقه اشیاء گوناگونی را با اسپند تزئین کرده و از در و دیوار می آویزند.

کاربردهای اسپند

۴-۵-۸) مراسم باران خواهی :

اگر خشک سالی پیش بیاید افراد منطقه یا روستایی به طور دسته جمعی در جلو مسجد یا قبرستان و یا مکان مرتفع جمع شده و به راز و نیاز با خدای خود می پردازند حتی ممکن است این افراد به اتاق یا زیارتگاه نزدیک محل خود رفته و در آنجا مراسم باران خواهی را اجرا کنند این افراد به طور ثابتی، در این مراسم حیوانی را بعنوان قربانی سر می برند. آنها گوشت قربانی را در بین افراد فقیر و بی چیز پخش می کنند می گویند ما اگر به فقیر و فقرا توجه نماییم خدا هم ما را مورد لطف و عنایت خود قرار می دهد. در کلیبر زنان معمولاً برای این منظور «هرسه آشی» (Harasa Ashi) درست کرده و

زنان اهل حق این منطقه برای بند آمدن باران تیغ خمیر بری (آرسین) خود را به بیرون از تنور خانه پرتاب می کنند تا جلوی باران های سیل آسا را بگیرند.

۴-۵-۹) خسوف و کسوف :

وقتی که ماه گرفتگی یا خورشید گرفتگی در منطقه رخ می دهد آیین های خاصی را انجام می دهند موقع ماه گرفتگی در جلوی خانه خود بر یک ظرف مس می کوبد و برخی از افراد محل رو به قبرستان آورده و در آنجا بر ظرف مسی یا اهنی می کوبد، بعضی از آنها ضمن کوبیدن بر ظرف فلزی، با صدای بلند اذان می گویند.

زنان سالخورده محل، شال بر سر خودشان را بر دست گرفته و به آسمان بلند می کنند آنها با این وضع و حالت با خدای خود راز و نیز کرده و از معبود خود درخواست رفع بلا و طلب مغفرت می کنند بنابر اعتقاد اهالی منطقه کلیبر، ماه گرفتگی یا خورشید گرفتگی زمانی رخ می دهد که ماه یا خورشید مرتکب گناهی شده باشند که در این موقع خداوند نور خود را از آنها گرفته و روی آنها را سیاه می سازد. همچنین برخی هم معتقدند که این خسوف و کسوف زمانی رخ می دهد که در جایی و بر فقری ظلم و ستم رو شده باشد. که در این موقع هم خداوند بلای خود را بر زمین نازل می نماید تا آنها را به سزای کار خود برسانند. به همین خاطر هم مردم در زمان خسوف و کسوف از درگاه خداوند طلب مغفرت و بخشش می کنند البته تعدادی از افراد محل هم در قبرستان محل نماز آیات برپا می دارند.

کوبیدن بر ظروف فلزی به نظر می رسد که یادگاری از مراسم هاون کوبیدن زرتشتیان باشد. از آنجایی که مردم علاوه بر اذان بر ظرف های فلزی بویژه ظروف مسی می کوبند حاکی از این است که قبل از ورود اسلام در این مواقع به جای اذان بوسیله این ظروف زنگ خطر و بیدار باش را به گوش مردم می رساندند. حتی برخی محققان ناقوس و زنگ کلیساها را اقتباس از رسم هاون کوبیدن مغان می دانند.^{۱۴}

رودخانه خشک شده رفته هرکس سنگی برداشته و ضمن خواندن دعا سنگ را به درون کیسه ای می گذارند بعد از اینکه کیسه از سنگ پر شد آن را به مسیر آب رودخانه می ریزند.^{۱۱} تمام این موارد از یک عمل تقلیدی یا تولید کنندگی پیروی می کنند آنها با خیس کردن سنگ مقدس، او را مرطوب می سازند و یا اینکه علم را در مزارع خشک گردانیده و سپس در زیر آب فرو می کنند آنها علم یا سنگ را از حالت خشک به حالت خیس انتقال می دهند و اعتقاد دارند که با این اعمال محل و منطقه آنها هم از وضعیت خشکسالی به بارانی تغییر خواهد کرد. این اعمال و مناسک را در نقاط دیگر جهان نیز می توان مشاهده کرد مثلاً در قبیله «کی تیش» در جریان تشریفاتی که هدف از انجام آن باراندن بارش است سنگ مقدس را که نماد قهرمانان افسانه ای «کلات» آب است، با آب پاشیده و مرطوب اش می کنند و این یکی از هنرهای باز تولید کنندگی در این نواحی است.

اعتقاد به سنگ باران و مراسم مربوطه در بین خلقهای ترک می توان در اکثر افسانه های نیمه تاریخی - اساطیری تا به امروز مشاهده کرد. محمود کاشغری می نویسد که : تعدادی از خلق های ترک به مراسمی که در آن از سنگ، طلب باران و وزیدن باد می کردند «مراسم پادا» می گفتند، پاره ای از منابع سده های میانه معلوم می سازد که شامان های جداگانه ای برای اجرای مراسم پادا وجود داشته اند که به اینها «یانچی - یاتسو» و به مراسم نیز «یاتلاری» می گفته اند. ابوالرشید الباکویی می نویسد : در بین کیمک های ترک زبان، سنگی وجود دارد که هروقت از آن خواسته شود باران می بارد. عبدالقادر اینان نیز می نویسند : در بین طوایف اوغوز، قارسوق و دققوز اوغوز، سنگ و آدمهایی وجود داشتند که باران می بارانیدند.^{۱۲}

ابوریحان می نویسد که : جهت بارش باران و اجرای مراسم مربوطه یک نفر در آب فرو رفته و سنگی را در دهانش نگه می دارد و با دستانش نیز حرکاتی انجام می دهد.^{۱۳}

^{۱۱} - سیداف، میرعلی، قام- شامان، ترجمه صمد چایی، ص ۱۰۴

^{۱۲} - همان، ص ۱۰۲

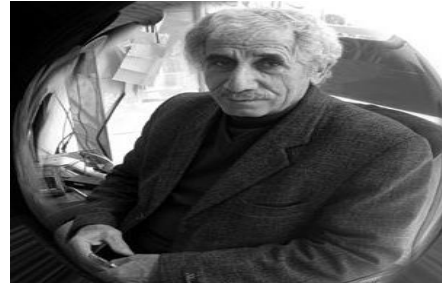
^{۱۳} - همان، ص ۱۰۰

^{۱۴} - رضی، هاشم، وندیداد، ج ۲، ص ۴۶۴

دیدار از هنرمند روشن دل موسیقی سنتی آشیقی

گزارش: امام‌نوردی سامانی رئیس انجمن ادبی نباتی

رئیس فرهنگ و ارشاد اسلامی در ادامه، تاسیس انجمن موسیقی عاشیقی در مرکز استان را از قول علی محرمی معاون هنری اداره کل عنوان کرد و گفت معاون هنری اداره کل نسبت به ایجاد نمایندگی انجمن موسیقی سنتی عاشیقی در شهرستان کلپیر و خداآفرین در فرصت های آتی خبر داد که با ایجاد نمایندگی این انجمن مشکلات این عزیزان نیز تا حدودی مرتفع خواهد شد.

به گزارش روابط عمومی اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی کلپیر، در راستای تکریم هنرمندان جمعی از کارکنان اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان کلپیر به همراه رئیس انجمن ادبی حکیم نباتی از هنرمند روشن دل موسیقی سنتی عاشیقی، آقای سلیم عباس‌نژاد عیادت کردند.

عدالت دهقانپور با اشاره به اینکه هنرمندان موسیقی سنتی شهرستان های کلپیر و خداآفرین از خدمات فرهنگ و ارشاد اسلامی پارس آباد (انجمن موسیقی شهرستان) استفاده می کنند، افزود: باید تمام تلاش خود را بکار گیریم تا این خدمات در مرکز شهرستان و توسط اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان انجام گیرد.

رئیس فرهنگ و ارشاد اسلامی در ادامه، تکریم و دیدار و احوالپرسی از شعرا و هنرمندان و حافظان و قاریان قرآنی را از خواست های به جد مدیرکل فرهنگ و ارشاد اسلامی استان عنوان کرد و گفت در این خصوص بنا داریم با پیروی از دستور اکید مدیرکل محترم از نزدیک با اهالی فرهنگ و هنر و ادب دیدار و گفتگو و مشکلات آنان را به اداره کل متبوع انتقال دهیم.

دیدار با شاعر معلول روستای نجف ترکمه

به گزارش روابط عمومی اداره فرهنگ و ارشاد

در این دیدار عدالت دهقانپور رئیس اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان کلپیر با بیان اهمیت جایگاه موسیقی سنتی عاشیقی و با اشاره به اینکه کلپیر و خداآفرین از این حیث جایگاه برجسته ای در سطح استان دارد، لزوم ایجاد انجمن موسیقی عاشیقی را یکی از دغدغه های هنرمندان این خطه عنوان کرد و گفت در این خصوص از یک سال قبل اقداماتی انجام شده که متأسفانه منتج به نتیجه نشده است و علت آنرا کم کاری هنرمندان عنوان کرد.

در این دیدار که با طی بیش از ۲۰۰ کیلومتر مسیر از شهرستان کلپیر صورت گرفت عدالت دهقانپور رئیس فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان کلپیر با بیان اهمیت جایگاه موسیقی سنتی عاشیقی خاطر نشان کرد کلپیر از این حیث جایگاه برجسته ای در سطح استان دارد،

وی ضمن ارج نهادن به این افراد آنان را افرادی معرفی کرد که توانسته اند واژه خواستن را صرف نمایان افزود: معلولیت هیچگاه نمی‌تواند، محدودیت باشد. همچنین امام‌پوردی سامانی رییس انجمن ادبی حکیم نباتی شهرستان کلپیر، وجود چنین هنرمندان را مایه مباهات منطقه دانسته و طبع لطیف آنها را الگویی برای جوانان دانست.

منصور نیک زاده متولد ۱۳۵۴ در روستای آقامیرلوبالان از توابع شهرستان کلپیر می باشد. وی نوازنده ساز موسیقی عاشقی می باشد و در خوانندگی صدای شیوایی دارد و از عاشق‌های مشهور منطقه می باشد که در سال ۱۳۸۸ تصادف کرده و دچار ضایعه نخعی شده است. متأسفانه توان حرکتی خود را از دست داده و خانه نشین شده است.

اسلامی کلپیر، در راستای تکریم هنرمندان جمعی از کارکنان اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان کلپیر به همراه رئیس انجمن ادبی حکیم نباتی از شاعر معلول روستای نجف تراکمه غفار محمودی عیادت کردند.

در این دیدار که با طی بیش از ۲۰۰ کیلومتر مسیر از شهرستان کلپیر صورت گرفت عدالت دهقانپور رئیس اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان کلپیر با بیان اهمیت جایگاه شعر در منطقه و با اشاره به اینکه شهرستان کلپیر از این حیث جایگاه برجسته ای در سطح استان دارد، انجمن ادبی حکیم نباتی یکی از فعالترین انجمن های ادبی در سطح استان است.

وی ضمن ارج نهادن به این افراد آنان را افرادی معرفی کرد که توانسته اند واژه خواستن را صرف نمایند. همچنین امام‌پوردی سامانی رییس انجمن ادبی حکیم نباتی شهرستان کلپیر، وجود چنین هنرمندان را مایه مباهات منطقه دانسته و طبع لطیف آنها را الگویی برای جوانان دانست.

غفار محمودی متولد سال ۱۳۶۲ متخلص به دوستاق در روستای نجف تراکمه از توابع بخش آبش احمد، شاعری که توانسته است با معلولیت مادرزادی خود شعرهایی بسیار زیبا و دلنشین بسراید. این شاعر فاقد توان حرکتی بوده و از چند سال پیش به سرودن انواع قالب های شعر ترکی پرداخته است.

دیدار با نوازنده توانای روستای آقا میربالان

به گزارش روابط عمومی اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی کلپیر، در راستای تکریم هنرمندان جمعی از کارکنان اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی شهرستان کلپیر به همراه رئیس انجمن ادبی حکیم نباتی از نوازنده توانای روستای آقا میربالان منصور نیک زاده عیادت کردند.

دندیکجه پیس بیر عادت

علی تقی زاده لاریجان

دوشموریک. بیرطرفدن چپیک سسیندن دیگرطرفدن روس وفرنکی دیلرده ایشله نن لوغتلردن. اودورکی کمیک صحنه لرده گولنلرین گولوشونه ده ، بیرجور حیرتله گولوریک!!

موسیقی سالن لاریندادا اشاره اولان اوقات یارانیر.

عالیم قاسیم اوف ون تهران اجراسیندا تالار وحدتده عین رفتارین شاهی اولدوق .

نئچه یول قصد ایله دیم اوجادان قیشقیرام کی: بیز عالمی ائشیتمه یه گلمیشیک اوز الیمیزین سسین ائشیتمه یه یوخ! چکیندیم . قورخدوم کی بیرنفر آغیر سوز دییه ر بیرآزدا اوقاتیم کورلانا.

یادیم کوهنه بیر خاطیره دوشدی . رحمتلیک دکتر هوشنگ کاووسی یاخشی آد قویموشدی **فیلمفارسی** . بوبیزیم تزه جوان دوروموزده، اوشاقلیق چاغلاریمیزدا ، حتتا اوندان قاباق ایران استحصالی کیمی تانینان فیلملرین آدید. دنیا سینماسی خصوصیه هیندوستان سینماسینین ناشی بیر کویی سینه بنز فیلملر کی ، نه فیلمیدی نده فارسی . اوسبدنده فیلمفارسی آدین هله ده داشیر. اوفیلمفارسی لرده ایکی صحنه ده تاماشاچیلار چپیک چالارکن **فردین** کیمی فیلمین قهرمانین تشویق ائدر دیلر. بیر اوندکی نئچه قولدور کوتک آلتدا ازیشدیرن کسین، ایمداد هارایین اشیدن ، فیلمین قهرمانی ، کومک اوچون توللانا دی . بیرده ایله همن فردین **ایرج** ین اوخودوقو موسیقینی دوداق ووراکن، تحریر((چه چه)) یرینه چاتاردی. سوزسوز کی بوداورانش عوام وعادی تاماشیچی لارین ایدی. اینجه صنعت اهلی ، عالی تحصیلی و ضیالی جمعیتدن بو رفتار باش وئرمزدی.

ایندی جانلی تئاتر یا موسیقی ایفاسین یرسیز آلقیشلاری ایله زایل ائدن تاماشاچیلاری گورنده ، ئوزومی فیلمفاسی سینماسیندا حیسس ائدیرم.

بو پیس عادت ایکی جور تفسیر ائتمک اولار. بیرینجی بئله کی تاماشاچی ئوز تشویقی ایله ، قدیردانلیقین خواننده یه یا چالقی چیا بیلدیرمک ایسته یر. من مطلق بو تفسیری دوز بیلیم. تاماشاچی موسیقی نی اشیدمک اوچون سالونا گلیرنه کی ئوزی ، آلقیش لاری ایله ایفاچی دونونا گیره . ایکینجی سی ده بئله کی، تاماشاچی او فیلمفارسی تاماشاچی سی سویه ده دیر و یرسیز آلقیشلا ، بیر محتشم ایفانی مجراسیندان چاشدیریب و بیر ایلنجه یه تبدیل ائدیر. اگر بیر عالیم ، بیر آغ ساقلال ، موسیقی عوضینه ، ده یر لی بیر موضوع حاققیندا تاماشاچیلارا دانشسا، بیزنه حاقلا اونون سوزون

تارچی چارگاهین برداشتین سسلندیریر . تارین تللرینه گوجلی ده یه ن مضراب ، محتشم بیر ایفانی ائشیتمه یی موشدولوقلاییر. خواننده بیرمیسراع غزلدن اوخومامش و یا حتی بیرنفس برداشتی مایه یه طرف آپارمامش ، اوزلرین چوخ موسیقی شناس بیلن تاماشاچیلار آلقیشا باشلایب وبوتون موسیقی فزاسین کورلاییرلار!!

بو پیس رفتار بیر چارگاه موغامی، منصوبیه ده بیته نه قدر آز ۳۰ دفعه تکرار اولور . نه کی خواننده نین ظریف ایفا آنلاری ، بلکه سولو چالان ارکستر عوضولری ، هاردا او تاماشاچی نین اوره یینجه چالیر ، چپیک سسیده شیروانیه یاغان ، یکده دنه لی دولو سسی کیمی ، موسیقی هاواسین بورویور. هرکس کی باشقا تاماشاچیلاردان اوزون چوخ بیلیم سانییر، هامیدان اول چپیک چالیب ، سورو قوچی کیمی باشقالاریدا دالسیجا گئتمه یه وادار ائدیر!. ائله کی هرکس چپیک چالماقی واجب بیلیم ، دئییر بس اونون آلقیشین گورمه سه لر ، او ظریف آنلاری دوشونمه یه ن ، ساوادسیز، سه ویه سیز گورونه جک!!! موغام موسابقه لرینین کیمسه ده فیلمی وار، یا مسابقه زمانی جانلی تاماشا ادنلر ، بیللرکی تاماشاچیلارین یرسیز آلقیشی او گوزللیکده ایفالارین باشینا نه لر گتیردی . ایله کی هئچ زامان لکه سیز بیر موسیقی او مسابقه لردن یازیلیب یادداشتدا قالمادی. اگرکی سکوتدا ایفا اولسایدی ، شوبه سیز قیزیل لنته یازمالی گوزل موسیقی لر یاراناردی. چوخ تاسف کی بو پیس عادت آذربایجان جمهوری سینده جانلی تاتر وموسیقی سالن لاریندا گئت گئده انکشافدا ویایلمادادیر!! اونلاردان کورکورانه تقلید اساسیندا، بیزلری متاثر ادیب وادیر.

آزیندان بیزیم کیمی تلویزیون تاماشاچیلاری تئاترین سناریوسونون یاریسیندان چوخون، باشا

نین شیفاهی ادبیاتی نین یئتیشمه سینده موهوم بیر رولو واردی.....

بس سنه کیم آغلایاجاق

گون گلجک من اولنده چوخ دوداقلار بوزوله جک
حاییف دئییه گوزیاشلاری یانقلاردان عوزوله جک
قاتار – قاتار میصر اعلاریم دوداقلاردا دوزوله جک
آیریلیغیم چوخ اوره یی چالین _ چارپاز داغلایاجاق
بس سنه کیم آغلایاجاق

مجنون اولوب قالاسی یام، محبتین چولونده من
حسرتلره دونه سی یم عشق اهلی نین دیلینده من
چینار اولوب بیته سی یم زامانلارین یولوندا من
هئیکله نن عومروم گونوم عصیرلری حاقلا یاجاق
بس سنه کیم آغلایاجاق

چوخ گزمیشم دوستلاریملا بوداغلارین اته یینده
مین _ مین اولمز خاطیره م وارهر گولونده، چیچه یینده
نیسگیل لریم چالیندیقا چوبانلارین توته یینده
یولدان اوتن هر یولچونو اختیار سیز ساخلا یاجاق
بس سنه کیم آغلایاجاق

بیر کوز کیمی اته یینده ساخلار منی داییم کولوم
هر باهاردی چیچک آچار، هر پاییزدا سولان گولوم
بوینون این بنووشه لر آغلارمنه ظلوم _ ظلوم
منیم آرزوم خالقین عشقی، قیریلدیقی تاغلایاجاق
بس سنه کیم آغلایاجاق

من عشقیدن یارانمیشام جان باغیشلاریا یاردا
باخ گور نئجه نسیمی تک بابالاریم قالدی داردا
کرم لریم اوردا یاندی، له له لریم قالدی قاردا
واخت گلجک آه _ آمانیم هیجران یولونو باغلایاجاق

بس سنه کیم آغلایاجاق

دیقه ده بیر یول کسب چپیک چالمالییق؟ بو ایش بیر جور
اهانت دیلمی؟ چوخ اولوب کی سیاسی دانیشیقلاردا
، داواملی آلقیش یا صلوات ایله دانیشانین صحبتینه مانع
اولوب اونو سوسماقا وادار ادیلر!!
البته آیدیندیر کی پوپ ، جاز و بوسایاق ریتمیک موسیقی لر
کی تاماشاچیلار هیجانلا ، ایفاچیلار قوشولوب ، اوخویوب ،
اویناییب وشن اوقات کچیریرلر، صحبتیمیزدن کناردی.
غرب اولکه لرینین ملایم ویا سمفونیک موسیقی سین گورنده
، آدام نئچه قات حظ آلیر. مجلسه حاکم اولان سکوت
ایفاچینی بوتون خلایقی ایله نادر و تکرار اولونماز بیر ایفایه
قادر ائدیر. تاماشاچیلاردا ایفانین سونوندا ، یوکسک مدنی بیر
رفتالا، اوزون موددت آلقیشلا، تشککورلرین بیلدیریب و بعض
گول چلنگیده تقدیم ائدیللر. کئچن اوقات هامی اوچون گوزل
بیر حیات آنلاری یاشاماق اولور.

۱۵- ۱۶ ایل قابق سهو ایله مسم **صدای سخن** یا بونا بنزر
بیر تخصصی موسیقی مجله سینده بیر مصاحبه اوخودوم .
۱۳۵۶ انجی ایل شیرازدا حافظین مزاری اوسته کچیریلن
جشن هنرده اوستاد شجریانین گوزل بیر ایفاسیندان
صوحت گئدیردی. ایفانی موکمل سکوتدا دینله ین
تاماشاچیلار، سوندا ۳۵ دقیقه ال چالیب اینجه صنعت چی
لری آلقیشلامیشدیلا. بیز بونو دوشونملی بیک کی ، اینجه
صنعت عالمینده یارانان اثرلر تکرار اولمور. هاما بیز همیشه
تکرارلا چپیک چالا بیلریک!!

ستار گول محمدی ائل شاعری...

ستار گول محمدی ۱۳۲۲جی گونش ایلی قاراداغ ماحالی
نین خودآفرین بولگه سینه باغلی اولان شوجئیلی کندینده
ایشیق دونیا گوز آچیب. اورتا مکتبین اکینجی ایلینه قدر
اهر و تبریزده تحصیل آلیب، سونرا مادی شرایطینین
آغیرلیغینا گوره دوغولدوغو یئرله قاییدارکن اکینجیلیک
ایشلرینه باش قاتیب.

ئل شاعیرینین ایلک اثری « سئچیلیمیش اثرلر » ۱۳۵۸جی
ایلهده تبریزده ایشیق اوزو گوروب...

شاعیرین اثرلرینده گوزه چارپان اساس ایده یالار خلقه و
وطنه صداقت، زحمتکشلرین حقوقوندان مدافعه، وطن
پرورلیک، ساده لیک و هر جور استعمار علیهینه چیخیش
ائتمکدیر. ستار گول محمدی متفکر بیر شاعیر اولاراق آذربایجان

(اویکو) جینلیک!

قدرت ابوالحسنی سھان

اولور فتوللا بسم الله؟! "فتوللانین آتاسیلا بیر ایللرده داملی قبیرده باسدیریلان اؤلورلی، چوخدان چیخاریدیق قوم شهرینه آپاراراق، اورادا دفن ائتمیشدیلر. آنجاق فتوللا بو خرچلی وظیفه سینی، ایندییه جن یئیرینه یئتیره بیلمه میشدی. قیزی روبابی اره وئرنن سونرا، یای-قیش ایشلمکده اولان کیشی داهادا پولسوزلامیشدی. هر حالدا، همیشه کی کیمی، تک اوشاغینین توی گئجه سینده ده اوره کدن آه چکدی. قارداشی ریزانین اؤلومونه باعیث اولانلاردان اینتیقام آلماقا فیکیرلشدیکده، وارلیغی حیسیله دولدو. قیزینین، وارلی و سیاستلی، قایناتاسی مشه پولادلا بیرلشیب گوجلولاواراق، بو ایشین مومکون اولاجاغینی دوشونرکن هیجانلانندی. باشقا پاپیری موشلوگه تاختدی!

عین زاماندا، بؤیوک اوتاقداموشا روبابی بزه مکده ایدی و اونو گلین گئتمگه حاضیرلاپیردی. دونن گئجه قیزین حنا گئجه سی ایدی. بوگون آخشام باشیدا، جاهازینی، دؤرد

دریند آرالیدا اولان، قایناتاسی ائوینه یوللامیشدیلار. بیر-ایکی ساعات سونرادا گلین گئده جگ ایدی. آنجاق او حالدا، اون سکگیز یاشی اولان روبابین گئچیردیگی یاخشی-یامان گونلر، بیر-بیر گؤزو قاباغیندان گلیب سوووشوردو.

روباب بیر یاشیندا ایکن، آناسی آتاسیندان بوشانمیش، سونرادا آیری اره گئدیپ، ایکی دریند اوایلیدا یاشاپیردی. بئله لیکله، روباب قوهوم-قونشو یاردیملا بؤیوموشدو. فتوللانین قیزی، اوشاقلیقدا باشقالارینین تحقیر ائتمه سینی جوابسیز قویمایب هله-هله دالی اوتورموردو. بونا گؤره، هامی اونو کله شاق بیر قیز تانیپیردی. کننن اوتانجاق قیزلارینا اوخشامیردی و غریبه گؤرسنن دورانیشلاری وار ایدی. بئش ایل اؤنجه، روبابین آناسی یئننن ائولنیب عایله لری یئننه ده اوچ نفر اولموشدور. غورورلو روباب هر زاماندا-هر یئرده، سئودیکینی- سئومه دیکینی دلیینه گتیرمیشدی. داها

کوچه نین برینده، بؤیروندن چای گئچن مچیدین قیراغیندا، دؤرد یانی آلچاق دیوارلی بیر چوخور حیط ایدی. حیط قاپیسی اؤنونده اوستونه بالاجا کؤرپو قورولموش دایاز آرخ، چایدان آیریلیب کوچه ایله قوشا تپه یه ساری آخیردی. چوخ واختلار آچیق اولان تاختا قاپیدان ایچری باخاندا، قارشیدا، بیر قونشونون بالاجا حیطی و باشقاسینین باغچاسی گؤرسنیردی. گؤرونن قونشو حیطی، بیر آلچاق دیوارلا بو حیطدن آیریلیمیشدی. کوچه دن حیطه گیرنده، سول ال مچید و ساغ ال دریند اولوردو. ائوین مچید طرفینده، انبار، پیه، قالاخ و یاق یولو گؤرونوردولر. بو طرفده، درینده یاپیشمیش ایکی اوتا-بیر دهلیزلی دام تیکلمیشدی. اوتاقلارین بیر، او بیرسیندن بیر آز بؤیوک ایدی. میطباخ دیوارلاری ایسه، قونشو حیطیله باغچایا دایانمیشدیلار. داغینیق سوواق داملارا چیخماق اوچون، اوچ یئرده کیچیک-کیچیک پیله لر وار ایدی. کننن اورتاسینداکی چوخور حیطین بییه سی، بو گئجه قیزینین تویو اولان فتوللا، یوخسوللاردان سایلیپیردی. بالاجا قونشو حیطیده، اونون عمو اوغلو، فرروخون ایدی.

قیرووون سون گونون سویوخ گئجه سینده، نیمداش پالتوو گئیمیش فتوللا، ائششکله قیسیر جامیشی پیه ده یئمله دی. گلیب دهلیزدن گئچیب، اپریمیش پالاسلارلا دوشنمیش، ریزانین اوتاغیدا دئییلن، بالا اوتاغا گیردی. پنجره قاباغیندا اوتوروب، پاپیری موشلوگه تاختیب آلیشیدیردی. پاپیریز چکه-چکه، پنجره دن ائشیکه باخاراق اوره گیندن گئچدی: "الله چوخ شوکور قیزیمی کؤچوردورم! پول یئتیر الله ده ده مینده داملی قبییرینی سؤکوم! ... بیلیم نیه، پول جین

آياق يولو، بيزوولوق، پيه، قوزولوق، كوم، قالاخ و انبار دوزه لتميشديلر. بالا خانيمگيل گئتديكده، مال-داواريدا تازا حيطه آپايريب اورادا ساخلايرديلار. هر حالدا، بيگ-گلينى اوتاكلاريندا بير-بيرينه قووشدوردوقدا، دؤنه-دؤنه اوغلان ائوينده دئديلر، روباب كؤهنه حيطه هله ليك گلدی. اوتاغی تازا حيطده تيكيلديكده، بالا خانىما تاي، تپه حيطينه داشيناچاقدی.

تويون صاباحيسى گونوندىن، تازا گلين سحردين آخشامادك قايناتا ائوينده ايشله ييردى. روباب اوراداكى آدمالارى گئت-گئده آرتيقراق تانيييردى. گئچميش كيمي، هئچ كيمي لاغا قويماسينا، يامان سؤيله مه سينه و زور دئمه سينه دؤره بيلمه ييب ناراحت اولوردو. بالا-بالا، حورمت پوزانلارلا موجداليه ائديردى. بئله جه، ار، بالديزلار، قاينيلار و حتى قايناتايلار سؤزو چيخيردى. بونلار ايزله ين قايناناسى، بؤيوك خانيم، گليني گونده دانلاييب، "گليني ده ده-ننه سى اولمازا! هر كيم هر نه دئسه گئچينه گرە ك! منده بو يامان-يوغوزلار ائشيتميشم!" سؤيله ييردى. بو سؤزو ائشيدركن فتوللانين قيزى پۇرتوب، جوابيندا، "خانيم من او گلنلردن ده ييلم!" دئيردى. هله نم-نيه، ائوده هر نه يامان ايش اولوردو، بيلر-بيلمز فتوللانين قيزينين باشينا ساليرديلار!؟ مثلا بير دفعه، بؤيوك خانيمين آناسيندان ياديگار قالان بير دوزوم مينجيغى اللى-ديلى يوخ اولدو. هاميسى تازا گليني اوغرو بيليب هده له ديلر، آنجاق ايتگين تازا حيطدن تاپيلديقدا ساكيتلشديلر. اونلاردان بئش بتر، روباب تازا حيطه مال-داوارا باخماغا گئدنده، قاين خاتينيسىلا سؤزلاشيدى. بالا خانىما ائله گليردى كى، بيلدير گلن گلينه تازا گلنن ايمه سى گرە كير! بالا خانيم تازا گلينه ساغدوش لقبى وئرميش، بو تاخما آدى ماراqlا ايشلديب هر دنده چيلقنجاسينا گولوردو! هابئله روبابن ده سينن كاسيب اولدوغونو، هر گون باشينا چاليردى! كندده هامى بيليردى، روبابدان قاباق، احمد ايله بالا خانيمين كيچيك باجيسيني آداهلاماق ايسته ميشديلر. دئيرديلر كى، اونا احمد راضى اولماميشدى! بالا خانيم بو آرادا ندنسه روبابى سوروملو بيليردى!؟ بونلار باخمايلاق، بؤيوك گلن گرچكدن آنلايردى، قايناتا-قاينانانين اوزونه قاباران گلن، اونون يانيندا باشيني آشاغى سالمايلاق! بير ايله ياخين بئله ايضطرابلى گونلر گئچيردن روباب، هر دنده قاتلاناماييب

اينيش ايل گنج قيزا مشه پولادين اوغلو احمددن ائلچى گلنده، "من اونو سئوميرم!" دئميشدى. آما روبابن جوابيني گؤزله دن، آتاسينين گؤزلى ايشيقلانيب، قيزيني احمددن ياخشيسينا وئره بيلمه يه جگيني دوشونوب بو ائولنمگه راضى اولموشدور.

گلنن گؤزلى دولوب بوشاليردى. توى گئجه سى آناسينين ياخيندا اولمايغى، قيزى اولدوقچا كؤيرلديب كدرلنديريدى. يانينداكى دئييب-گولن ننه ليگى، سولطان، روبابى باشا دوشوردو و آغلاندا اونو ديله توتوب، "آى بالا نيه آغلانسان؟! الله قويسا بو گئجه تويوندى آخى!" دئيردى. اوندا روباب كؤنلنده، "بلكه ده ياخچى گونلر قاباخدادى!" دئيه رك آغلانماقدان دايانيردى، گولومسه يه رك دؤرد-دؤوره سينه باخيردى. آيناي باخاركن، نه قده ر گؤزه ل اولدوغونو و نه حده آناسينا بنزه ديگيني دريندن حيسس ائديب فرحله نيردى. موشاطا اؤز ايشينه دوام ائدركن، دونن گئجه كى اولايلىرى يادا سالديقدا، الى حنالى گليني سويوخ تر باسيردى. حنا گئجه سى ساغدوش-سولدوش تيكيلنده، روبابا فرووخون قيزى سولدوش دوردو، آنجاق قاباغا گليب ساغدوش دوران يوخ ايدى! او دورومدا روبابدان باشقا هاميني قاققيلدادا بيلن اؤگى ننه سى، ايره لى گئچيب ساغدوش دوراق كندده يئنى بير دب قويدو! بوگون سحر باشى سولدوش دوران ائوينه صوبحانه يه گئتديلر و ناهارى اؤز ائولرينده يئنديلر. آيىق قيز بئله دوشونوردو، او اولايلىرى قايناتا ائوينده قاخينچ اوچون فايدالانا بيلرلر! ... روباب دولاشيق فيكىرلرده ايدى كى، اوغلان آدمى قوال-چالا-چالا يئتيرديلر. بير موددت سونرا، بالا اوتاقدان گلن آناسينين خئير دوعاسيلا، گليني چيخارتديلار و گؤتوروب آرخين قيراغىلا بخت ائوينه آپارديلار.

روبابن قايناتاسى مشه پولادين، همان كوچه ده، ايكي حيطى وار ايدى: بالاجا كؤهنه حيط و اوندان ايكي دربند او طرفده اولان، تپه يه ياپيشميش، بؤيوك تازا حيط. مشه پولاد اوتوران كؤهنه حيطده، گلن آپارمالى تك بير اوتاق وار ايدى. او اوتاغا بيلدير اوول گلنلرى، بالا خانيم، گلن گلميشدى. يئددى آى قالمادان بؤيوك گلن جاهازينى ييغيشديريب، اوتاغى بوشالداراق تازا حيطه داشينميشدى. بوگون آخشام گلن روبابن جاهازينى او اوتاغا دوشه ميشديلر، اينديده اؤزونو گتيريرديلر. چوخ گئنيش تازا حيطى، كئچن ايلرده ديوارلاميشديلار. اورادا سو قويوسو قازيب، اوتاق، ميطباق،

آجىق اندرك اتاسى ائوينه يوللانيردى. داليسىجا گئىدىب دىل-آغىز ائله يىندە دە، يىنىدىن قايىدىردى.

گلىن گلىن بىر ايل اولمامىش، قىروو آيىنىن اورتاسىندا، روباب اۋزونه اوخشار، قارا قاش-گۆز، بىر قىز دوغدو. زاهى زامانىدا قادىن خستە لىب جانى اود توتوب ياندى. اونا گۆرە، آروادلا اوشاغىنى فتوللانين ائوينە آپاردىلار. ائله او چاغدا تازا حىطدە، روبابلا احمدە تىكىلن اوتاغىدا داشىنماقلارى اوچون حاضىر ائتمىشىدىلار. بو خبر خستە روبابا يىتىش كىمى، كسىنلىكلە تازا حىطدە داشىنماياجاغىنى دىلىنە گتىردى! بۇيوك خانىم گلىنن يولوخماسىنا گلندە دە، روباب اونا دئدى: "والله، آرالى اولا-اولا بالا خانىم منى يولا وئىمىر! نىيە گئىدىم اوجور آدماملارلا گوندە اوز-اوز دوروم؟! ايستە مىرم بالا خانىملا بىر حىطدە اولام! باغىشلايىن خانىم! من كۆھنە حىطدە قالارام، تازا حىطدە گئىدىن دە يىلىم!" روباب بىر آز ساغالدىقدا، اۋزو كۆھنە حىطدە دۇندو. او حىطدە، قو قىش چىخسىن دئە، اوچ-دۇرد آي دۇزوب تازا حىطدىن سۆز آچمادىلار. بۇيوك چىللە ايلە بالا چىللە سوووشوب بايرام ياخىنلاشاندە، روبابى ھىرە-زوربايلا تازا حىطدە كۆچورتىمك ايستە دىلر. بللى اولاراق، تپە حىطىنە گئىتمك قىلدى اولمايان گلىنلە بىر آتاشدىلار. ائله اولدوقدا، روباب گون باتا-باتدا آغلاي-آغلايلا قونداقدەكى اوشاغىنى بوراخارق، دە دە سى ائوينە دوغرو يولا دوشىدو. او ياندا، پوزغون روبابى قارشىلايان نىگران نە لىگى حالىنى سوروشىدوقدا، بوتون فىكىرلىرىنى ائتمىش روباب، "زور ائله سىلر بوشانىرام!" دئدى. كىند يىرىندە بوشانماق قورخونچ و اتانچ وئىجى اولساد، روباب بو ايشىدىن نە قورخوردو، نە دە اوتانىردى.

بو ياندا مشە پولادگىل اولدوقچا آجىقلايىب، آرا بولانلىق اولا-اولا، گلىنى تازا حىطدە كۆچدورمگە چالىشىدىلار. روبابا خبر وئىرمە دن، اونا داھا آرتىق قىسناماق اوچون، جاھازىنى تازا حىطدە داشىدىلار و گۆزلىلمىزدن، سود امر بالاسىنى يانىنا يوللامادىلار! "اۋز وئىرسك آستارىن ايستىر! ... قالار قالار اۋزو قايىدار!" دئدىلر. بىر گئجە-گوندوز سوووشوب روباب دۇئمە دىكدە، كىندە دارتېشان موووضو، مشە پولادىن ائوينە دە دئىشىمگە باعىث اولدو. ايكىنچى گئجە دە، شام باشىندا، بۇيوك خانىم ارىنە مصلحت اندرك دئدى: "كىشى، گئىدىكچە ايش اوزونا چكر! بورا باخ سىن ائله! قو گلىن قالسىن بو حىطدە! اوچونچو گلىنىمىزى اونون دامىنا گۇندە رىرك! بونلار آلاھا خوش گلمز اوشاقدا يازىقدى گلىندە!" مشە پولاد قىزارىب-بوزارىب اۋفكە ايلە جواب وئىردى: "آرواد،

صباح دب اولار او بىرىلدە گئىتمىزلر! بو حىطدە نە اۋزوموزە يىر وار نە دە مال-داوارا! من تاپدىغىمى او حىطدە خرج قويموشام كى، بئش اوغولمدا او حىطدە گئىسىنلر! بىر-بىرىندىن آيرىلماسىنلار! نىيە دامىم بوش قالسىن! آتا-آناسىنىن صۇحبىتىنە دىققەتلە قولاق آسان احمدە، اوزونو آناسىنا دۇندىرىب ياواشجا دئدى: "نە سىن ابو الفضل اۋتورا! اۋلە دە قالادا دە دە م دئىن تكىن گرە ك او حىطدە گئىسىن!"

يانا-يانا قالمىش روبابىن دۇرد آيلىق كۆرپە قىزىنى، اوشاق دوغمامىش قايىن خاتىنىسىنا تاپشىرىدىلار. او گونلردە بالا خانىم، دونقولدانا-دونقولدانا، قىزى آپارىپ طافاداكى سود امر اوشاغى اولان آروادلار بىرىنە امىشىدىرىب، اۋز يانىندا ساخلايىردى. آنچاق اوچونچو گونون سحرىندە، بايراما دوز بىر ھفتە قالمىش، كىندە ھاراي دوشوب، كۆپرلر، "روبابىن سود امر قىزى اۋلوب!" دئدىلر. تازا حىطدە اۋلونو يوياندا دئىرىدىلر، يازىق اوشاغى فانوس ياندىرىدى! بالا خانىمگىل گئجە حىطىن بو طرفىندە پىيە دە اولاركن، ائودە آرخاسى اوستوندى ياتمىش بلكدە كى اوشاغىن الى، يانىندا يانان فانوسا ايلىشىدى. فانوس دۇنوب ال-اوزونو ياندىرىدى. يالقىز كۆرپە بالا چىغىرا-چىغىرا نىفسىن دوشوب، بۇيوك حىطدىن سسى بىريانا يىتىشمە يىبىدى! ياخشى ھلە ائو اود توتمايىبىدى!

اودلانمىش بالاسى اۋلن روباب، تازا حىطدىن داھادا چوخ آجىغى گلىردى. بايرام قاباغى، مشە پولادىن آدماملرى تئز-تئز گلىنىن داليسىجا گلىردىلر. اونلار گىلىنلىب اوشاغىن اۋلومونو روبابىن باشىنا سالىردىلار. اورە گى داغلى روبابدا، دىللىرىنى سىرالايىب احمدگىلى سوچلو بىلىردى. ھر نە جور دىل تۆكوب سىخىشىدىرسالاردا، توتدوغو يولدىن دۇئمە يىردى. دئە سىن روباب باشقا ساز چالىردى! بئلە جە، گلنلر ھردفە سوپو سوزولموش قايىدىردىلار.

بو آغىر وضعىتدە، فتوللانين جانىنى قرە قئىتت آلدى. ايكىندى چاغى مېطباخداكى روبابى بۇيوك اوتاغا چاغىردى. پاپىرىزىنى آلىشىدىرىب، صۇحبەتە باشلايىندا قارداشى رىضانين حىكايە سىنى قىزىنا خاطىراتدى: "قىزىم، كىندە رىضا تكىن جوان يوخ ايدى! او نىشانلى اولاندا كىندە ايكى تىرە لىك دوشىدو! نچە نفر او بىرى طرفىن آدماملرىندان رىضانين اوستونە تۆكولوب چاپا باسدىلار! يازىق قارداشىم دلى اولدو، عۇمرونون چوخونو چۆللردە ياشادى! نىشانلىسىنى بوشالتىدىرىب آيرىسىنا وئىردىلر!" آردىندان، گۆزلىرىنە ياش دولموش آتا، ار ائويندىن كوسموش قىزىنا دئىندى و دئدى: "آي قىز، نىنوودا دوز سىنە تاى كۆنر ايدى! ... قىزىم، بايراما

آنجاق دارتیشماغا باشلادیقدا، احمد جینلینیب روبابین آتا-
 آناسینی سؤیوردو! اودا جواپیندا احمدین ده ده_ننه سینی
 یامانلايیردی. بئله اولدوقدا، کیشی آروادین جواب
 قایتارماسینی باغیشلانماز بیر سوچ ساناراق هر زادى قاتیپ
 قاریشدییردی! بو ایکیلی گؤروشمه لرده، گنج ار-آرواد
 باشاردیقجا اؤز سؤزلیرىنى آنلاتماغا چالیشیردیلار. اونلارین
 بایرام آخشامینداکی گؤروشلرینده، دانیشیقلارینین سونو بئله
 اولدو:

- بایرامدی آرواد، دؤر گئنده ک ائومیزه! هامی دئییر بایرامدا
 کوسولو قالمازلار!

- دئیشمدا کؤهنه حیطه گلرم، تازا حیطه گلنمه رم!
 - آرواد جاهاز او حیطه، مال-داوار اوردادی! کؤهنه
 حیطلیک ایشیمیز یوخدو کی!

- باخ کیشی بیرده دئییرم، یا تازا حیطدن حاققیمیزي
 آيیر دیوارلا، بالا خانیمگیلدن آیری اولاق. یادا مخلوقدان
 اوتانیرسان، گل چیخاق گئنده ک تربیزه! دئییرلر، شهرده
 آروادلاردا کرخانلاردا ایشلییه بیلرلر! سنده ایشله، منده
 ایشله رم سنه دایاق اولارام! بیرده صاباحلاری اوشاغیمیز
 اولاجاق، درس اوختدورروق! ... قورخما هر شئی دوزلر!

- آرواد آچ قولقلاریوی ائشیت! بیر بئله یئریمیز مال-
 داواریمیز وار، نییه گئنده ک اؤزگه یه ایشله یک؟! بیرده
 من آتا-آنا نه ایش گؤرموشم؟! من اونلاردان آیرلا
 بیلرم! گرہ ک قوجالاندا اللریندن توتام! آیری چاره
 یوخدو، گرہ ک گلسن تازا حیطه!

آله بیلیر بیر کند بیزی لوغازا قویوب!

- قوی کیم نه دئییر دئسین! بونو بیل بوشانارام او حیطه
 گئتمرم!

- آی آله آرواد نییه بئله عاگیلسیز اولور؟! ... ابوالفضل
 حاققی، اؤله سنده قالاساندا او حیطه گئنده جکسن!

احمد روبابین اؤنریلرینی چوخ-چوخ دیرسیز بیلدی.
 آجیقلائیپ باشینی توولایاراق آیاغا قالخدی. میطباخدان
 چیخیپ قاپینی چیرپدی!

روباب عزیز بایرامدادا تازا حیطه قاییتما دی. اونا گؤره کندده
 جار دوشدو کی، مشه پولادین گلینینی جادو ائله ییلر!
 اوندان باشقا، بالا خانیم قورخمالی خبرلر یاییردی. هاردا
 اوتوروردو، دئییردی: "گئجه یاریلاری تپه دن حیطه داش
 آتیرلار، چیخاندا گؤرورسن هئچ کیم یوخدو؟! هردن گئجه لر
 بیر کیشی گلیر گئدیر روبابگیلین اوتاقلا رینا، قاجیب گئندده

ایکی گون قالیر چیخ گئت! گئت گئچین قوی باشیمیزی
 دولاندىراق!" روباب بیر آز توموب قهرلنرک جواب وئردی:
 "ده ده، من احمده گئتمیردیمدا سن زورولا وئردین! سن ده
 ده نئچه دفعه دئیمسن، قیزی ایته ده وئرسن اودموسان؟!
 سن قیزی آدام حئسابلاميسان کی؟! اوندا ائله بئله اولاردا! ...
 نییه قویمادین گئدم ایلمک اؤرگشم اؤز باشیمی ساخلییام؟!
 دئدین قیز فرش اؤرگشسه اوزو آچیلار!?" فتولانین
 قولقلاری تاققیداییب اؤز یئرینده دونوخدو! او حینده
 دهلیزدن اوتاغا گلن سولطان، ارینی حاقلی بیلپ روبابا اؤبود
 وئردی: "آی بالا، اوشاغین اؤلوب اؤلوبدا، آیریسینی
 دوغارسان! اؤلن ائله اوشاق اولسون! گئچن ایل من دوغدوغوم

قیزدا قالمادی کی! نه اولاجاق، آدام گینه دوغاردا!?! ... باشووا
 دولانیم قوربانوو اولوم، گئت مشه پولادا ایشله ده یته ده!"
 جوان روباب اوزونو سولطانا چئویریب درین ایناملار، "من اونا-
 بونا جهره ارییب بیر تیکه یوان چؤره ک یئیه رم، بالا
 خانیمین اوزونو گؤرمگه حاضر ده ییلم!" دئییه، قاش-قباقلی
 اوتاقدان چیخدی.

روباب کوسلو اولان چاغلاردا، احمد گلیب مچیدده شام-
 خیفته ناماز قیلیردی. قاییداندا هردن، یولو اوستونده
 فتوللاگیله ده دؤنوردو. کیشی گلنده، آرواد حیات یولداشین
 حؤرمته قارشیلاییردی. آردینجا باشلائیپ قونوشوردولار.

سيزين كنددن هممسه موشتريم اولار! نم-نه قده ر قيزيل يئرى بللى ائله ميشم، مال-داوار يئرینی گۆرستمیشم! ... ساوالان اهلی اعتقادلی جماعتدی! آردیندان، گۆزلرینی یوماراق ایشینه مشغول اولدو. اوچ-دۆرد دقیقه سانکی بو دونیادان اوزاقلادی! بیردن بیر، تازا حیطی جینلیگه اوخشادیب گۆزلرینی آجدی! او حینده، بالا خانیم بنز بیر جین آروادین تازا حیطده یاشادیغینیدا بللی ائتدی! نئچه لحظه ساکیت قالدی! باشاردیقجا چاش-باش قالان مشه پولاددان پول آلدیقا، تازا حیطده کی جینلری اوچ آغاجدان قووماغا چالیشدی! دۆرد-بئش دقیقه سونرا، دۆنه-دۆنه، "جینلر گئتدی!" دئدی. آخیردا تاپیشیردی: "مشه پولاد ایشیزی برکیدین! حیطین دۆرد گوشه سینده دمیر قویلایین، جین دمیردن قورخار! شهرین دمیردن دوزه لن داملاریندا بیر

دانادا جین تاپیلماز! ... بیر آياجان بو ایشلرله اوردا جین قالسا، گلین منه دئیین! بیر یاخچی جین توتان تانیرام، اوندان اونون یانینا یوللایم سیزی! اوندان بیلین ایشیز فالچیلیق ده ییل!" فالچی بیرده آرتیردی: "مشه پولاد، ساوالانین آلتیندا آیری کند وار! بئله کندلرده جینلر یورد سالارلار!" اومودلانمیش مشه پولاد تبریزدن قاییداندا، گئدیپ، تازا حیطین دۆرد بوجاغیندا دمیر قویلا دیلار. روبابین اوتاغینین رفینه ده یئددی قمه دوزدولر. دوعا ائدرک اینتیظار چکمه باشلادیلار! ... او ایشلره باخمایاق، بالا خانیمین یایداکی خبرلری، یئنه ده اوره ک تیرته دن اولدو! بؤیوک گلین دئییردی، نئچه گوندور، سحر تزدن پیه یه باش ووراندا، قاشقا آتی ترلی گۆروروک! ائله بیل گئجه گۆزو بیر آتی گۆتوروب آپاریر، یازیق حیوانی او یانا-بو بانا چاپدیریر! یورولاندا گتیریب یئرینه باغلایر! قیروو آیینین ایگیرمی دۆردونجو گونو ایدی، روبابین گلین گئتمه سیندن هله ایکی ایل سوووشمامیشدی.

گۆرورسن قاپی قیفیلیدی؟! "قدیمدن کند اهلی اینام بسله میشدی، بئله ایشلر فقط جین ایشی اولار بیلر! هر کیم تپه دن قورخونج ناغیللار ائشیتیمیش، تپه دن دیسکینیب بسم الله سیز گئچمزدی! بوندان علاوه، تازا حیطین قازینتیلاریندا، یئر آلتیندان آدام کلله سینه جن چیخیب، نیگرانچیلیقلار داهادا آرتیمیشدیر. اینانمیشدیلار کی، جینلر تپه نین سؤکولمه سینی ایسته میرلر! بو ایشدن کسینلیکله اونلار ضرر گۆرورلر! دئیردیلر، بلکه ده زیان دیمیش جینلر فانوسو ایته لییب روبابین قیزینی یاندیرمیشدیلار؟

بئله لیکله، مشه پولادین ائینه یامان چاخناشما دوشدو! بو آنلاشیلماز مسئله نی حل ائتمک اوچون، بؤیوک خانیم دوعا یازانین یانینا گئتدی. دوعا یازان اوچ-دۆرد سؤال سوروشوب، شیریک کاغاذلاردا دوعالار یازیب قالدینا وئردی. آردینجا تاپیشیردی: "بیرینی اوزرلیگله یاندیرین! بیرینی گلین یانیندا ساخلا سین! ائله بیل برک-برک قورخوبدو، اوچونجوسونو آلت پالتارینا، اوزرلیکله، تئشده یاندیرین! کولونو بیر پاکاتا ییغین! بیر باشینین توکوندن، بیرده دیرناغیندان کوله قاتین! آپارین پاکاتی تازا حیطده آغاج دیبینده قویلایین! گلین قاییدار اینشاء الله!" دوعا یازانین تاپیشیریقلا رینی، سولطانان یاریم آلاق، بیر-بیر یئرینه یئتیردیلر. آنجاق نه قده ر دۆزدولر، دوعالارین اثرینی گۆرمه دیلر! فتوللانین قیزین سادله لیکله قاییتما یا جاغینا اینانیب، داهادا لیسسیجا گئتمه دیلر. بونولا بئله مشه پولادگیل نذیر دئدیلر، روباب تپه حیطینه گلن گونده، بیر قوربانلیق کسب بیر کنده پایلا سینلار. بونون اوچون، یازدان، ان بؤیوک قوچلارینی تازا حیطده بئجرتمهگه باشلادیلار.

اکین بیچینی چاغیندا، بیر یانداندا فالچیلار اوز توتدولار. مشه پولاد، ایش-گوج واختیندا، اوچ آغاج یاریم آرالیدا اولان صوفیان یوللانیب قاباقجاندان تانیدیغی بیر فالچینین یانینا گئتدی و چارا آختاردی. سۆزلرینه ماراقلانماق آسمیش فالچی دئدی: "مشه پولاد، آت نالینی جادو ائله ییب سالییلار سو قویوسونون تکینه! چوخ-چوخ چتین چیخار! ... او حیطه گئتمه سین!" صوفیان فالچیسیندان جواب آلمایان مشه پولاد، ائله صاباحیسی گون تبریزه گئتدی. سوراقلاشا-سوراقلاشا شهرین تانینمیش فالچیلارینین بیرینی تاپدی. یاشلی فالچی لاپ اولده اوندان سوروشدو: "آی کیشی هارالیسان؟! " مشه پولاد، "ساوالانلیام." دئدی. فالباخان، آرا وئرمه دن، یئنه ده نئچه-نئچه سورغو-جواب ائتدی. سونرا گۆزلرینی مشه پولادا زیلله ییب سؤیلدی: "مشه پولاد، منیم

ھاندان ھانا، گون اورتايا ياخين، سحرده گۈزلە نيلن صوفيان مامورلارى گلدیلر. آرابالارینی قاپیداکی کۆرپو قیراغیندا ساخلادیلار. کدخودایلا ماللا قارشیلارینا گئدرکن، دۇرد مامور جیپدن انیب، آدام قیمیلدايان چوخور حیطة گیردیلر. توتقون ھاوادا جومانین گونونده، دامدا-حیطده، دایانمادان آراشیدیرماغا باشلادیلار. اؤلونون اۇرتوگونو گۇتوروب دیققتله باخدیلار. چاتینی اۇلچوب، میس قازانچانی سینادیلار. ایسته دیگی آداملاردان، سورغولار سوروشوب جوابلارینی یازدیلار. اوزاقدان گلن مامورلرین بیر ساعتلیق ایشلری قورتولاندا، ناھارا کدخودانین ائوینده قوناق اولدولار.

تئزلیکله اؤلونو کند ماشینینا قویوب، نچه طایفانین آغ ساققالیدا آرابایا چیخدیلار. مامورلارین گۇستردیگی یول-یۇندمله، اؤلونو تبریزده کی عدلی طیب دوکتورونه گۇتوردولر. اورادا دوکتور اؤلونو ماینا ائله ییب، قازینی سۇکدو و روبابین قازیندان بیر اؤلۇ اوغلان اوشاغی چیخارتدی! بو خبری ائشیدرکن اورا گلیمیش کندیلرین ھامیسینین گۇز یاشلاری دامجی-دامجی سوزدو. بۇیوک باشلار آجی دورومو سالیب چیخدیلار. گرگینلیکده کندده داعوا دوشمه سین دئییه، روبابین اؤلوسونو ساوالانا گتیرمه ییب، آپاریب تبریزین قوم تپه قبرستانلیغیندا قویلا دیلار. بۇیوکلر، دؤولت الیله ایکی عاییله نین مسئله سینین حل اولونماسینا قرار وئردیلر.

کندده چوخو اینانمیشدی کی، روباب اۇزونو آسازاق یاشاییشینا سون وئریبدی. بعضیلری، روبابین ده ده سیله ننه لیگین و فرروخو گوناھلاندیریردی. بعضیلریده سوروشوردولار، سولطان تکی سسقا قادین نه جور آدام اۇلدوره بیلر؟! هئچ کیم بوراجان، کندده بیر آتانی اۇز اوشاغینی اۇلدوردیونو ائشیتمه میشدی. بیر کند دئییردی، فرروخ ھامیدان قاباق آسيلمیش آدامی گۇروب، اوجادان ھارای-داد سالیبدی.

صوفیان مامورلارینین پیتیگی، عدلی طیب دوکتورونون کاغاذی و آیری گرکن بلگه لر ییغیشیلیب، قیشین اووللری تبریزده محکمه قورولدو. هم مشه پولادگیل، همده فتوللاگیل چاغیریلدی. اورادا ایکی طرفینده عریضه لری اوخوندو. سونرا مشه پولادگیلین وکیلی دانیشماغا باشلایب، اونلارین گوناھسیر اولماقلارینا یاسادان دلایلر گتیردی. بیرده، کندیلرین نچه سی شاھید گئچیب مشه پولادگیلی حاقلی بیلدیلر. نتیجه ده، قاضی، وکیللری اولمایان روبابین ساوادیسیر ده ده سیله ننه لیگینی و قونشولاری فرروخو محکوم ائدیپ زیندانا یوللادی. محکوملار سۇزلرینی ایشبات ائتمگه آندا-ماند

سحر تئزدن کندده قیشقیریق دوشوب ھارای قوپدو: "فتوللانین قیزی بوغولوب!" اوزاقدان-یاخیندان قاپچیب یئتیشیب چوخور حیطة دولوشان کیمسه لر، چادراسی اوستونه اۇرتولموش اوزانقلی روبابی گۇردولر. سوروشوب آنلادیلار، روباب میطبخ دامینین بیر-ایکی مئتیر حیطة چیخمیش دیره گیندن آسیلیبدی. حیطة دیره گین آلتیندا میس قازانچا گۇردولر. دئییردیلر، میس قازانچا سولطانین جاھازیدی. دیره کده کی چاتیدا فتوللانین ایدی، ائششگه یوک چاتاندا فایدالاناردی. قوهوم-قونشولار هئچ کیمی چوخ ایره لییه قویما ییردیلار. آتاسی، آیری اره گئتمیش آناسی، اۇگی ننه سی و یاخین قوهوملاری، باشلارینا دئییه-دئییه آغلاشیردیلار. حیات یولداشی احمدده گلیمیش، "وای ائویم ییخیلیدی!" دئییه-دئییه گۇزلرینین یاشینی اله ییردی. نچه کیشی قبیر قازماغا گئتمیشدیلر. نچه نفر سو قیزدیریب

ایکی قادیندا اؤلۇ یوماغا حاضیرلاشیردیلار. تابوت گتیریلیمیش، کفن الدە ایدی. کند ماللاسی آغلامسیناراق

تئز-تئز صلوات چئویردیپ دئییردی: "آی جماعت، اؤلونو گره ک تئز قویلو یاسان! موسلمان اؤلوسو گره ک یئرده قالماسین!" بونلار باخما یاراق، اوچ نفر تلم-تله سیک جادده قیراغینا گئدیپ ماشینلا صوفیانا یوللانمیشدیلار. اونا خاطیر، کدخودا یاواشجا ماللانین قولاغینا دئدی: "حاج آغا ال ساخلا یین صوفیاندان مامورلار گل سینلر! ھایاندا اولسالار ایندی اۇزلرینی یئتیرلر!"

ايچسە لردە، برە بيتيرمە دى! ... محكمە قورتولدوقدا كندەدە دئىيردىلەر، مشە پولاد ايكي قوچ ساتيب، پولونو وكيله وئريدى! بىر چوخودا قاضىنىن نە كى وارينى يامانلايىردى! بعضىسىدە دالدا-بوجاقدا شاها قارغيش اندىب، "ائەلە شاھين بئەلە دە قاضىسى اولار!" دئىيردى. محكمە دن آلتى آى گئچمە ميشدى كى، فتوللانين ياخينلار ايشىنىن اوستونە دوشوب، اولار اى زىندانان چىخارتماق اوچون وكيل توتدولار. وكيله اولدە، سارى ياغ، قايماق، پنىر و يوغورت آپارىب، بىر قوچ پولو وئردىلەر. سونرا وكيله قارالاشدىلار، زىندانداكىلار چىخاردا بىلسە، باشقا بىر قوچ پولودا اۋدە سىنلەر. بئەلە ليكلە، وكيل اوچ آى چاليشىب دوستاقداكلارين آزادلىق حۇكمونو آلدى. آنچاق ايكي قوچ پولو حاضىرلاماق اوچون، فتوللانين اون مين مئتىردن چوخ يئرى، اليندن چىخدى!

كند اھلىنە كىمىن سوچلو اولدوغو بللى اولمادى. اولار دوغرونو بىلمگە دوغرودان حسرت قالدىلار. دئىيردىلەر، فتوللاگىلىن گۇناھلار وارسا، نئجە زىندانان چىخدىلار؟! يوخسا، نيە دوستاغا سالىنمىشىدىلار؟! ھىچ كىم گئچكلرى بىلمە يىب، روبابىن قانى بو تەر آرادا گئتدى. آتاسىنىندا اربابدان آلدىغى يئرلرى اليندن گئدىب وار-يوخدان چىخدى. سولطان ايسە، زىندانان جور بە جور اويناماقلار اۋىرە نيپ، او بىرى قادينلار اۋىرتمگە باشلامىشىدى! او ايل پايىزداكى تويلاردا، سولطان تېرىز رقصاھ لىنە تاى اوينايدى! ھابئەلە، سولطان قازاماتداكى يولداشلارينا برک-برک تاپىشىرمىشىدى: "آى بالا، مىس قازانچالارىزى ھىچ واخت الدە قويمايىن!" آما فتوللا بىر ايلدن آز موددەدە، اون ايلدن چوخ قوجالمىشىدى! يازىق كىشى بىردى-بىر سوموك اولموشدور. گلندە، ائەلە بىل قىردن اۋلو خورتلامىشىدى! فتوللا ائويندە ياخينلارينا برک-برک تاپىشىرىردى: "منىم باشىمى كىسلردە، ھىچ كىم آياغىنى محكمە يە قويماسىن! منى اۋلدورنى من باغىشلادىم!" كىشى، قارداشلا داملى قىبرى يئرلى-دىبلى اونوتموشدو! فرروخ عمو اوغلودا، داھا او ھى-كوى سالان فرروخ دە يىلدى!

نئجە ايللر بويو، كندەدە، روبابىن عۇمرونون سون ايكي ايليندە كى اولايلارىندان و فتوللاگىلىن زىندانان دوشمە سىندن دانىشىردىلار. بونوللا بئەلە، روبابىن اۋلومونون سىرىنىن اوستو آچىلمايىب آيدىنلاشمايىردى. ائەلە جە، روبابىن حىكايە سى بوتونلشمە يىب سونو كىسلىمىش قاليردى. ...

يئر يئرىن اولدو، سو سويون! احمد يولداشينا بو ساياق تەريفلە دى: جوما آخشامى ايدى فتوللاگىلە گئچدىم. بىردن-بىرە ائەلە بىل شيطان دئدى، گئچ آروادى بىر تەر گۇتور آپارا! بئەلە دە آرواد اولار آخى؟! روباب مىطباخايدى فتوللايلا سولطاندا بۇيوك اوتاقدا اوتورموشدولار. مىطباخا گىردىم، آرواد جەرە ارييىردى. اوتوروب نئجە ساعات دىل-نصحت ائەلە دىم. ھمىشە كى كىمى منلە دىل يە دىل دئدى! قبول ائەلە مە دى گلسىن. دئدى داھا من ايستە يىرم بوشانام! دلى كىمى اولوب يامان جىنلندىم! دئدىم ھەر دۋنە كىنە باخما آرواد، بو سفر يا منىملە گلجىكسن يادا اۋلومە حاضىر اول! دايانىب نئجە لحظە نىفرتلە منىم اوزومە باخدى. بىر آنلىقدا اوستونە يومولوب جىنقىرىن چىخارماسىنا ماجال وئرمە دىم! چارقىدىن بونونا دولايىب، چكىم بوغدم! فتوللاگىل چوخدان ياتمىشىدىلار. چاتىنى حىطدن گۇتوردوم، ياواشجا مىطباخ دامىنا چىخىب دارى حاضىرلادىم. يئنىب مىطباخدان مىس قازانى آپاردىم، دار آلتىندان آز فاصىلە ايلە قويدوم. گئچىب آروادىن اۋلوسونو چىيىنمە آلدىم، حىطە گتيرىپ قازان اوستونە چىخدىم. چاتىنى بونونا گئچىرتدىم. او حالدا ياواش-ياواش اۋتوردوم. آسylan كىمى داياناندا، ال دېردىب آرادان چىخدىم! ... سحر تئزدن ائومىزدن فرروخون ھارايىنى ائشىتتىم! ... بئجىرىلمىش قوربانلىق قوچوموزو مامورلار وئردىك، بىزە سارى يازدىلار! ...

بو سۇزلردن سونرا كندەدە يايىلدى: "احمد اوچ نفرىن قانىنا باعىث اولوب!" مشە پولاد، "احمد اوپون قالمادى منىم باشىما گتيرمە سىن!" دئدى. يانيندان گئچنلر احمدە بئەلە ساتاشدىلار: "احمد جىنە بۇرك تىكر، شىطانا پاپىش!" چوخ چكمە دن، احمد روبابىن سۇزلىرىنى خاطىرلايلاق، مىن اۋلچوب بىر بىچىدى، بىر يوللوق تېرىزە كۇچدو. كاش كى، يئددى-سكگىز ايل قاباق، بو يولو نىسگىللى يارىلا قوشا گندە ايدى! كند قادينلار اۋزلىرىنە گوندىلەر. روبابى اۋرنك اندرك، كىشىلەرلە قىزغىن دارتىشاماغا گىرىشىب ايسىكلرىنى دىلە گتيردىلەر. مشە پولاد آغالىغىنى ايتىررك، گلىنلرى بۇيوك حىطى بۇلوك-بۇلوك ائندىردىلەر. ھەر گلىن بىر بۇلوكدە ياشادى. حىطلر كىچىلە رك ديوارلار اوچالدى، قاپىلار باغلاندى! قورخونتو تۇكولدو، تپە ھەر طرفدن سۇكولدو!

سوزلر

تپە : يئر آدى -پاپىرىز: سىگار -آعاج: آلتى كىلومئتىر -داملى قىبرى: امانت قىبرى. اۋلونو، امانت ساياغى، بو قىبرىلدە قويلاردىلار، بىر موددت سونرا، داملى قىبرى سۇكوب اۋلونو چىخارداردىلار و قوم شېرىنە آپارىب ھمىشە لىك اورادا دفن اندردىلەر. -عدلى طىب: پزىكى قانونى -عريضه: شىكايت -قىروو: آبان

کیچیک حکایه لر

توفیق فرید قلی اف

KIÇI HEKAYELƏR

قاراباغ آتی

کئچیردی: "کاش من ده بو کوبوک یاریشیندا
اولایدیم" .او، دریندن نفس آلدی، کؤورلدی.
حسین دیقئینی بیر آت جلب ائتدی. آت سورعتله
قاچیردی، مانعه لری آسانلیقلا دف ائیدردی. بو اونون
آتی ایدی. لاکین یهرین بئلینده اولان او دئییلدی،
اؤزگه سی ایدی. تلم-تله سیک آروادی هجری
چاغیردی: - آرواد تنز گل، بورا گل!
آروادی: - آ کیشی، نه اولوب، تئلئویزوردا نه
گؤرموسن؟

- باخ، بو منیم آتیمدی!

- ولا بیلمز؟

- اولار. آله حاقی بو منیم آتیمدی، تانیپیرام. مین
آتین ایچیندن ده اونو سئچه بیلرم. قیزیلی ساری
رنگی وار. قاباق و دال آیقلاری نین دیزلریندن
آشاغی حیصه سی دوم آغدير. بوینونون آرخا حیصه
سی قارا زولاقلیدیر. من اونو یاش یاریمینا قدر
یاریش اوچون مشق ائتدیرمیشم، ایکی یاشیندان
یاریشدا ایستیفاده ائتمیشم. آرواد، آخی سنه دفعه
لرله دئمیشم کی، قاراباغ آتلاری دونیانین مؤجوزه
سیدی، اینگیلیس و عرب آتلاریندان دا گؤزلدیر،
یاراشیقلیدی.

حسین حقلی ایدی. قاراباغ آتی هم ده سورعتله
گئدیر. اینسانلارا، صاحبینه ان چوخ مئهریبانلیق
اؤدن قاراباغ آتیدیر. صاحبی ییخیلندا اونو گؤزله
ییر، قاچیب گئتمیر. جیدیر دوزو اونون اوچون
سانکی بیر دؤیوش مئیدانیدیر. قاراباغ آتلاری
مردلیک، غثیرت سیموولودور، قاراباغین قلبه سی
رمزیدیر.

حسین سانکی من یازدیغیم سطرلر اطرافیندا
دوشونوردو...

آروادی: - آ کیشی، سنه نه اولوب توپداغیتماز
اؤیمیز-اؤشیگیمیز گئندنه هئچ بو حالا دوشمه
میشدین؟!

آغدام تره ایشغال اولونموشدو. آداملار ائو-
اؤشیگینی قویوب مومکون اولان یئرلره، قوزانلییا،
خیندیرستانی، برده یه، ترتره و دیگر یئرلره
قاچیشیردیلار، هامی پرم-پرم دوشموشدو، ائو
اؤشیکلرینده کی اشیالاری آپارماغا بئله ماجال تاپا
بیلمیردیله. حسینگیلین عایلهسی
خیندیرستانداکی قوهوملارینا سیغینمیشدی. قاچا-
قاچ واختی قاراباغ آتلاری نین بیر حیصه سی
اؤرنیلرین الینه کئچمیشدی.

آخشام طرفی ایدی. حسین تئلئویزورو آچدی و
اورادا جینس آتلارین آروپا یاریشی اونون دیقئینی
جلب ائتدی. او، ایدمانی، خصوصیه آت یاریشینی
سئویردی. واختيله نئچه دفعه بو یاریشین
ایشتیراکچسی اولموشدو. تئلئویزوردا آت یاریشیندا
قالیب گلن اؤرنیلری گؤستریردیله. حسین قلبیندن

یادیم دوشور آغدام، قاراباغ،
بیر ده شوشا قالاسی.
بودور دردیمین یاراسی
بیر اوزوم گولور.
بیر اوزوم آغلايیر.
درد قلبیمی داغلايیر.
قاراباغ آتی دیدرگین دوشوب
اینسانلار کیمی اولوبدور

او دا سر-سری.
یقین کی ایندی
هئیدن دوشوب، قوجالیب،
قالیب بیر سوموک، بیر دری.
قوجالسا دا آختاریر
صاحبینی، کؤنول سیرداشینى.
قمله نیر، آخیدیر گؤز یاشینی.

آت دردی، آتین دردی موجرد خولیا، ایللوزیا
دئیل، گئچک حیاتیمیزین، زمانمیزین دردیدیر،
نینکی اینسانلار و هم ده هئیوانلار دویغوسونون،
ایشغالین نتیجه سیدیر، محصولدور. بلکه ده سؤزله
تام دولغونلغو ایله ایفاده ائدیله بیلمه یهن بیر
حالدير، هم ده غئیری-موکممل دونیوی محیطین،
دوشمن آقرئسسیاسی نین تظاهورودور، تۆرمه
سیدیر. بو حالدا معنوی حیات قایداسیز آنلاردان
آسیلی اولور، معنویات، اخلاق پارچالانیر. حیاتین
معناسی حیاتین معناسیزلیغیندا بوغولوب قالیر. بو دا
بیر گئچکلیکیدیر، حاقیقتدیر. لاکین نتیجه
اعتباریله بیزی یاخشیلیغا، مردلییه، غئیرته دوغرو
آپارا بیله جک بیر حاقیقتدیر. اوندا آت صاحبی نین
یانیندا، صاحبی ایسه آتی نین یانیندا اولاجاق.

اوشاق و ساختا بابا

یئنی ایل عرفه سی ایدی. اوشاقلار آراسیندا
موسابقه کئچیریلدی. موسابقه ده قالیب گلنلره

حسین: آرواد، سن هله بئله شئیلری باشا دوشه
بیلمزسن. من اونو کؤرپه لیکدن، دایچا اولاندان
ساخلامیشام، سیغاللامیشام، آخی او منیمکیدیر.
منیم آتیم اثرمنیلرین یانیندا نییه اولمالیدیر؟! مگر
بیزیم جیدیر دوزوموز یوخدور؟! آخی نه اوچون غزگه
سی منیم آتیم حسابینا کوبوک یاریشی نین قالیبی
اولسون؟! آتی بسله ین من اولدوم، قالیب گلن اؤزگه
سی. هانی منیم غئیرتیم؟!

اویونو قورتارانندان سونرا قاراباغ آتینی جیدیرین
کناریندا باغلامیشدیلار. آت دا سانکی اؤزونو قالیب
کیمی گؤرسه نیردی. اما آت داریخان، نیگاران آدم
کیمی او طرفه بو طرفه باخیر، سانکی، بیر گؤرکم
آلیردی. آت آنی اولاراق کیشنه دی. سانکی او
آغداملی ییبه سینی سسله ییردی. هوسئی نین
دردی نین اوستونه درد گلدی: " کاش تورپاقلار
قاییدایدی، آتیم دا قاییدایدی " . بو آندا منیم ده
قانیم قارالیدی، کؤورلدم و بئله بیر شئیر یازدیم:

درد یئرینه درد دولور.
درد آرتدیقجا رنگیم سولور.
چاش-باش قالیرام،
بیلیمرم بو نئجه اولور.
قاراباغ دردیدیر، دردیمین یاراسی
قاراباغدیر اورگیمین پاراسی
بیلیمرم بو درد منی
هانا آپاراسی؟

يئرینده قورولوردو، ايکي الي ايله باشینی توتور، قهرله نیردی.

بیر گون نؤوبتی درسده موعليم اوشاقلارا موحاریبه حاقیندا، دمشق، هلب و دیگر شهرلرده گئدن آمانسیز دؤیوشلر حاقیندا معلومات وئیردی:

موعليم آرا بیر دئدیکلیرینی اوشاقلاردان سوروشوردو. نؤوبه فاطیمه یه چاتدی. فاطیمه دینیپ دانیشمادی، هؤنکور-هؤنکور آغلايیردی. او، اؤزونه گلدی و یازیق-یازیق، سسی تیتره یه-تیتره یه موعليمدن سوروشدو:

- موحاریبه نه واخت قورتاراجاق، آتام هاچان گله جک؟

موعليم خئیلی دوشوندو، جاواب وئرمه یه

چتینلیک چکدی. خئیلی دوشوندو. گؤزونون قاباغینا میسیره کی، لیویاداکي، ایراقداکي، یمنده کی و دیگر عرب اؤلکهلرینده کی "عرب باهاری"، دیگر حادیثه لر گلدی. سونرا دئدی:

- و واخت کی، هامی عربلر، موسلمانلار، سوریالیلار بیر-بیرله، قونشولاری ايله مئهریبان اولاجاقلار، یومروق کیمی بیرلشه جکلر.

- قیز:

- موللیم، هامی مئهریبان اولسا آتام تئز گه لر - هه، قیزیم، مئهریبان اولارلار، آما قویمورلار مئهریبان اولاق
- ایسته ییرم مئهریبان اولسونلار، موحاریبه اولماسین، آتام گل سین، مئهریبان اولماغا نه وار کی.
- فاطیمه اومودله بیر ده سوروشدو:

اؤز آرزولارینا گؤره موکافات وئریله سی ایدی. اوچ نفردن هر بیر ی ۱-جی، ۲-جی و ۳-جو یئری نتوتدو. اولجه ۳-جو یئری توتانا موکافات وئریلدی، سونرا ۲-جی یئری توتانا. نؤوبه گلدی ۱-جی یئری توتانا. ۱-جی یئری مورد توتمودو. شاختا بابا مورادا دئدی:

- آرزونو بیلدیر، سنه نه لازیمدیر، نه ایسته ییرسن؟
موراد فیکیرلشدی و دئدی:

- منه قاراباغ لازیمدیر.

- شاختا بابا: - قاراباغی سنه نجه وئریم؟

- مورد: - سنین الین اوزوندو. آخی سن شاختا باباسان. گئت روسییا دی کی قاراباغی اؤزوموزه قایتارسین.

اوشاق دا، من ده کؤورلدم. یادیم یازدیغیم شعر دوشدو:

کۆرپه اوشاق، دؤزمه ییرسن بو حالا.

بیلمه ییرسن قاراباغ نه سبیدن

معروض قالدی ایشغالا.

من اؤزوم ده بعضا جاواب تاپا

بیلیمرم بو سوالا، بو حالا.

هئی دوشونورم، دوشونورم دالیرام خیالا.

اؤزوم-اؤزومه سوال وئیرم، نه

واختی سون قویولاجاق بو ایشغالا، بو حالا.

سوریالی قیز

فاطمه اوچونجو سینیفده اوخویوردو. آتاسی هر گون اونو مکتبه آپاریب گتیریردی. فاطمه آتاسینا سون درجه باغلی ایدی. بیر گون اونون آتاسینی اوردویا چاغیردی. فاطمه آتاسیز قالدی. اونو مکتبه آتاسی آپاریب گتیرمه لی اولدو. آما آتاسینا ائله ایسینیشمیشدی کی، آتاسی آتاسینی عوض ائده بیلیمیردی. فاطمه مکتبه ده، ائوده ده سانکی

ظولمونه، عذابنا هسر ائتدیگیم آشاغیداکی
شئیریمی خاطیرلادیم:

بیگانه لیک، بعضا ده خیانت موسلمانلاری گیردایا
سالدی.

تسیفکئشلیگی، غئیرتی الیمیزدن آلدی.
بیریمیزین پیس عملی او بیریسینی درده سالدی.
هر ایشیمیزی صاف-چوروک ائتمیریک
بعضا بیر-بیریمیزله یولا گئتمیریک.

ازیلک ده، بوزولسک ده

درک ائتمیریک بونو هله

اینسان اولمالیدیر بئله.

بیرلیک اولماسا ائدرلر بیزی کؤله دن کؤله.

لازیمدیر کی، هر شئی بعضا وورمایاق اوزه.

چتین مقاملاردا ان وئرک بیر-بیریمیزه.

"عرب باهاری" گتیرمه دی

میصیره، لیبیا، عراقا خیر، بهر

ایندی بو اؤلکه ده اینسانلار

یاشاییر بیرتهر.

سوریانین باشیندا هره

توتدو بیر قیلینج-قالخانی

ائل-اوبانی بورودو اینسانلارین قانی.

ساتیرا و یومور

آد سچیمی

پیش اوشاقلارینا آد مراسیمی کئچیرمگی
سئیردی. ائکیز اوشاگی اولموشدو، بیرى اوغلان، او
بیری قیز. بو مقصدله یاخین قوهوملاری، دوستلاری
اوچون مجلس ده قوراردی. پیش بو گون ده
نؤوبتی اوشاغینا آد قویما مراسیمی تشکیل
ائتمیشدی. قوهوملاردان بیرى تکلیف ائتدی کی،
حیکمتلی اولماق اوچون اوشاغین آدینی حیکمت
قویسونلار. مجلسده کی لردن دیگری دئدی: -

-موللیم، دوغرودان آتام گله جک
-گه لر، گه لر. او واختی گله جک کی، عاغلیمیز
اولاجاق، اؤزگه سؤزونه باخمایاجاییق.

موعلیمین بو سون سؤزلری سانکی فاطیمه نی
دیکسیندیردی، یوخودان اویاتدی. سینیف یولداشی
سامیره ایله سؤزلشمه سی یادینا دوشدو. اونلار بیر
نچچه گون ایدی کی، دانیشمیردیلار، کوسولو ایدیلر.
فاصله ده فاطیمه سامیره یه یاناشدی، ایکى الی ایله
اونو قوجاقلادی اؤپدو، ال-اله توتوب مئهریبانجاسینا
صؤحبت ائتدیلر.

زنگ ایچری، سینفه وورولدو. فاطیمه سئوینج
ایچینده ایدی. او، هم سامیره ایله باریشدیغینا گؤره،
هم ده آتاسی نین گلمه سینه گؤره سئوینیردی.
فاطیمه ائله بیلیردی کی، آتاسی نین گلمه سی،
موحاریبه نین قورتاراجاگی آنجاق مئهریبانچیلیقدان
آسیلیدیر. او، موعلیمین دئدیکلرینه اینانیردی.
فاطیمه موعلیمه دئدی: من سامیره ایله باریشدیم،
ال-اله توتدوق. ایندی آتام گله جک؟!

-قیزیم، هامی سنینله سامیره کیمی اولسا، کینلی-
کودورتلی اولماسالار بوتون آتالار گه لر. موعلیم
دوزگون دانیشیردی. اینسانین معنوی، اخلاقی
دونیاسی خطالی اولماسا هر شئی دوزه لر. اینسانلار،
میلترلر هیککه لی، ارکؤبون، قوصورلو اولماسالار...
حاللایق، داخلی پاکلیق، زواللی، کیمسه سیز
اینسانلارا دایاق اولماق-اینسانلیغین ان موقدس
قانوندور. اینسانلیقدا معنوی دوروم، معنوی سچیم
و اؤلچو باشلیجا شرطدیر. سچیمده ایسه فیکیر
صافلیغی، سیویل داورانیش قایدالاری عساس
مئیاردیر. بئله اولسایدی آداملار، میلترلر، دؤولترلر
آراسیندا هارمونیا، راضیلیق اولاردی. فاطیمه نین
آتاسی اوردودا یوخ، یانیندا اولاردی، اونو اولکی
کیمی مکتبه آپاریب گتیریردی. کاش دنیا دا بئله
ولایدی!! بو آندا سوریاداکى قارداشلاریمیزین

ایستکله، سئوگی ایله، دوشونجه ایله یاناشماق طلب اولونور. تک یئمک اولمایاندا دئییل، داورانیش، دوشونجه یئرینده اولمایاندا دا اینسان ازیت چکیر، بوراخدیغی سهولره گۆره پئشمان اولور، آجی حیسلره غرق اولور. ظاهرین بو اولر ساده گۆرونور، آما ایللر، آیلا کئچدیکجه حیات اؤز سؤزونو دئییر. یاخشی اولار کی، اینسانلار بونو اولجه دن دوشونه لر، گۆتور-قوی ائده لر.

ایللر، آیلا کئچدی. ائکیزلر حددی-بولوغا چاتدیلا، گنجلشدیلر. هارام شیرکتلرین بیرینده ایشه دوزلدی. آتاسی پپیش چوخ سئویندی چونکو اوغلو آرتیق زنگینلرم سیراسیندا ایدی. حتی بعضا آد قویما مراسیمینی یادا سالیر، زنگین، هارام آدلاری قبول ائتمه ینلره ریشخند ائدیردی. لاکین بیر گون پپیشی دهشت بورودو. حارام حارام ایشلره گۆره ایشدن قوولموش و بودجه یه کوللو میقداردا پول اؤدمه لی اولدو. او، بو سببدن ائوینی بئله گیروو قویوب کرئدیت آلمالی اولدو. بو حادثه دن سونرا پپیش اوغلونون آدینی دییشمگی قرار آلدی. قیزی قیزیلقوشون آدینی دییشیب سئویل قویدو. سئویل دوغرودان دا جفر جاببارلی باباسی نین قهرمانی کیمی زیرک چیخدی، عایيله سی نین و اؤز آدی نین شرفینی قورودو. یاخشی کی، هئچ اولماسا قیزیلقوشون آدی نین دییشمه سی عایيله نین حاراملا باغلی اولان درد-قیمینی بیر آز آزالدایلدی، سئویلین اؤزونه ایسه خۇشختلیک گتیردی. بو حکایه نی یازیب قورتارارکن شعرلریمین بیرینده کی بعضی سطرلری خاطرلادیم:

اینسانلار چوخ واختی اؤز عقیده لری

اوستونده برکییر، قرار ائدر.

وار-دؤولتینی چوخالدار، پولونو محصولدار ائدر.

بعضا گولر، کئف چکر، بعضا ده آهو-زار ائدر.

عزیزلریم، آد قویماقلا ایش دوزلمیر، گرک اوشاغین اؤزو زیرک اول، اؤز قابیلیتی حاقیندا دوشونه.

باشقا بیرری ده بو کلامی مودافیعه ائتدی:

- مسله آددا دئییل. مثل اوچون، منیم بیر دوستوم اوشاغی نین آدینی قویدولار قوچاق. آما تویوقدان دا قورخوردو.

- تکلیف اولوندو کی، اوشاغین آدینی قویسونلار زنگین. بو آد دا قیزغین موباحیسه لره، فیکیر توققوشمالارینا سبب اولدو. بیرری بو آدین فلسفه سینی آچیقلاادی: - اینسان زنگین اولماسی اوچون هارام ایشلره مشغول اولمالیدی، اؤز نورمال، اینسانی حددینی آشمالیدی، باشقالارینا بادالاق وورماغی باجارمالیدیر. باشقا بیرری بو سؤزلردن عصبیلشدی. گۆرونور بو آدام هارامی جئونلردن ایدی. او، دئدی:

- بیز بورا حالال، هارامین ایضاحی اوچون توپلاشمیشیق، عالمیلیک نییمیزه لازیم. تکی اوشاغین آدی یاخشی اولسون - دئدی و عصبی حالدا علاوه ائتدی: تکلیف ائدیرم اوشاغین آدینی ائله " حارام " قویاق. موس-موس دئیینجه موستافا دئیک. اونسوز دا ایندی " حارام " ان دبدده اولان بیر مشغولیتدیر. بو آد سس چوخلوغو ایله قبول اولوندو. قالدی اونون ائکیزین باجیسینا آد قویما - بیرری دئدی: - آدینی پروانه قویاق.

- و بیرری دئدی: - یوخ، بو آد چوخ دهشتلیدی. اوشاق پروانه تک اوددا یانار. هم ده پروانه بؤجکدی، اوشاق گله جکده بو آددان اوتانیر. نه ایسه، الغرض بو آد دا داعواملی موباحیسه لره سبب اولدو. تکلیف اولوندو کی، آدینی توپپوش قویسونلار. بو آدین علثیه دارلاری دا اولدو. نهایت قرارا آلیندی کی، آدی توققوش یوخ، قیزیلقوش اولسون. قرار قبول اولوندو. حیات بئله دیر کی، نیی آنلاماق و یا نیی یامسیلاماق، هم ده نئجه آنلاماق و نئجه تلقیم ائتمک اوچون مادی زنگینلیکله باهم حیاتا

اوندوغونا نوره بوسانما غریصه سی قبول اندیلیم حساب اندیلیم.

حاکیم قراری اوخویاندان سونرا غئیری-فورمال قایدادا علاوه ائتدی: آما ائله ائدین کی، خاصیتینیز اوشاقلار کئچمه سین، بو یاخشی خاصیت دئییل.

ار، آرواد یاواش-یاواش محکمه زالینی ترک ائتدیلر. اوخوجولاریم، آما بیلمه دیم اونلار نئجه گئتدیلر، اؤزلری هانسی قرارا گله جکلر: خاصیت اوغونلوغونو، عئینیلیگینی، سینخرونلوغونو ساخلایاجاقلار، یوخسا فرقلی خاصیت کئچه جکلر، یوخسا یئیندن محکمه یه موراجیعت ائتمه لی اولاجاقلار؟!

خوروز ایللی

بیز اینسانلار هر دفعه بیر ایلین آدی ایله یاشاییریق. اومودوموزو آدلی ایللره باغلاییریق. ایللری هر کس اؤز آرزو و دیلکلری سوزگجیندن کئچیریر. مثلن، ۲۰۰۶-جی ایل ایت ایلینده دوشوندوک کی، ایتلر مئهریباندیرلار، صاحبیلرینه صداقتلی اولورلار. آما دوشونمه دیک کی، قودوز ایتلر ده اولور، ییبه سینی تانیمايانلار دا. هله دئمیرم کی، قصابخانا، کاسیب و وارلی آداملارین ایتلری، حیط ایتلری، زبیلخانا ایتلری ده اولور. سوپئر دؤولترلرله کاسیب، آسیلی اؤلکهلرین ایتلری آراسیندا دا فرق اولور. بیر سؤزله، ایتلرین هامیسی عئینی اولمور. دیشله مکده ده ایتلر عئینی اولمور. گوجلر اؤلکه لرینکی داها برک دیشله ییر. دیشینی آدامدان چکمک اوچون ایتله یا یومروق ووراسان (بو مومکون اولمور)، یا پیشیک گؤستره سن، یا دا آغزینا یئم آتاسان (مسلن، ات).

خؤشبختلیکدن بالامیز سئویل آتاسی نین کؤکو اوستونده پروازلانمادی، بو سببدن نه یاخشی کی، آهو-زار ائتمه دی، عکسینه یوکسلدی. قوی بالالاریمیزین هامیسی نین بئله یوکسه لیشی اولسون.

اوشاغین شاختا بابایا سواللاری

سوال: شاختا بابا، یئنی ایلده نه اوچون آراق ایچیرلر؟
جواب: کؤهنه ایلده کی دردلری اونوتماق، یاددان چیخارماق اوچون.

سوال: بس یئنی ایلین اولینده نه اوچون چوخ ایستیراحت وئرلیر؟

جواب: یئنی ایلده آز ایشله مک اوچون.

سوال: سن کیمین باباسیسان؟

جواب: اؤز نوه لریمین، آما آرتیست کیمی بوتون اوشاقلارین.

بوشانمادیلار

کیشی آروادینی بوشاماق اوچون محکمه یه موراجیعت ائدیر. سبب کیمی آروادی نین ائوه گئج گلمه سی، کیمینلسه گؤروشمه سی، ائوده قالماقال سالماسی و سایره نی گؤستردی.

حاکیم محکمه ایجلاسینی تاخیره سالدی، باریشماق اوچون ار، آروادا واخت وئردی. نؤوبتی ایجلاسدا یئنه ده دینلمه لر باشلادی. بو دفعه آرواد دانیشدی: - اریم ائوه گئج گلیر، اونا یاد آروادلار تئز-تئز زنگ وورور، ائوده قالما-قال سالیر، قیشقیریر.

غریبه تئستلر

سون واختلار تحصیله تئستلردن اینتئنسویو حالدا ایستیفاده دبدن دوشمور، عکسینه بونا اولان هوس، مئیل گئتدیکجه داها دا آرتماغا باشلاییر. مثلن، ۸- جی سینیف شاگردلری اوچون ادبیات اوزره حاضیرلاندان تئستلری نظردن کئچیرک. شاگردلره بئله بیر "چتین" تئست وئریلمیشدیر: قاچاق نبی هانسی نقلیات واسیطه لریندن ایستیفاده ائتمیشدی:

(آ) مئرسئدئس

(ب) ژیقولی

(ج) تراموای

(د) اوچاق

(ای) ات

گوروندویو کیمی تئست و اونون جاوابینی تاپماق هم "چتیندیر"، هم ده گولمه لی.

ایکینجی تئستی نظردن کئچیرک: کوروغلو هانسی هوجوم تئخنیکاسیندان ایستیفاده ائتمیشدی:

(آ) چاپلی پولئمیوت

(ب) توفنگ

(ج) قوشالوله توفنگ

(د) تکلوله لی توفنگ

(ای) قیلینج

ایکینجی تست ده ۱-جی تئست کیمی "چتیندیر"، "درین" دوشونجه طلب ائدیر. چوخ گولمه لیدیر!

ایندی ده خوروز ایلی باشلاییب. کئچن ایل مئمون ایلی اولدو. هوپانیب دوشمه اولدو، اما دیشله مه اولمادی. بو ایل ده اومودوموز خوروز ایلینه قالدی. دئییرلر خوروز کینلی اولمور، دیانتلی، دؤیوشکن، جسارتلی، صمیمی اولور. اما خوروز خوروزلا دالاشاندا وضعیت باغقا جور اولور. یادیمدادیر، من بیر گون کندیمیزه گئتمیشدیم. گوردوم کی، ایکی خوروز بیر-بیریله دالاشیر، بیر-بیرینه هوجوم ائدیر، دیمدیکلری ایله پیپیکلرینی دارتیشدیریدیلار. نهایت، خوروزلاردان بیری نین پیپیکلری آلقان اولدو. هئیدن دوشدو، هوجومو دایاندیردی. لاکین قالیب خوروز هله ده مغلوب خوروزون پیپیکلرینی چیمدیکله مه ده داعوام ائدیردی. پیپیگی قانایان خوروزا یازغیم گلدی. قالیب خوروزا داش آتدیم. بوندان سونرا خوروزلار بیر-بیریندن آرالاندی. ایندی اؤز-اؤزومه فیکیرلشیرم کی، اگر داش آتماسایدیم مغلوب خوروزون حالی نئجه اولاجاقدی، بو خوروز دیانتلی و دؤیوشکن اولاجاقدیمی؟ یقین کی یوخ. دئمک، ایتلر آراسیندا اولدوغو کیمی خوروزلار آراسیندا دا فرق واردیر. بعضا لووغا، تککبورلو آداملاری خوروزلا موقاییسه ائدیب دئییرلر: "آ کیشی خوروزدانما". بلی، خوروزلاندان آداملار دا وار، دؤولتلر ده. خوروزدانما اولماسایدی منیم قاراباغیم الدن گئتمزدی. اما ائله خوروز دا وار کی، یالنیز صوبح تئزدن دئییل، گونون هر آنیندا، واخت-بیواخت بانلاییر. دئییلنه گوره بئله خوروزلار صاحبینه بدبختلیک گتیریر. اونا گوره خوروزلاری خوروزلانماغا قویماماق گرکدیر. بونون اوچون اینسانلار آستروولوژی مقاملارا دئییل، دونیانی یارادانا — آلاها، بیر ده اؤز قابیلیتینه، معنویاتینا اومود ائتمه لیدیر.

کیش‌های باستانی ترکان

بکتاشی‌ها و اهل حق نیز چنین است. آداب و مراسم آئینی قامایی در بین فرقه‌های فوق هم اکنون رواج دارد. از منابع اصلی تحقیق در این آئین‌ها، گذشته از کتبی‌ها و سنگیادهای دشت اورخون، متون خطی و چرم‌نیشته‌های اویغوری می‌توان به بیاض‌ها و رسالات درون گروهی اهل حق، علویان و بکتاشیه اشاره کرد.

دکتر حسین محمدزاده صدیق

استاد بازنشسته دانشگاه تربیت معلم و مترجم رسمی قوه قضائیه

مقدمه

علوی‌گری، مسلک و آئینی است که از بطن اسلام به در آمده است و به ضرس قاطع می‌توان آن را یک مسلک از مسالک تشیع قلمداد کرد و تمدن علوی‌گری را جزو تمدن اسلام به حساب آورد. علویان به وحدانیت خداوند قائل هستند، قرآن را کلام خدا و رسول گرامی اسلام را فرجامین پیامبر می‌شناسند.

اروپائیان و برخی از محققان لائیک ترکیه سعی کرده‌اند این مسلک را مانند مانوی‌گری، نوعی دگرگون یافته از مسیحیت نشان دهند و برخی تشابهات ذهن ساخته‌ای میان آن دو پیدا کنند. مانند تثلیث ساختگی (الله بیر-محمد-علی) که تحریفی از سوی آنان است و اصولاً در علوی‌گری به دوگانه‌باوری و سه‌گانه‌باوری اصلاً برخورد نمی‌کنیم. بلکه این یکتاپرستی ترکان باستان است که به عنوان زمینه‌ی مسلک آنان با رنگ و لعاب اسلامی نضج و تکامل یافته است.

ترکان یکتاپرستی که در قرون وسطی از آسیای میانه به آناتولو سرازیر می‌شدند در برخورد با دین جدید اسلام و مذهب تشیع، ضمن حفظ باورها و آداب و رسوم آئینی خود، مسلک و طریقتی خودویژه ایجاد کردند که امروزه به علوی‌گری و بکتاشی‌گری معروف شده است. اینان چند قرن با اهل تسنن نیز درآمیختند و تعاملات درون‌گروهی با آنان داشتند. من در این گفتار خواهم کوشید که آگاهی‌هایی در زمینه‌ی آئین‌ها و کیش‌های نخستینه‌ی ترکان باستان و نقش آن‌ها در تکوین علوی‌گری به دست دهم.

نتیجه‌ی پژوهش‌هایی که در قرن اخیر در باب کیش‌ها و آئین‌های باستانی ترکان انجام پذیرفته، این است که باورهای دینی ترکان بر محور یکتاپرستی دور می‌زده است. به آفریننده‌ی واحد «گؤی تانری» گفته می‌شد. گؤی در معنای بزرگ و ذوالجلال و تانری هم در معنای پگاه، آسمان و خدا است. برخی‌ها آن را به «آسمان خدا» ترجمه کرده‌اند. در میان ترکان پیش از اسلام، شمن‌گرایی، توت‌م‌گرایی، مانویت و مسیحیت نیز کم و بیش رواج داشت. مانویت در میان ترکان اویغور رواج داشت. دو رساله از رسالات مقدس دین مانوی، به زبان ترکی اویغوری برجای مانده است. در وادی «تورفان» از آسیای میانه به این زبان نزدیک چهل هزار قطعه متن کشف شده که در میان آن‌ها متون مانوی هم وجود دارد. از شمن‌گرایان اویغور نیز متن‌هایی بر جای است. اما باورهای اصلی ترکان باستان همان گؤی-تانری پرستی بوده است که آن را دین «قامایی» هم گفته‌اند. در کنار آن‌ها از توت‌م‌گرایی هم باید سخن گفت که نشان‌های آن‌ها اکنون در نقش‌های قالی ترکمن و قشقایی بر جای مانده است. تناسخ و گردش ارواح، باور محوری در همه‌ی این کیش‌ها و آئین‌ها بوده است که هم اکنون در میان علویان،

دسته‌بندی منابع

منابع بررسی و مطالعه‌ی کیش‌ها و آئین‌های ترکان باستان را می‌توان به ترتیب زیر دسته‌بندی کرد:

۱- پنجاه و سه قطعه کتیبه و سنگیاد ترکی اورخونی که در آسیای میانه کشف شده‌اند و تعداد سه قطعه از آن‌ها به فارسی ترجمه شده است. این کتیبه‌ها به سنگ‌نبشته‌های «گوئی تورک» معروف است.

۲- چرم نبشته‌ها و نسخه‌های خطی مانوی که در میان چهل هزار قطعه‌ی کشف شده به زبان ترکی اویغوری در منطقه‌ی تورفان دیده می‌شوند و چند صد قطعه‌ی آن توسط آکادمی علوم آلمان رمزگشایی، ترجمه و منتشر شده است.

۳- کشف تعدادی سنگ مزار باستانی در ترکمن صحرای ایران و بیلاقات قشقای در اطراف اقلید و قیرکارزین و قوبوستان قفقاز و مناطق مختلف آذربایجان و غارنگاره‌ها مانند غار آریخ.

۴- متون مکتوب ترکی نظیر کتاب دده‌قورقود، اوغوزنامه‌ها که اغلب در اوایل ظهور اسلام استنساخ شده‌اند و اساطیر آئینی ترکان در آن‌ها آمده است، مثل اسطوره‌ی آفرینش، اسطوره‌ی بوزقورود.

۵- منابع تاریخی، جغرافیایی و ادیان‌پژوهی عربی و فارسی مانند الفهرست ابن ندیم، بیان‌الادیان، الملل و النحل، شاهنامه‌ی فردوسی، جامع‌التواریخ و غیره.

۶- پژوهش‌های محققان معاصر ترکیه مانند مرحوم ابراهیم قفس‌اوغلو مؤلف کتاب «دین باستانی ترکان» و ضیا گوکالپ، عثمان توران و محمد اروز و چند تن از اروپائیان.

۷- انواع آثار فولکلور ترکی از رقص‌هایی آئینی در اطراف دیگ‌های قربانی بر روی تل آتش تا متل‌ها، ترانه‌های بومی، افسانه‌ها و اساطیر کهن که اغلب گردآوری و مکتوب شده‌اند.

ادیان پنج‌گانه‌ی ترکان باستان

با توجه به منابع فوق، در این فرصت کوتاه، کیش‌های باستانی موجود در میان ترکان پیش از اسلام را می‌توانم به شرح زیر معرفی کنم:

۱- **توتم‌گرایی:** بنا به باورهای بسیار کهن کلنی‌های انسانی، یک حیوان و یا یک گیاه و درخت به عنوان نیای یک کلن پذیرفته می‌شد که از تقدس برخوردار بود. به این نماد "توتم" گفته می‌شود و باور داشتند که از وجود او خلق شده‌اند. این کلمه از زبان سرخ‌پوستی اخذ شده است. ترکان به آن اونگون üngün اطلاق می‌کردند که هنوز هم این لفظ با اندک تغییر در آواک پایانی میان عشایر ائل‌سئون رایج است. توتم‌گرایان را باور بر این بود که همه‌ی افراد کلنی از توتمی که به آن باور دارند آفریده شده‌اند. نماد این توتم را از چوب و یا از سنگ می‌ساختند و آن را عبادت می‌کردند. مانند گرگ، عقاب، خرگوش یا مثلاً یک گیاه، حتی باران، سنگ و دریا نیز می‌توانست توتم واقع شود. کسانی که توتم را نیای خود می‌شناختند. با همدیگر خویشاوند به حساب می‌آمدند و نمی‌توانستند با هم ازدواج کنند. زیرا در یک معبد و در مقابل یک توتم (یا بت) عبادت می‌کردند.

برخی از محققان اروپایی توتم‌گرایی را بر اعصار حیات ترکان باستان تسری داده‌اند. نمی‌توان انکار کرد که در میان ترکان، توتم‌گرایان وجود نداشته‌اند. هم‌اکنون در نقش‌های قالی ترکمنی به نشانه‌های فروان نمادهای توتم‌گرایی برمی‌خوریم. نشانه‌های توتم‌گرایی در میان ترکان شرق و غرب دریای خزر مانند شمن‌گرایی کم و بیش پیدا شده است. اما هم توتم‌گرایی و هم شمن‌گرایی نیز دین گوئی تورک در خود مستهلک کرده است. چنان‌چه در تاریخ ترکان به ایجاد حتی یک بتکده و بتخانه و یا معابدی از قبیل آتشکده برنمی‌خوریم. اشاره‌ای به ازدواج‌های درون خویشی مانند زرتشیان و یا منع ازدواج با خویشان عشیره‌ای مانند توتم‌گرایان قبایل سرخ‌پوست، در تاریخ ترکان اصلاً وجود ندارد.

خانواده‌ی توتم‌گرا مادرمحور و به دیگر سخن مادر شاهی بود. در حالی که خانواده در میان ترکان پیوسته پدرمحور بوده است. خویشاوندی در توتم‌گرایی بر رشته‌های وابستگی به توتم قوام می‌گیرد، در حالی‌که در میان ترکان، خویشاوندی خونی مطرح است. مالکیت در توتم‌گرایی اشتراکی، اما در میان ترکان فردی است. در

این لغت از دیرباز در فارسی رایج است. این بیت از ابوسلیک گرگانی است:

در این زمانه بتی نیست از تو نیکوتر
نه برتوبر، شمنی از رهیت مشفق‌تر.

در فارسی در معانی کاهن و بت‌پرست آمده است:

شمن گربیند چو ایشان به چین،

گسسته بود بر بتان آفرین.

فردوسی

هرگز شمنان چین باشند چو ما از تو،

از روی بتان خود در هر نظری گلچین.

سوزنی

از ابیات فوق پیداست که خاستگاه این کیش، چین بوده است.

مرحوم معین در فرهنگ خود شمن را «راهب بودایی یا برهمایی» معنا می‌کند و در «فرهنگ لغات شاهنامه» این کلمه «لقب روحانی هندی» معنی شده است. صاحب فرهنگ آندراج در مقابل شمنیه می‌نویسد: «قومی

است به هند، دهریه، یا از بت‌پرستان قائل به تناسخ.»

ابن ندیم گوید: «پیامبر آنان بوداسف بود و بیشتر اهل ماوراء النهر بودند. پیش از مسلمانی بدین دین بوده‌اند. و آنان سخی‌ترین مردم جهان و دیانت‌ها شده‌اند. چه پیامبر آنان گفتن «نه» را حرام شمرده و کلمه‌ی «نه» پیش آن‌ها کلمه‌ی اهریمنی است و مذهبشان دفع شیطان است.^{۱۵}»

دهخدا ضمن ارجاع به ماده‌ی شمنیه در کشف اصطلاحات فنون، گوید:

«نام فرقه‌ی مذهبی است و خود کلمه از کلمه‌ی شمن مشتق است که با نام مؤسس شمن دین و فرقه و یا به تعبیر بعضی از لغویون اسلامی اسم بت ایشان بوده. این

توت‌گرایی سیستم اقتصادی براساس زندگی شکارگری، ولی در میان ترکان برپایه‌ی گله‌داری، پرورش حیوانات اهلی و کشاورزی شکل می‌گرفت. مهم‌تر این که در توت‌گرایی، هر کلنی به یک توت‌م خاص منسوب بود، در حالی که در میان ترکان فقط به توت‌م گرگ برخورد می‌کنیم که همه‌ی ترکان به آن انتساب داده می‌شوند. این گرگ نیز بیش از توت‌م بودن، از زندگی گله‌داری ترکان پدید آمده است و بر خلاف توت‌م‌های دیگر که کلنی‌ها را رو در روی هم قرار می‌داد، باعث اتحاد ترکان می‌شد. نمی‌توان گفت که توت‌م گرگ در میان ترکان ماهیت دینی پیدا کرده است. هیچ‌گاه ترکان در مقابل گرگ عبادت نکرده‌اند، بلکه در مقابل او حسی ناشی از ترس و احترام داشتند. اسطوره‌های ترکی حاکی از این است که اولین نیای ترکان را گرگ خاکستری ماده‌ای شیر داده است. از این‌رو ترکان این حیوان را خوش‌یمن می‌دانستند. من از کودکی به یاد دارم که مادر بزرگم در گوشه‌ای از مطبخ دست قطع‌شده‌ی گرگ از دیوار آویخته بود و آن را خوش‌یمن می‌دانست. احترام به یک حیوان در معنای توت‌م بودن آن نیست. چنان که احترام به گاو و یا "گئوش اورون" در گائوهای زرتشت به او ماهیت توت‌می نداده است. سگ نیز همین‌طور است.

توت‌م در میان ترکان در واقع تمثیل عینی قدرت خدا است. چنان که شکار آن نیز که با مناسک خاص و خواندن اشعاری در موضوع مبارک و با برکت بودن شکار است، انجام می‌گرفت و باورمندان، حیوان توت‌می را با تحمل سختی‌ها و اصول مرگ‌آوری، زنده شکار می‌کردند.

۲- شمن‌گرایی: برخی از دین پژوهان روسی و اروپایی، ترکان باستان را شمنیست قلمداد کرده‌اند.

لفظ شمن که در جهان علم اروپایی از سده‌ی هیجدهم به این سو رواج یافت و ترکیبات شمنزیم و شمنیست از آن جدا شد، یک کلمه‌ی تونگوزی است که روس‌ها از تونگوزهای سیبری آموخته و گرفته و به اروپا منتقل کرده‌اند.

^{۱۵} ابن ندیم، محمدبن اسحاق. الفهرست، ترجمه‌ی محمدرضا تجدد، تهران، ۱۳۸۱، ص. ۱۶۶.

منچوری می‌داند . . . درمتون متأخر سغدی، لفظ شمن درمعنای شیطان به کار رفته است.^{۲۰}

از میان محققان لائیک ترکیه، ضیاء گوگ آلپ (Gökalp) دین باستانی ترکان را دین تیسین (Tisin) می‌داند و به آن شامانیزم هم می‌گوید و قام‌ها را روحانیان این دین می‌شناسد. می‌گوید که باورهای این دین براساس چهار عنصر طبیعت آب، آتش، خاک، باد و چهار حیوان گوسفند، مرغ، سگ و گاو قوام یافته است.^{۲۱}

ژان پاول رو (Jean-Paul Roux) تأکید دارد که دین

کهن ترکان را فقط می‌توان شامانیزم نامید و می‌گوید که لفظ «شمن» تونگوزی است و شکل اصلی آن «شان من» بوده است و در ترکی به صورت «قام» درآمده است.^{۲۲}

اشتباه برخی پژوهشگران در انتساب ترکان باستان به شمن‌گرایی، در آن است که تشابهاتی میان آئین یکتاپرستی قامایی با شمن‌گرایی یافته‌اند. در آئین قامایی نوعی جادوگری وجود دارد. قام‌ها کسانی هستند که به گوئی تانری اعتقاد می‌ورزند، و خود را نماینده و یا ولی او در میان انسان‌ها می‌دانند.

۳- مسیحی‌گری: مسیحیت به عنوان یک تفکر دینی، بعد از ظهور در سرزمین فلسطین، حدود دوهزار سال پیش، در زمان حکومت اشکانیان (۲۵۰ ق. م. - ۲۲۷ م.) وارد حوزه‌ی جغرافیایی آسیای میانه و خراسان بزرگ شد و با توجه به سیاست تسامح خاقانان ترک در برابر ادیان مختلف، در آغاز گسترش یافت ولی پس از ظهور مانی‌گری، اغلب ترکان مسیحی به مانویت گرویدند و تعداد مسیحیان کاهش جدی یافتند و می‌توان گفت که

فرقه ابتدا در هند به ظهور رسیده و مذهب شمنی گویا اصلاً مستخرج از ادیان هندی است. و شمنیه به قدمت عالم و تناسخ ارواح عقیده داشته، منکر نظر و استدلال بوده‌اند و می‌گفتند برای شناختن اشیاء، راه دیگری جز وسیله‌ی حواس خمسسه ممکن نیست. این فرقه در چین و هند و خراسان زیاد بوده‌اند و در قرن دوم هجری یکی از مشاهیر ایشان به اسم حبر بن حازم ارزی در بصره با عمرو بن عبید (۸۰-۱۴۴ هـ.) متکلم معروف معتزلی مناظره کرده است.^{۱۶}

در **مفاتیح العلوم** خوارزمی^{۱۷}، **الفرق بین الفرق**^{۱۸}، **شرح مقاصد**^{۱۹} نیز شمنیه به چین و هند منسوب شده است. این لغت، یقیناً ترکی نیست. اما می‌توان پذیرفت که گروه‌هایی از ترکان در دوران‌های شکارچی‌گری و زندگی در جنگل‌ها، به گونه‌ای شمن‌گرایی روی آورده بودند. شمن‌گرایی مبتنی بر اصول اخلاقی نبوده است و در آن حساب و کتاب و گناه و ثواب راه ندارد. آئینی بسیار ساده و بسیط بود که هزاران سال پیش در میان انسان‌های ابتدایی پیدا شد.

ابوریحان بیرونی در کتاب **ماللهند** سخنی از کیش هندی می‌کند بنام شمنیه که بعدها آن را با تحریف سمنیه تلفظ کردند و در متون اسلامی، دین بت‌پرستان هند نامیده شده است و حتی آن را مشتق از لفظ سومنات هم انگاشته‌اند.

وجه اشتقاق این کلمه هم، درحالت ابهام قرار دارد. عبدالقادر اینان در این باب گوید: «فیشر و شیلگل (Fischer/Schlegel) گویند که از کلمه‌ی samna در زبان پالی جدا شده است. بنزهرروف ریشه‌ی کلمه را

^{۲۰}. İNAN, Abdülkadir. 1954, Tarihte ve Bugün Şamanizm, Ank., sf. 74.

^{۲۱}. GÖKALP, Ziya. 1990, Türk Töresi, İst, s. 23-43.

^{۲۲}. ROUX, Jean-Paul, 2002, Türklerin ve Moğolların Eski Dini, (Çev. Aykut Kazancıgil), İst, s. 65.

148 XUDAFƏRİN خداآفرین ۱۳۹۵ / بهمن / شماره ۱۴۸

^{۱۶}. دهخدا، علی اکبر. لغت‌نامه، ماده‌ی شمن.

^{۱۷}. چاپ مصر ۲۵.

^{۱۸}. ص ۳۴۶.

^{۱۹}. ج ۱، ص ۳۳.

مسیحیت در صدر اسلام از میان ترکان کاملاً رخت بر بسته بود و یا به شکل دگرگون شده‌ی خود درآمده بود.

۴- **مانی‌گرایی:** مانویت که آن را می‌توان گونه‌ی دگرگون شده‌ی مسیحیت به شمار آورد، پیش از اسلام در میان ترکان آسیای میانه بویژه ترکان اویغور رسوخ کرده بود و تا چهار قرن پس از ظهور اسلام نیز رایج بود. در حدود سال ۷۶۲ م. مانویت از سوی امپراتور ترکان اویغور به عنوان دین رسمی شناخته شد و ادبیات خاصی پدید آورد. زبان مادری مانی آرامی شرقی بود ولی بسیاری از رسالات او به زبان ترکی اویغوری نوشته شده است. یکی از معروف‌ترین رسالات هفت‌گانه‌ی دین مانی «اعتراف‌نامه» و دیگری رساله‌ای است که «غول‌ها» یا «دیوها» نامیده می‌شود و خوشبختانه این رساله‌ی اخیر در سال ۲۰۰۰ ویراسته و منتشر شده است. آن را در عربی «سفر الجبار» نام داده‌اند.

واقعه‌ی پذیرش مانی‌گرایی از سوی اویغوران در تاریخ جهانگشای جویی به این شرح آمده است که خاقان ترکان اویغور موسوم به بوگوخان، مبلغان سغدی مانویت را دعوت به مناظره با قام‌های ترکان می‌کند. روحانیان منی‌گرا در مناظره بر آن پیروز می‌شوند. بوگوخان به آنان ایمان می‌آورد و فرمان می‌دهد که همگی دین و نصایح او را بپذیرند. مانی‌گرایی دین کوتاه مدتی در میان ترکان بود.

این کتاب درباره‌ی هبوط فرشتگان و ملائکی است که در کتاب مقدس، سفر پیدایش (۶/ ۴- ۱) از آنان یاد شده است. در روایت ترکی مانوی، این ملائک در واقع دیوهای هستند که به هنگام آفرینش جهان در آسمان‌ها زندانی شدند، آن‌گاه شورش کردند، اما توسط چهار ملک بزرگ دوباره دستگیر شدند. با این حال ۲۰۰ تن از آنان گریختند و به زمین آمدند.

پس از شکل‌گیری پایه‌های حکومت اسلامی و حکومت ترکان مسلمان در ایران بزرگ و گسترش اسلام توسط آنان، ترکان مانوی و مسیحی تحت سیادت حاکمان جدید مسلمان و به خدمت آنان درآمدند. تا اوایل قرن هشتم اغلب کاتبان ترکان مسلمان، اویغوران مانوی بودند و

نخستین آثار منظوم و منثور اسلامی ترکی نظیر **قوتادغوبیلیغ** و **عتبة الحقایق** و جز آن به خط اویغوری استنساخ شده و به دست ما رسیده است.

۵- **یکتاپرستی:** یکتاپرستی ترکی که آن را گاهی دین «قامایی» یا آئین «گوئی تورک» نیز نامیده‌اند، در میان توده‌های وسیع ترکان باستان رواج عمومی داشته است. کهن‌ترین آثاری که به عنوان میراث مکتوب ترکان می‌توان از آن یاد کرد، سنگ نبشته‌های **گوئی تورک** است. پنجاه و اندی کتیبه‌ی سنگی است که در آسیای میانه یافت شده است. این جانب ترجمه‌ی فارسی سه کتیبه از آن‌ها را چند سال پیش در تهران چاپ کردم با نام **"یادمان‌های ترکی باستان" و "سه سنگیاد باستانی"**.

زبان این کتیبه‌ها مربوط به دوره‌ی مشترک تاریخ زبان ترکی است و مطالب‌ها آن‌ها با نخستین الفبای ترکی که الفبای «گوئی تورک» نامیده می‌شود، بر سنگ نقر و حک شده است.

مطالب کتیبه‌ها ماهیت حماسی و آئینی و دینی دارد. در این کتیبه‌ها اشارات فراوانی به دین باستانی ترکان شده است. منبع بسیار جالبی در دین‌شناسی باستان ترکان است.

راسونی Rasonyi دین باستان ترکان را دین **قامایی** می‌نامد و می‌گوید که در این دین عنصر اصلی همه‌ی تصورات مذهبی، باور به گوئی تانری (= خدای آسمان)، روح و آخرت است.

عثمان توران می‌گوید که کلمه‌ی «تانری» در ترکی هم به معنای آسمان است و هم حکایت از الوهیت دارد و شاهان ترکان هون را هم «تانری قود» می‌نامیدند. در کتیبه‌های گوئی تورک نیز باور به تانری، در معنای تبیین خلقت کائنات است. از سوی دیگر، وی می‌گوید که در دین باستانی ترکان «قام»‌ها افرادی متنفذ بودند و نقش اولیا را داشتند. **ارول گونگور** به شدت معتقد است که ترکان باستان شامانیست نبودند و دین آنان، دین یکتاپرستی بود که ویژگی‌های خود را داشت و این ویژگی‌ها سبب شده که برخی‌ها آنان را شامانیست بنامند. در ترکی «قام» جای «شمن» را گرفته است و شمن یک

ممات از او است. دانش و توانایی را او به انسان‌ها عطا می‌کند. دو خاقان بزرگ "بومین" و "ایستمی" را او تاج و تخت بخشیده است و دانش و قدرت را او به "نان یوقوق" عطا کرده است و توصیف صفات و افعالش نشان می‌دهد که یکتا و بی‌همتا است.

خدایی که در این کتیبه توصیف می‌شود، پیوندی با **توتم‌گرایی**، **مانویت** و **شمن‌گرایی** و نیز با **تناسخ** ندارد. اما رگه‌هایی از همه‌ی آن‌ها را می‌توان در دین باستانی ترکان پی‌جوئی کرد.

البته همان گونه که گفتیم، نمی‌توانیم بگوییم که در میان ترکان باستان، شمن‌گرایی و توتم‌گرایی اصلاً وجود نداشته است. در میان ترکان آنان هم که به آئین مانی گرویدند و یا دین مسیحیت را پذیرفتند، کم نبودند. اما آنچه از متون این کتیبه‌ها به عنوان نخستین میراث مکتوب ترکی به دست می‌آید، آن است که خدای باستانی عمومی ترکان "گوئی تانری" بوده است. در آثاری که منسوب به کنفوسیوس و مربوط به سده‌ی پنجم پیش از میلاد برجای مانده، هنگام صحبت از خداوند، لفظ **تانری** به کار می‌رود. این کلمه در سومری نیز به صورت "دینقیر" Dinqir و در معنای آفریننده به کار رفته است. در متون مانوی اویغوری در جایی، خاقان ترکان به سفیری که از میان مسیحیان به سویش آمده، در مقابل اصول اعتقادی تثلیث مسیحیان می‌گوید: «اگر بلایی بر یکی از اوغوزان نازل شود، دست به آسمان برمی‌دارد و "ای بیر تانری!" (= ای خدای واحد) می‌گوید.»

در جایی از **سفرنامه‌ی ابن فضلان** می‌خوانیم که وقتی سفیری از خاقان ترکان خزر می‌پرسد که: «آیا تانری شما زن دارد؟» خاقان ترک توبه و استغفار می‌کند. سفیر نیز چنین می‌کند.

عقیده به خدای واحد با شمن‌گرایی و توتم‌گرایی مغایرت دارد. و همین روح یکتاپرستی سبب شد که ترکان، اسلام را آشنا به فطرت خود یافتند و راحت به آن گرویدند و آن را گسترش دادند.

البته ناگفته نگذارم که در کتیبه‌های ترکی باستان در کنار گوئی تانری به عنوان آفریننده‌ی یکتا و بی‌همتا که در

واژه‌ی تونگوزی است و این دین در سیبری پیدا شده است. "قام"‌ها نقش روحانیان را در میان ترکان داشتند و دارای نیروهای فوق طبیعی بودند.^{۳۳}

مرحوم **ابراهیم قفس اوغلو** نیز دین یکتاپرستی "گوئی تانری" را دین اصلی و باستانی ترکان می‌نامد و اعتقاد به ارواح، چشمه، کوه، صحرا، ماه، خورشید، رعد و برق و غیره را نیز دور نمی‌داند.

محمد اروز معتقد است که دین باستانی ترکان در مقابل آئین تیسینی، جادوگری شمنی و توینیزم اقوام مجاور، دین یکتاپرستی گوئی تانری بوده است. او می‌گوید توین Toyon از کلمه‌ی چینی تائوژن Taojen مشتق شده است و این کیش نوعی آئین بودایی به شمار می‌رود. عدم قبول دین بودایی از سوی ترکان، به صراحت در کتیبه‌های گوئی‌تورک ذکر شده است. حاصل کلام آن که **اروز** نیز مانند **ارول گونگور** و **ابراهیم قفس اوغلو** دین باستانی ترکان را دین یکتاپرستی گوئی تانری می‌نامد.

به نظر ما، دین باستانی ترکان معروف به "گوئی تانری" است. گوئی در معنای بزرگ و ذوالجلال است. تانری هم در معنای آفریننده، و همان است که امروز در ترکی آذری "تاری" گفته می‌شود. برخی‌ها این اسم را به "آسمان" خدا" نیز ترجمه کرده‌اند. این قدر هست که ترکان او را یگانه آفریننده‌ی ارض و سما می‌دانستند و برایش قربانی می‌کردند.

در متون کتیبه‌های گوئی‌تورک، او یگانه آفریننده‌ی صاحب اقتدار عالم است که خاقانان را تاج و تخت می‌بخشد و ماهیت سماوی و آسمانی دارد. لحن متون کتیبه‌ها حکایت از آن دارد که گوئی تانری خدای شکارچیان، چوپانان و گله‌داران بوده است. در کتیبه‌ها بعضی جاها او "تورک تانری" (= خدای ترکان) نیز نامیده می‌شود. ترکان به امر او از چینی‌ها جدا می‌شوند و تشکیل حکومت مستقلی می‌دهند. او است که پگاه بامدادان را می‌شکافد و گیاه بر زمین می‌رویاند، حیات و

^{۳۳} GÜNGÖR, Erol. 1992, Tarihde Türkler, İst, s. 61.

آسمان‌ها قرار گرفته است، عناصری مانند خورشید، ماه و ستاره به عنوان مقدسان قابل تعظیم و مقتدر، ستایش می‌شوند که همگی بی‌گمان نشان‌هایی از طبیعت‌گرایی بسیار کهن ترکان دارند. ولی این‌ها خود آفریده‌هایی مانند امشاسپندان و یَزَتَه‌های مزدیسنا نیستند، بلکه همگی مخلوق‌اند. در یکی از کتیبه‌ها خاقان ترک چنین سخن آغاز می‌کند: «من، بیلگه خاقان، به امر تانری، هم اینک بر تخت نشستم و از خورشیدزایان تا غروبگاهان همه را فرمان راندم.»

وحدت وجود تینی

وحدت وجود را در عرفان اسلامی، گاهی غریبان با "همه خدایی" در کیش‌های باطنی‌گرایانه‌ی هند یکی می‌دانند. در همه‌خدایی هند، رود گنگ، دریای خروشان، باد و توفان، رعد و برق و ابر آستن همه، "او" هستند، یعنی همگی خدایند. اما در عرفان ما، این همه، تجلیات الهی بشمار می‌روند. پان ته‌ایسم غربی نیز، با عرفان اسلامی مغایرت دارد. اسپینوزا یکی از پیش‌تازان فلسفه‌ی پان ته‌ایسم غربی ادعا می‌کند که ظهور هستی ضرورت داشت و بدین‌گونه صفت اراده در خداوند را انکار می‌کند. در حالی که در اسلام، خداوند خود را کنز مخفی می‌داند که اراده می‌کند خلق کند و خلق می‌کند. گروه‌های اهل حق، علوی‌ها و بکتاشی‌ها سخن از "سَرِّ کُنْتُ کَنْز" می‌کنند که آدمی می‌تواند با غلبه بر احساس فردیت و ثنویت، به آن راز پی ببرد و این مبارزه‌ای است که تنها با نیروی عشق می‌توان در آن پیروز شد.

محي الدين عربی، به‌خلاف **اسپینوزا** خدا و جهان را یکی نمی‌داند. زیرا، وجود تنها خاص اوست. تنها او موجود است. ماسوا فقط تجلیات او است که دارای درجات ثعین و مراتب تنزل است.

اما، در عرفان ترکی قبل از اسلام، این فقط "گوئی تانری" است که جاویدان است و دارای "تین" (در معنای روح) است و تین او سیران دارد. اول سیر او ظهور در شکل چهار "قام" بود که هر کدام یکی از عناصر اربعه را آفریدند و سپس نه "قام" که طبقات نه‌گانه‌ی آسمان را خلق کردند. این قام‌ها خود دارای اراده هستند، اما اراده‌ی

اصلی و کلی از آن **تین** است. تین در عالم باطن است و دارای قدرت است. ما هنوز هم در ترکی آذری اصطلاح "تین وورماق" داریم که در مقام و معنای "ضربه خوردن روحی مرموز" به کار می‌بریم. تین در اجسام انسانی می‌تواند حلول کند و از این‌رو، "قام"‌ها در هر دوره دارای تقدس هستند، زیرا تین با درجات گوناگون در آن‌ها حضور دارد. بدین گونه می‌توانیم ادعا کنیم که عرفان ترکی نوعی "وحدت وجودی شهودی" است که آن را باید متفاوت از وحدت وجود هندی یا اسلامی و یا غربی باید تعریف کرد. این باور، در طول تاریخ علوی‌گری جانمایه‌ی اعتقاد به «دون با دون» در میان آنان بوده است که امروزه رکن اصلی اعتقادات آئینی فرق اهل حق و طوایف مختلف باطنی‌گرایان علوی و بکتاشی را تشکیل می‌دهد.

ادعاهای غریبان

غریبان و برخی از پژوهشگران ترکیه و به تبع آنان دوسه ایرانی مدعی تحقیق نیز، با تکیه به موارد زیر سعی کرده‌اند نشان دهند که آئین بکتاشی و علوی در ترکیه از مسیحیت تأثیر پذیرفته و قوام گرفته است:

۱. باور به شعار (الله بیر - محمد - علی) در بکتاشیه در مقابل تثلیث (پدر - پسر - روح القدس) مسیحیت.
۲. باور به دوازده امام و دوازده خدمت در جمع خانه، درمقابل حواریون دوازده‌گانه‌ی مسیحی.
۳. آئین نوشتنوش در جمع‌خانه به یاد تشنگی امام حسین در مقابل خوردن نان و شراب مقدس از سوی مسیحیان به یاد حضرت عیسی.
۴. مجرد زیستن مرشدان و دراویش بکتاشی در مقابل تجرد راهب‌های مسیحی.
۵. نفوذ معنوی مرشدان بکتاشی در مقابل نفوذ کشیشان مسیحی و اخذ اعتراف به گناه.
۶. تولد بالیم سلطان در مقابل تولد حضرت عیسی.
۷. برگزاری آئین ازدواج در حضور بابا در بکتاشیان و دده

و هیچ کدام هم ادعا نداشتند که از آسمان فرود آمده‌اند و باز به آسمان خواهند رفت.^{۲۶}

در باب دوازده امام در مقابل حواریون مسیحی، باید گفت بکتاشیان به چهارده معصوم اعتقاد دارند و در میان ائمه‌ی معصومین، بویژه به امام جعفر صادق احترام خاصی قائلند و امامان یازده‌گانه‌ی شیعه را جانشینان حضرت علی می‌دانند.

در باب مقایسه‌ی «باش اوخوتما» (=رازگویی) در مقابل دده‌ها با اخذ اعتراف به گناه نزد کشیشان مسیحی نیز، قضیه بسیار متفاوت است. در بینش بکتاشیان، معصیت در درون «وحدت وجود» توجیه می‌شود. منشأ آن، اعتقاد به گوی تانری و عرفان ترکی باستان است که قام‌ها رابط میان انسان‌ها و گوی تانری بودند و هرکس با یادآوری اعمال زشت خود و رازگویی در حضور قام‌ها به آرامش روان دست می‌یافت. و این همه، قبل از پیدایش مسیحیت بوده است و ربطی به اعتراف‌گیری‌های قرون وسطایی کشیشان ندارد و نوعی مشاوره به حساب می‌آید. باینگر (Babinger)، جاکوب (Jacob)، هاسلوک (Hasluck) و بیرگه (Birge) کسانی هستند که تلاش دارند پیوندهایی میان اعتقادات علوی‌ها و بکتاشیان با مسیحیت ایجاد کنند.

در میان آنان هاسلوک بیش از همه سینه چاک کرده است و سعی کرده است که عینیت کلی میان علوی‌گری و بکتاشی‌گری با مسیحیت پیدا کند. و آن را «اعتقادی واحد با دو بال» می‌نامد. او ادعا می‌کند که در میان بکتاشیان، علویان و قزلباشان، علی جای عیسی مسیح، دوازده امام جای حواریون دوازده‌گانه، امام حسن و امام حسین جای پطروس و پاولوس نشانداده شده‌اند! از جمله دلایلی که برای این ادعایش می‌آورد چنین است:

در علویان، در مقابل برگزاری این آئین در حضور کشیش در مسیحیت.

۸. استفاده از تاج الف در میان بکتاشیان در مقابل کلاه کشیشان مسیحی.

در پاسخ به مدعیان

در پاسخ به ادعاهای فوق بزرگان بکتاشی و بکتاشی پژوهان ترکیه مطالب مستند زیادی نوشته‌اند. ما این جا لازم است اشاره کنیم که بکتاشیان خود را مسلمان و شیعه‌ی دوازده امامی می‌دانند. به توحید، نبوت رسول اکرم و امامت حضرت علی همراه با ولایت اعتقاد دارند. اما این سه را در تثلیثی شبیه تثلیث مسیحیت نمی‌نگرند. ذات بی‌تعین خداوند را نور ازلی و مطلق می‌شناسند که در وجود رسول اکرم و حضرت علی تجلی کرده است. بکتاشیان قرآن را منزل می‌دانند و حضرت علی را مفسر و یگانه آشکار کننده‌ی آن می‌شناسند و او را در مرتبه‌ای بالاتر از رسول اکرم قرار می‌دهند. گذشته از همه‌ی این‌ها، شعار تثلیث را نباید خاص مسیحیان دانست. اعتقاد به نوعی تثلیث در هند باستان و مصر کهن نیز وجود دانسته است.^{۲۴}

صالح بدرالدین نویان، پوست‌نشین معاصر علویان در رد ادعای تثلیث گوید:

«در عرف علوی‌گری، محبت الله، محمد و علی، به ترتیب مقدار، ترتیب یافته است؛ یعنی علویان بیش از همه خدا را دوست دارند. علویان بکتاشی، علی را خدا نمی‌دانند و فرقه‌ی «علی الهی» در ترکیه هیچ ارتباطی با علویان ندارد.»^{۲۵} او در جای دیگر گوید: «.....پدر، مادر و اجداد حضرت محمد (ص) و حضرت علی (ع) معلوم‌اند

^{۲۶} Fiğlali, Ethem Ruhi (1990). Türkiye'de Alevilik ve Bektasilik, sf. 228.

^{۲۴} İ. Fenni Ertuğrul, Hakikat Nurları, İst, 1949, sf. 158-161.

^{۲۵} دؤنمز، نوری (۱۳۸۹). علویان ترکیه، قم، نشر ادیان، ص ۵۶.

«در سابق درمحل تکیه‌ی حاجی بکتاش، کلیسای مسیحی موسوم به آیوس هارالامبوس موجود بوده است. از این رو، مسیحیان نیز این تکیه را زیارتگاه می‌شمارند. و به نظر آنان حاجی بکتاش کسی جز آیوس اویستانبوس نبوده است!»^{۲۷}

البته نباید داد و ستدهای اعتقادی و فرهنگی میان جوامع گوناگون را نادیده گرفت. جوامع بکتاشی‌گری و مسیحیت نیز در طول تاریخ نمی‌توانستند بیرون از این داد و ستد باشند، تأثیر و تأثر آن‌ها در هم، غیر قابل انکار است. از این رو، احتمال تأثیر مسیحیت در بکتاشی‌گری نیز می‌رود. اما اگر این احتمال، اثبات هم بشود، این تأثیر باید بسیار کم اهمیت باشد. من ادعای تأثیر بنیادین مسیحیت بر یک مشرب شیعی و اسلامی را غیر علمی و خیال پردازی می‌دانم. در آسیای صغیر، در طول تاریخ بسیاری از توده‌های مسیحی از دین خود برگشته، مسلمان و بکتاشی شده‌اند، بی‌آن که اجباری در بین باشد.

در ایران نیز برخی‌ها در گذشته تلاش داشتند مسلک‌های وابسته به طریقت اهل حق را ادامه‌ی کیش‌های قبل از اسلام در ایران تلقی کنند. در حالی که ما می‌دانیم این مسلک بعد از اسلام و پس از ظهور مشعشعیان پیدا شد و تمدن ایجاد شده توسط آنان جزو تمدن اسلام به شمار می‌رود.

ادعای شباهت تاج کلاه و کمر بکتاشیان با مشابه آن‌ها در مسیحیت نیز ادعای نپذیرفتنی است. «الفی تاج» اوتاد بکتاشی اصلاً شباهتی به کلاه رهبانان مسیحی ندارد، بلکه دقیقاً همان است که قام‌های شمن‌گرای ترک بر سر می‌گذاشتند. شکل کمر نیز همین گونه است. در متون ترکی باستان و در فولکلور آذری به اصطلاح بئل باغلاماق (=کمر بستن) بر می‌خوریم که دارای معنای بسیار عمیق است. برخی از قهرمانان کنات دده قورقود، که یک اثر اسلامی است، با صفت «کمر بسته» توصیف شده‌اند. در این حماسه‌های آئینی که سرواران اوغوز با

^{۲۷} F. V. Hasluck. Bektaşilik Tedkikleri, çev. Ragib Hulusi, İst, 1928, sf. 59-64.

مسیحیان می‌جنگند همه «کمر بسته» اند. در دیوان لغات الترك «کمر بستن» در معنای مقام گرفتن و جایگاه یافتن به کار رفته است.^{۲۸} در متون آئینی اویغوری نیز به گونه‌های «کمر بسته» بودن اشاره‌ها رفته است.^{۲۹} آئین کمر بستن در میان ترکان بکتاشی، ادامه‌ی همین رسم در میان ترکان باستان آسیای میانه و قفقاز باید باشد. **تأثیر آئین یکتاپرستی قامایی در مسلک‌های علوی‌گری و بکتاشی‌گری**

میان قام در آئین قامایی ترکان باستان و دده و بابا در مسلک علوی‌گری و بکتاشی‌گری ماندگی‌های زیادی وجود دارد. میان شیوه‌ی گزینش آن‌ها از سوی باورمندان و توده‌های مردم، گونه‌های خدماتی که دده‌ها و باباها انجام می‌دهند، شکل ظاهر، اعتبار، موقعیت و دعاهاشان شباهت‌های حیرت‌آوری وجود دارد که در زیر آن‌ها را می‌شماریم:

۱. مقام دده‌گی در طریقت بکتاشی مانند مقام قامی در آئین قامایی موروثی است. از میان فرزندان یک قام یا یک دده، تنها فردی که شایستگی این مقام را داشت، انتخاب می‌شد. هم اکنون هم در میان جماعت آتش‌بیگی از میان فرزندان ذکور سید یا اجاق پس از پرواز او، تنها یکی برای تنفیذ مقام سیدی به آقا نظام سرسلسله‌ی طائفه‌ی آتش‌بیگی معرفی می‌شود. در میان بکتاشیان نیز رسم همین است. مقام قام در دین قامایی و دده در مسلک بکتاشی و سید^{۳۰} در فرقه‌ی آتش‌بیگی با آموزش و تربیت به دست نمی‌آید. این فقط روح یک قام یا دده یا سید است که در جسم یکی از فرزندان ذکور خود حلول می‌کند. و به او این مقام را می‌بخشد. روح پدر بر او مسلط می‌شود و او مجبور به پذیرش این

^{۲۸} کاشغری، محمود. دیوان لغات الترك، ترجمه دکتر ح. م. صدیق، تبریز، اختر، ۱۳۸۲.

^{۲۹} GÖKYAY, Orhan Şaik. 1973, Dedem Korkudun Kitabı, İst., sf. CDIX-CDX.

^{۳۰} سادات اهل حق غیر از سادات مسلمین هستند. ایشان اعقاب مقدسانی به شمار می‌روند که از سوی سلطان سحاک آفریده شده‌اند.

می‌کنند. قام‌های آلتایی جبهی روباز بر تن و کلاه سرخ بر سر داشتند. جبه را از پوست می‌ساختند.^{۳۴}

عشایر ترکمن در دوران‌های کهن در آسیای میانه و ترکستان کلاه سرخ بر سر می‌گذاشتند و این آئین را به آذربایجان و آسیای صغیر نیز آوردند. در آغاز شکل‌گیری دولت عثمانی، اهل تسنن که می‌خواستند با ترکمن‌هایی که هنوز مسلمان نشده بودند، تفاوت کنند، کلاه سفید بر سر گذاشتند.^{۳۵} شاه اسماعیل هم مریدان خود را قزلباش نامید و کلاه سرخ بر سر آنان نهاد. در حین وقوع جنگ‌های خانگی مسلمین، اهل تسنن علوی‌ها و بکتاشی‌ها را نیز قزلباش نامیدند.

شاعری از علویان گوید:

یزید اوغلان بیزه قیزیل‌باش دئمیش،

باغچادا آچان گول‌ده قیرمیزی.

اینجینمه ای کوئول! نه دئرسه، دئسین،

کتابی درج ائدن دیل‌ده قیرمیزی.

در میان قزلباشان و بکتاشیان خرقه اهمیت زیادی دارد و به جای کلاه نیز تاج بر سر می‌نهند. بکتاشیان خرقه را بها می‌دهند و آن را پوشاننده‌ی عیب‌ها می‌دانند و اصطلاح خرقه‌ی ستار از همین جا آمده است. گویند: «خرقه را در معراج بر حضرت محمد (ص)

پوشاندند و او نیز بر حضرت علی (ع) پوشانید و حضرت علی (ع) هم به حسن بصری بخشید.» و راز آن در ستر هر چیز، ترک تعلقات دنیوی، خدمت، تکبیر، دیدار و حقیقت است.^{۳۶}

۴. مراسم آئین جمع در میان بکتاشیان نیز شباهت‌های زیادی با آئین‌های قامایی دارد. مانند دفن کردن خون قربانی، قطع گوشت از مفصل‌ها، تشکستن استخوان‌های قربانی، آماده ساختن و پختن گوشت قربانی و تقسیم مساوی آن میان باورمندان و جزآن. اکنون در میان طوایف اهل حق آذربایجان به هر سهم گوشت قربانی که در میان افراد جمع‌خانه تقسیم می‌شود، «بش» و در میان بکتاشیان آتاتولو «اولوش» گویند. آئین قربانی در جمع‌خانه‌های اهل حق طی مراسم خاصی انجام می‌گیرد. سید بر بالای سر قربانی می‌ایستد، دعا می‌دهد و آن را در آشپزخانه‌ی مخصوص به چالاسر هدایت می‌کند تا خون قربانی در آن جا دفن شود.

مقام است، و اگر از پذیرش آن سر باز زند، گویا دیوانه خواهد شد و یا خواهد مرد. چنان که در سال‌های اخیر در تهران، سید حکمت نامی، فرزند یکی از سیدهای اهل حق به چنین بلایی دچار شد. و در تبریز در میان فرقه‌ی آتش‌بیگی، سید ایرج نام، سومین پسر یکی از سیدهای پرواز کرده به این مقام دست یافت.

۲. مراسم گزینش قام شبیه مراسم انتخاب دده و یا سید است. این مراسم در میان ترکان یاقوت بسیار باشکوه است. در این مراسم افراد طایفه بر روی تپه‌ای جمع می‌شوند. جامه‌ای با نام قومو بر وی می‌پوشانند، عصایی به دستش می‌دهند. قام سالخورده حاضر می‌شود و دعای صداقت به مقام قامایی را می‌خواند. مراسم ده روز به طول می‌انجامد و در پایان، قام جوان را بر روی نمدی می‌نشانند و به هوا بلند می‌کنند. پس از این مراسم، وی به مقام قامایی رسیده است.^{۳۱}

عصا و نشانند بر روی نمد در مراسم اهل حق، قزلباشان، بکتاشیان و علویان نیز موجود است. در میان قزلباشان به آن «دگنک ادب و ارکان» می‌گویند.

در حکومت خاقانی ترکان باستان نیز چهار تن از رؤسای طوایف، خاقان را بر روی «نمد سفید» می‌نشانند و به هوا بلند می‌کردند. پس از اجرای مراسم، او به مقام خاقانی برگزیده تلقی می‌شد.^{۳۲}

امیر تیمور را هم در سال ۷۷۱ هـ. در روز دهم ماه رمضان (۸ آوریل ۱۳۶۹ م.) بر روی نمد سپید نشانند و به هوا بلند کردند و به او «امیر ترکستان» لقب دادند.^{۳۳}

در آسیای صغیر تخته‌چی‌ها «مرئی» را، و در آذربایجان بعضی فرق اهل حق حتی «دلیل» را بر روی نمد سپید می‌نشانند و سه بار با آواز «یا الله، یا محمد، یا علی!» به هوا بلند می‌کنند.

۳. هم کاهنان قامایی و هم دده‌ها در میان بکتاشیان و قزلباشان در پوشش خود، از کلاه، خرقه و کمر استفاده

M. Eröz. Türkiye'de Alevilik Bektaşilik, s. 267. ^{۳۴}.

Kutluay Erdoğan. Alevilik ve Bektaşilik, sf. 11. ^{۳۵}.

Tevfik Oytan. Bektaşiliğin İçyüzü, İst. 1937, sf. 56. ^{۳۶}.

A. İnan. Tarihte ve Bugün Şamanizm, Sf. 77- 79. ^{۳۱}.

Toğan. Umumi Türk Tarihine Giriş, sf. 107. ^{۳۲}.

A. Vambery. History of Bokhara, London, 1873, sf. 171. ^{۳۳}.

Xudafərin

Türkçə - Farsca

MART-APREL 2017 – İL 12- SAY 149-ELMİ-ƏDƏBİ-KÜLTÜRƏL DƏRGİ

telegram.me@XUDAFERIN
WWW.KHUDAFARIN.IR

NOVRUZ BAYRAMINIZ MÜBARƏK

